

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 15 • I-2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Metka Furlan, Valerij M. Mokijenko,
France Novak, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si

isj@zrc-sazu.si

<http://tinyurl.com/yahyw26>

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, cena dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhajajo dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic Bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije.

Tisk: Littera picta, d. o. o., Ljubljana

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

15 • 1-2

2009

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI	5
<i>Metka Furlan</i> , Slovensko krava se pomišlja 'krava se goni': O pozabljenem pomenskem odtenku v slovanski besedni družini *mysliti in njeni vlogi v tabuju	7
<i>Kozma Ahačič</i> , Poglavlje o etimologiji – oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju besed – v treh slovenskih slovnica (1715, 1755, 1758)	19
<i>Boris Golec</i> , Trubar ali Trobar?: Prispevek k etimologiji in razvoju priimka Primoža Trubarja	43
<i>Andreja Žele</i> , O povedkovniku oziroma povedkovniškosti	63
<i>Nataša Jakop</i> , Osvetlitev rabe velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili -ov/-ev, -in v slovenščini	73
<i>Primož Jakopin</i> , Delež minimalnih parov besed med besednimi oblikami in lemami	87
<i>Mojca Kompara</i> , Prepoznavanje krajšav v besedilih	95
<i>Branislava Vičar</i> , Zgodovinskorazvojni pregled pojmovanja vrinjenega stavka (parenteze) v slovenističnem jezikoslovju	113
<i>Polona Pivec</i> , Osnove oblikovanja kratkega novinarskega besedila za potrebe informativnih oddaj javnega radia	127
<i>Karmen Kenda-Jež</i> , Soglasniški sklopi v cerkljanskem narečju	141
<i>Mihaela Koletnik – Zdenka Holsedl</i> , Zemljepisna lastna imena v Večeslavcih	173
<i>Helena Grochola-Szczepanek</i> , Słownictwo mieszkańców wsi a czynniki demograficzno-socjalne (na przykładzie gwary spiskiej w Polsce)	189
<i>Aleksandra Bizjak Končar</i> , Primerjalna analiza o ohranjanju jezika pri kitajski, slovenski in tajski jezikovni manjšini v Avstraliji	209
GRADIVO	231
<i>Jurij Rojs</i> , Frazeologija v prozi Cirila Kosmača	233
OCENE IN POROČILA	249
<i>Andreja Legan Ravnikar</i> , Jakominov Mali cerkveni slovar	251
<i>Jurij Rojs</i> , Hrvaška frazeologija Antice Menac	259
<i>Jurij Rojs</i> , Načini ruskega govora	263

<i>Mija Michelizza</i> , Priročnik praktične leksikografije založbe Oxford	269
<i>Metka Furlan</i> , Sinteza o podedovanem praslovanskem leksikalnem fondu	275
<i>Irena Stramljič Breznik</i> , Enajsta konferenca Komisije za slovansko besedotvorje pri Mednarodnem slavističnem komiteju	281
JUBILEJI	285
<i>Maria Wtorkowska</i> , Profesorica Božena Ostromięcka-Frączak – jezikoslovna vez med Poljsko in Slovenijo	287
LJUBLJANSKA IZJAVA	293
Ljubljanska izjava o rabi slovenskega jezika v visokošolskih ustanovah v Sloveniji z namenom ohranjanja jezikovne raznolikosti v Evropski uniji	295
Seznam sodelujočih	299

RAZPRAVE IN ČLANKI

Slovensko *krava se pomišlja* ‘krava se goni’

O pozabljenem pomenskem odtenku v slovanski besedni družini **mysliti* in njeni vlogi v tabuju

Metka Furlan

Slovenski narečni glagol *pomišljati se* ‘pojati se (o kravi)’ je nastal z refleksivizacijo glagola **pomišljati*, ki je v zgodnji slovenščini pomenil ‘loviti’ in tako kot drugi členi slovanske besedne družine **mysliti* v pomenu ‘loviti/lovec’ kaže na rabo besedne družine v lovu kot tabuiziranem pojavu pri Slovanih.

Slovenian *krava se pomišlja* ‘the cow is in heat’: A forgotten shade of meaning in the Slavic word family **mysliti* and its role in taboo

The Slovenian dialect verb *pomišljati se* ‘to be in heat (referring to a cow)’ arose through reflexivization of the verb **pomišljati*, which meant ‘to hunt’ in early Slovenian and, like other members of the Slavic world family **mysliti* in the sense of ‘to hunt / hunter’, points to the use of the word family in hunting as a taboo event among the Slavs.

1 Besedna družina slovanskega glagola **mýsliti* = sln. *mísliti*¹ v slovenščini tako kot v vseh drugih slovanskih jezikih pretežno služi za označevanje pojmov z območja človekovega mišljenja, namer in želja, toda v slovenščini se je refleksivni glagol *pomišljati se*, ki sicer označuje tudi isto kot n. *sich besinnen*, agl. *to hesitate*, prim. *nekateri so se dolgo pomišljali, preden so se odločili*, v narečni rabi uporabljal tudi za označevanje pojanja krave.

2 Slovensko narečno *krava se pomišlja* ‘krava se goni’, *pomišljaj/zamišljaj* ‘pojanje krav’

Narečna besedna zveza *krava se pomišlja* ‘krava se goni’ je bila zabeležena na območju Gorenjske in Notranjske² ter kasneje v Horjulu,³ pred izidom Pleteršnikovega

¹ V ESSJ: II, 185, navedeni sln. glagol *mísliti se* ‘izgubljati perje’ ne obstaja. Zapis predstavlja tiskarsko napako, ki jo je treba popraviti v *mísiti se* ‘izgubljati perje’. Slednji glagol je na podlagi več slovenskih virov v svojem slovarju zabeležil Pleteršnik.

² Arealno široka oznaka *Notranjsko*, ki jo povzemam iz Pleteršnikovega slovarja, se nanaša na Štrekljev podatek, da se besedna zveza *kráva se pamišle* govori pri Fari (Štrekelj 1889: 230) < sln. *krava se pomišlja* < **korva se po-mýsl’ajets*. Podatek o tej narečni besedni zvezi je podan tudi v SSKJ.

³ Podatek je iz OLA 2000: karta 67 *goni se (o kravi)* = str. 160: *se pamišle* = *se yó:n* (Horjul) < **se gónitъ*. Prav tam na str. 161 na podlagi dveh točk na območju Rusije

slovarja (1894–1895) pa jo je že leta 1860 dokumentiral Matej Cigale (Cigale 1860: 289). Ob glagolu je bil na območju Gorenjske in Notranjske znan tudi glagolnik *pomišljanje* 'pojanje krav' (Pleteršnik), iz izgubljenega Miklošičevega slovarskega gradiva pa Pleteršnikov slovar navaja le enakopomensko *pomišljâj*, čeprav je Miklošič v svojem etimološkem slovarju slovanskih jezikov iz leta 1886 za slovenščino navedel le *zamišljaj* 'brunst der kühe'.

Miklošič je besedo uvrstil v geslo *myslī* (Miklošič 1886: 208), ker je po njegovem mnenju različna semantika v tej slovanski besedni družini posledica semantičnega razvoja in ne morda homonimije, ki bi lahko nastala po konvergentnem fonetičnem razvoju.

Čeprav je bila ta slovenska leksikalna posebnost v strokovni literaturi izpostavljena že na koncu 19. stoletja, v Bezlajevem *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* ni omenjena in verjetno prav zato ni prišla tudi v drugo (etimološko) literaturo.

3 Slovensko **myslivъbь/myslivъcbь/promysl'enikъ* 'lovec' : slovensko *pomišljati se* 'goniti se' < 'loviti se' kot del besedne družine **mysliti*

V poljščini, češčini, ukrajinsščini in v ruščini v arhangelškem okrožju se nekateri člani besedne družine uporabljajo tudi v lovski terminologiji. Medtem ko sta v poljščini termina *miśliwiec* 'lovec' in *miśliwy* (m.) 'isto' ← adj. **myslivъ* del standardne in narečne leksike in sta del standardne leksike tudi č. *myslivec* 'lovec' in ukr. *myslyvecь*, je iz gradiva v OLA 2003⁴ razvidno, da je samostalnik **myslivъcbь* 'lovec' tudi del narečne lovske terminologije na češkem in ukrajinskem območju, samostalnik **pro-mysl'-en-ik-ъ* pa se v istem pomenu uporablja v arhangelškem okrožju Rusije: *promysl'e'n'ik* (Valdokurь, Valъtevo, Kerlova), *pro'mysl'en':ik* (Sura), *pro'mysl'in':ik* (Njuchča).⁵ Samo v dveh ukrajinskih točkah, in sicer v krajih Goryškivka in Krasnopilka pa samostalnik **myslivъstvo* pomeni 'lov (na divjad in ptice)' (OLA 2003).⁶ Po podatkih iz ÈSSJ: 21, 47, sta bila refleksa **myslivъbь* (m.) in **myslivъcbь* v pomenu 'lovec' evidentirana tudi v narečni beloruščini.⁷

3.1 Areal terminov **myslivъbь/myslivъcbь/promysl'enikъ* 'lovec'

Čeprav se v ÈSSJ: 21, 47, Brücknerjeva razlaga, da so bili vzhodnoslovanski lovski termini prevzeti iz poljščine, sprejema,⁸ zaradi areala ukrajinske narečne rabe in

(Sanino: *zadumala gu'l'at'* poleg *gu'l'ajet*; Sekerino: *zadumatъ yu'l'at'* poleg *yu'l'ait'* in *a'yu'l'd'elait'*) rekonstruirana leksikalna enota **za-dum-a-l-a* je neustrezna in v kontekstu sln. primera, ki v legendi ni predstavljen, celo zavajajoča, ker sproža lažen vtis, da odraža enako pomensko motiviranost. V obeh ruskih primerih s strukturo ptc. *zadumala* + infinitiv *guljatъ* je ptc. glagola *zadumatъ* uporabljen v pomenu 'začeti se/nameniti se/pripraviti se', torej '(krava) se je začela/namenila/pripravila goniti'.

⁴ Karta 56.

⁵ OLA 2003: 144.

⁶ Karta 57.

⁷ Tam navedena beloruska slovarja mi žal nista bila dostopna.

⁸ Razlaga se sprejema tudi v ÈSUM: 3, 465.

tudi zaradi ruskega narečnega gradiva, ki ga prinaša OLA 2003, ne prepričuje, ker je ukr. *myslývec* 'lovec' del narečne leksike tudi v osrednjem in vzhodnem ukrajinskem območju. Zgoščenost teh lovskih terminov na zahodnoslovanskem območju v poljščini in češčini je ob redkejših vzhodnoslovanskih potrditvah in neizpričanosti v južnoslovanskih jezikih morda le znak, da je sodobni areal lovskih terminov v okviru besedne družine **mýsliti* zožan in da predstavlja preostanek nekdanj širšega. Njegovo zožanje je lahko posledica predominiranja sinonimnih terminov, predvsem **ochvota* 'lov' in **ochvotník*,⁹ saj se po podatkih iz OLA 2003 lovski termini s korenem **mysl-* v vzhodnoslovanskih jezikih večinoma pojavljajo v alternaciji z **ochvotník* 'lovec', npr. r. dial. *o'χotn'ik/promyšl'en'ik* 'lovec' (Valdokuře v arhangelskem okrožju), ukr. dial. *o'χotn'ik/mysl'i'vec* 'isto' (Kergyčivka v harkovskem okrožju),¹⁰ oziroma z **ochvota* 'lov', npr. ukr. dial. *o'χota/mys'tyustwo* 'lov' (Goryškivka v viniškem okrožju).¹¹

3.1.1 Pomenski razvoj 'loviti se' → 'goniti se'

Razlago o predhistorično širšem arealu lovskih terminov s korenem **mysl-* lahko potrjuje tudi slovensko narečno gradivo. Slovenski specifični in v slovanskem svetu osamljen pomen 'pojati se (o kravi)' se je v okviru besedne družine **mysl-* namreč lahko prek refleksivizacije glagola razvil iz prvotnega 'loviti se'. Na tak pomenski razvoj je mogoče sklepati iz semantične paralele v sln. *lovíti se* 'pojati se (o kravi)'¹² k *lovíti* 'capere = venari'. Sln. dial. *pomišljati se* 'goniti se (o kravi)' in *zamišljaj* 'gonitev krave' zato posredno lahko kažeta na obstoj tranzitivno-iterativnih glagolov **po-mýsl'ati* in **za-mýsl'ati*, ki sta se tako kot **myslivъb* (m.), **myslivъc* in **promysl'enikъ* (vse v pomenu 'lovec') uporabljala v lovski terminologiji in zato najverjetneje pomenila 'loviti = capere = venari'. To pa pomeni, da terminologizacija na območje lova v tej besedni družini ni mlada, kot se je zaradi dosedanje identifikacije le v vzhodnoslovanskih jezikih sklepalo v ÈSSJ: 21, 47, ampak je možno, da je zaradi potrjenosti v vseh treh slovanskih skupinah starejša, že praslovanska.¹³

3.2 Pomenski razvoj 'misliti/mislec' → 'loviti/lovec'

Neposredna raba besedne družine **mysl-* v lovski terminologiji v zahodno- in vzhodnoslovanskih jezikih ter posredna v slovenščini navaja k domnevi, da je terminologizacija že praslovanska, čeprav tvorba terminov v vseh jezikih ni enaka, ampak v zahodno- in vzhodnoslovanskih jezikih v vlogi lovskega termina nastopata ničto substantiviziran pridevnik v določni obliki **myslivъb* ali s sufiksom **-bcb* substantiviziran pridevnik **myslivъc*, tj. **myslivъcъb*, v ruskih narečjih pa je substantiv **promysl'en-ikъ* posamostaljen iz ptc. pf. pas. **pro-mysl'enъ* glagola **pro-mysliti*, v

⁹ Rekonstrukcijo s konzonantno skupino **-chv-*, ki se je skoraj povsod delabializirala, zahteva gradivo iz OLA 2003: 144, 146, kot je npr. r. *o'χ'vota* 'lov' poleg *o'χota* 'isto' (Podborovъe v Rusiji), br. *a'χ'votn'ik* 'lovec' (Tumaliny v Litvi), r. *o'χ'votn'ik* 'isto' poleg *o'χotn'ik* (Podborovъe v Rusiji), *a'χ'votn'ik* poleg *o'χotn'ik* (Pervomajskoe v Rusiji).

¹⁰ OLA 2003: 144.

¹¹ OLA 2003: 499.

¹² Cigale 1860: 289.

¹³ Dvom o pomenskem razvoju 'mislec' → 'lovec', izražen v Loma 2007: 319, op. 27, je odveč.

predhistorični slovenščini pa sta obstajala vsaj prefigirana glagola **po-mysl'ati* in **za-mysl'ati* v pomenu 'loviti'.

Ker sta besedotvorna in pomenska invariantnost poimenovanj ob bolj ali manj širokem arealu dokaj zanesljivo merilo za večjo starost terminov,¹⁴ bi iz besedotvorne variantnosti teh lovskih terminov lahko izvedli tudi povsem nasproten sklep: da termini ne odražajo praslovanske terminologizacije, ampak da so paralelne tvorbe, ki so nastale v posameznih slovanskih jezikih. Vendar bi taka razlaga ne bila prepričljiva ne samo zaradi širokega areala besedotvorno sicer variančnih terminov, ampak tudi zato, ker je pomenski razvoj, ki ga implicira pripadnost lovskih terminov k besedni družini **mysliti*, tj. *cogitare, intelligere* → *capere, venari*, v slovanskem in tudi v širšem indoevropskem jezikovnem prostoru izjemno slabo potrjen in zato gotovo odraz stare, ne več aktualne pomenske motivacije. Ob tem slovanskem primeru namreč popolnoma enak pomenski razvoj potrjuje le še sti. izpeljanka *dhīvara-* (m.) 'ribič', ki je prek pridevnika *dhīvan(t)-* 'preudaren, razsoden, vešč' nastala iz *dhī-* (f.) 'misel', kot je pokazal Zubatý 1907: 504, op. 1, in Zubatý 1945: 155, op. 2.¹⁵

3.3 Motiv za pomenski razvoj 'misliti/mislec' → 'loviti/lovec' v besedni družini **mysliti*

Svojčas je Machec 1968: 385, sledeč Zubatemu,¹⁶ ta pomenski razvoj tudi na podlagi skladijskih zvez, kot je npr. stč. v *loviech velmi mysliv bieše*, razložil, da odraža starodavni lov, ko je moral biti lovec, da bi bil uspešen, pri pripravi različnih pasti zelo iznajdljiv in pameten in je bil zato v očeh poimenovalca mislec.¹⁷ Taka pomenska motivacija je v primerjavi s tisto, ki je bila kasneje podana samo za sti. primer, češ da je s sti. *dhīvara-* označen ribič, ki lovi s harpuno in tako kot čaplja dalj časa nepremično stoji na bregu, kot da bi bil zatopljen v globoke misli, preden nenadoma zabode (Thieme 1985: 251, 257, op. 47), vsekakor bolj sprejemljiva. Sama pa se nagibam k razlagi, da pomenski razvoj *mislec* → *lovec* odraža rabo besedne družine **mysliti* v tabuju, kot je nakazal že Vasmer: III, 176. Ker je bil lov tabuiran pojav, je bil lovec vse stopnje svojih opravil od odhoda od svojega doma primoran ne le tehtno premisliti, ampak tudi premišljeno poimenovati, če je želel, da mu zle sile uspešnega lova ne bi preprečile.¹⁸ Tudi ta lovčeva premišljenost in preudarnost

¹⁴ Prim. npr. invariantnost in bolj ali manj širok areal sorodstvenih terminov **bratrbv*, **mati*, **sestra* ..., sirarskega **tvoridlo*, anatomskega **tylv*, pravnega **voliti* itd.

¹⁵ Povezavo *dhīvara-* (m.) 'ribič' ← *dhī-* (f.) 'misel' sprejemajo Wackernagel 1954: 908, Thieme 1985: 251, 257, op. 47, in Mayrhofer 1992: 793.

¹⁶ Toda v Zubatý 1945: 155sl. se kljub pomenski paraleli *dhīvara-* (m.) 'ribič' ← *dhī-* (f.) 'misel' premislili in na podlagi slovanskega, predvsem češkega gradiva, ki izkazuje pomen 'želesti/hoteti', sklepa, da z **myslivъjb* označeni lovec ni 'tisti, ki (rad/pogosto) misli', ampak 'tisti, ki je poželjav, goreč, vnet', in ob tem navaja pomensko paralelo v r. *ochóta* 'veselje do česa' poleg 'lov'. Lov kot veselje je bolj verjetno prav tako odraz lova kot tabuja (Vasmer: III, 176) in ne lova kot športa, kot je menil Schrader (RIA: I, 519).

¹⁷ Borys 2006: 345, pomenski razvoj utemeljuje z obrazložitvijo, da je lov opravilo, ki zahteva razum, premišljenost in iznajdljivost.

¹⁸ O lovu kot tabuju Zelenin 1929; Havers 1946: 28sl.

zaradi strahu pred nesrečo pri lovu sta lahko bila povod za pomenski razvoj *mislec* → *lovec*. Tako sti. *dhīvara-* (m.) 'ribič' kot tudi slovanski lovski termini s korenem **mysl-* so zato lahko tabuistična nadomestna poimenovanja (n. *Deckwort*) in verjetno se prav v taki rabi lovskih terminov s korenem **mysl-* ohranja odgovor na vprašanje, zakaj ob razmeroma širokem arealu in osamljeni pomenski motivaciji, ki mora biti zaradi edine paralele iz stare indijske verjetno precej stara,¹⁹ slovanski lovski termini ne izkazujejo tudi besedotvorne stabilnosti.

3.3.1 Tabuistična nadomestna poimenovanja in tabuizirana poimenovanja v odnosu do označenca

Za tabuistična nadomestna poimenovanja je značilno, da svojo funkcijo v jeziku lahko ohranjajo le, dokler je govorec prepričan, da identifikacijsko razmerje med besedo kot označevalcem in tabuiranim pojavom kot označenim pri naslovniku (= zle sile) ni jasno vzpostavljeno. Ko pa se razmerje med označevalcem in označencem vzpostavi, beseda kot tabuistični nadomestek svoje funkcije ni več opravlja, ker je zaradi jasne identifikacije z označenim tudi ni več sposobna opraviti in jo je zato potrebno vsaj spremeniti, če ne celo zamenjati. Pred jasno identifikacijo med označevalcem in označencem se tabuistični nadomestki tako nevtralna poimenovanja, ki so postala tabuirana (npr. praide. **dŋg 'huéH₂* 'jezik' = stlat. *lingua*, toda lat. *lingua* in psl **ęzy-ko*, praide. **morŷiH₂-(keH₂-)* 'mravlja', toda sti. *vamrŷ-* lat. *formīca*), borijo s spreminjanjem. To se najpogosteje izvršuje s preoblikovanjem fonetične plati poimenovanj, kot nazorno kažejo tudi sporadične fonetične spremembe v okviru slov. tabuističnega nadomestnega termina **medvėdb* 'ursus' (→ stč. *nedvėd*, stp. *niedźwiedz*, ukr. *vedmidb*) ali pa tabuiranega poimenovanja **netopyr'b* 'vespertilio' (→ sln. *topir*, hrv., srb. *topir*).²⁰ Slovansko **morčьnikъ* 'vespertilio' = sln. *mračnik*, blg. *mračnik* verjetno spada med slovanske tabuistične nadomestne termine za **netopyr'b*, toda slovenščina ima v okviru iste besedne družine **mork-* 'crepusculum' tudi besedotvorno variantna samostalnika *pomračnik* in *mračulj*,²¹ kar navaja k domnevi, da se jezik v primerih tabuja ob različnih fonetičnih posegih poslužuje tudi spreminjevalnih posegov, ki jih omogoča besedotvorje. Besedotvorna variantnost tabuističnega nadomestnega sln. termina *mračnik* : *pomračnik* : *mračulj* ima zatorej lahko isto funkcijo kot fonetična variantnost v omenjenem tabuističnem nadomestnem terminu **medvėdb* ali pa tabuiranem terminu **dŋg 'huéH₂*. Verjetno je prav zato staro tabuizirano poimenovanje za mravljo, ki je drugod predvsem fonetično spremenjeno (npr. sti. *vamrŷ-*, lat. *formīca*), v slovanskem svetu besedotvorno heterogeno: **morvъ*, **morvьbъ*, **morv'a* ... Čeprav v meni dostopni literaturi o jezikovnih sredstvih v primerih tabuja besedotvorje kot jezikovno sredstvo ni evidentirano ali izpostavljeno, menim, da je tudi besedotvorje pri preoblikovanju tabuiranih terminov in tabuističnih nadomestnih terminov imelo verjetno prav tako pomembno vlogo kot fonetika, saj tudi besedotvorje tako kot

¹⁹ Enako pomensko motivacijo pri tvorbi tabuističnih nadomestnih poimenovanj izkazuje tudi gr. *ἄρις* 'mravlja' < *'razumna, pametna'. Primer navaja Havers 1946: 31, op. 1.

²⁰ O različnih jezikovnih sredstvih v primerih tabuja gl. Havers 1946: 117sl.

²¹ Druga številna slovenska poimenovanja za netopirja navaja Bezljaj 2003: II, 866.

fonetika omogoča spreminjanje na vzglasju in izglasju besed, torej položajev v besedi, ki je v tabuju spremembam praviloma največkrat podvrženo.

Besedotvorna variantnost lovskih terminov **myslivъjъ/myсливьць/promysl'e-nikъ* 'lovec' je torej lahko argument v prid razlagi, da je besedna družina opravljala vlogo v tabuističnih nadomestnih poimenovanjih.

3.4 Polisemija 'misлити : loviti' kot odraz rabe besedne družine **mysliti* v lovskem tabuju

Zelenin, ki vseh tu prikazanih lovskih izrazov s slov. korenem **mysl-* ni poznal ali pa jih samo ni navedel, omenja, da se je na severnem območju Rusije kot tabuistični nadomestek uporabljal dovršni glagol *upromýslitъ* 'uloviti = ubiti (zver)' (Zelenin 1929: 125). Podatek je pomemben, ker implicira, da govorec pri glagolu ni imel v zavesti le pomena 'uloviti = ubiti (zver)', ampak še enega, prvotnega. In kateri je bil ta prvotni pomen?

Rusko *upromýslitъ* 'uloviti = ubiti (zver)' formalno ustreza standardnemu ruskemu glagolu *upromýslitъ* 'z obrtjo pridobiti', zato bi iz tega pomenskega razmerja lahko sklepali, da je bil pri glagolu *upromýslitъ* 'uloviti' kot tabuističnem nadomestku uporabljen pomen 'pridobiti'. Taka razlaga pa v kontekstu drugih leksemov besedne družine **mysliti* ni prepričljiva. Bolj je namreč verjetno, da je sém 'pridobivanje/pridobitev' v tej besedni družini tako kot slovenski 'goniti se' nastal kasno in šele potem, ko so tabuistični nadomestki postali del nevtralne leksike. Možno je torej, da se je pomen 'pridobiti' razvil prav prek lovskega izrazja, saj 'uloviti' istočasno pomeni tudi 'pridobiti plen'.

Zeleninova navedba glagola *upromýslitъ* je dragocena tudi zato, ker ob srednjem znaku v slovenščini (gl. zgoraj), edina izkazuje terminologizacijo v glagolu. Ruski arhangelški samostalnik *promýšljenik/promýšljenik* 'lovec' pa le na videz nakazuje, da se je glagol **pro-mysliti* morda uporabljal v pomenu 'loviti'. Samostalnik *promýšljenik* 'lovec' s tvorjenostjo iz prefigurane glagolske podstave s pasivnim pomenom **pro-mysl'-en-* lepo kaže, da do pomena 'lovec' v njem verjetno ni moglo priti prek pomena 'loviti/lovljen', ampak prek 'premisлити/premišljen = preudaren ipd.'.²² Razvidno je torej, da je bil samostalnik tvorjen iz **pro-mysliti* v pomenu 'premisлити, preudariti ipd.' in ne 'loviti'. Toda ruski zastarel perfektivni glagol *promýslitъ* pomeni 'pridobiti (kaj)' (Ožegov).

Rusko *promýšljátъ* 'ukvarjati se s kako pridobitno dejavnostjo/obrt izvrševati', ki v zvezi *p. zverja* pomeni 'ukvarjati se z lovom na zveri', tj. 'loviti', in ukr. *promýšljáty* 'loviti (o zvereh); skrbeti, ukvarjati se s čim (poklicem/obrtjo)'²³ ob *p. przemyślać* 'premišljati, preudarjati', č. *přemýšleti* 'premišljati' itd. z varirajočim pomenom 'loviti' in 'pridobivati/s pridobivanjem se ukvarjati/skrbeti za kaj' ob 'premišljati, preudarjati' prav tako kot **pro-mysliti* ne kaže na stabilnost lovskih izrazov, kar tudi govori v prid aktivne vloge besedne družine **mysl-* pri tvorbi tabuističnih nadomestnih poimenovanj, pri katerih do terminologizacije, ko se med ozna-

²² V BER: IV, 127, navedena slovanska izposojenka v mold. *promișlenie* 'zaskrbljenost, skrb' kaže na pomen, ki ne izvira iz lovske terminologije.

²³ Glagol navajam iz ÈSUM: 4, 597.

čevalcem in označencem vzpostavi brezpogojno identifikacijsko razmerje, nikoli ne sme priti oziroma lahko pride šele takrat, ko tabuistično nadomestno poimenovanje zaradi različnih vzrokov, največkrat zaradi detabuizacije pojava, ni več v službi tabuja. Dokler je npr. glagol **pro-mysliti* pri Slovanih opravljal vlogo tabuističnega nadomestka, je bila pomenska motivacija **premisli = loviti* enako jasna, kot je bila jasna pri **medvěď* 'kdor je med = medved'. Ko je npr. pri **medvěď* ta vloga minila in je beseda kot svojevrsten spomin na nekdanjo vlogo v tabuju postala nevtralna oznaka za pojem 'ursus' in ne morda 'homo', saj nenazadnje tudi človek je med, je tudi za lovske termine s korenem **mysl-* mogoče ugotoviti, da so postali nevtralna poimenovanja. So torej pozabljeni tabuistični nadomestki s področja lova, ki so postali nevtralna poimenovanja kot npr. njihovi sinonimi **lovь*, **lovьць* in **loviti*.

3.4.1 Severnoslovansko **promyslъ* 'pridobitna dejavnost' ← 'lov'

Tu predstavljena razlaga sln. *pomišljati se* 'goniti se (o kravi)', *pomišljanje* 'pojanje krav', *pomišljaj* 'isto' in *zamišljaj* ponazarja, da je detabuizirana nevtralna oznaka s področja lova doživljala še nadaljnje spremembe. Tudi sslov. **pro-myslъ* (m.) 'obrt, proizvodnja, dejavnost, s katero se kaj pridobiva ipd.', tj. 'pridobitna dejavnost' (r. *prómysel*, ukr. *prómysel*, br. *prómysel*) verjetno ne odraža pomenskega razvoja iz 'preudarnost, previdnost', kot se sklepa na podlagi homonima v stsl. *promyslъ* 'providentia', hrv., srb. *prōmīśao* 'previdnost' itd. (Machek 1968: 488, 384; Vasmer: III, 375; ÈSUM: 4, 597), ampak se je pomen prek 'pridobivanje/pridobitna dejavnost' lahko razvil iz prvotnega 'lov'. Deverbativ **pro-myslъ* 'premišljenost' je zato vsaj pri delu Slovanov verjetno tudi služil kot tabuistično nadomestno poimenovanje, ki je najprej postalo nevtralna oznaka za 'lov'. Ker pa je 'lov' le ena od pridobitnih dejavnosti, se je specializiranost na eno področje sčasoma izgubila, tako kot se je izgubila npr. pri glagolu **vьršiti* ← **vьrchъ*, ki je sprva označeval natančno določeno kmečko opravilo, danes pa pomeni samo še 'delati, izvrševati'.²⁴

3.4.2 Romunsko *a zămisli* 'spočeti (otroka)'

Slovenskemu pomenu 'goniti se (o kravi)' je razmeroma blizu pomen slovanske izposojenke v rom. *a zămisli* 'spočeti (otroka)' (Tiktin: III, 1791; BER: IV, 127). Ta romunski tranzitivni glagol je poznal Skok: II, 431, ki je opozoril, da pri Slovanih glagol **za-mysliti* v takem pomenu ni znan.²⁵ Tu prikazanega slovenskega gradiva tudi Skok I. c., ni poznal, pomena 'pojati se (o kravi)' in 'spočeti (otroka)' pa sta, kot kaže, različno motivirana. Ker se v romanskem svetu pojavlja pomenski razvoj 'zamisliti' → 'spočeti (otroka)', kot npr. ponazarja it. *concepire* 'spočeti; zamisliti' iz lat. *concupere* 'skupaj vzeti, spočeti, dobiti, zamisliti' (← *cum* 'z' + *capere* 'vzeti'), bi pomen romunskega glagola lahko nastal prek take motivacije v romanskem jezikovnem okolju. Ker pa izposojenke praviloma ne razširjajo pomenskega polja, je bolj verjetno, da se je pomen 'spočeti (otroka)' prek 'pridobiti (otroka)' pri do-

²⁴ O tem bolj podrobno Furlan v ESSJ: IV, 364.

²⁵ Skokova razlaga, da se romunski pomen 'spočeti (otroka)' nanaša na željno pričakovano otrokovo rojstvo (Skok: II, 431), pomenske motivacije ne pojasnjuje.

vršnem glagolu **za-mysliti* razvil že v slovanskem jezikovnem okolju potem, ko je glagol **za-mysliti* 'uloviti' po detabuizaciji dobil pomen 'pridobiti'. Posredni znak, da se je glagol **za-mysliti* uporabljal tudi v lovskem tabuju, je namreč prepoznaven v sln. deverbativu *zamišljaj* 'pojanje (krav)' ← sln. **zamišljati se* '*pojati se (o kra- vi)' ← sln. **zamišljati* 'loviti' ← pf. **za-mysliti* 'uloviti' (← 'zamisliti') → 'prido- biti'. Pomenski razvoj iz 'pridobiti', kjer se na eni strani lahko razvije pomen 'obrt, proizvodnja, dejavnost, s katero se kaj pridobiva ipd.', na drugi strani pa 'spočeti', ponazarjajo razmere v besedni družini **jēti*, **jьmešb* 'vzeti', kjer iz prefigiranega **pod-jēti* 'prevzeti = pridobiti' izvira sln. štajerska zveza *krava je podjela* 'krava je postala breja' pa tudi novejši termin sln. *podjētje* (n.), ki tako kot hrv. *podzēće* (n.) ali pa r. *predpriјátie* (n.) predstavlja kalk po nvn. *Unternehmen*.

4 Členi besedne družine **mysliti* kot tabuistična nadomestna poimenovanja pri lovu

V besedni družini **mysliti* so samo nekateri samostalniki in glagoli opravljali funkcijo tabuističnih nadomestkov. Samostalniki **myslivъjь*, **myslivъcb* in **promysl'enikъ* kažejo na nomen agentis 'lovec', medtem ko je bilo **pro-myslъ* kot nomen actionis 'lov' mogoče rekonstruirati na podlagi pomena 'pridobivanje', ki se je po despecializaciji šele razvil iz prvotnega 'lov'. Medtem ko se pri samostalnikih pojavljajo neprefigurane in prefigirane tvorbe, je rabo v lovski terminologiji neposredno ali posredno mogoče prepoznati samo pri prefigiranih glagolih **(u-)pro-mysliti*, **po-mysliti*, **za-mysliti*. Ali se je tudi simpleks **mysliti* uporabljal v iste namene? Gradivo take rabe ne potrjuje. Takega pomena **mysliti* tudi ne moremo predpostaviti iz verjetno izglagolskega pridevnika **myslivъ*, čeprav iz njega izvira samostalnika **myslivъjь* in **myslivъcb*. Raba v staročeški zvezi *mysliv býti*, ki pomeni isto kot č. *milovat lov*²⁶ namreč samo kaže na razvoj 'ki (rad/pogosto) misli' → 'ki (rad/pogosto) lovi'. Izgleda, da so se v slovanski besedni družini **mysliti* za tabuistične nadomestke pri poimenovanjih za lov uporabljale le tvorjenke glagola **mysliti*.

5 K formalnemu izhodišču besedne družine **mysliti*

Kljub različnim poizkusom etimologija besedne družine iz korena **mysl-* še danes ni jasna,²⁷ čeprav so za njen izhodiščni pomen oziroma seme relevantni le tisti slovanski členi, ki označujejo pojme z območja človekovega mišljenja, namer in želja. S formalnega vidika pa psl. izhodišča besedne družine ne predstavlja ijevski

²⁶ Navaja MSS 1978: 145.

²⁷ Največkrat navajana povezava z lit. *maūsti*, *maudžtū* 'želeči' in sorodnim ni prepričljiva, ker ne pojasnjuje slovanskega dolgega vokala *y. Mnenje, da do sedaj predlagane etimologije niso dovolj prepričljive, je izrazil že Zubatý 1945: I, 158, v novejšem času pa Loma 2007: 318, op. 25.

samostalnik **mysl̥b*, kot se od Miklošiča dalje meni (Miklošič 1886: 208), ampak je to bolj verjetno glagol **mysliti*, saj se **mysl̥b* ob **mysl̥b* in **mysla* kaže samo kot arealno najširši deverbativ tega glagola.²⁸

Skok: II, 431, je, sledeč Mareticu, pokazal, da bi bilo s to besedno družino treba povezati črnogorski glagol *m̥skati se*, *m̥skā se* 'želeti si', npr. *Gladnome se miska, kada nekoga vidi da jede*, in hrvaškega *m̥snuti se*, *m̥snē se* 'zaželeti si', npr. *misnulo joj se na jabuku* (Boka Kotorska), in sklepal, da je bil izhodiščni pomen te besedne družine 'želeti'. Formalno razmerje **mysliti* : **mys-ka-ti* : **m̥ys-nq-ti* je primerljivo s slov. razmerjem **kysl̥b* : **kysati* : **kys-nq-ti*, zato je bil denominativ **mysliti* verjetno narejen iz pridevnika/deležnika **mysl̥b*,²⁹ ob katerem je v psl. obstajal samostalnik **m̥ysl̥b*.

Viri in literatura

- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880–1976.
 BER = *Bŭlgarski etimologičen rečnik I–*, Sofija, 1971–.
 Bezljaj 2003 = France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi I–II*, ur. M. Furlan, Ljubljana, 2003.
 Boryś 2006 = Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 2006.
 Cigale 1860 = Matej Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch: Herausgegeben auf Kosten des Hochwürdigsten Herrn Fürstbischofes von Laibach Anton Alois Wolf I–II*, Laibach, 1860.
 ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, Ljubljana, 1976–2007.
 ÈSSJ = *Ètimologičeskij slovarj slavjanskih jazykov I–*, Moskva, 1974–.
 ÈSUM = *Ètimolohičnyj slovnyk ukraïnської movy I–*, ur. O. S. Meľnyčuk idr., Kyïv, 1982–.
 Havers 1946 = Wilhelm Havers, *Neuere Literatur zum Sprachtabu*, Wien, 1946.
 Loma 2007 = Aleksandar Loma, Dva srpska dijalekatska arhaizma na baltoslovenskom planu: *trensla* (i sl.) »Prunus padus«, *tremesla* »dijafragma«, v: *Slavenska etimologija danas: Zbornik simpozija održanog od 5. do 10. septembra 2006. godine*, ur. A. Loma, Beograd, 2007, 307–323.
 Mayrhofer 1992 = Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoa-rischen I*, Lieferung 10, Heidelberg, 1992.
 Machek 1968 = Vaclav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, druhé, opravené a doplněné vydání, Praha, 1968.

²⁸ O tem gl. ÈSSJ: 21, 47sl.

²⁹ Pri Pleteršniku omenjeno kajkavsko hrvaško besedo *misl̥ak*, gen. *-sl̥aka* 'ime volu', ki je navedena po Valjavcu 1878: 183, ohranja pa se verjetno v hrv. cgn. *Mislek*, bi bilo prek maskulinativa tipa **koza* → **kozyl̥b*, tj. **m̥ysl̥b*, treba povezati z br. ekspresivnim izrazom *mysja* 'krava' (Nosovič 1870: 296). V to slov. besedno družino verjetno spada tudi bosensko *misonja* 'ime volu' (Rečnik SANU: XII, 638).

- Miklošič 1886 = Franc Miklošič, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886.
- MSS 1978 = J. Bělič – A. Kamiš – K. Kučera, *Malý staročeský slovník*, Praha, 1978.
- Nosovič 1870 = I. I. Nosovič, *Slovarь bělorusskago narěčija*, Sanktpeterburgъ, 1870.
- OLA 2000 = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas: Serija leksiko-slovoobrazovatel'naja 2: Životnovodstvo*, Warszawa, 2000.
- OLA 2003 = *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas: Serija leksiko-slovoobrazovatel'naja 8: Professii i obščestvennaja žiznъ*, Warszawa, 2003.
- Rečnik SANU = *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika XII*, Beograd, 1984.
- RIA 1917–1923 = *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde I–II* von O. Schrader, herausgegeben von A. Nehring, Berlin – Leipzig, 1917–1923.
- Skok = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb, 1971–1974.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana, 1970–1991.
- Štrekelj 1889 = Karel Štrekelj, *Jezikoslovne mrvice*, *Ljubljanski zvon* 9 (1889), 97–103, 163–166, 228–295, 349–353.
- Thieme 1985 = Paul Thieme, Nennformen aus Anrede und Anruf im Sanskrit, *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 44 (1985), št. 1, 239–258.
- Tiktin 1903–1925 = Heymann Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch I–III*, Bukarest, 1903–1925.
- Valjavec 1878 = Matija Valjavec, *Prinos k naglasu u novoj slovenštini 2: Naglas u substantiva mužkog roda*, Preštampano iz knjige XLV. Rada jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1878.
- Vasmer = Maks Fasmer (= Max Vasmer), *Ètimologičeskij slovarь russkogo jazyka I–IV*, prevod s nemckogog i dopolnenija členu-korrespondenta AN SSSR O. N. Trubačeva, izdanie vtoroe, stereotipnoe, Moskva, 1986–1987.
- Wackernagel 1954 = Jakob Wackernagel, *Altindische Grammatik II, 2: Die Nominalsuffixe*, von A. Debrunner, Göttingen, 1954.
- Zelenin 1929 = Dmitrij Zelenin, Tabu slov u narodov Vostočnoj Evropy in Severnoj Azii I: Zaprety na ochote i inych promyslach, *Sbornik muzeja antropologii i etnografii* 9 (1929), 1–151.
- Zubaty 1907 = Josef Zubaty, Die »man«-sätze, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 40 (1907), 478–520.
- Zubaty 1945 = Josef Zubaty, *Studie a články I/1: Výklady etymologické a lexikální 1*, Praha, 1945.

Slovenian *krava se pomišlja* ‘the cow is in heat’
A forgotten shade of meaning in the Slavic word family **mysliti*
and its role in taboo

Summary

Certain members of the word family **mysliti* had the function of taboo substitutions in hunting terminology and it is probably such use of hunting terms that preserves the answer to the question why, given the relatively wide range and isolated semantic motivation (which must be quite old due to the single parallel in Sanskrit), Slavic hunting terms do not also show stability in their word-formation patterns.

The nouns **myslivъjъ*, **myslivъcb*, and **promysl’enikъ* point to the nomen agentis ‘hunter’, whereas **pro-myslъ* could be reconstructed as the nomen actionis ‘hunt’ based on the meaning ‘acquiring’, which only developed from the original meaning ‘hunt’ following generalization. Its use in hunting terminology could be directly identified in the verb **u-pro-mysliti*, whereas for **po-mysliti* and **za-mysliti* such use can be inferred indirectly from Slovenian material because the meaning in the Slovenian word family *krava se pomišlja* ‘the cow is in heat’, *pomišljanje* ‘bovine estrus’, *pomišljâj* ‘idem’ and *zamišljaj* arose through the reflexivization of the verbs **pomišljati* and **zamišljati*, which meant ‘to hunt’ in early Slovenian. This semantic development is confirmed by Sln. *loviti se* ‘to be in heat (referring to a cow)’ alongside *loviti* ‘to take, hold = to hunt’.

Petar Skok’s convincing connection of the word family **mysliti* with Montenegrin *mîskati se*, *mîskā se* ‘to want’ and Croatian *mîsnuti se*, *mîsnē se* ‘to long for’ shows that the denominal **mysliti* was not created from **myslъ*, as was assumed from Franc Miklošič onwards, but from the unattested adjective/participle **myslъ*, alongside which there existed the PSl. noun **mysъ*. A comparable word-formational relationship is seen in PSl. **kyslъ* : **kysъ*.

Poglavje o *etimologiji* – oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju besed – v treh slovenskih slovnica (1715, 1755, 1758)

Kozma Ahačič

Prispevek obravnava poglavje o oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju besed (etimologiji) v treh predelavah Bohoričeve slovnice: Hipolitovi iz leta 1715, rokopisni iz leta 1755 in celovški iz leta 1758. Analiza kaže, da pri vseh treh predelavah ne gre za malenkostne popravke, ampak da prinašajo izpuščenji in dodani deli v teh slovnica zanimiv vpogled v tedanjo slovničarsko misel. Med dodanimi deli je še posebej opazno Hipolitovo poglavje o nepravilnih glagolih, od drugih sprememb pa poglavje o tvorjenih lastnih imenih v vseh treh slovnica ter nedoslednosti pri prevajanju besedila iz latinščine v nemščino v celovški slovnici iz leta 1758.

The Section on “Etymology” (Inflectional and Derivational Morphology) in Three Slovenian Grammars (1715, 1755, 1758)

This article examines the section on inflectional and derivational morphology (“etymology”) in three reworkings of Adam Bohorič’s grammar: the version by Hippolytus Rudolphowertensis from 1715, the manuscript version from 1755, and the Klagenfurt version from 1758. The analysis shows that the changes in all three reworkings are not only significant, but the omissions and additions in these grammars offer an interesting insight into grammarians’ thought at that time. Among the added parts, especially noticeable is Hippolytus’ section on irregular verbs and, among other changes, the section on derived proper nouns in all three grammars and inconsistencies in translating the text from Latin into German in the Klagenfurt version of 1758.

0 Uvod

Članek kot tretji¹ v vrsti analitičnih predstavitev treh priredb Bohoričeve slovnice iz let 1715, 1755 in 1758 predstavlja poglavje o *etimologiji* – oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju besed – v treh slovenskih slovnica. Najprej v Hipolitovi priredbi Bohoričeve slovnice iz leta 1715 (HG 1715): ta se naslanja neposredno na Bohoričevo slovnico, prinaša kar nekaj avtorskih dodatkov, mnoga mesta pa so izpuščena z mislijo na nove uporabnike slovnice. Nato v rokopisni slovnici iz leta 1755 (G 1755), pri kateri gre za močno skrajšan prepis Hipolitove slovnice, ki je prav tako narejen na precej visoki ravni. In nazadnje v celovški slovnici iz leta 1758 (G 1758), ki prinaša mestoma precej nekritičen nemški prevod Hipolitove priredbe.

¹ Gl. tudi Ahačič 2009 in Ahačič 2009a.

Pokazati želimo, da vse tri slovnice prinašajo toliko novosti, da pri obravnavi zgovine slovenskega slovniciarstva nanje ne moremo gledati kot na nepomembne priredbe takrat že stoletje in pol stare Bohoričeve slovnice.²

1 (Pre)ureditev snovi v Hipolitovi izdaji slovnice iz leta 1715 (HG 1715)

1.1 V celotni slovnici je HG 1715 vzpostavil **sistem številčno urejenih poglavij**, ki pri Bohoriču niso do te mere hierarhično razvrščeni – Bohorič namreč po Melanchthonu številči samo razdelke v skladnji. Poglavja je kot že Bohorič razdelil v tri knjige, ki obsegajo pravopis, *etimologijo* ter skladnjo. Ker gre za opazen poseg v besedilo in ker sta tej ureditvi sledila tudi G 1755 in G 1758, jo natančneje predstavljamo v spodnji razpredelnici. V prvem stolpcu je naveden naslov poglavja, s katerim se pri Bohoriču³ začne besedilo, ki ustreza Hipolitovemu besedilu (večkrat vsebuje namreč Hipolitovo poglavje več Bohoričevih), sledi navedba strani, naslov poglavja pri Hipolitu (samo prvi naslov, če so vmes še neoštevilčeni) in navedba strani pri Hipolitu. Knjige (= poglavja) o skladnji v pregled ne zajemamo, saj je tu Hipolit povsem naslonjen na Bohoričevo (= Melanchthonovo) razdelitev poglavij, le da naslove poglavij za razliko od Bohoriča številči ter v zadnje poglavje vključi razdelka o metaplazmu in prozodiji, ki sta pri Bohoriču samostojni poglavji. (Pod-) poglavja, ki pri Hipolitu niso oštevilčena, navajamo v lomljenih oklepajih (⟨ ⟩), naslove, ki pri Bohoriču niso mišljeni kot naslovi poglavij ali grafično niso prikazani kot naslovi, pa navajamo v oglatih oklepajih ([]).

Naslov poglavja pri Bohoriču	Stran v BH 1584	Naslov poglavja pri Hipolitu	Stran v HG 1715
DE ORTHOGRAPHIA	1	LIBER PRIMUS: De Orthographia Latino Slavonica	1
Tabella quarta: Orthographia latinoCarniolana	25	Caput I: De Literis Slavonicae Linguae	1
/		Caput II: De Pronunciatone ex usu Literarum	2
Divisio elementorum	28	Caput III: De Divifione Elementorum	5
De numeris per literas notandis	29	⟨De Numeris per Literas notandis⟩	5
De apicibus quibusdam /.../	30	Caput IV: De apicibus quibusdam	6

² Poglavja o etimologiji iz obravnavanih treh slovníc do sedaj niso doživela natančneje analize – izjema je kratka Toporišičeva analiza G 1758 (Toporišič 2003 [1988]: 331–342). Tudi sicer se o teh treh slovníc ni veliko analitično pisalo – še največ so v zadnjih desetletjih prispevali Anton Slodnjak (1971: 126–128), Martina Orožen (2003: 282–390), Josef Hahn (1971: 140–143) in Jože Toporišič (1984: 161–162; 1987: 324; deloma tudi 1989: 241–242).

³ Da ne bi po nepotrebem izgubljali prostora, posameznih kategorij Bohoričeve slovnice, ki so obširno razloženi v njeni analizi (Ahačič 2007: 117–213), v prispevku podrobneje ne razlagam. Bralec naj za natančnejšo orientacijo uporablja omenjeno delo.

>>>

Sequuntur quaedam obfervationes	32	Caput V: Sequuntur quaedam obfervationes	8
De Combinatione Literarum	10	Caput VI: De Combinatione Literarum	10
DE ETYMOLOGIA De Nomine Accidentia	40	LIBER II: De nomine ejuſque Accidentibus	11
De motione Adiectivorum Comparatio	40 41	Caput I: De motione et Comparatione	
De genere Figura Causa Declinatio	43 44 44 44	Caput II: De genere, Numero, Figura et Causa	15
De articulo	44	Caput III: De Declinatione Articuli	16
[Paradigma Mafculini Generis]	46	Caput VI: De Declinatione Subſtantivorum	20
Exempla	47	⟨Exempla⟩	21
Paradigma generis foeminini	54	Caput V: Paradigma Generis Foeminini	31
Nomina generis Foeminini	55	⟨Nomina Foeminini Generis⟩	33
Paradigma generis Neutri	60	Caput VI: Paradigma Generis Neutri	40
Nomina generis Neutri	61	⟨Nomina Generis Neutri⟩	41
Paradigma nominis adiectivi	63	Caput VII: Paradigma Nominis Adiectivi	
Paradigma comparativi	64	⟨Paradigma Comparativi⟩	48
De ſpecie	67	Caput VIII: De Specie	50
[Ad Denominativa etiam pertinent Numeralia /.../]	69	Caput IX: De Numeralibus	54
Cardinalia	69	⟨Cardinalia⟩	54
Ordinalia	72	⟨Ordinalia⟩	58
Multiplicata numeralia	73	Caput X: De multiplicatis Numeralibus	60
Ponderalia	74	⟨Ponderatio⟩	61
Distributiva	74	⟨Distributiva⟩	61
Adverbialia	75	⟨Adverbialia⟩	61
Temporis	75	⟨Temporis⟩	62
Numeralia in riuſ	76	⟨Numeralia in riuſ⟩	63
Verbalia	76	⟨Verbalia⟩	64
De anomalis	76	Caput XI: De anomalis	64
De compoſitorum declinatione	78	⟨De compoſitorum declinatione⟩	66
Pronomen	79	LIBER III: De pronomine	67
[Ego]	79	Caput I: De pronominibus, Ego,	67
[Tu]	79	tu, ille	
[Sui]	80		
[Ille]	80		

>>>

[Quis]	83	Caput II: De relativo, qui, quae, quod	73
[Qui]	85		
[Meus]	86	Caput III: De Pronom. meus, tuus, suus	76
[Tuus]	87		
[Suus]	90		
[Nofter]	90	Caput IV: De Pronom. Nofter, Vefter, Unus	82
[Vefter]	91		
[en]	92		
De verbo	94	LIBER IV: De verbo	87
[Verbo accidunt /.../]	94	Caput I: De Accidentibus Verbi	89
Species	97	Caput II: [De] Speciebus Verbi	90
De formatione temporum in verbis: Canones	98	Caput III: De Formatione Temporum in Verbis: Canones	91
Coniugatio verbi Substantivi, Sum	102	Caput IV: Coniugatio verbi Substantivi, Sum	96
Exemplum primi ordinis verborum /.../	108	Caput V: Exemplum primi Ordinis Verborum /.../	103
Verba primi ordinis	114	Caput VI: Verba Primi ordinis	111
Exemplum verbi passivi primi ordinis	116	Caput VII: Exemplum Verbi Passivi, primi ordinis	114
De verbis imperfonalibus	121	(De verbis impersonalibus)	121
Exemplum secundi ordinis verborum	123	Caput VIII: Exemplum Secundi Ordinis verborum	122
Verba secundi ordinis	128	Caput IX: Verba Secundi Ordinis	129
Exemplum verbi passivi secundi ordinis	135	Caput X: Exemplum Verbi Passivi, secundi ordinis	138
[Verbum Imperfonale /.../]	140	(<i>Verbum Imperfonale /.../</i>)	144
Exemplum tertii ordinis verborum	141	Caput XI: Exemplum tertij ordinis Verborum	146
Verba tertij ordinis	147	Caput: XII: Verba Tertij ordinis	152
De verbis passivis tertij ordinis	152	Caput XIII: Der Verbis Passivis Tertij Ordinis	157
Exemplum verbi imperfonalis	152	(Exemplum Verbi Imperfonalis)	158
De participiis	153	(De participijs)	159
/	/	Caput XIV: De Verbis Anomalis	160
De adverbis	154	LIBER V: De Adverbis, praepositionibus, Conjunctionibus & Interjectionibus Caput I: De Adverbis	162
De praepositionibus	158	Caput II: De Praepositionibus	167
De Praepositionibus /.../ cum Ablativo /.../	162	Caput III: De Praepositionibus /.../ cum Ablativo /.../	173
De Praepositionibus, quae apud latinos, vel Accufativum, vel Ablat. exigunt	163	Caput IV: De Praepositionibus, quae apud latinos, vel Accufativum, vel Ablat. exigunt	174
De coniunctione	164	Caput V: De Coniunctione	175
De interiectionibus	166	(De interiectionibus)	176

Iz gornje razpredelnice je razvidno, da je Hipolit naredil strukturo slovnice bolj pregledno in s tem uporabniku olajšal iskanje posameznih vsebin. Vendar pa je pri tem naredil nekaj napak, saj je združeval tudi poglavja, ki ne sodijo skupaj glede na izhodiščni naslov (npr. I/3, II/10, II/11, IV/7, IV/10, IV/13, V/5). Še posebej opazno je, da pod poglavjem o množilnih števnikih (*multiplicata*; II/10) našteje še »števnike teže«, delilne, prislovne in časovne števnike, števnike na *-rius* in izglagolska imena, pod poglavjem o trpnih glagolih tretje vrste pa obravnava (poleg neosebni glagolov) tudi vse deležnike (IV/13). S takšnim načinom številčenja je tudi nekoliko zabrisal osnovna poglavja Bohoričeve slovnice, ki jih Bohorič navaja v glavi vsake strani – npr. poglavje *de specie* (vrsta) obsega pri Bohoriču tudi števnike in izglagolska imena, torej Hipolitova poglavja II/9 in II/10.

1.2 Hipolit je dosledneje od Bohoriča⁴ latinskim in slovenskim **primerom dodajal tudi nemške**. Tako je v nemščino prevedel večino primerov ter večino paradigem. Nprevedeni primeri se pojavljajo precej naključno – predvsem na razlagalnih mestih, kjer nemški pomen besede niti ni pomemben (npr. *gerliza* (HG 1715: 15), *delu* (15), *dobru* (15), *ta velik* (15), *bleduft* (33), *zheluft* (33), *mißh* (33), *kad* (33) itd., ponekod pri števnikih (59–60)), pri nekaterih besedah, kjer bi imel lahko težave s prevodom (npr. *bojl*, *vezh*, *cilu*, *mozhnu*, *viffoku*, *pre* pri opisnem stopnjevanju (50)), bolj sistematično pa izpušča nemške prevode pri dvojini (npr. *ona – illi duo* (71), *one – illae duae* (71), *ona – illa duo* (72), pri paradigmah glagolskih časov (98, 104–105, 108–111, 115–119, 123–128, 139–143, 146–151)), pri razdelkih o očetnih in svojilnih imenih ter pomanjševalnicah (51–53), pri pravilih o tvorbi glagolskih oblik (91–96), pri deležnikih (159), prislovih (163–167), ponekod pri predlogih (168–174) in veznikih (175–176). Včasih je pri dvojini preveden samo imenovalnik, ostali skloni pa ne (*katera – qui duo – welche zwey* ipd. za vse spole (73–74), *moja – mei duo – meine zwey* ipd. za vse spole (77), *fovoja – fui duo – seine zwey* ipd. za vse spole (81–82), *naßha – nostri duo – unfere zwey* ipd. za vse spole in osebe (82–84)), prav tako ne prevaja paradigem, ki se ponavljajo (npr. *quis – kateri* (75–76)).

2 Etimologija (= poglavje o pregibanju besed v oblikoslovnem in besedotvornem smislu) v Hipolitovi izdaji slovnice (HG 1715)

2.1 Dodatki k besedilu BH 1584

V knjigi (= poglavju) o etimologiji najdemo več izvornih Hipolitovih dodatkov k Bohoričevemu besedilu (BH 1584).

⁴ Bohorič uporablja nemške ustreznice (z eno izjemo) le v poglavju o imenu, pa še to ne sistematično in ne povsod. Za natančni pregled gl. Ahačič (2007: 164).

2.1.1 V razdelku o pregibanju po spolu (HG 1715: 12; BH 1584: 40–41) je Hipolit temeljito preoblikoval in dopolnil Bohoričevo besedilo.

BH 1584: 40–41	HG 1715: 12
O pregibanju samostalnikov po spolu. Pregibajo se z dvema končajema, pri čemer se [imena] ženskega spola vedno končujejo na -a, npr. <i>Kojn, equus, Rofs, Kojnka, equa, Rössfin/Feldin, Lev, Leo, Lew, Levinja, Leaena, Lewin</i> . ⁵	Samostalniki – zlasti moškega spola – se pri Slovencih in Kranjcih končujejo na vse črke abecede razen na <i>q</i> in <i>y</i> , toda samostalniki ženskega spola se najpogosteje končujejo na <i>a</i> in <i>st</i> , samostalniki srednjega spola pa precej pogosto na <i>u</i> in <i>e</i> , kakor bodo jasneje pokazale spodnje paradigme. ⁶

Hipolitova sprememba besedila je glede na BH 1584 razvojno korak naprej in kaže na samostojno analizo gradiva. S tem je Hipolit povečal možnost uvrščanja samostalnikov v paradigme na podlagi njihove imenovalniške oblike.

2.1.2 Podobno vlogo ima tudi opomba, ki jo je Hipolit dodal sklanjatvi samostalnikov ženskega spola (HG 1715: 33; BH 1584: 55):

Imena ženskega spola, ki se končujejo na *ft*, npr. *bleduft, zheluft* itd. imajo daljniki in ločilnik enak rodilniku, ki se končuje na *fti*, tožilnik in zvalnik pa enak imenovalniku, ki se končuje na *uft* ali *oft*. Enako velja za vsa imena ženskega spola, ki se končajo v rodilniku na *i*, npr. *mifh, kad* itd.⁷

Poleg tega je s tem pojasnilom Hipolit nadomestil Bohoričevo opombo o sklanjanju besede *muzh* v *Preizkus etimologije* (BH 1584: 174).⁸ Ne drži torej opomba, da je Hipolit s tem, ko je izpustil Bohoričev *Preizkus etimologije*, povzročil, da je iz slovnice izginil sklanjatveni vzorec za 2. žensko sklanjatev (Toporišič 2003: 333). Da ima uporabnik na voljo vse potrebne podatke, ki so potrebni za njeno tvorbo, je razvidno iz naslednje razpredelnice.

⁵ »De motione substantivorum. Moventur etiam substantiva, per duas terminationes, vbi foeminina femper in a exeunt, ut: *Kojn, equus, Rofs, Kojnka, equa, Rössfin/Feldin, Lev, Leo, Lew, Levinja, Leaena, Lewin*.«

⁶ »Substantiva maxime masculina apud slavos et carniolos definunt in omnes literas Alphabeti, folis, q, et y, exceptis, foeminina tamen perfaepe in A, ft, et neutra frequentius in, u, et e, exeunt, prout inferius subiecta paradigmata clarius monstrabunt.«

⁷ »Nomina foeminina exeuntia in ft, ut *bleduft, zheluft* etc. habent Dativum et Ablativum fimilem Genitivo in *fti*, uti et Accusativum et Vocativum fimilem Nominativo exeunti in *uft*, vel *oft*, fimiliter omnia Foeminina exeuntia in I, in Genitivo ut *mifh, kad*, etc.«

⁸ *Preizkus etimologije* je dodatek poglavju o etimologiji, ki prinaša oblikoslovno in besedotvorno analizo očenaša (BH 1584: 167–175). Kot smo opozorili že pri obravnavi Bohoričeve slovnice (Ahačič 2007: 129–130), se tudi brez omenjene opombe sklanjatev izide (s pomočjo podatkov v slovarčkih), tako da že Bohorič v resnici ni izpustil nobene paradigme.

Osnovno pravilo	Sklanjatev glede na dodano opombo	
<i>ta mati</i>	<i>bleduſt</i>	<i>mifh</i>
<i>te matere</i>	<i>bleduſti</i> (končnica na podlagi pravila ali slovarčka)	<i>mifhi</i> (pravilo/slovarček)
<i>ti materi</i>	<i>bleduſti</i> (dajalnik je enak roditelju)	<i>mifhi</i> (daj. = rod.)
<i>to mater</i>	<i>bleduſt</i> (tožilnik je enak imenovalniku)	<i>mifh</i> (tož. = im.)
<i>o mati</i>	o <i>bleduſt</i> (zvalnik je enak imenovalniku)	o <i>mifh</i> (zv. = im.)
<i>od te matere</i>	od <i>te bleduſti</i> (ločilnik je enak roditelju)	od <i>te mifhi</i> (loč. = rod.)

Tudi za Hipolitov opis sklanjatev tako lahko rečemo kakor za Bohoričevega, da zajema vse paradigme – le z nekoliko drugačno razvrstitvijo, kot je v navadi v današnji teoriji.

2.1.3 Uvodnim razdelkom pri imenu je Hipolit dodal odstavek o številu (*numerus*), ki je pri Bohoriču manjkal (HG 1715: 15; BH 1584: 43), kar je bilo še posebej opazno zato, ker slovenščina poleg ednine in množine rabi tudi dvojino.⁹ Hipolit je to pomanjkljivost odpravil z naslednjim pojasnilom: »Števila so pri Slovencih kakor pri Grkih tri, in sicer ednina, dvojina ter množina, kakor bo jasneje razvidno iz spodnjih sklanjatev.«¹⁰

2.1.4 Pri sklanjavi samostalnikov moškega in ženskega spola je Hipolit prepisal Bohoričevo opombo, da končnice sledijo končnicam člena. Da to za rod. dv. ne drži, pa je opazil pri opombah k sklanjavi samostalnikov srednjega spola. Bohoričevo opombo (BH 1584: 60) je zato dopolnil takole (HG 1715: 41 – dopolnitev je podčrtana): »Tudi tu, kakor pri moškem in ženskem spolu, skloni sledijo končnicam člena razen v roditelju dvojine.«

2.1.5 Za razumevanje so zelo dobrodošli novi primeri, dodani poglavju o sklanjavi zloženih imen (HG 1715: 66; BH 1584: 78). Ti primeri potrjujejo interpretacijo nekoliko nejasnega Bohoričevega pravila, kot smo jo prikazali v Ahačič (2007: 136): vsa tuja imena so nesklonljiva, razen če jih sklanjamo. Skupaj z dodanimi primeri (v navedku so podčrtana) se pravilo pri Hipolitu tako glasi (HG 1715: 66): »Tuja imena, to je vsa, ki niso slovenska, so nesklonljiva, npr. *Abraham, Ifaac, Scipio, Cicero*, razen če se jim dodaja končnica glede na člen določenega spola, npr. *tiga Abraham, Ifaaca, Scipiona, Cicerona*.«¹¹ Sama razlaga je bila očitno težje razumljiva tudi Hipolitu, zato je dodal primere za lažje razumevanje.

⁹ Bohorič se je dvojine zavedal, le na tem mestu je na poglavje o številu enostavno pozabil (prim. Ahačič 2007: 125–126).

¹⁰ »Numerus apud slavos, quemadmodum apud graecos, est triplex, videlicet: Singularis, dualis, et pluralis ut inferius ex declinationibus clarius patebit.«

¹¹ »Peregrina, hoc est, quaecunque, non sunt Slavonica, sunt indeclinabilia, ut: Abraham, Ifaac, Scipio, Cicero, nisi illis affingatur terminatio, juxta articulum sui Generis: ut tige Abraham, Ifaaca, Scipiona, Cicerona, etc.«

2.1.6 Najdaljši Hipolitov dodatek je **poglavje o nepravilnih glagolih** (*de verbis anomalis*). Dodatek je zanimiv z več vidikov, najbolj pa z vidika metajezika. Gre namreč za edino poglavje v knjigi, ki je z izjemo naslova v nemškem (ne latinskem) jeziku. Vzrok za vključitev poglavja o nepravilnih glagolih v slovnico težko natančno določimo.

HG 1715: 160–161

**Verba anomalia
(nepravilni glagoli)**

sedanjik	preteklik	prihodnjik	velelnik	nedoločnik
jem	sim jedel	bom jedel	jej	jefti
grem	sim fhāl	bom fhāl/pojdem	idi/pojdi	iti
pridem	sim prihāl	bom prishel	pridi	priti

Hipolit poglavje uvede z naslednjimi (nemškimi) besedami (HG 1715: 160): »Najdemo tudi nekatere glagole, ki se morajo, ker odstopajo od običajne spregatve, spregati takole.«¹² Temu sledi paradigma sedanjega, preteklega in prihodnjega časa glagolov *jem*, *grem* in *pridem*, oblike za velelnik in nedoločnik teh glagolov in opomba (HG 1715: 162): »Optativni in konjunktivni naklon bomo tukaj izpustili, saj smo o njima že prej dovolj povedali.«¹³

Dejstvo je, da je bilo takšno poglavje v tedanjih latinskih slovnica nekaj običajnega. Vendar pa je izbor primerov *jem*, *grem* in *pridem* glede na tedanje slovnice povsem samostojen. Najpogosteje rabljeni Alvares (1694: 97–106) prinaša na primer klasični nabor tovrstnih latinskih primerov: *possum* (morem, lahko), *fero* (nosim), *volo* (hočem), *nolo* (nočem), *malo* (raje hočem), *edo* (jem), *comedo* (pojem) ter *fio* (postanem). Poleg tega lahko v to skupino štejemo tudi *sum* (sem), ki v naši izdaji Alvara stoji izven te skupine kot *verbum substantivum* (Alvares 1694, 36–40), vendar v drugih izdajah ne (npr. Alvares 1596: 94–95), prav tako so v ljubljanskem Alvaru zunaj te skupine *eo* (grem) in nekateri drugi glagoli (Alvares 1694: 92–97), v nekaterih drugih izdajah pa ne (npr. Alvares 1596: 105–110). Omenjeni nabor primerov najdemo tudi v drugih latinskih slovnica, ki so bile v rabi v tem času. Tudi v nemških slovnica bi težko našli motivacijo za izbor primerov pri Hipolitu. Med glagoli, ki jih najdemo v HG 1715, se v njih največkrat omenja *gehen*, če sploh imajo poglavje o nepravilnih glagolih (npr. Ölinger 1574: 145). Še najlažje si razložimo Hipolitov izbor primerov takole: s prevajanjem latinskih nepravilnih glagolov je prišel do dveh slovenskih glagolov, ki bi bila lahko nepravilna tudi v slovenščini (*jem* – lat. *edo* ter *grem* – lat. *eo*), *pridem* pa je dodal zaradi preteklika in nedoločnika, ki se pokriva z *grem*, in nasploh zaradi podobnosti z glagolom *grem* v nesedanjskih časih.

¹² »Man findet etliche Verba, welche / weilen fie von dem Ordinari Conjugation abweichen / müßten alfo conjugiert werden.« Dodatek v prevodu okrepil avtor prispevka.

¹³ »Modus optativus, und conjunctivus werden allda aufgelaßfen / weilen von beyden schon vorhero genugfamb ift gemeldet worden.«

Kot nepravilne je lahko Hipolit (za razliko od Bohoriča) te glagole razpoznal iz naslednjih vzrokov:

- *Jem* se pri Hipolitu glede na Bohoričeve sheme res ne sprega pravilno, saj Hipolit navaja za 3. os. ed. sed. obliko *jej*, tako pri *grem* kot pri *jem* pa bi lahko kot nepravilni šteli obliki za 2. in 3. os. mn. sed. (*jeftà, greftà, jedô, gredô* vendar tudi z varianto *grejò*, ki bi bila po Bohoriču pravilna). Bohorič sicer šteje ta glagola kot pravilna glagola na *-em*, pri čemer si mora uporabnik slovnice obliko za (nepravilni) deležnik preteklega časa na *-l* in obliko za nedoločnik seveda zapomniti.
- Tudi *pridem* se v sedanjiku sprega glede na Bohoričeve spregatve pravilno. V *Preizkusu etimologije* Bohorič (BH 1584: 169) celo izrecno zapiše, da gre za (pravilni) glagol »druge vrste«, torej glagol na *-em*. Kot nepravilna bi lahko štel Hipolit deležnik preteklega časa na *-l* (*prifhel*) in nedoločnik (*priiti*), kar pa je pri Bohoriču stvar slovarja, saj si moramo obliki zapomniti, in ne spregatve.

V prid nepravilnosti glagola *grem* govori tudi Hipolitova opomba k paradigmi prihodnjega časa tega glagola (HG 1715: 161): »Poleg tega lahko opazimo, da glagol *grem* (ich gehe) namesto običajnega prihodnjika rabi glagol *pojdem* (ich werde gehen), torej *pojdem, pojdesth, pojde*; dv. *pojdeva, pojdeteta, pojdeteta*; mn. *pojdemo, pojdete, pojdejo*.«¹⁴

Novi pa niso samo primeri. Med oblikami za velelnik Hipolit navaja tudi obliko za velelnik za 1. os. ed., ki je Bohorič (in po njem tudi Hipolit v spregatvah) nima: *jei jeft, idi/pojdi jeft, pridi jeft* (tudi v nemščini: *effe ich, gehe ich, komme ich*). Poleg tega rabi velelnik *pojva* itd. (namesto *pojdiva* itd.).

Hipolitovo poglavje o nepravilnih glagolih se nam torej ne kaže kot neutemeljeno, ampak kot ena večjih novosti te slovnice. Je pa to poglavje očitno povsem izvorno in zato tudi nekoliko okorno. Še posebej opazne so nedoslednosti pri zapisovanju primerov glede na preostalo Bohoričevo besedilo, npr. nedosledno pisanje del. na *-l*: *prifhal, prishel, prifhla, prishli* ter neujemanje z zapisi v slovarčku (ki so narejeni po Bohoriču):

Slovarčki	Poglavje <i>De verbis anomalis</i>
Jem, Jefti, Jedil	Jem, Jefti, jedel
Grem, jiti, fhhal	Grem, Iti, fhhal
Pridem, priiti, prishel	Pridem, Priti, Prifhal/prishel

¹⁴ »Anbey ift zu merken / daß das Verbum Grem, ich gehe / anstatt deß ordinarij Futuri gar oft brauchet / das Verbum Pojdem, ich werde gehen / alfo pojdem, pojdesth, pojde. Dual. pojdeva, pojdeteta, pojdeteta. Plur. pojdemo, pojdete, pojdejo.«

Poleg tega ima Bohorič (BH 1584: 33; in po njem Hipolit v prvi knjigi – HG 1715: 9): *jidi, jefti, jej*, v novem poglavju (HG 1715: 161–162) pa beremo: *idi, jefti, jei*.

2.1.7 Nekaj dodatkov najdemo tudi v poglavju o predlogu. Razlagi vezave predlogov *per* (*apud*) in *super* (*adversus*) je Hipolit glede na Bohoriča (BH 1584: 158–159) dodal še podatek o primerih v množini, s čimer je postalo besedilo bistveno bolj uporabno za bralca. Pri predlogu *per* (HG 1715: 168) ima tako po Bohoriču razlago: »[Primeri s *per*] se vežejo z dajalnikom, npr. *per Ozhetu /.../, per materi*.« Vendar doda: »V množini pa [se vežejo] z roditeljskim, npr. *per ozhetih, per materih* itd.«¹⁵ Pri predlogu *super* pa ima (HG 1715: 169) po Bohoriču: »Veže se z dajalnikom, vendar se pogosteje rabi zapostavljen, npr. *ozhetu Super /.../, Materi super /.../, Bogu super /.../*. Za seboj ima lahko tudi tožilnik, npr. *super Ozheta, super mater /.../*.« Nato pa doda: »Enako v množini: če je predlog *super* zapostavljen imenu, se veže z dajalnikom, npr. *ozhetom super, materam super* itd. Če pa je predpostavljen, se veže s tožilnikom, npr. *super ozhete, super matere* itd.«¹⁶

Bohoričevi razlagi (BH 1584: 163) pri vezavi predloga v množini: »Dajalniki množine spremenijo zadnji zlog v *ih*, npr. v *'telefih /.../*«, je Hipolit dodal še primer za mestnik, ki ga je Bohorič spregledal (HG 1715: 174; dodani del je podčrtan): »Dajalniki množine spremenijo zadnji zlog v *ih ali ah*, npr. v *'telefih /.../, v'zervkah /.../*.«¹⁷

Pri latinskem predlogu *secundum* 'po, glede na' (BH 1584: 161; HG 1715: 172) je Hipolit prevodu s slovenskim predlogom *sa* dodal še prevod s slovenskim predlogom *po* in razlago njegove vezave: »[Predlog *secundum*] pomeni tudi *po*, npr. */.../ po tvoji vejfti* in se tedaj veže z dajalnikom.«¹⁸

Pri predlogu *zhres/zhes* je Bohorič zagrešil napako, saj je razložil vezavo *zhes morje* kot vezavo z roditeljskim (BH 1584: 162). Hipolit je to napako opazil, zato je primer v ednini spremenil: predlog *zhes*, ki se veže s tožilnikom, je zamenjal s predlogom *v'prejk*, ki se veže z roditeljskim, kot ima v razlagi Bohorič, v

¹⁵ »Construuntur cum Dativo, ut: per Ozhetu, apud patrem, bey dem Vatter / per materi, apud matrem, bey der Mutter / in plurali tamen cum Genitivo ut per ozhetih, per materih etc.«

¹⁶ »Construitur cum Dativo, sed frequentius per anastrophem, ut, ozhetu Super, adverfum patrem. Materi super, adverfum matrem: Bogu super, adverfum Deum. Potest etiam Accusativum habere post se, ut: super Ozheta, super mater, adverfus patrem, & adverfus matrem. Similiter in plurali si praepositio: super; postponitur Nomini cum, Dativo construuntur: ut ozhetom super, materam super, etc. Si praeponitur cum Accusativo construuntur, ut: Super ozhete, super matere, etc.«

¹⁷ »Dativi pluralis, mutant, ultimam syllabam in, jh vel ah, ut, v'telefih, in corporibus, v'zervkah, in templis.«

¹⁸ »Significat etiam po, ut secundum tuam conscientiam, nach deinen Gewissen, po tvoji vejfti, et tunc regit dativum.«

množini pa je vezavo predloga *zhes* razložil s pravim sklonom (tožilnikom). Kljub temu deluje celotno besedilo nekoliko nenavadno: »*Zhres* ali *zhes*, npr. v *prejk morja*, ‘čez morje’, se veže z roditeljskim. V množini se veže s tožilnikom, npr. /.../ *zhes hribe*.«¹⁹

2.1.8 V poglavju o medmetu je Bohoričevemu primeru za medmet jadikovanja in jokanja (*ejulatio et planctum*; BH 1584: 166) dodal še (HG 1715: 176): *aube jou prejou*.

2.2 Izpuščena mesta glede na besedilo BH 1584

Poleg več manjših izpustov posameznih primerov in posameznih nepomembnih besed v razlagi (HG 1715: 11 (2×), 12, 13 (4×), 21, 46, 54 (2×), 80, 163, 165, 175) najdemo tudi nekaj vsebinsko pomembnejših izpuščenih mest:

- V opombi k oblikam primernikov in presežnikov (HG 1715: 15) je izpustil Bohoričev (BH 1715: 15) pripombo: »Nekateri primernike in presežnike pregibajo, vendar to ni običajno.«²⁰ Ta in nekateri drugi primeri kažejo, da se je Hipolit izogibal opisovanju nenormativne rabe.
- Izpustil je Bohoričev uvod v poglavje o sklanjatvi (*Declinatio*; BH 1584, 44): »Zaimek *hic, haec, hoc – leta, leta, letu* bo nakazoval sklanjatev. Sklon namreč večinoma sledi končnici tega zaimka. Zato sledi poglavje o členu.«²¹ Glede na nadaljnje besedilo Hipolit s tem izpustom (HG 1715: 16) izpusti predvsem opažanje o ustrežanju končnic člena in končnic posameznih sklanjatev.
- V poglavju o členu je Hipolit (HG 1715: 17) izpustil Bohoričev (BH 1584: 44–45) povsem nepotreben in slabo razumljiv »literarni« dodatek o nerabi člena.
- V poglavju o sklanjatvi člena je izpustil tri manj potrebne opombe (BH 1584: 45; HG 1715: 17–18).
- V poglavju o zaimku je *unus* izpustil (HG 1715: 87; BH 1584: 93–94) paradigmo zaimka *eni, ena, enu* (obdržal pa povsem identično paradigmo *en, ena, enu*).

2.3 Druge spremembe glede na besedilo BH 1584

Hipolit je v HG 1715 glede na Bohoričev besedilo naredil nekaj popravkov, zagrešilo pa se mu je nekaj novih napak.

¹⁹ »TRANS, über / zhres, vel zhes, ut: v’prejk morja trans mare, cum Genitivo, in plurali jungitur Accufativo ut trans montes, über die Berg / zhes hribe.«

²⁰ »Movent quidam comparativos et fuperlativos in nominativo, fed inufitate.«

²¹ »Pronomen hic, haec, hoc, leta, leta, letu Declinationem indicabit. Nam casus fequitur, ut Plurimum terminationem, huius pronominis. Quare de articulo seqvitur.«

2.3.1 Popravki so naslednji:

- v poglavju o spolu (HG 1715: 15; BH 1584: 43) sledi pravilu »Ženskega spola so namreč tiste besede, ki se v imenovalniku končujejo na -a, v množini pa na -e« pri Bohoriču neustrezen primer *mati matere* (im. ed. nima končnice -a), Hipolit pa ga je nadomestil z ustrežnejšim primerom *gerliza gerlize*;
- v poglavju o pregibanju števnikov (HG 1715: 56; BH 1584: 71) je namesto Bohoričevih latinskih primerov *unus, una, unum* dal slovenske *eden, edna, ednu*;
- Bohoričev (BH 1584: 84) im. ed. ž. *katere* je Hipolit (HG 1715: 73) popravil v pravičnega *katera*;
- pri Bohoriču manjka števnik *dvanajfti* (BH 1584: 72), Hipolit ga je dodal (HG 1715: 59);
- pri Bohoriču manjka slovenski primer (BH 1584: 77), ki ga je Hipolit dodal: *jetre* (HG 1715: 65);
- *mi ifmo* (BH 1584: 103) > *mi fmo* (HG 1715: 97).

2.3.2 Napake so naslednje:

- Hipolit (HG 1715: 66) je napačno razumel Bohoričevo (BH 1584: 78) opombo množinskih samostalnikov. Bohoričevo pojasnilo »V tem so med narečji [*dialecti*] razlike« je namreč prepisal kot »V tem so si dialektiki [*dialectici*] neenotni«.
- Hipolit (HG 1715: 80–81) je dvakrat prepisal paradigmo povratnega zaimka *fvoj*, in sicer so dvakrat prepisane oblike od mesta, kjer bi moral stati daj. mn. – na tem mestu začne spet od daj. ed. Zanimivo je, da je potem različno prepisal iste oblike: *fvojih – fvojh, fvoi – fvoji* itd.
- *reslozhim* (BH 1584: 164) > *relozhim* (HG 1715: 174).

2.3.3 Posebej velja omeniti še naslednji spremembi:

- vel. mn. 3. os.: *bodite oni fekani* (BH 1584: 118) > *bodejo oni fekani* (HG 1715: 117);
- konjunktiv perfekta »neosebne glagola«: *kadar se je bilu lubilu* (BH 1584: 153) > *kadar se je lubilu* (HG 1715: 158) [po vzoru paradigme pri glagolu *fekam*, vendar drugače kot pri glagolu *pezhem*].

2.3.4 Poleg tega je pri primerih Hipolit naredil naslednje **popravke slovenskih primerov** in njihovih glasoslovnih značilnosti oziroma njihovega zapisa:²²

²² Naglasov ne pišemo, vse pišemo z malo začetnico, več pojavitev iste besede na isti strani ne označujemo.

sodez > sodnyk (11), od teh ozhetih > od tih ozhetih (21), shelesen > fhelejfen (53), shelesom oblit > is fhelejfom objit (53), fhkornizami obut > s'fhkornizami obut/olhkornizan (53), s'plafhem oblezhen > s'plajfhom obdan/oplajfhan (53), s'vulhefmi dobru obdilen > vuhat (53), v'vinu v'dan > vinu f'dan/vinen (53), kir rad punte sazhejnja > puntarfki (53), kamenit > kameniten (53), pian > pyan (54), perniza > pernik (54), milliar > million (58), petdefeti > pedefeti (59), ofam gub > ofom gub (60), dveju let > dvejuh let (63), treh let > treih let (63), zbajer > zbajer/dvojak (63), vajla > vela (63), bolesan > bolesen (64), peifen > peifom (64), peuka > peukinja (64), vera > vjera (65), lubesan > lubesen (65, 95, 151), oroshie > oroshje²³ (65), buquae > bukve (65), ker nepremore > nepremoshen (66), tigaiftiga > tigaifta (69) [napaka], tigaiiftega > tigaiftiga (69), nje > nje/jih (70), mujga itd. > mojga itd. (77), od mojh > od mojih (78), od tvoih > od tvojih²⁴ (79), fvoje > fvojie (81), fvojae > fvoje (81), nalhmu > nofhimu (83), kotere > katere (87), delanae > delane (93), ie > je (97), vi dvae > vi duje (105), kamer > kamar (163), nuter > noter (163), nutrekaj > notrekaj (163), vilhki > kvilhku (163), kamoj > kamaj (163), ako kej kod > ako kaj kod (164), dones > donas (164), tretizh > tretjizh (164), bojle > bofte [!] (164), ferzhnu > mozhnu (165), majhinuu [!] > majhenu (165), gar zheftu > ziluzheftu (167), snutraj > snotraj (171), sida [rod.] > ofydja (171), polgi > poleg (171), fvet > fvejti (171), vprizhno rata > v'prizhno ratha (173), v'cerkov > v'zerkou (174) [toda na isti strani HG: v'Cerkvi], oli > ali (174), tamazh > tamuzh (175), satiga > fatiga (176), tedaj > tedaja (176).

2.3.5 Na koncu omenimo še **dodane in izpuščene primere v poglavju o tvorjenih imenih (derivativa)**, ki jih ne najdemo le pri Hipolitu, ampak **v vseh treh obravnavanih slovnica** (HG 1715: 51–52; G 1755: 20b–21a; G 1758: 62–64; BH 1584: 67–68) ter so zanimive tudi kot imenoslovno gradivo. To poglavje med primeri namreč prinaša oznake (plemiških) družinskih imen in poimenovanja prebivalcev. HG 1715, G 1755 in G 1758 so zato med primere vnašali spremembe, ki so prav gotovo povezane s pogostnostjo rabe določenih imen v njihovih okoljih.

Iz naslednje razpredelnice so razvidni tako vsebinski kakor tudi besedotvorni dodatki in črtani primeri. Pri HG 1715 bi opozorili predvsem na spremembo Bohoričevih imen na *-ica* v primere na *-ca* ter na dodane primere na *-ovka* (npr. *Blagajouka*), *-čan* (npr. *Lublantzhan*) in *-ka* (npr. *Novamefzhanka*), ki jih pri Bohoriču ni.

Pri G 1758 pa je opazna skupina primerov na *-ča*, ki jih razlaga kot žensko obliko imen na *-čič* (*Zhelouzhza*, *Lublantzha* < *Zhelouzhzhizh*, *Lublantzhhizh*).

²³ Takšnih nihanj med *i* in *j* je še več (npr. *left* > *Jeft* (146, 148) itd.), a jih nisem v celoti izpisoval; ta primer je izpisan kot tipičen.

²⁴ Takšnih popravkov je več tudi drugod.

Primeri pri Bohoriču	Primeri v HG 1715	Primeri v G 1755: 20b–21a glede na HG 1715	Primeri v G 1758: 62–64 glede na 1715
Tershazhki Blagajski Srinfki Slujnfki Mudrulfki Lamberger/-ar/ -arzhizh/-arski/-ariza Auerfperger/-ar/ -arzhizh/-arski Shajrjar/-zhizh/-erjou Wernekar/-zhizh Lublanzhizh/-iza/ -fhiza Kamenzhizh/-fhiza	<u>Obdržal:</u> Blagajski Lamberger/-ar/ -arzhizh/-arski Auerfperger/-ar/ -arski/-arzhizh Wernekar/-zhizh Shajrjarzhizh Lublanzhizh/-iza/ -fhiza Kamenzhizh/-fhiza <u>Dodal:</u> Gallelbergerarki/ -zhizh/-rza/-rjou Raubarzhizh/-ski/ -rza Tauffrarzhizh/-rza [Lambergarza] ²⁵ [Blagajouka] Rafpouka Kushlanouka [Lublanzhan] [Kamenzhan] Novamefzhan/-ka Karzhanka	<u>Obdržal:</u> Blagajski/-ouka Gallelbergerarki Lamberger/-ar Auerfperger/-ar/ -arzhizh Lublanzhizh/-zhan/ -zhiza Novamefzhan/-ka <u>Dodal:</u> Firmianfki Stubenbergarzhizh/ -arfka/-arza Lesljouka	<u>Obržal:</u> Lublanzhizh/-zhan/ -zhiza/-nzha [!] Novamefzhanka Karzhanka <u>Dodal:</u> Grienberger/-arski/ -arzhizh/-arza/-ouka/ -arjou Zhelouzhizh/-zhan/ -zhiza/-zha
Tershazhki Srinfki Slujnfki Mudrulfki Shajrjar/-erjou	<u>Črtal:</u> Tershazhki Srinfki Slujnfki Mudrulfki Shajrjar/-erjou	<u>Črtal:</u> vse ostale primere: Auerfpergarfki/ -zhizh/-fka [Gallelbergerarzhizh/ -fka/-za] Wernekarzhizh Raubarzhizh/-rza Tauffrarzhizh/-rza [Lambergarfki/-tza] [Raubarfki] Rafpouka Kushlanouka Kamenzhizh/-zhan/ -fhiza Karzhanka	<u>Črtal:</u> vse ostale primere

²⁵ Oglati oklepaji kažejo na dodatek v besedotvornem smislu.

3 Etimologija v rokopisni varianti slovnice iz leta 1755 (G 1755)

G 1755 je dosledno krajšal besedilo HG 1715, ki je bilo njegova osnovna predloga (na to kažejo vsa mesta, ki se razlikujejo pri BH 1584 in HG 1715). Primerjava med HG 1715 in G 1755 je pokazala, da je G 1755 glede na HG 1715 izpustil primere na 74 mestih in razlage ali dele razlag na 86 mestih. Na več mestih je izpuščal tudi nemške prevode. Poleg tega je občasno spreminjal nekatere formulacije v latinskih razlagah, vendar brez vpliva na pomen.

Večina omenjenih posegov v besedilo ni vplivala na vsebino slovnice, nekaj posegov pa je opaznejših.²⁶

S pojasnilom, da gre v slovenščini za isto sklanjatev kot pri že navedeni paradigmi zaimka *kateri* (*quis*) – to pojasnilo drži – je izpuščena paradigma zaimka *kateri* (*qui*) (G 1755: 28b; HG 1715: 75–76).

Poenostavljene so oznake za čase: preteklik ima tako samo oznako *praeteritum* (in ne več *praeteritum imperfectum, perfectum, et plusquamperfectum*). To je dokaj pomembna sprememba, saj postavlja na prvo mesto stanje v slovenščini za razliko od stanja v latinščini (tako je na vseh relevantnih mestih, npr. G 1755: 35b; HG 1715: 97). Zato odpadejo tudi nekatere razlage o skupnih oblikah za pretekle čase (npr. razlaga HG 1715: 99). Pri paradigmah časov so črtane domala vse opombe, tudi daljše (G 1755: 35b–47b), redke opombe, ki so ostale, pa so, kolikor se da, okrajšane.

Izpuščen je ves zadnji del pri trpnih oblikah glagolov na *-am* ter celotna opomba (G 1755: 41b; HG 1715: 120–121), poglavje o neosebni glagoli, ki sledi (G 1755: 41b; HG 1715: 121), pa je močno okrajšano – vendar ne na račun vsebine. Drugod (G 1755: 45b, 48b) so poglavja o neosebni glagoli izpuščena. Izpuščeno je tudi poglavje o deležnikih (G 1755: 48b; HG 1715: 159).

V poglavju o nepravilnih glagoli (G 1755: 49a–50a), ki je izvirno Hipolitovo (HG 1715: 160–162) in je imelo komentarje v nemščini, so komentarji večinoma izpuščeni, kar je ostalo, pa je prevedeno v latinščino.

V poglavju o prislovi je izpuščen razdelek *concedendi* (G 1755: 51a; HG 1715: 166), v poglavju o predlogih pa sta združena (latinska) predloga *e* in *ex*, kar spet kaže na večjo naslonjenost na slovenščino (in ne latinščino).

4 Etimologija v celovski izdaji slovnice iz leta 1758 (G 1758)

Poglavje etimologije ima že nekatere pomanjkljivosti, ki so nastale zaradi nekritičnega prevajanja slovnice v nemščino, vendar pa so te pomanjkljivosti manj očitne kot v poglavju o skladnji (prim. Ahačič 2009). Prinaša pa tudi nekaj zanimivih novosti.²⁷

4.1 Dodatki k Hipolitovemu besedilu

Vidna je tendenca po podajanju nemških ustreznice latinskim slovničnim izrazom, vendar pa to ni dosledno izpeljano v celi slovnici. Poleg tega na začetku

²⁶ Za poglavje o tvorjenih imenih gl. zgoraj.

²⁷ Za poglavje o tvorjenih imenih gl. zgoraj.

knjige (= poglavja) o etimologiji najdemo dodano šolsko razlago lastnega in občnega ime (*nomen proprium, nomen appellativum*; G 1758: 17): »Lastno ime je ime [*nomen*], ki označuje določeno (krstno) ime ali priimek osebe, mesta, vasi, gore ali reke, npr. *Johannes, Clagenfurt* itd. Občno ime pa je ime, ki označuje splošno in nedoločeno stvar, npr. *Sodnyk, ein Richter*.«²⁸ Takšnim definicijam se je Bohorič (glede na Melanchthona, ki jih ima) dosledno izogibal, zato v G 1758 niso neopazne. Ker tovrstnih definicij pozneje ni, je povsem mogoče, da so bile ambicije avtorjev slovnice sprva večje, kot sta jih lahko uresničila v celotni slovnici. V poglavju o prislovu (G 1758: 176; HG 1715: 162) najdemo samo še kratek pojasnilni dodatek, ki pravi, da je prislov del govora: »ki se dodaja drugim delom«.

S primerom je dopolnil opombo, ki govori o določni in nedoločni in določni obliki pridevnika. Pravilu (G 1758: 57; HG 1715: 46) »Nekateri [pridevniki] se rabijo v osnovniku ali v prvi stopnji moškega spola s končnico *-i*. V tem primeru se mora tudi zvalnik končati na *-i*« je dodal primer s pojasnilom: »npr. *dober* – ker se reče v im. *dobri*, moramo tudi v zv. reči *dobri* (in ne *dober*).«²⁹

Močno je preurejeno poglavje o števniki. G 1758: 67 najprej izpušča opombo o logistični delitvi na enice in desetice (HG 1715: 55), namesto nje pa vstavlja močno predelano in poenostavljeno razlago iz poglavja o naraščanju glavnih števniki (*De propagatione numerorum Cardinalium*; HG 1715: 57). Glede na Hipolitovo besedilo sta dodana števnika 14 in 15, kar se vidi tudi v zapisu števnika 15: *pietnajft*. Sledi spet Hipolitovo besedilo od števnika 10 naprej, ki prinaša tako rekoč enako vsebino, le da je razširjena s primerjavo s stanjem v hrvaščini. Hipolitovo poglavje o pregibanju in sklanjanju opisanih števniki (HG 1715: 56) je premaknjeno v opombo (*Anmerckung*; G 1758: 69), pred njo pa novi izvorni in precej zapleteno napisani odstavki (»Način zlaganja preostalih števil je naslednji: najprej postavimo enostavno število [= enico], nato eno od omenjenih desetec, vmes pa damo besedico *inu*. Npr. če želiš izraziti število 45 na slovenski način, reci najprej *pet*, kar je petica, ki sledi številu 4 [v zapisu števila 45], oziroma »enica«, nato dodaj *inu*, nato pa 4, ki je tu štiridesetica, in reci *fhiridefet*. Tako si dobil skupaj popolno število, ki ga izgovoriš kot *pet*

²⁸ »Die Arth der übrigen Zahlen beyzulegen, ift diefe: man fetzet zu erft die einfache Zahl, nachdem eine auf den vergehenden Zehnern, mit entzwischen gefetzten Wörtlein inu: als zum Exempel, du verlangft folgende Zahl zu exprimiren auf Windifche Arth 45. fage alsdann pet, welches der nach dem 4. nachgefetzte fünffer 5. ift, oder die glatte einfache Zahl, fetze alsdenn inu, nach den 4., welcher dahier der viertziger ift, und fage: fhtiriefet, fo haft du die vollftändige Zahl beyfammen, und außgefprochen: pe inu fhtiridefet, fünff und viertzig, was nemblichen die zwey Ziffern andeuten.«

²⁹ »Einige gebrauchen fich bey den männlichen Gefchlecht in dem Positivo, oder erften Staffel bey den Außgang in dem Nomin. deß Vocalen i. fo muß auch der Voc. auf ein i. außgehen: e. g. dober, weil fie in Nom. fagen doberi, fo muß auch in Voc. doberi, und nicht dober gefagt werden.«

inu *fhiridefet* ‘petinštirideset’, to pa tudi pomenita dve navedeni številki,«³⁰ ter števnik 100, 200, 1000, 10000, 100000 in 1000000 (zlepljeno s strani: HG 1715: 57–58 in okrajšano; na novo je dodan števnik 100000: *ftu taushent*) (G 1758: 68–69).

Razdelek o vrstnih števnikih (G 1758: 70–71) je spet zlepljen po Hipolitu (HG 1715: 58, 60, 58–59) z dodanim izvirnim uvodnim odstavkom: »Kaj je vrstilno ime (*nomen ordinale*), števnik, ki razporeja v vrsto, ali vrstilni števnik, tako ali tako več. Zato si oglej samo način, kako ta vrstilna imena sklanjamo.«³¹

Na koncu poglavja pa manjka celoten razdelek o števniku *ftu* (G 1758: 71; HG 1715: 59–60).

G 1758 je v poglavju o množilnih števnikih (G 1758: 72; HG 1715: 61) napačno povezal vprašalnico *kulikugub?* in odgovor *leenkrat tulikaju* (pravilni odgovor bi bil *ena guba, dvej gubej* itd.). To se je najverjetneje zgodilo zato, ker je pri Hipolitu besedilo na tem mestu nekoliko neposrečeno grafično stavljeno.

V poglavju o predlogih je en primer spremenil tako, da nima konotacije na spolnost: primer *okuli srama* (HG 1715: 173) je spremenil v *okuli nufa*.

4.2 Krajšanje Hipolitovega besedila

Izpuščenih mest glede na Hipolitovo predlogo je kar nekaj, med njimi so razlage izpuščene na 36 mestih, primeri pa na 20 mestih. Velja omeniti, da so pri paradigmah glagolov opombe praviloma premeščene na konec obravnave posamezne paradigme (HG 1715 jih navaja sproti med paradigmo). Prestavljene so naslednje opombe:

Stran, kjer bi morale glede na Hipolitovo besedilo v G 1758 stati opombe	Stran, kamor so opombe prestavljene
112, 113, 114	117
119, 120, 121, 122	123–125
132	134

Poleg tega so nekatere opombe, ki se ponavljajo ali kažejo na gornje opombe, izpuščene (G 1758: 137–139).

³⁰ »Die Arth der übrigen Zahlen beyzulegen, ift diefe: man fetzet zu erft die einfache Zahl, nachdem eine auf den vergehenden Zehnern, mit entzwichen gefetzten Wörtlein inu: als zum Exempel, du verlangft folgende Zahl zu exprimiren auf Windifche Arth 45. fage alsdann pet, welches der nach dem 4. nachgefetzte fünffer 5. ift, oder die glatte einfache Zahl, fetze alsdenn inu, nach den 4., welcher dahier der viertziger ift, und fage: fhiridefet, fo haft du die vollftändige Zahl beyfammen, und außgefprochen: pet inu fhiridefet, fünff und viertzig, was nemblichen die zwey Ziffern andeuten.«

³¹ »Was ein Nomen Ordinale, eine in Ordnung abgetheilte, oder Ordnungs-Zahl feye, wird dir ohne das schon bewuft feyn, Anjetzto mercke nur die Arth, wie diefe Nomina Ordinalia declinirt werden.«

Večinoma izpuščena mesta niso vplivala na sporočilnost slovnice, saj je šlo za krajšanja nebitvenih mest (npr. več primerov se skrajša v enega,³² izpuščajo se usmerjevalna³³ in povzemalna³⁴ mesta, izpušča se razlaga, ki se ponovi kje drugje³⁵ v slovnici), nekaj izpuščenih mest pa si zasluži nekoliko natančnejšo omembo.³⁶

4.2.1 Večkrat so izpuščena mesta, ki bi bila lahko težje razumljiva že samemu prirejevalcu G 1758. Tu lahko omenimo razlago distribucije končnic *-u* in *-e* pri pridevnikih srednjega spola (HG 1715: 11; G 1758: 18),³⁷ kategorijo *receptacula rerum* (posode in zbirališča; HG 1715: 54; G 1758: 66),³⁸ dve mesti, kjer je Hipolit naredil napako, zaradi česar sta nerazumljivi oz. težje razumljivi (1. HG 1715: 66; G 1758: 77; 2. HG 1715: 72; G 1758: 84),³⁹ ter del razlage zvez *en is (mej) nafshih* ter *en is (mej) vafshih* (lat. *nostras, vestras*), ki je izpuščen v takem obsegu (HG 1715: 86–87; G 1758: 97–99), da lahko brez dvoma rečemo, da razlage v celoti prirejevalec G 1758 ni dobro razumel.

Poleg tega je okrajšal povsem razumljivo, a nekoliko bolj zapleteno razlago o sestavinah izloženskega glagola *neprepovedujem* (HG 1715: 89; G 1758: 101).⁴⁰

³² Najopaznejša je npr. združitev *e* in *ex* pri predlogih (HG 1715: 173; G 1758: 190).

³³ Npr. »kakor bodo jasneje pokazale spodnje paradigme« [»prout inferius subjecta paradigmata clarius monfrabunt«] (HG 1715: 12; G 1758: 18), uvodno naštevanje kategorij (HG 1715: 11; G 1758: 17; HG 1715: 162; G 1758: 176), kazalke na oddaljena mesta (»Hic, tj. ta: kazalni zaimek, njegovo sklanjatev smo opisali zgoraj pri členu v poglavju o imenu« [»Hic, id est, Ta: Pronomen demonfrativum, declinatio ejus supra in nomine in articulo, praescripta est«], HG 1715: 70; G 1758: 82) ipd.

³⁴ Npr. povzetek na koncu 8. razdelka v poglavju o imenu (HG 1715: 50; G 1758: 61).

³⁵ Npr. opombe o tvorbi preteklika in prihodnjika (HG 1715: 93; G 1758: 105), ki so razvidne tudi iz paradigem glagola.

³⁶ Gl. tudi zgornje opozorilo na črtanje opombe o logistični delitvi števil na enice in deseti-ce (HG 1715: 55; G 1758: 67).

³⁷ »Na *-u* [se končuje] večina, na *-e* pa navadno samo tisti, ki se v moškem spolu končujejo na *-zh* ali imajo čisto [?] *purus*« končnico.« – »In, V. quidem plurima, at in, E, plerumque ea, quorum Mafculina in Zh, definunt, vel quae puram habent terminationem ut, ardezh /.../«

³⁸ »Posode in zbirališča, npr. calamarium, pernik, Federrohr itd.« – »Receptacula rerum, ut: calamarium, pernik, Federrohr, etc.«

³⁹ 1. »In hac re variant Dialectici [namesto: dialecti] /.../« – »Tu se razlikujejo dialektiki [namesto: narečja] /.../«; 2. »Iz *on* imamo izpeljanko svojilnega pomena *njegov*, *a*, *u*, ki pa –ker se je ne da izraziti v latinščini – zavaja zaradi podobnosti z besedo *njega*, ki je v roditniku, tako da se misli, da je oblika *njegoviga* isto, vendar ni, saj gre za roditnik od izpeljanke *njego* [pravilno: *njegov*].« – »Ab, ON, Derivatium, poffellivae fignificationis est, njegov, a, u, quod quia latine reddi non poteft, decipit fimilitudo vocis, njega, genitivi cafus, ut njegoviga, idem esse putetur, cum tamen, fit gentivus (sic!) a njego (sic!), derivativae speciei.« [Hipolitove napake so podčrtane.]

⁴⁰ Izpustil je naslednji del Hipolitove razlage: »kar [= beseda *prepovedujem*] je tudi sestavljeno iz *pre-* ('pred') in *povedujem*, kar je pogostnostnik glagola *povejm* ('povem'); od tod torej *prepovedujem*, kar pomeni 'pogosto ter spet in spet povem'« – »quod etiam compositum est, ex, pre, quod est, ante, et povedujem, quod est frequentativum a povejm, idest, indico, hinc prepovedujem quafi, frequenter et identidem dico«.

Obenem v tem odlomku namesto delitve glagolov na enostavne (*fekam*), zložene in izzloženske (*neprepovedujem*), uvede zgolj ločevanje enostavnih (*fekam*) in zloženih (*nafekam, neprepovedujem*) glagolov.

4.2.2 Izpuščeni sta tudi dve mesti (čeprav bi jih bilo lahko več), ki se nanašata na stanje v latinščini (1. HG 1715: 64; G 1758: 75; 2. HG 1715: 120–121; G 1758: 134),⁴¹ ter po ena omemba slovenščine in nemščine (HG 1715: 96, 169; G 1758: 111, 185).⁴² Enako je izpuščena navedba Donata kot vira za poglavje o zaimku (HG 1715: 67; G 1758: 79).

4.2.3 Posebej lahko omenimo še naslednja izpuščena mesta:

- Izpuščene so nekatere naslonske oblike osebnih zaimkov (*me, te, se*; HG 1715: 67–68; G 1758: 79–80), medtem ko so nekatere druge ohranjene (npr. *ga, mu*; G 1758: 82).
- Izpuščeno je celo poglavje o deležnikih (HG 1715: 159). Namesto njega je dodano naslednje pojasnilo (G 1758: 173): »O deležnikih smo vse povedali že na začetku poglavja [= v razdelku o tvorbi glagolskih oblik ter pri posameznih glagolskih paradigmah], zato tega ni treba ponavljati.«⁴³
- Poglavje o medmetu je združeno s poglavjem o vezniku (HG 1715: 176; G 1758: 193), pri čemer so izpuščene nekatere kategorije veznika (*conditionales, ratiocinativae, ordinis, approbativae, complectivae*). Okrajšani sta razlagi kategorij *adversativae (widerftrebende)* in *causales (eine Urfach anzeigende)*. Medmeti so zaradi takšnega združevanja obravnavni kot vezniki, kar je tudi za tedanje čase velika napaka.

4.3 Nedoslednosti kot posledice prevajanja slovnice iz latinščine v nemščino

Bohorič in po njem Hipolit sta slovnico naslonila na latinski model, ki ga je G 1758 večinoma kar dobesedno prevajal v nemščino. Na mestih, kjer se latinščina uje ma z nemščino, se je taka metoda dela obnesla, kadar se nemščina ni ujemala z latinščino, pa je prišlo v tako prevedenem besedilu do neželenih nedoslednosti in nerazumljivosti. Tovrstne nedoslednosti so v okviru celotnega dela najbolj izrazite v knjigi (= poglavju) o skladnji (tam so namreč tudi največje razlike med lastnostmi latinskih in nemških primerov), vendar pa jih lahko opazimo tudi v knjigi (= poglavju) o etimologiji.

4.3.1 Daleč najbolj neustrezno je ravnanje pri poglavju o predlogih. Tam so izhodiščni predlogi navedeni v nemščini, sledijo jim možni prevodi v slovenščino,

⁴¹ 1. »Besede na -anus, npr. primanus« – »In ANUS, ut: Primanus«; 2. daljše pojasnilo glede izražanja slovenskih glagolov s *se* v primerjavi z latinščino (»Nihilominus /.../ ftudiofi hujus linguae«).

⁴² »/V/ slovenščini« – »in lingua Carniolana, feu Slavica«; »Nemci pravijo« – »Germani dicunt«.

⁴³ »Von Participiis ift alles anfänglich gemeldet worden, ift alfo nicht nöthig zu wiederhol len.«

razporeditev pa temelji na vezavi z latinskimi predlogi (ki jih v prevodu seveda ni!). Tako v uvodih v razdelke beremo naslednje (G 1758: 182): »Predlogi so razporejeni glede na latinsko slovnico; najprej bomo obravnavali tiste, ki se v latinščini vežejo s tožilnikom«,⁴⁴ nato (G 1758: 189): »O predlogih, ki se pri Latincih vežejo z ločilnikom«,⁴⁵ nato (G 1758: 190): »O predlogih, ki se pri Latincih glede na različčen pomen vežejo ali s tožilnikom ali z ločilnikom.«⁴⁶ Bralec mora tako slediti vrsti nemških predlogov z različnimi vezavami, ki so prevedeni s še več slovenskimi predlogi z različnimi vezavami.

4.3.2 Prevedenih je kar nekaj sklicevanj na stanje v latinščini, ki bralcu slovenske slovnice v nemščini ne povedo ničesar, če ne pozna zelo dobro izvirne slovnice, ampak ga lahko nasprotno zavajajo v povsem napačne sklepe. V poglavju o izimenskih samostalnikih (G 1758: 65) tako lahko preberemo, da se snov zaznamujoče besede, ki se v latinščini končujejo na *-eus*, v slovenščini tvorijo kot *shelesen*, latinske besede na *-atus* pa kot v slovenščini *is shelejfom obijt*. Latinskih primerov (*ferreus* in *ferratus*), ki bi stvar pojasnila ni, ker sta prevedena v nemščino: *eyfern, mit Eysfen beschlagen*.

4.3.3 Poglavlje o vrstah glagolov se pri Hipolitu (HG 1715: 90) nanaša (zgolj) na latinske glagole, zaradi česar v G 1758 (102–103) popolnoma izgubi pomen. Enako so brez pomena razdelki, kot so gerundij na *-do* (G 1758: 106–107), supin na *-tum* in gerundij na *-dum* (G 1758: 107) ter gerundij na *-di* (G 1758: 109), saj ne ustrezajo ne stanju v nemščini ne stanju v slovenščini, latinskega izhodišča pa ne navajajo. Da se je tega vsaj nekoliko zavedal tudi prirejevalec, kaže to, da je izpustil vmesni naslov *supina in TU* (HG 1715: 95; G 1758: 109). vendar pa je dejstvo, da svoji nalogi že tu ni bil kos.

4.3.4 Gledano v celoti lahko rečemo, da prevajalec svoji nalogi ni bil kos. Prevajal je namreč tudi tisto, česar ne bi bilo treba ali česar ne bi smel. Nekritično je prepisal in prevedel celó celo stran dolgo Hipolitovo napako – ponovitev dela paradigme zaimka *fvoj* (G 1758: [92–93]), kar kaže na zelo nekritičen odnos do besedila predloge.

5 Sklep

Analiza poglavja o *etimologiji* v treh obravnavanih slovnica nam je pokazala naslednje značilnosti. Hipolit je v svoji priredbi poglavja o etimologiji Bohoričeve slovnice (HG 1715) na več mestih dodajal besedilo, ki dodatno razlaga posamezno

⁴⁴ »Die Vorwörter werden nach Arth der Lateinern gefetzt, und wird erfens von jenen gehandelt, fo bey den Lateinern einen Accufativum regieren.«

⁴⁵ »Von denen Vorwörtern, fo bey den Lateinern einen Ablativum regieren.«

⁴⁶ »Von denen Vorwörtern, fo bey den Lateinern nach verfchiedener Bedeutung, bald einen Accufativum, bald einen Ablativum regieren.«

slovnčno problematiko, dopolnjeval je mesta, ki so pri Bohoriču po Hipolitovem mnenju manjkala, pri vsem tem pa je pozorno opazoval jezikovno gradivo. Še poseben poudarek si zasluži najdaljši Hipolitov dodatek – poglavje o nepravilnih glagolih (*de verbis anomalis*), ki je v celoti izvirno. Nekaj mest iz Bohoričeve slovnice je Hipolit tudi izpustil, nekaj jih je popravil ter tudi sam zagrešil nekaj napak. Za nadaljnjo obdelavo so še posebej zanimive izpisane spremembe slovenskih primerov, ki kažejo tudi na nekatere jezikovne posebnosti. Poglavlje o tvorjenih lastnih imenih pa je zanimivo tako zaradi imenoslovnega gradiva kakor tudi zaradi sprememb v vseh treh slovnica, ki kažejo na upoštevanje lastnih imen, značilnih za okolje, v katerem je posamezna slovnica nastajala.

Rokopisna slovnica iz leta 1755 nam prinaša močno skrajšan prepis Hipolitovega besedila iz leta 1715, vendar je to krajšanje narejeno tako, da ne vpliva na sporočilnost slovnice v celoti.

Nemški prevod Hipolitove slovnice, ki so ga leta 1758 oskrbeli jezuiti v Celovcu (najverjetneje dva avtorja), nam kaže nekoliko neenotno podobo. Po eni strani želi ta slovnica snov čimbolj približati povprečnemu bralcu, kar želi dosežati z nemškimi prevodi latinskih slovnčnih izrazov, s šolskimi razlagami posameznih slovnčnih pojmov ter z novo razporeditvijo znotraj posameznih poglavij (števniki, opombe pri glagolih). Hipolitovi predlogi na nekaj mestih tudi doda besedilo in ga na nekaterih mestih okrajša. Po drugi strani pa kvaliteto tega poglavja niža dejstvo, da je na precej mestih Hipolitovo latinsko besedilo povsem nekritično prevedeno v nemščino, kar botruje mnogim nedoslednostim. Teh je v poglavju o etimologiji sicer manj kot v poglavju o skladnji.

Kljub vsemu na lahko sklenemo, da gre pri vseh treh obravnavanih slovnica za besedila, ki so pomembna tako z vidika ohranjanja norme slovenskih protestantskih piscev, kakor jo je kodificiral Adam Bohorič, kot tudi z vidika razvoja slovenskega jezikoslovja v prvi in v začetku druge polovice 18. stoletja.

Viri in literatura

- Ahačič 2007 = Kozma Ahačič, *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
- Ahačič 2009 = Kozma Ahačič, *Skladnja v treh predelavah Bohoričeve slovnice (1715, 1755, 1758)*, *Jezik in slovstvo* 54 (2009), št. 2, 51–80.
- Ahačič 2009a = Kozma Ahačič, *Obravnava pravopisa v treh predelavah Bohoričeve slovnice (1715, 1755, 1758)*, *Slavistična revija* 57 (2009), št. 3, 399–413.
- Alvarus 1596 = Emmanuel Alvarus, *De Institutione Grammatica Libri Tres, Integri, vt ab auctore sunt editi, nunc emendatius excufi*, Coloniae Agrippinae: In Officina Birckmannica, fumptibus Arnoldi Mylij, 1596.
- Alvarus 1694 = Emmanuel Alvarus, *Emmanuelis Alvari e Societate Jesu De institutione grammatica libri III. quorum secundus nuper est ad veterem fere grammaticorum rationem revocatus*, [Ljubljana:] typis Thaddaei Mayr, impensis Adami Scube, 1694.
- BH 1584 = Adam Bohorič, *Arcticae horulae succifivae*, Wittenberg, 1584.

- G 1755 = anonimno, *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica*, b. kr. (rokopis, BSB cod. Slav. 8; kopija v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, inv. št. 6/2007).
- G 1758 = anonimno, *Grammatica oder Windisches Sprach-Buch*, [Celovec:] Kleinmayr, 1758.
- Hahn 1971 = Josef Hahn, Zu Cod. Slav. 8 der Bayerischen Staatsbibliothek, v: Branko Berčič (ur.), *Adam Bohorič: Arcticae horulae: Die erste Grammatik der slowenischen Sprache*, München: Rudolf Trofenik, 1971, 140–143.
- HG 1715 = Hipolit Novomeški, *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica*, [Ljubljana:] J. G. Mayr, 1715.
- Orožen 2003 [1970/71] = Martina Orožen, Začetki slovenske jezikoslovne misli, v: Martina Orožen, *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*, Maribor: Slavistično društvo, 2003 (Zora 26), 382–390.
- Slodnjak 1971 = Anton Slodnjak, Die Wirkung der Arcticae horulae von Adam Bohorič auf das Schrifttum in den slowenischen Ländern von 1584 bis 1809, v: Branko Berčič (ur.), *Adam Bohorič: Arcticae horulae: Die erste Grammatik der slowenischen Sprache*, München: Rudolf Trofenik, 1971, 122–134.
- Toporišič 1984 = Jože Toporišič, Prva slovenska skladnja, *Slavistična revija* 32 (1984), št. 3, 159–181.
- Toporišič 1987 = Jože Toporišič (ur., prev.), *Adam Bohorizh: Arcticae horulae succisvae – Zimske urice proste*, Maribor: Založba Obzorja, 1987.
- Toporišič 1989 = Jože Toporišič, Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja, v: *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 9), 233–252.
- Toporišič 2003 [1988] = Jože Toporišič, Oblikoslovje v celovski slovnici ali Slovenji jezikovni knjigi, v: Jože Toporišič, *Oblikoslovne razprave*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 331–334.

The Section on “Etymology” (Inflectional and Derivational Morphology) in Three Slovenian Grammars (1715, 1755, 1758)

Summary

This article presents the section on “etymology” (*De etymologia*) – that is, inflectional and derivational morphology – in three Slovenian grammars from 1715, 1755, and 1758. First is the adaptation of Adam Bohorič’s grammar by Hippolytus Rudolphowertensis from 1715 (*Grammatica Latino-Germanico-Slavonica* [Latin-German-Slavic Grammar]): this relies directly on Bohorič’s grammar, includes a number of additions, and many parts are omitted with new users of the grammar in mind. Next is the manuscript grammar from 1755 (*Grammatica Latino-Germanico-Slavonica*), which is a greatly abridged copy of Hippolytus’ grammar and is also produced in a rather elevated style. Finally, there is the Klagenfurt grammar of 1758 (*Grammatica oder Windisches Sprach-Buch* [Grammar, or a Slovenian Language

Book]), which in places includes rather uncritical German translations of Hippolytus' reworking.

In his reworking of 1715, Hippolytus rearranged Bohorič's grammar following the principle of numbered sections, and he added German translations to the Latin and Slovenian examples. In several places in the section on "etymology" Hippolytus added text that additionally explains individual grammatical issues, supplemented places that he felt were deficient in Bohorič's text, and in all of this carefully observed the linguistic material. Of special note is Hippolytus' longest addition: that on irregular verbs (*de verbis anomalis*), which is completely original. Hippolytus also omitted some places in Bohorič's grammar, corrected some, and made some errors of his own. The copied-out changes to the Slovenian examples, which indicate certain special linguistic features, are especially interesting for further analysis. The section on derived proper nouns is interesting because of both the onomastic material as well as the changes in all three grammars, which show that the proper names used were characteristic of the environment in which the individual grammars were created.

The manuscript grammar from 1755 is a greatly abridged copy of Hippolytus' text from 1715, although this shortening was done such that it did not affect the overall message of the grammar.

The German translation of Hippolytus' grammar, which was created in 1758 by Jesuits in Klagenfurt (probably by two authors) has a somewhat irregular aspect. On the one hand, this grammar seeks to make its subject matter as accessible as possible to the average reader, which it tries to achieve through German translations of the Latin grammatical expressions, with educational explanations of individual grammatical concepts, and with a new arrangement within individual sections (featuring numbers and notes by the verbs). Text is also added to Hippolytus' original in some places, and in some places it is shortened. On the other hand, the quality of this section is impaired by the fact that in quite a few places Hippolytus' Latin text is translated completely uncritically into German, giving rise to many inconsistencies. There are fewer of these in the section on "etymology" than in the section on syntax.

Nonetheless, all three grammars examined involve texts that are important not only from the perspective of preserving the norm of the Slovenian Protestant writers as codified by Adam Bohorič, but also with regard to the development of Slovenian linguistics in the first half and beginning of the second half of the eighteenth century.

Trubar ali Trobar?

Prispevek k etimologiji in razvoju priimka Primoža Trubarja

Boris Golec

Razprava obravnava priimek začetnika slovenske književnosti Primoža Trubarja (1508–1586). Sistematično so obravnavani vsi zapisi priimka, ki se v Trubarjevem rodnem okolju pojavljajo od leta 1482 do malo pred 1614. Avtor postavlja tezo, da pisanje prvega samoglasnika kot *u* namesto prvotnega *o* ni samovoljno uvedel Primož Trubar, ampak je v govoru njegove rodne vasi Rášica zanj obstajala glasovna podlaga. Po izključitvi več hipotez o etimologiji priimka ostaja kot najverjetnejša možnost izvor iz glagola *trobiti*, ki ga kot uveljavljeno razlago srečujemo v literaturi, vendar avtor zavrača možnost, da bi bil *Trobar/Trubar* poklicni priimek s pomenom graščinskega trobca. Kognomen se veliko prej nanaša na kakšno telesno ali značajsko lastnost, glede na to, da je bil prvi znani nosilec priimka mlinar, pa bi šlo lahko tudi za onomatopejo, povezano z zvoki iz njegovega mlina.

Trubar or Trobar?: The Etymology and Development of Primož Trubar's Surname

This article deals with the surname of the founder of Slovenian literature, Primož Trubar (1508–1586). All written records of the surname that appeared in Trubar's home environment from 1482 to just before 1614 are systematically examined. The author presents the thesis that Primož Trubar did not arbitrarily introduce the vowel *u* in place of the original *o*, but that there was a phonological basis for this in the dialect of his native village of Rášica. After excluding a number of hypotheses about the etymology of the surname, the most likely source remains the verb *trobiti* 'to trumpet', which is found as an established explanation in the literature, although the author rejects the possibility that *Trobar/Trubar* was a vocational surname referring to a manorial trumpet player. The surname much more likely refers to some sort of physical or character-related feature. Considering that the first known bearer of the surname was a miller, it may also be a result of onomatopoeia connected with the sounds made by the mill.

France Kidrič je že leta 1920 objavil temeljno razpravo o Trubarjevem raškem rodu (Kidrič 1920: 251–278) z navedki zapisov priimka od njegovega pojava leta 1482 dalje, toda po skoraj devetih desetletjih še vedno pogrešamo sistematično, na virih zasnovano obravnavo etimologije in razvoja priimka Trubar. Odkar so poglobitveni viri – urbarji gospostva Turjak, shranjeni v Auerspergovem arhivu na Dunaju – za slovenske raziskovalce po več desetletjih spet dostopni, na voljo pa

imamo še dodatne urbarje,¹ je dosedanja spoznanja mogoče ponovno ovrednotiti na podlagi znatno povečanega števila zapisov kognomna. Namen pričujočega prispevka zgodovinarja nejezikoslovca je predvsem ponuditi izhodišče za nadaljnje analize in interpretacije.²

Vprašanje, kako se je Trubarjev priimek prvotno glasil ter kdaj in zakaj se je uveljavila oblika *Trubar/Truber*, se ponavlja že poldrugo stoletje, odkar je Fran Levstik v *Napakah slovenskega pisanja* (1858) navrgel domnevo, da bi se moral začetnik slovenske književnosti sprva imenovati *Trobar* (Levstik 1956: 53, op. 10). Dobra pol stoletja zatem je Anton Kaspert v turjaških urbarjih našel potrditev, da so priimek v Trubarjevem rodnem okolju resnično dolgo zapisovali *Trobar* (z več zapisovalskimi različicami) in šele od druge polovice 16. stoletja *Truber*, kakor ga je praviloma pisal Primož sam. Izpiski iz urbarjev, ki jih je Kaspert odstopil Kidriču, so na literarnega zgodovinarja naredili tolikšen vtis, da je obliko *Trobar* pripisal tudi Primoževim mlajšim raškim sorodnikom, ki so v turjaških virih navedeni že kot Trubarji (*Truber*).³ V diskusijo je ponudil celo predlog, da bi »začeli pisati priimek začetnika slovenske slovenske knjige tako, kakor bi ga pisal danes on sam: Primož Trobar!«. Povsem logična pa se je Kidriču zdela tudi etimologija priimka: trobar v pomenu graščinskega trobca (Kidrič 1920: 267).

Po najnovejših ugotovitvah Primož Trubar sicer ni nosil priimka svojega očeta Mihélja Malnarja, temveč rodbinsko ime matere Jere, in je v otroštvu moral veljati za Malnarjevega (Golec 2008: 220–221, 235–237). Za identificiranje s priimkom materinega rodu se je odločil šele potem, ko je zapustil domače kraje. Med šolanjem ga je do takšne odločitve slej ko prej privedlo spoznanje, da bodo priimek *Malnar* (mlinar) zapisovali v različnih jezikih zelo neenotno in da bo sam zaradi pogostnosti tega poklicnega priimka težje prepoznaven. Vprašanje, kdaj pred letom 1526 se je sprememba zgodila, bo zelo verjetno ostalo neodgovorjeno, razen če viri iz kra-

¹ V razpravi se pojem urbarji nanaša na urbarje v širšem pomenu besede, med katere sodijo poleg pravih urbarjev tudi razni urbarialni registri. O usodi turjaških urbarjev gl. Golec 2008: 210–212. – Urbarji gospostva Turjak so danes shranjeni v treh ustanovah, manjši del v dveh slovenskih – Arhivu Republike Slovenije in Biblioteki SAZU –, glavčina pa v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju: Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Wien, Fürstlich Auerspergsches Archiv (FAA), Urbare Auersperg: C–55 – 1–55; Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1074, Zbirka urbarjev: 42u–47u, 81u–82u, II/26u, II/27u, III/2u, III/28u; Biblioteka SAZU: R 95, III 5507. – Natančen seznam urbarjev in njihovih hranišč gl. v Golec 2008: 212–214.

² Za strokovno pomoč in nasvete se iskreno zahvaljujem prof. Janezu Kebru, prof. dr. Veri Smole in dr. Mateju Šekliju.

³ V Kidričevi zapuščini se je ohranil zvezek z naslovom Trubarji na Raščici. Stenografska predloga njegove razprave v zvezku kaže, da jo je prvotno nameraval objaviti v soavtorstvu, z imenom Antona Kaspreteta na prvem mestu in z naslovom »Trubarji na Raščici«, nato pa si je premislil tako glede navedbe Kaspretovega soavtorstva kakor glede pisanja Trubar, ki ga je nadomestil s Trobar (Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 17, Rokopisno gradivo različne vsebine).

jev Trubarjevega šolanja morda vendarle ne bodo razkrili imena mladega Primoža Malnarja. V doslej znanih virih pa je začetnik slovenske književnosti vseskozi, od prve omembe v Trstu leta 1526, označen kot *Trubar* oziroma precej pogosteje kot *Truber*, kakor se je podpisoval tudi sam.⁴

V zvezi z njegovim lastnim pisanjem priimka se je vedno znova odpiralo vprašanje, ali je Primož prvi samoglasnik *u* začel uporabljati samovoljno. Še veliko preden je Kaspret razkril, kako so rodbinsko ime zapisovali v turjaških urbarjih, je Levstik leta 1858 ugotavljal, da je Trubar »morda svoje ime sam poneslovenil; ali pa je bil rodu, preseljenega od drugod v naše kraje, ker slovenski bi se bil moral imenovati Trobar [...] ali pa morda: Trébar« (Levstik 1956: 53, op. 10). France Kidrič je glede Trubarjeve dosledne rabe grafema *u* sklepal, da »se je mogel [ta] utrditi pod vplivom kakega ugibanja, da zveni *Truberus* bolj latinsko nego *Troberus*« (Kidrič 1920: 267). Mirko Rupel pa je Levstikovo domnevo o Primoževi samovoljni spremembi prvega samoglasnika postavil že kot trditev in o razlogih za to dejanje dodal novo podmeno: »Zakaj je pozneje naš reformator spremenil svoj priimek ter se podpisoval Trubar ali še češče Truber, se dá le ugibati. Ni izključeno, da so ga na Reki, kjer se je začelo njegovo šolanje, klicali Trubar, saj pravijo Hrvati truba za našo trobo.« (Rupel 1962: 10; prim. Rupel 1965: 6)

V nadaljevanju vprašanje o zapisovanju priimka osvetljujemo z znanimi ter novimi, doslej neuporabljenimi urbarji. Postavljamo tezo, da Primoževo pisanje prvega samoglasnika kot *u* ni bilo samovoljno, ampak je v raškem govoru zanj obstajala glasovna podlaga, tj. izgovorno nejasen vmesni glas med *o* in *u*, ki ga na Rášici danes izgovarjajo kot diftong *uo*, npr. [truóbu̯t, zatruóbu].⁵ Zapisati ga je bilo mogoče na več načinov, od katerih se je zapis *z u* najprej uveljavil pri Primožu, in sicer najpozneje med njegovim prvim bivanjem v Trstu, šele več desetletij pozneje pa so začeli *u* pisati tudi v njegovem rodnem okolju.

Zapisi priimka v virih in njegova »preobrazba« iz Trobar v Trubar

Priimek začetnika slovenske književnosti je prvič dokumentiran prav na Rášici, in sicer v turjaškem urbarju iz leta 1482 kot *Trobar*. Po urbarjih je različnim zapisom kognomna mogoče kontinuirano slediti približno 130 let, dokler ni med letoma 1611 in 1614 ugasnil. Vsi njegovi znani nosilci so izvirali iz istega rodu, najsi so priimek dedovali po očetovi ali materini strani, tako kot so ga dobili Primož in dva njegova brata, ki sta bila prvotno po očetu potrjeno

⁴ Golec 2008: 235; 2008a: 26–27, 31. – Kot *Trubar z a* se je Trubar naslovil edinole leta 1550 v skritem podpisu v Katekizmu: »od primosa trubarie«. Zatem srečamo enak zapis priimka še leta 1558 v edini omembi raškega sorodnika: »en mui Stryz Gregor Trubar malinar« (Kidrič 1920: 252).

⁵ Informator o raškem govoru: Franc Škulj, roj. 1931, Rašica 16, 10. junija 2008.

Malnarja.⁶ Kognomen *Trobar/Trubar* je bil na tleh turjaškega gospostva vsekozi omejen le na Rášico s sosednjo Kukmako, ni pa gotovo, ali je tu tudi nastal. Njegov prvi nosilec – mlinar Trobar brez znanega osebnega imena – bi ga namreč lahko prinesel od drugod, saj priimka še ni v najstarejšem ohranjenem urbarju iz leta 1464 niti leta 1467 v razdelilni listini Auerspergovih posesti (Golec 2008: 232).

Kolikor je znano, priimek vse do petdesetih let 16. stoletja ni izpričan nikjer drugje na Slovenskem, če izvzamemo osamljeni primer Vipavca Gregorja Truparja iz leta 1500, ki sta ga Kidrič in za njim Rupel imela za Primoževega morebitnega sorodnika.⁷ V drugi polovici 16. stoletja zasledimo Trubarje najprej v Beli krajini, kjer je kognomen dokumentiran še v začetku 17. stoletja,⁸ medtem ko gre v Seno-

⁶ Prvi raški Trobar, naveden v štirih urbarjih v letih 1482–1485 kot mlinar brez osebnega imena, bi bil lahko Primožev ded po materi, kolikor ni identičen z ujcem (stricem po materini strani) Lenartom Trobarjem, omenjenim v urbarjih med 1492 in 1517. Lenart je imel sina Gregorja, izpričanega kot gospodarja v letih 1510–1524, v bližnjem sorodstvu z Lenartom in Gregorjem, najverjetneje njun sin in brat, pa je moral biti tudi Simon Trobar, ki je obema sledil kot gospodar dveh mlinov in je omenjen med 1519 in 1530. S Simonom je rod raških Trobarjev po moški liniji tudi ugasnil. Primožev oče Mihelj ni v urbarjih nikoli naveden kot *Trobar*, temveč kot *Mull(n)er*, urbar iz leta 1499 pa jasno razkriva, da je bil samo svak in ne krvni sorodnik Lenarta Trobarja. Andrej in Jurko, Mihéljeva naslednika v mlinu in na kmetiji na Kukmaki, sta sprva v urbarjih prav tako označena s priimkom *Malnar (Mullner)*, dokler ju urbarji okoli leta 1550 niso začeli imenovati *Trobarja* in po letu 1561 *Trubarja*. Dodaten dokaz, da je šlo za Primoževa brata, ponuja omemba Primoževega brata z imenom Andrej v pismu Jurija Dalmatina Trubarju iz leta 1579. Andreja je na kmetiji v vasi Rášica nasledil Andrej Trubar ml., zadnji nosilec tega priimka, ki je kot gospodar naveden v urbarju iz časa malo pred letom 1614, v urbarju 1611–1615/17 pa je njegovo ime že prečrtano. (Golec 2008: 223–226, 232–237)

⁷ O Gregorju Truparju vemo samo, da je 14. marca 1500 v Vidmu (Udine) prejel tonzuro in nižje redove in da je bilo njegovemu očetu ime Primož (Koblar 1894: 22). O Truparjevem morebitnem sorodstvu z raškimi Trubarji gl. Kidrič 1978: 59, 63; Rupel 1962: 22; 1965: 19.

⁸ Leta 1558 je v delilni pogodbi za posest semiškega gradu naveden med gospodarji petih hub v vaseh Krupa in Praprot podložnik Jurij Trobar (*Juri Trobar*) (ARS, AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija, 1558 januar 6., Semič). 36 let pozneje, leta 1594, je neki Lavre Truber (!) (*Laure Truber*) le malo nižje na reki Krupi prodal svoj mlin, podložen semiški župniji (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani šk. 80, P–18, zapuščinski inventar Hans Baltazar pl. Purgstall s Krupe, Pobrežja in Gradca, 8. 7. 1631, str. 15). V letih 1610–1611 srečamo v Beli krajini še tretjega, zadnjega Trubarja z imenom Andrej (*Andree Trueber, Andre Truber*). Očitno ni bil podložnik, temveč v službi deželnega vicedoma, saj lahko le tako pojasnimo, zakaj ga je Katarina Mofrin tožila pred vicedomskim sodiščem v Ljubljani (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 375, protokol vicedomskih zaslišanj 1610–1611, s. p., 16. 8. 1610, 23. 8. 1610, 8. 11. 1610, 10. 11. 1610, 30. 6. 1611). Da gre za osebo iz Bele krajine, pričata omemba

žečah⁹ in Ljubljani le za prehodne naseljence, med katere je v kranjski prestolnici spadal tudi Primož Trubar s svojo družino.¹⁰

Domovine Trubarjevega rodbinskega imena torej za zdaj ni mogoče postavljati drugam kakor na območje njegove rodne Rášice, nabor podatkov za ugotavljanje glasovne vrednosti in etimologije priimka pa predstavljajo vsi zapisi iz tega okolja. Pri njihovem analiziranju je treba upoštevati, da je turjaške urbarje, v katerih se priimek pojavlja, pisalo skoraj toliko rok, kot je ohranjenih urbarjev. Zapisi so produkt več dejavnikov in odražajo razmerje med izgovarjanim, slišanim, zapisanim in prepisanim. Zapisovanje priimka je včasih bolj, drugič manj zvesto sledilo izgovarjavi, lahko pa je šlo tudi samo za prepis iz starejšega urbarja v mlajšega.

Naslednja preglednica navaja vse oblike priimka, ki se pojavljajo v turjaških urbarjih od leta 1482 dalje. Razdeljene so v tri časovna obdobja, ta pa zaradi boljše preglednosti razmejujeta okrogli letnici 1500 in 1550.

Gradca (zu *Graz*) in priimek tožnice; rodbina Mofrin je namreč leta 1614 za kratek čas dobila v zakup gospostvo Pobrežje (Kos 1991: 74), poleg tega pa je bil priimek Movrin (*Mourin*, *Mowrÿn*) v tem času razmeroma pogost tudi med belokranjskimi podložniki (Kos 1991: 262, 264, 340).

⁹ Neki Nikolaj Trubar (*Niclas Trueber*), tržan v Senožečah (*Burger zu Senosetsch*), je od drugega tamkajšnjega tržana okoli leta 1575 kupil pol hube, vpisane kot imenje v kranjski imenjski knjigi (ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 15, fasc. 21, Urad glavnega prejemnika, 10. 3. 1580). Posest so leta 1580 z zamudo prepisali na njegovo ime, že štiri leta pozneje (1584) pa je prešla v druge roke (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 4 (1546–1618), fol. 451).

¹⁰ V ljubljanskih mestnih sejnih zapisnikih in računskih knjigah sta med letoma 1545 in 1597 izpričana Primož Trubar in njegov sin Felicijan (Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Imenska kartoteka h Cod. I in XIII, šk. 17, Drau–Dup). Herr Primus Truber (Trueber, Thruerber): Cod. I/5 – 1545, fol. 187', 190, 191; Cod. I/9 – 1568–9, fol. 178, 184; Cod. I/10 – 1570, fol. 97, 137', 140, 159; Cod. I/11 – 1571, fol. 152, 152'. (Herr) F(a)elician (M.) Truber: Cod. I/13 – 1587–8, fol. 88; Cod. XIII/11 – 1592, k. p., fol. 38'; Cod. XIII/16 – 1597, k. p., fol. 55', 56, 56'. Herr Truber: Cod. XIII/15 – 1596, k. p., fol. 53). Poleg njiju je v letih 1584 in 1595 omenjen še neki Friderik Trubar (*Fridrich Truber*). Podatki o njem so zelo skopi, obakrat je naveden zgolj v knjigi mestnih prihodkov ob nakupu lesa (ZAL, LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. XIII/3, 1584, fol. 71', 30. 12. 1584; Cod. XIII/10, 1595a, fol. 54, 12. 7. 1595; Imenska kartoteka h Cod. I in XIII, šk. 17, Drau–Dup).

Preglednica 1: Oblike priimka Trubar na Rášici med letom 1482 in malo pred 1614¹¹

Oblika	Do 1500	1501–1550	1551–malo pred 1614	Skupaj
<i>Trobar</i>	3-krat (3 urbarji): 1482, 1492, 1493	12-krat (7 urbarjev): 1508, 1510 (2-krat), 1511, 1517 (2-krat), 1524 (2-krat), 1529– 1530, 1547–1550 (3-krat)	2-krat (1 urbar): 1557–1561	17-krat (11 urbarjev)
<i>Trober</i>	nikoli	4-krat (2 urbarja): 1511 (2-krat) 1519 (2-krat)	1-krat (1 urbar): 1551–1554	5-krat (3 urbarji)
<i>Trabar</i>	2-krat (2 urbarja): 1484, 1485	1-krat (1 urbar): 1529–1530	1-krat (1 urbar): 1551–1554	4-krat (4 urbarji)
<i>Traber</i>	3-krat (2 urbarja): 1483, 1499 (2-krat)	8-krat (7 urbarjev): 1501, 1501–1502 (register zaostankov – 2-krat), 1503–1504, 1504, 1506, 1507, 1509	2-krat (1 urbar): 1551–1554	13-krat (10 urbarjev)
<i>Truber</i>	nikoli	nikoli	12-krat (8 urbarjev): malo po 1561, 1565–1567, 1576–1578, 1582–1585, 1587–1588 (register – 3-krat), 1590–1593 (2-krat), 1611– (1615/17), malo pred 1614 (2-krat),	12-krat (8 urbarjev)
<i>Thruber</i>	nikoli	nikoli	2-krat (2 urbarja): 1582–1585 (1584), 1611–1615/17	2-krat (2 urbarja)
<i>Trueber</i>	nikoli	nikoli	1-krat (1 urbar): 1587–1588	1-krat (1 urbar)
<i>Trübär</i>	nikoli	nikoli	1-krat (1 urbar): 1590–1593 (1591)	1-krat (1 urbar)
Skupaj	8 pojavitev v 7 urbarjih	25 pojavitev v 16 urbarjih	22 pojavitev v 11 urbarjih	55 pojavitev v 32 urbarjih

¹¹ Hranišča urbarjev: Golec 2008: 212–214. – Priimek se v vseh citiranih urbarjih pojavlja na Rášici, v treh urbarjih – 1547–1550, 1551–1554 in 1557–1561 – pa tudi na sosednji Kukmaki. V urbarialnem registru 1587–1588 je Andrej Trubar prvič naveden na Rášici in drugič brez kraja, tako kot je obakrat brez lokacije omenjen kupec žita Jurij Trubar. Ker nekateri urbarji niso paginirani oziroma foliirani, ne navajamo strani in folijev.

Vseh znanih zapisov priimka je 55 v osmih pojavnih oblikah. Dve od teh sta sicer izpričani le po enkrat samkrat in ena dvakrat. Vse tri redke oblike so se pojavile pozno, šele proti koncu 16. stoletja. Kot temeljne, najpogostejše izstopajo tri, izpričane približno enako pogosto – od 12-krat do 17-krat, vendar časovno zelo različno. Prva, *Trobar*, je dokumentirana največkrat, 17-krat, od prve omembe priimka leta 1482 do urbarja 1557–1561. Z zamikom se pojavi in preneha njena različica *Trober*, zabeležena petkrat med letom 1511 in urbarjem 1551–1554. Oblika *Traber* je druga najpogostejša s skupno 13 pojavitvami, zastopana v malce krajšem časovnem razponu kakor *Trobar*, in sicer med 1483 in 1551–1554. Njena zapisovalska različica *Trabar* je s štirimi pojavitvami približno tako redka kakor *Trober* (pet pojavitev), le da je dokumentirana v daljšem razponu, od 1484 do 1551–1554. Od urbarja, ki je nastal malo po letu 1561, dalje pa imajo zapisi za naglašeni prvi samoglasnik dosledno grafem *u*. Ob enkratnih ali dvakratnih pojavitvah različic *Thruber*, *Trueber* in *Trubär*, ki so vse zelo pozne – med 1584 in malo pred 1614 –, je z 12 zapisi daleč najpogostejša različica *Truber*. Pojavlja se od urbarja, nastalega kmalu po letu 1561, do zadnje omembe raških Trubarjev malo pred letom 1614. Poleg povsem možnega razloga, da so pisarji v začetku šestdesetih let 16. stoletja začeli uporabljati obliko, ki so jo slišali za kranjskega superintendenta Primoža Trubarja, bližnjega sorodnika raških Trobarjev, je vsaj toliko verjeten tudi drugi: pisar je prvi samoglasnik v priimku zaznal bliže glasu *u* in ga tako tudi zapisal, kar so naslednji zapisovalci povzeli za njim ali pisali enako po lastni slišni zaznavi. Da bi raški govor medtem v kratkem času doživel večji premik, ki bi se odrazil v naglem preobratu zapisovanja *u* namesto *o*, pa je skoraj nemogoče. Ne nazadnje je v današnjem diftongu *uo* ([truõbu, atruõbi]) zaznavnejši glas *o* kakor *u*.

Če vse zapise priimka strnemo v tri oblike glede na nenaglašeni samoglasnik – a, o in u –, si po pogostnosti sledijo tako, kot jih prikazuje spodnja preglednica.

Preglednica 2: Tri osnovne oblike priimka Trubar na Rášici med letom 1482 in malo pred letom 1614

Oblika	Do 1500	1501–1550	1551–malo pred 1614	Skupaj
O = <i>Trobar/Trober</i>	3-krat (3 urbarji)	16-krat (8 urbarjev)	3-krat (1 urbar)	22-krat (13 urbarjev)
A = <i>Trabar/Traber</i>	5-krat (4 urbarji)	9-krat (8 urbarjev)	3-krat (1 urbar)	17-krat (13 urbarjev)
U = <i>Truber/Trueber/Thruber/Trubär</i>	nikoli	nikoli	16-krat (8 urbarjev)	16-krat (v 8 urbarjih)
	8 pojavitev (v 7 urbarjih)	25 pojavitev (v 16 urbarjih)	22 pojavitev (v 11 urbarjih)	55 pojavitev (v 32 urbarjih)

Najpogostejši obliki z *o* in *a* – *Trober/Trobar* (22-krat) in *Traber/Trabar* (17-krat) – povsem izgineta po letu 1561, oblika *Truber/Trubar* pa jima je po pogostnosti (16-krat) za petami, a se ni pojavila pred omenjenim letom. Ni nepomembno, da

v istem času oziroma v istem viru nikoli ne srečamo dveh zapisov, ki bi si bila po glasovni vrednosti zelo različna: s samoglasnikoma *a* in *u*.¹²

Kidrič, ki je, čeprav le iz druge roke, poznal večino oblik zapisa Trubarjevega priimka, je brez poglobljanja v raški govor ali razvoj jezika sklenil: »V korenu imamo torej slovenski refleks nosnega *o*. Menjava v korenu *o-a-u-e* in v končnici *a-o-e* kaže, da se niti tu niti tam ni slišal čist glas. V naglašenem korenu je izgovarjal narod pač pred *o* kratek *u*, v nenaglašeni končnici pa poluglasnik«. (Kidrič 1920: 267)¹³

Medtem ko je zapisovanje prvega samoglasnika kot *u* in *o* mogoče pojasniti z nejasnim vmesnim glasom v raškem govoru in širše v dolenjskem narečju, preseneča pogosta raba grafema *a*. Postavlja se vprašanje, kako spraviti na skupni imenovalec tri naglašene samoglasnike – *a*, *o* in *u*. Glasovni razvoj od *a* do *u* ni verjeten, niti ni potrjen glede na čas pojavitve, saj sta se *tro* in *tra* pojavila skoraj hkrati, prvi leta 1482 in drugi samo leto pozneje.

Potrditve hipoteze, da je šlo pri pisanju prvega samoglasnika z grafemom *a* le za nemško pisarniško maniro in ne za zapis dejanskega glasu, najdemo prejkone v izgovarjavi in zapisovanju imena kraja Rob, nekaj kilometrov zahodno od Râšice. Gre za toponim, ki ga danes na Robu in na Râšici izgovarjajo z diftongom [rùɔp], torej enako kot glagol *trobiti* [truòbɛt], iz katerega naj bi priimek *Trobar/Trobar* izviral. *Rob* je v turjaških urbarjih od prve pojavitve leta 1463 (Kos 1975: 522) zelo dolgo zapisan samo kot *Rab* (v letih 1501–1502 izjemoma kot *Rabb* in *Raabb*) in šele od štiridesetih let 16. stoletja kot *Rob* (z različicama *Robb* in *Roob*). Iz toponima je nastal priimek *Robar*,¹⁴ ki so ga izgovarjali s poudarkom na prvem zlogu, v urbarjih pa tako kot priimek *Trobar/Trubar* zapisovali zelo različno, prvi samoglasnik zelo pogosto z diftongom: *Raber*, *Rabar*, *Robar*, *Rober*, *Roover*, *Rawbar*, *Rawber*, *Rauber* in *Raubar*.¹⁵ Zapisovanje toponima *Rob* in etnika *Robar* predstavlja tako tudi referenco za glasovno vrednost zapisov kognomna *Trobar/Trubar*.

¹² Samo v urbarju za obdobje 1551–1554 srečamo tri različne zapise: *Traber* (2-krat), *Trabar* in *Trober*, od tega enkrat različno za isto osebo: *Juri Trabar* in *Juri Trober*. Druge zapisovalske razlike so še manjše: v urbarju 1529–1530 je isti Simon enkrat *Trobar* in drugič *Trabar*, v registru 1587–1588 je Andrej Trubar imenovan *Truber* in *Trueber* ter v urbarju 1590–1593 dvakrat *Truber* in enkrat *Trubär*, v urbarju 1611–1615/17 pa pri Andreju Trubarju ml. srečamo različici zapisa *Truber* in *Thruber*.

¹³ Izvirni zapis navaja Kidrič le za sedem urbarjev, a zaradi nepoznavanja primarnega gradiva v treh primerih napačno. V urbarju 1482 je v resnici zastopana samo oblika *Trobar*, ne pa tudi *Trober* (navaja tudi na str. 257, op. 40), oblike *Trobor* v urbarju 1517 sploh ni, ampak v obeh primerih samo *Trobar*, tako kot v urbarju 1557–1561 ni zapisano *Trebar*, temveč obakrat *Trobar*.

¹⁴ V tridesetih letih 20. stoletja, v času pred množičnimi migracijami, je bil priimek *Robar* najpogostejši v tedanjem političnem okraju Litija, sicer pa poleg Ljubljane razširjen le v šestih okrajih na Štajerskem (Bezljaj 1974: 518).

¹⁵ Obliko *Robar* srečamo v urbarjih samo dvakrat, in še to ne na Robu, temveč pri mitničarju na Râšici, zapisano v urbarjih za leti 1492 in 1493. Da so oblike z dvoglasnikom *au* – *Rawbar*, *Rawber*, *Raubar* in *Rauber* – resnično zapisi priimka *Robar*, dokazujejo imena gospodarjev na Robu: *Hannse Rabar* iz leta 1511 je v urbarju za leto 1517 naveden kot *Hannse Rauber*, v urbarju 1644–1648 dobi *Mathia Rober* naslednika z imenom *Jansche Rauber*, gospodar Janže pa je v urbarju 1680–1689 naveden kot *Jansche Rauber* in takoj

Preglednica 3: Zapis toponima Rob in iz njega izpeljanega etnika¹⁶

Toponim <i>Rob</i>	Urbar	Etnik za prebivalca <i>Roba</i>	Urbar
<i>Rab, Rabb, Raabb</i>	1463, 1464, 1467, 1482, 1483, 1484, 1485, 1492, 1493, 1499, 1503–1504, 1504, 1506, 1507, 1508, 1509, 1510, 1511, 1517, 1519, 1524, 1527, 1529–1530	<i>Raber</i>	1464, 1483, 1484, 1492, 1493, 1499, 1501–1502 (register zaostankov), 1503–1504, 1504, 1506, 1507, 1508, 1509, 1510
		<i>Rabar</i>	1467, 1482, 1485, 1511
		<i>Rawbar, Rawber, Raubar, Rauber</i>	1517, 1519, 1524, 1527, 1529–1530, malo pred 1547, 1547–1550, 1551–1554, 1557–1561, 1565–1567, 1576–1578, 1582–1585, 1590–1593, malo pred 1614, 1615–1620, 1644–1648, 1660–1667, 1668–1679, 1680–1689
<i>Robb</i>	malo pred 1547, 1547–1550		
<i>Rob</i>	1542–1545, 1551–1554, 1557–1561, 1565–1567, 1576–1578, 1582–1585, 1587–1588 (register), 1590–1593, malo pred 1614, 1615–1620, 1644–1648, 1660–1667, 1668–1689	<i>Rober</i>	1644–1648
<i>Roob</i>	1690–1708, 1712–1716, 1741–1750, 1750–1760, 1778–1789, 1798–1801	<i>Roobar</i>	1690–1708
<i>Raab</i>	okoli 1755		

nato v urbarju 1690–1708 kot *Hannßche Roobar*. Z njim je priimek *Roobar* na Robu ugašnil. Vzporedno z *Roobarji* se na tretjini tamkajšnje prvotne edine hube omenjajo od urbarja 1660–1668 vse do urbarja 1778–1789 gospodarji s priimkom *Rupar* (*Rupper, Ruppapar, Rupar*). Možnost, da bi šlo za kognomen *Rubar* z enakim izvorom kot *Roobar*, je treba izključiti, saj je v urbarjih priimek *Rupar* kontinuirano dokumentiran že od leta 1484, najprej v vasi Rupe (nem. Greut, Grewtt), nedaleč od *Roba*, kjer je tudi nastal (urbar 1484, pag. 14: *Machor Ruppapar*).

¹⁶ Hranišča urbarjev navaja Golec 2008: 212–214. – Ker je *Rob* v urbarjih naveden na samem začetku, nekateri urbarji pa niso paginirani oz. foliirani, ne navajamo strani in folijev. Za nekaj urbarjev, shranjenih na Dunaju, podatki o *Robu* manjkajo.

Zapisovalski razvoj – najprej *o*, nato *u* – kot posledica nejasne izgovarjave samoglasnika se zelo verjetno odraža tudi v priimku *Trober* oz. *Truber*, izpričanem v Beli krajini med letoma 1558 in 1611.¹⁷ Da je šlo tam prav tako za izgovorno vmesni glas med *o* in *u*, bi bilo bržkone mogoče razložiti z značilnostmi nekaterih belokranjskih govorov.¹⁸ Pri tem je sekundarnega pomena, ali je bil priimek v Beli krajini avtohton ali pa se je tamkajšnji prvi Trubar, naveden še kot Trober, priselil iz turjaškega gospostva, kar bi bilo povsem verjetno glede na to, da je imel Turjak posest tudi v Beli krajini.¹⁹

Končno bi že omenjeni Vipavec Gregor Trupar, izpričan edinokrat leta 1500, prav tako lahko nosil glasovno enak priimek kot Trobarji/Trubarji na Rášici. Ker je zapis *Trupar* nastal v Vidmu v Furlaniji, v romanskem jezikovnem okolju z latinsko pisarniško tradicijo, ni izključena analogija s preobrazbo zapisa Primoževega priimka, ki jo je ta doživel v jezikovno podobnem sredozemskem okolju. Priimek mladega Rášičana so morda začeli pisati s samoglasnikom *u* že na Reki (1520–21), najpozneje pa sredi dvajsetih let v Trstu, kjer je Primož tudi prvič izpričan (1526). Mladeničevo ime, ki so ga slišali iz njegovih ust, so zapisali najbliže tamkajšnji uveljavljeni praksi in ta se je razlikovala od one na Turjaku. Tudi Trubarjevo poznejše dosledno pisanje svojega osebnega imena kot *Primosh* z *o*²⁰ je navsezadnje že prilagoditev izgovarjavi zunaj območja domačega govora in narečja, kjer je mogel biti vsak *Primož* le *Primaž*.²¹

¹⁷ Gl. op. 8.

¹⁸ Šokarsko narečje, ki se začenja severno od Krupe in je v glavnem omejeno na župnijo Semič, se z nekaterimi pojavi veže na dolnjščino: med drugim pozna *uq* za *q*: (*zù:q̄p*, *sù:q̄t*) in diftongične reflekse za sekundarno naglašeni *o* (*buógat*, *nuóga*, *wuózu*) (Rakovš 1935: 136).

¹⁹ Prim. Kos 1991: 55–59; Komac 2000: 152–156 in zemljevid Posest v Beli krajini.

²⁰ V slovenskih naslovih njegovih del se v celoti izpisano osebno ime vedno pojavlja v tožilniku skupaj s priimkom: *Primosa Truberia* dvanajstkrat (1557 – dvakrat, 1560, 1561, 1562, 1563, 1566, 1567 – dvakrat, 1575, 1577 in posthumno 1595), enkrat kot *Primosa Truberia* (1582), trikrat pa okrajšano kot *P. Truberia* (1567 – dvakrat in 1574). Gl. seznam Trubarjevih del v Rupel 1965: 293–299. – Drugi samoglasnik v imenu je zapisan kot *o* tudi že pri Trubarjevem prvem slovenskem podpisu sploh, skriteo na strani 202 Katekizma iz leta 1550: *od primosa trubarie*.

²¹ S ponaglasnim *a*, kot se ime izgovarja na Rášici danes (infomator Franc Škulj, 25. julija 2008), je dokumentirano konec šestdesetih let 19. stoletja v vpisih v škočjanski krstni matični knjigi: *Primaš* (Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Prepisi matičnih knjig, Škočjan pri Turjaku, K 1835–1900, 2. 6. 1868, 9. 6. 1869). Zapisal ga je župnik Anton Čibašek (1851–1878), doma iz Smednika na Gorenjskem, ki je od leta 1863 do odhoda z župnije pisal matične knjige v slovenščini. – Na ponaglasno izgovarjavo *a* kaže zelo verjetno zapis imena *Primas*, ki se za gospodarja kmetije na Rášici pojavlja v naslednjih turjaških urbarjih iz srede 16. stoletja: malo pred 1547, 1547–1550 in 1551–1554; osebno ime Primož je sicer v urbarjih običajno zapisano kot *Primus*. – V Trubarjevem narečju je ponaglasna izgovarjavo *a* dokumentirana že v 15. stoletju, denimo leta 1425 v zapisih toponimov Podlog in Zapotok: *Puedlak* in *Sapatak* (Kos 1975: 444, 753). Prim. današnjo izgovarjavo nenaglašene *a* v toponimu Podlog: *Púdlag*.

Z zapisi v turjaških urbarjih torej ni mogoče podpreti domneve, ki jo srečujemo že od Levstika dalje in po kateri si je Trubar samoglasnik *u* izbral samovoljno. Res pa bi se lahko takšno pisanje uveljavilo pod vplivom hrvaščine med Primoževim bivanjem na Reki (Rupel 1962: 10; prim. Rupel 1965: 6). Izgovorno nejasni samoglasnik med *o* in *u* so v mestu ob Kvarnerju tem prej zapisali kot *u*, če so v korenu priimka prepoznali hrvaški glagol *trubiti*.

Vprašanje etimologije priimka Trobar/Trubar

Da so apelativ Trubar povezovali s trobarjem ali trobcecem ter z glagolom *trubiti* že Trubarjevi izobraženi sodobniki, kažejo po Mirku Ruplu latinske pesnitve Matije Trosta. Ta je Trubarja po smrti označil kot »canora tuba verbi Dei« (zvokovita troblja besede božje) in se poigral z njegovim imenom v verzu:

Derdingae rerum fidei tubicen fuit: unde
Ad Slauos sonuit per sacra scripta Truber.

V precej svobodnem prevodu Antona Sovreta, ki je glas troblje ali trobente (*tubicen*) podkrepil še s pesniškim prevodom latinskega glagola *sono* kot *trobiti*, se verz glasi:

Derdinga vere je troblja bila: od tod do Slovencev
Trubar je trobil naglas, bukve jim svete pišoč.²²

Etimologija priimka iz glagola trobiti se je očitno zdela logična ne glede na zamenjavo prvega samoglasnika *o* za *u*. Nebistveno se razlikujeta tudi uveljavljeni razlagi, zakaj je prvi nosilec priimka dobil takšno ime. Po Kidriču »so bili predniki Primoževi prvotno graščinski trobci = trobarji, ki so s trobo graščinskim podložnikom oznanjali začetek ali konec tlake in drugih opravil« (Kidrič 1920: 267). Mirko Rupel je funkcijo trobarja opredelil manj določno, in sicer da je bil »njih praded kak trobar, morda graščinski trobec, ki se je preživljal s trobo ali trobljo« (Rupel 1962: 10; prim. Rupel 1965: 6). Obe razlagi sta obveljali, ker zoper njiju ni bilo pravega ugovora (prim. Humar 1980: 14; Debeljak 2008: 14). Da bi ju lahko sprejeli ali ovrgli, bo treba upoštevati nova spoznanja o času in okolju nastanka priimka, o njegovem zgodnjem zapisovanju in prvotni izgovorjavi.

Več kot uporabno izhodišče za iskanje etimologije je ponudil Fran Levstik, ko je, ne da bi poznal vire, v *Napakah slovenskega pisanja* (1858) zdravorazumsko nanizal štiri možnosti nastanka priimka. Prvo smo že obravnavali: »Trubar je morda svoje ime sam poneslovenil.« Kot drugo možnost je Levstik navedel: »ali pa je bil rodu, preseljenega od drugod v naše kraje«, pri čemer ima za obe možnosti skupno podmeno: »ker slovenski bi se bil moral imenovati Trobar, kakor pravimo: *trobenta*, *trobiti*, *trôbel* (kleines Blasehorn; Blumenkelch), *trobast* (von hervorstehenden Lippen) itd.« Levstik je hkrati nakazal, da priimek morda ne izvira (neposredno) iz glagola *trobiti* in *trobente/troblje*, ampak lahko meri tudi na telesno značilnost:

²² Rupel 1962: 10; prim. Rupel 1965: 6. – Objava pesnitve in prevoda v Rupel 1954: 52–53.

trobast v pomenu človeka z naprej štrlečimi ustnicami. Razlaga ima tem večjo težo, ker jo je podal Trubarjev bližnji rojak, doma iz samo nekaj kilometrov oddaljenih Dolnjih Retij. In končno je navedel še četrto možnost, po kateri bi se Trubar moral »slovenski« imenovati: »morda: Trébar?« (Levstik 1956: 53, op. 10).

Začnimo pri namigu, ki se je Levstiku samemu očitno zdel najmanj verjeten: Trébar. V virih turjaškega gospostva takšna oblika priimka ni izpričana, Levstik pa je priimek Trebar gotovo poznal iz širšega domačega okolja in je pravilno mislil na etimologijo iz glagola *trebiti*.²³ Že Kidrič (1920) je takšno razlago gladko zavrnil: »ne gre tukaj za trebarja, ampak za trobarja« (Kidrič 1920: 267).

Umestno je bilo tudi Levstikovo spraševanje, ali ni Trubar morda izviral iz »rodu, preseljenega od drugod v naše kraje«. Tu bi prišli v poštev zlasti priseljenci iz dveh smeri: sorodni južnoslovanski živelj z juga in nemški s severa. Obe smeri priseljevanja kmečkega življa sta za širše zaledje Turjaka potrjeni. V 14. stoletju je nemško prebivalstvo, predvsem s Koroškega, koloniziralo bližnjo Kočevsko, v drugi polovici 15. stoletja pa so se začeli pred Turki umikati hrvaški in drugi begunci z jugovzhoda. Najstarejši turjaški urbarji od leta 1464 dalje ne poznajo sicer nobenega prepoznavnega kočevskega priimka,²⁴ komaj kateri kognomen turjaških podložnikov pa bi mogli pripisati južnoslovanskim priseljencem; takšna sta, denimo, Bezjak in Krabat, oba izpričana na Rášici.²⁵

Če bi se prvi raški Trubar priselil s slovanskega juga, bi se njegov izvorni priimek najverjetneje glasil *Trubar* z monoftongom *u*. Glas je za dolenjsko narečno skupino povsem sprejemljiv in bi ga Rášičani zlahka sprejeli brez glasovne spremembe. To pa ne pomeni, da samoglasnika *u* zaradi njim razumljive etimologije (*trobiti*) ne bi mogli prilagoditi tudi v vmesni glas med *o* in *u*, današnji diftong *uo*, kar bi v prvih zapisih med letoma 1482 in 1485 lahko dalo oblike *Trobar*, *Trabar* in *Traber*. Toda, kolikor je znano, priimek Trubar vsaj v hrvaškem prostoru ni potrjen.²⁶

²³ Priimek Trebar je bil v tridesetih letih 20. stoletja razširjen v okrajih Kranj, Ljubljana okolica (vanj je spadala tudi Rášica), Ljubljana in Maribor (Bezljaj 1974: 647).

²⁴ Nabor kočevskih priimkov konec 15. in v 16. stoletju prim. Wolsegger 1890; 1891; Simonič 1934: 107–138; ARS, AS 11, Komisija za fevdne zadeve za Kranjsko, šk. 23, fasc. 15 (12), reformirani urbar urada Kočevska Reka 1498; urbar za del gospostva Kočevje v: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 102, 1/58, Lit. P VI–1a, urbar gospostva Prem 1494; prav tam, šk. 80, 1/46, Lit. G III–5, urbar gospostva Kočevje 1568. – V turjaškem gospostvu kaže na Kočevarja ali zgolj na človeka, ki je imel opraviti z nemškim jezikom in okoljem, oznaka *Jurÿ der Teÿtsch*, ki so jo prisodili novincu na eni od hub v župi Bloke (urbar 1511, pag. 188); isti Jurij je nekaj let prej pomenljivo označen kot *Juri Nobackh* (urbar 1507, pag. 139; urbar 1508, pag. 124).

²⁵ Priimek Bezjak (*Wetziack*, *Wesiagk*, *Besiagkh*) srečujemo na Rášici od leta 1482 do 1493. Mitničar Ivan Krabat se pojavi v šele v začetku 16. stoletja. V urbarjih leta 1506 in 1507 se imenuje še Ivan mitničar (*Ybann Mauttner*), leta 1509 le Ivan (*Ybann*), od leta 1511 do 1519 Ivan Krabat in od 1524 do 1530 Ivan Kroat, toda sam se je kot Krabat (*Ich Yban Krabat*) označil že na listku, priloženem urbarju iz leta 1507 in datiranem 25. marca 1508 (urbar 1507, listek, pag. ad 38).

²⁶ Prim. zlasti objavi virov v Lopašič 1894 in v Adamček – Kampuš 1976. – Po popisu prebivalstva Hrvaške iz leta 1948 je bil priimku Trubar najbližji zagrebški priimek *Truban* (Putanec – Šimunović 1976: 691).

Za hrvaški izvor priimka je prav tako malo možnosti kot za nemškega oziroma kočevskega. Če bi ga zanesli na Rášico s Kočevskega, bi se po vsej verjetnosti glasil *Truber* ali *Trober*, toda med dokumentiranimi kočevskimi priimki iz 15. in 16. stoletja ni ne takšnega ne sorodnih kognomnov z osnovo *Tro-/Dro-* ali *Tru-/Dru-*.²⁷ Komajda predstavljiva pa je seveda izolirana priselitev mlinarja-podložnika, ki bi v turjaško gospodstvo prišel severa, neposredno iz strnjenelega nemškega jezikovnega prostora. Pri tem je potrebno opozoriti, da v nemškem prostoru še danes obstaja avtohtoni priimek *Truber* – dokumentiran od 16. stoletja²⁸ –, ki je sicer zelo redek in razširjen v južnem delu Nemčije in v Avstriji,²⁹ ni pa izpričan priimek *Trober*.

Drugače kot za nemški ali hrvaški izvor ráških Trubarjev je več osnove za podmeno, da je *Trobar/Trubar* morda etnik, nastal nedaleč od kraja svoje prve pojavitve in tvorjen po analogiji *Rob – Robar*. Pregled vseh mikrotoponimov na tleh turjaškega gospodarstva v tozadevno najbogatejšem viru – terezijanskem katastru iz srede 18. stoletja³⁰ – domneve sicer ni potrdil. Še vedno pa možnosti, da gre pri Trobarju/Trubarju za etnik, ni mogoče povsem izključiti, saj bi priimek lahko izviral tudi z območja, ki ni spadalo pod turjaško gospodarstvo.

Če je bil njegov prvi nosilec ráški mlinar Trobar, ki se med letoma 1482 in 1485 zaporedoma omenja v dveh tamkajšnjih mlinih, se zdi na pogled precej verjetna tudi etimologija iz leksema *otrob*. Novega mlinarja bi lahko sosedje šaljivo poimenovali *Otróbar/Atróbar*,³¹ kar bi po redukciji prvega samoglasnika dalo skrajšano obliko *Trobar*. Priimka *Otrobar* danes sicer ni,³² toda še pred letom 1500 je nedaleč od Rášice, na ribniškem območju, obstajal kognomen *Atrób (Otrób)*; leta 1517 je namreč na dunajski univerzi študiral »Jorius Attrob ex Reiffnitz« (Szaivert

²⁷ O kočevskih priimkih gl. op. 24.

²⁸ Današnji Truberji zanesljivo niso vsi potomci dveh sinov Primoža Trubarja. V Schwäbisch Hallu se je namreč že leta 1565 oženil neki Dionisius Truber (http://www.family-search.org/Eng/Search/frameset_search.asp). Po mnenju Christiana Seidla s Seminarja za indogermanistiko Univerze v Zürichu je najverjetnejši izvor priimka *Truber* v samostalniku *Trub*, ki je razširjen tudi na Švabskem in pomeni vinsko usedlino: Bodensatz beim Wein, Heferückstand im Wein (dopis C. Seidla avtorju 4. avgusta 2008). Korena *Trub-* in *Trüb-* v nemških priimkih izhajata sicer še iz besede *Traube* ('grozd'), iz lužiškosrbske ali češke besede 'truba' za trobento ter iz glagola *trüben* v pomenu 'skaliti', 'kaliti' (Gottschild 1982: 495, 498).

²⁹ V Nemčiji s težiščem na Hessenškem je po telefonskih imenikih ugotovljivih 37 Trubarjev, v Avstriji pa 14, od tega največ na Štajerskem (<http://christoph.stoepel.net/geogen/v3/Default.aspx>).

³⁰ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 61, N 121, napovedne tabele (BT), lit. E, F in G.

³¹ Današnja raška izgovarjava za 'otrobi' je *atruôbi*. Informator Franc Škulj, 10. junija 2008.

³² V prvi polovici 20. stoletja je bil v Ljubljani dokumentiran priimek *Otruba* (Bezljaj 1976: 418), ki po izvoru bržčas sploh ni slovenski. Tako kot ne srečamo *Otrobarja*, ne najdemo *Plevarja*, ki bi dobil priimek po plevah. Vsebinsko sorodni priimki, vendar s priponskim obrazilom *-nik* so povečini etniki: *Plevnik* (pleve), *Ovsenik/Avsenik* (oves), *Pšeničnik* (pšenica), *Ržišnik* (rž) ipd. (prim. Bezljaj 1976: 15, 418, 491, 529).

– Gall 1967: 445). Še tako mikavni možni izvor priimka *Trubar* iz samostalnika *otrob* pa moti predvsem odsotnost nenaglašena prvega samostalnika *a oz. o*, ki ga pogrešamo pri najzgodnejših zapisih in sploh pri vseh omembah priimka v turjaških urbarjih. Glede na to, da je priimek *Trobar/Trubar* dokumentiran več kot 50-krat, upravičeno sklepamo, da bi prvi, pozneje odpadli samoglasnik gotovo vsaj kdaj prišel do izraza v zapisu. Zlasti ker so urbarje pisali številni pisarji, bi kateri od njih gotovo še zaznal in zapisal izginjajoči glas *a/o*, a se to ni zgodilo. Neizpričanost prvega, nenaglašena samoglasnika vodi lahko samo k podmeni, da bi se moral glas izgubiti že na začetku razvojne poti priimka, kar ne govori v prid etimologiji: *otrobi* – *Otrobar*.

Podobno majhna je verjetnost, da bi dobil prvi Trubar priimek po trabju ali trobju, tj. trikotnem delu voza, spredaj ali zadaj vtaknjenem med podvoz in opleni. Izraz je dokumentiran predvsem na območju dolenjske narečne skupine – na Ribniškem tudi v obliki *trobje*³³ – in se danes vse bolj pozablja.³⁴ *Trabar* ali *trobar* bi v primeru etimologije po *trabju/trobju* slej ko prej pomenil izdelovalca tega dela opreme voza. Analogijo najdemo v sorodnem priimku *Komatar*,³⁵ lastnem imenu za komatarski poklic,³⁶ ki je v 19. stoletju izpričan tudi na Rašici.³⁷ Zgodnejši zapisi priimka *Trubar* kot *Trobar/Trober* in *Trabar/Traber* bi sicer lahko ustrezali izvoru iz leksema *trabje/trobje*, toda poznejši zapisovalski razvoj v *Truber*, za katerega sklepamo, da ni umeten, takšno podmeno ovrže.

Brez zadržkov lahko izključimo tudi možnost, da se je priimek *Trubar* prvotno glasil *Trajbar* in pomenil gonjača živine. Nastanek takšnega poklicnega priimka bi bil na območju Rašice sicer naravnost samoumeven, saj je vodila skozi Trubarjev rojstni kraj glavna živinska pot prek slovenskega ozemlja. Poleg tega je slovenski izraz *trájbar* v turjaškem gospostvu dokumentiran iz ust domačinov, čeprav šele

³³ Samostalnik srednjega spola je kot *trâbje* prišel v Pleteršnikov slovensko-nemški slovar (1895) in tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika (1991), v Slovenskem pravopisu (2001) pa ga že pogrešamo (Plet. 1: 680; SSKJ 5: 133; SP 2001). Prim. tudi ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (ISJFR), Leksikološka sekcija, Listkovna kartoteka, T 53, *trabje*, *trabi*. Očitno so isti izraz kot *trobje* prevzeli zaradi zunanje podobnosti v polpretekli dobi za vilicam podobno napravo, skozi katero je napeljan pisalni trak pri pisalnem stroju (prav tam, T 71, *trobje*).

³⁴ Na Rašici le še redki poznajo izraz *trabje* za del voza z običajnejšo sopomenko *prema*. Informator Franc Škulj, 25. julija 2008.

³⁵ V prvi polovici 20. stoletja je bil priimek komatar razširjen predvsem v osrednji Sloveniji, in sicer v tedanjih okrajih Kamnik, Litija, Kranj, Krško, Ljubljana–okolica in Ljubljana (Bezljaj 1976: 281). – V kraju Plate pri Vojniku je priimek izpričan leta 1527 kot *Comotar* (Koropec 1988: 227).

³⁶ Kot *komatár* v pomenu izdelovalca komatov ga še navaja Pleteršnikov slovar leta 1894 (Plet. 1: 427).

³⁷ Očetov poklic komatar je naveden v škocjanski krstni matici v sedemdesetih letih 19. stoletja pri dveh otrocih Franca Eržena na Rašici št. 1 je (NŠAL, Prepisi matičnih knjig, Škocjan pri Turjaku, 8. 6. 1874, 15. 2. 1876).

konec 18. stoletja,³⁸ in je na Rášici znan tudi danes.³⁹ Toda *trájbar* glasovno nikakor ne more ustrezati zapisom *Trobar/Trober* in *Trabar/Traber* s konca 15. in iz 16. stoletja. V osnovi nemški samostalniki in iz njega tvorjeni priimek *Treiber*⁴⁰ sta se na Kranjskem že v 16. stoletju zapisovala samo z *ei* in *ey*,⁴¹ oblike priimka na Slovenskem v 20. stoletju, pretežno v panonskem narečnem prostoru, pa so *Trajbar*, *Trajber*, *Traiber* in *Treiber* (Bezljaj 1974: 645, 648.)

Brez podlage je tudi domneva, da ima prvotni zapis raškega priimka *Trubar* kot *Trobar/Trober* in *Traber/Trabar* onomatopejsko osnovo v posnemanju zvoka mlina: *trap-trap* ali *trop-trop*. Podmena bi bila verjetnejša, ko bi šlo pri izgovarjavi prvega samoglasnika v priimku za jasen glas *a* ali *o*, in ne, kot kaže, za vmesni glas med *o* in *u*, ki so ga pozneje zapisovali z *u*.

Po preverjanju različnih možnih osnov za etimologijo se nazadnje vrnemo k izhodiščni kot najbolj verjetni: priimek *Trubar* oz. *Trobar* ima osnovo v glagolu *trobiti* in v njegovi dolenski, danes dvoglasniški izgovarjavi: *truōbit*. Treba pa je poiskati tudi konkreten razlog, zakaj in kako je priimek nastal. Da je bil prvi nosilec »trobar, morda graščinski trobec, ki se je preživljal s trobo ali trobljo« (Rupel 1962: 10; prim. Rupel 1965: 6), je vse preveč poenostavljena in svobodna razlaga. Knjižnega izraza *trobbar* namreč ne pozna niti Pleteršnikov slovar (Plet. 2: 694),⁴² kar slej ko prej priča, da pri *trobbarju* ni šlo za (dovolj razširjen) poklic. Prav tako ni znano, da bi na Slovenskem kdaj obstajal priimek *Trobar*, če izvzamemo Rášico in omenjeni osamljeni primer sredi 16. stoletja v Beli krajini (*Trober*), ki je po vsej verjetnosti tudi tam dal *Trubarja* (*Truber*). Poznamo le sorodne priimke *Trobec*, *Trobej*, *Trobiš* in *Trobiž* (Bezljaj 1974: 650), od katerih nimajo nujno vsi enake etimologije. Izvor je lažje določiti pri priimku *Trobenstar* (Bezljaj 1974: 650), ki meri naravnost na glasbilo, a tudi tu bi bil lahko posredi prenesen pomen.

Izvor priimka *Trobar/Trubar* gre torej iskati v drugačni povezavi med nosilcem in glagolom *trobiti*. Veliko prej kot za poklic je šlo za trobca za zabavo, za človeka s kakšno govorno posebnostjo ali za osebo, ki jo je okolica morda prepoznala kot pretirano zgovorno. Pridevniška oznaka za gostobesedneža je, denimo, tudi *trobļjāv* (Bezljaj 2005: 229). Kot že rečeno, je Levstik med drugim omenil telesno

³⁸ V prisegi podložnika Janeza Kožarja, dani leta 1795 pred krajevnim sodiščem na Turjaku, najdemo v zvezi z živinsko trgovino besedni zvezi »od voleh jenu trajbarih« (*od Vollech, jenu treibarich*), »za vole, za trajbare« (*sa Volle, sa treibare*) (Golec 1997: 183). Starejši Rášičani izraz *trájbar* še poznajo (informator Franc Škulj, 25. julija 2008).

³⁹ Informator Franc Škulj, 10. junija 2008.

⁴⁰ V 16. stoletju ga na Slovenskem srečamo na podeželju leta 1527 v Melju pri Mariboru (Koropec 1988: 229).

⁴¹ V Ljubljani je v 16. stoletju omenjenih devet oseb s priimkom *Treiber* oz. *Treyber* (Gradivo 1968: XII/3, str. 2; XII/5, str. 3; ZAL, Imenska kartoteka h Cod. I in XIII, šk. 17, Drau-Dup).

⁴² V literaturi srečamo stilsko zaznamovani pojem *trobbarji*: »Godba je zasvirala cesarsko, bobnarske palčke so bile brčanje, trobarji trobili generalni marš.« (Rado Murnik, Jarni junaki, 1909, str. 61, po: ZRC SAZU, ISJFR, Leksikološka sekcija, Listkovna kartoteka, T 71, *trobbar*)

značilnost: *trobast* v pomenu naprej štrlečih ustnic (Levstik 1956: 53, op. 10).⁴³ Za takšen nastanek priimka govorijo analogno tvorjeni slovenski priimki s priponskim obrazilom *-ar*, ki se nanašajo na dele ali poteze obraza, kolikor ne gre morda vsaj v nekaterih primerih za etnike: *Čelar, Rogar, Šobar/Šober, Ustar* (Bezljaj 1974: 87, 520, 610, 661).⁴⁴

Na nastanek priimka *Trobar/Trobar* se odprejo nekoliko drugačni pogledi, če upoštevamo dve podmeni: (1) da je njegov izvor tako ali drugače, neposredno ali posredno povezan z glagolom *trobiti* in (2) da je bil raški mlinar Trobar, prvič omenjen leta 1482, res prvi nosilec priimka. V takem primeru se še zmanjša verjetnost, da bi mlinar (poklicno) opravljaj službo turjaškega graščinskega trobca, ponovno pa kaže premisliti o onomatopeji, povezani z zvoki mlina. Tako kot je mlin pod bližnjo Kukmako, v katerem se je oče prve slovenske knjige v resnici rodil, dobil po šklopotanju hišno ime Šklóпов mlin (Golec 2008: 221–222, 230), bi lahko okolica drugi raški mlin poimenovala *Trobarjev*, ker je spuščal zvoke, kot bi trobil, ali ker je bil zaradi obilice dela venomer glasen.⁴⁵ Toda v tem primeru so za nenavadno glasbo mlinskih koles krivili predvsem mlinarja, ne mlin. Prvi Trobar, mlinar brez znanega imena, se je namreč že leta 1483 iz mlina pod Rášico preselil v bližnji mlin na Logu in odnesel s seboj komaj porojeni vzdevek, ki je na novi lokaciji posta(ja)l rodbinsko ime.

Kakor koli, prvi raški Trubar je s kognomnom Trobar najprej izpričan v Temkóvem mlinu, kjer je od leta 1986 urejena Trubarjeva domačija. Čeprav je danes dokazano, da ta ni bila dom Primoževih staršev in torej ni mogla biti njegov rojstni dom, jo zaradi prvega Trubarja, ki se omenja prav tukaj, vendarle lahko imenujemo Trubarjeva (Golec 2008: 223, 234–235). Še več, obstaja celo možnost, da je ravno nenavaden zvok tega mlina dal prvemu Trobarju vzdevek, iz katerega je nastalo rodbinsko ime. Tega je Primož Malnar, doma iz sosednjega Šklóповega mlina pod Kukmako, pozneje prevzel po materi Jeri Trobar in ga s svojo osebnostjo in delom rešil neizogibne pozabe, v katero bi priimek neizogibno zdrknil, potem ko je na Slovenskem ugasnil. Primož je iz Malnarja zavestno postal Trubar, tako kot je sklenil, da bo počel nekaj, česar se ni pred njim lotil še nihče: pisal in tiskal knjige v svojem maternem jeziku.

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS):

- AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 80, 102, 375.
- AS 11, Komisija za fevdne zadeve za Kranjsko: šk. 23.
- AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: št. 4.

⁴³ O pomenu *trobast* kot 'schnauzicht' gl. Bezljaj 2005: 229.

⁴⁴ Nista znana priimka *Okar* ali *Nosar*, obstaja pa *Nosan* (Bezljaj 1974: 405).

⁴⁵ Po naravnih zvokih ali posnemanju zvokov v slovenskem prostoru verjetno tvorjeni še priimki *Piskar, Bobnar, Godlar/Godler*, bržčas tudi *Cvilak* (prim. Bezljaj 1974: 44, 83, 165, 453).

- AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 61.
- AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani: šk. 80.
- AS 1063, Zbirka listin, Kronološka serija: 1558 januar 6., Semič
- AS 1074, Zbirka urbarjev: 42u–47u, 81u–82u, II/26u, II/27u, III/2u, III/28u.
- AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko: šk. 15.

Biblioteka SAZU:

- R 95, III 5507.

Nadžkofijski arhiv Ljubljana (NŠAL):

- Prepisi matičnih knjig: Škočjan pri Turjaku, K 1835–1900.

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Wien:

- Fürstlich Auerspergsches Archiv (FAA): Urbare Auersperg: C–55 – 1–55.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL):

- LJU 488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige:
Imenska kartoteka h Cod. I in XIII, šk. 17, Drau–Dup; Cod. I/5, Cod. I/10, Cod. I/11, Cod. I/13, Cod. XIII/11, Cod. XIII/15, Cod. XIII/16, Cod. XIII/3, Cod. XIII/10.

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (ISJFR), Leksikološka sekcija:

- Listkovna kartoteka: T 53, T 71.

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede (ISLLV):

- Zapuščina Franceta Kidriča, t. e. 4, 17.

Informatorja

- Christian Seidl, lic. phil., Indogermanisches Seminar der Universität Zürich, Rämistr. 68, CH-8001 Zürich.
- Franc Škulj, roj. 1931, Rašica 16, 1315 Velike Lašče.

Spletna naslova

- <http://christoph.stoepel.net/geogen/v3/Default.aspx> (17. 3. 2009)
- http://www.familysearch.org/Eng/Search/frameset_search.asp (17. 3. 2009)

Literatura

- Adamček – Kampuš 1976 = Josip Adamček – Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poraza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1976 (Izvori za hrvatsku povijest 3).
- Bezljaj 1974 = France Bezljaj (ur.), *Začasni slovar slovenskih priimkov*, Ljubljana: SAZU, 1974.
- Bezljaj 2005 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 4: Š–Ž*. Ljubljana: SAZU – Založba ZRC SAZU, 2005.
- Debeljak 2008 = Janez Debeljak, *Trubarjeva Rašica*, Velike Lašče: Parnas, zavod za kulturo in turizem, 2008.
- Golec 1997 = Boris Golec, Turjaški arhiv na Dunaju in njegovi slovenski dokumenti – II, *Arhivi* 20 (1997), str. 178–186.
- Golec 2008 = Boris Golec, Kje na Rašici se je v resnici rodil Primož Trubar. *Arhivi* 31 (2008), št. 2, str. 209–240.
- Golec 2008a = Boris Golec, Najzgodnejša pričevanja o Primožu Trubarju, Omembe, podpisi in pečati med letoma 1526 in 1545, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 79, NV 44 (2008), str. 24–41.
- Gottschald 1982 = Max Gottschald, *Deutsche Namenkunde: Unsere Familien*, Fünfte verbesserte Auflage mit einer Einführung in die Familiennamenkunde von Rudolf Schützeichel, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1982.
- Gradivo 1968 = *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku 12: Urbarji 1490–1527*, Ljubljana: Mestni arhiv – Zgodovinski arhiv mesta Ljubljane, 1968.
- Humar 1980 = Jožko Humar, *Primož Trubar rodoljub ilirski*, Koper: Založba Lipa – Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- Kidrič 1920 = France Kidrič, Trobarji na Raščici, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubljana) 2 (1920), str. 251–278.
- Kidrič 1978 = France Kidrič, Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja: Obenem analiza Andreaejevih, Hrenovih, Rosolenčevih in Valvasorjevih doneskov za biografijo Trubarja (1923), v: France Kidrič, *Izbrani spisi* 1, Ljubljana: SAZU, 1978 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 35/I), str. 57–113.
- Koblar 1891–1894 = Anton Koblar, Drobotnice iz furlanskih arhivov, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 1 (1891), str. 1–38; 2 (1892), str. 30–92; 3 (1893), str. 16–27, 101–109, 184–201, 244–252; 4 (1894), str. 13–30, 73–78.
- Komac 2000 = Andrej Komac, Vzpon Turjaških v srednjem veku (2. del), *Zgodovinski časopis* 54 (2000), str. 151–178.
- Koropec 1988 = Jože Koropec, Slovenski del Štajerske v davčnem seznamu glavarine leta 1527, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 59, NV 24 (1988), str. 216–277.
- Kos 1991 = Dušan Kos, *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991 (Viri za zgodovino Slovencev 13, Novejši urbarji za Slovenijo 1).
- Kos 1975 = Milko Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*, Ljubljana: SAZU, Inštitut za občo in narodno zgodovino, 1975.

- Levstik 1956 = Fran Levstik, Napake slovenskega pisanja, v: Fran Levstik, *Zbrano delo 6: Kritični spisi I*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956, str. 38–87.
- Lopašić 1894 = Radoslav Lopašić, *Hrvatski urbari: Urbaria lingua croatica conscripta 1*, Zagreb, 1894 (Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium V).
- Plet. 1–2 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1–2*, Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894–1895.
- Putanec – Šimunović 1976 = Valentin Putanec – Petar Šimunović (ur.), *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb: Institut za jezik – Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1976.
- Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 7: Dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- Rupel 1954 = Mirko Rupel, *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja = Neue Funde unserer Protestantica des XVI. Jahrhunderts*, Ljubljana: SAZU, 1954 (Razred za filološke in literarne vede, Dela 7, Inštitut za literature 2).
- Rupel 1962 = Mirko Rupel, *Primož Trubar: Življenje in delo*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
- Rupel 1965 = Mirko Rupel, *Primus Truber: Leben und Werk des slowenischen Reformators*, München: Südosteuropa-Verlagsgesellschaft m. b. H. (Südosteuropa-Schriften 5), 1965.
- Simonič 1934 = Ivan Simonič, Migracije na Kočevskem v luči priimkov, *Etnolog* 6 (1934), str. 107–138.
- SSKJ 5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 5: T–Ž*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik – Državna založba Slovenije, 1991.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2001.
- Szaivert – Gall 1967 = Willy Szaivert – Franz Gall, *Die Matrikel der Universität Wien 2: 1451–1518/I*, Graz – Wien – Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1967 (Quellen zur Geschichte der Universität Wien: 1. Abteilung: Die Matrikel der Universität Wien).
- Wolsegger 1890–1891 = Peter Wolsegger, Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574, *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 3 (1890), str. 140–183; 4 (1891), str. 13–45.

Trubar or Trobar?

The Etymology and Development of Primož Trubar's Surname

Summary

The author considers the origin of the surname of the founder of Slovenian literature, Primož Trubar (1508–1586). All written records of the surname that appeared in Trubar's home environment from 1482 to just before 1614 are systematically examined. In the terriers of the dominion of Turjak the original form *Trobar* is replaced with the form *Trubar* only after 1561. The author presents the thesis that Primož Trubar did not arbitrarily introduce the vowel *u* in place of *o*, but that there was a phonological basis for this in the dialect of his native village of Rášica; that is, an unclearly articulated intermediate sound between *o* and *u*, which is pronounced as a diphthong today. It was possible to write it in several ways, among which the *u* was first established by Primož Trubar outside his native environment, at the latest in Trieste in 1526.

Based on the written records of the surname in the terriers, the discussion reexamines the etymology of the surname. Hypotheses about a demonym, an allochthonous surname of non-Slovenian origin, a shortened variant of the surname *Otróbar* (from *otrobi* 'bran'), and a vocational surname for a maker of drawbars (*trabje*, *trobja*) for wagons are unlikely or completely excluded. The most likely possibility remains the verb *trobiti* 'to trumpet', which is found as an established explanation in the literature, although the author rejects the possibility that *Trobar/Trubar* was a vocational surname referring to a manorial trumpet player. The surname much more likely refers to some sort of physical or character-related feature. Considering that the first known bearer of the surname was a miller, it may also be a result of onomatopoeia connected with the sounds made by the mill.

O povedkovniku oziroma povedkovniškosti

Andreja Žele

Prispevek ima namen z opredelitvami in sklepi povzeti in skleniti vse dosedanje ugotovitve različnih domačih in tujih jezikoslovcev v trditev, da je povedkovnik ubesedena skladijska kategorija s stalno in zato tipično skladijsko vlogo za glagolskim pomožnikom – v zloženem povedku je povedkovnik pomenonosna sestavina. S slovaropisnega vidika bi bila ta povedkovniška vloga lahko predstavljena z oznako *povdk*.

The Predicative, or the Predicative Role of Words

This article summarizes all previous conclusions and findings by various linguists from Slovenia and abroad into the claim that the Slovenian predicative (*povedkovnik*) is in fact a lexicalized syntactic category with a fixed and therefore typical syntactic role in combination with the auxiliary verb; it represents a semantic component in a predicator. From the lexicographic perspective, this predicative function might be represented with the label *povdk*.

0 Že dosedanje obravnavanje povedja oz. njegovih sestavin vodi v smer opredelitve povedkovnika kot »zgolj« skladijskopomenske kategorije in ne samostojne besedne vrste.¹ V tem smislu je mogoče povedkovnik imenovati tudi povedkovniškost. V zloženem povedku je ta slovnična kategorija kot nujna pomenonosna kategorialna pomenska sestavina ubesedena ob pomožnikih oz. pomensko izpraznjenih glagolih, izrazijsko kot pomožnik + povedkovnik = povedek. Tako s stavčnočlenskega kot z izrazijskega vidika je smiselno govoriti o povedkovniku (prim. z nedoločnik/namenilnik v povedku), ker so določila in dopolnila izrazijsko zasedena pri vezljivosti in družljivosti udeležencev.

0.1 Namen

Zaradi neobvezne vključenosti katere koli izmed slovničnih kategorij, ki so sicer tipične za posamezne besedne vrste, je še najustreznejše, da povedkovnik opredeljujemo kot **pomenskoskladijsko kategorijo** (v tuji strokovni literaturi je uveljavljena kategorija predikativnosti) oz. **kategorijo povedkove rabe** oz. kot **povedko-**

¹ Povedkovnik je najustreznejši jezikoslovni izraz za skladijsko kategorijo tako na pomenskoskladijski kot na strukturoskladijski oz. izrazni ravni tudi zato, ker povedkovniki ne določajo drugih samostojnih stavčnočlenskih besednih vrst, in tudi ne pojasnjujejo njihovih lastnosti (kot to delajo pridevniki in prislovi).

vo kategorijo stanja/lastnosti. Funkcijskost povedkovnika, in ne (še) besednovrstnost (povedkovnik je torej vmesna stopnja leksikalizacije v drugotne/metaforične pomene), posredno potrjuje povedkova vezljivost s tem, da pomenskoskladenjske zmožnosti povedkovnika (stanjskost, dejanjskost ali posledično lastnost) veže na povedkovo vlogo – v češkem jezikoslovju, ki nam je zaradi systemske podobnosti slovenščine in češčine najbližje, je to opredeljeno kot ‘komplementarna obligatorna determinacija’. V naši strokovni literaturi (predvsem v SS 1976, NSS 1982, ESJ 1992 in SLP 2000) so večkrat ponovljeni pomisleki glede besednovrstnosti povedkovnika posredno izraženi z opredelitvami kot zelo obsežna in pomensko heterogena besedna vrsta, stranski stavčni člen, samo skladenjskofunkcijska opredelitev zrelativizira merila besednih vrst in hkrati stalnost skladenjske vloge omogoča/zagotavlja odprto rabo drugih besednih vrst.² Slovarsko naj bi bile besede v povedkovni rabi oz. povedkovniški rabi z oznako **povdk.** navadno izpisane kot podgesla (kar ustreza preneseni pomenski rabi geselskih leksemov), izjema je le nekaj prvotno besednovrstno neopredeljenih besed, razvojno verjetno besednih krnov, tipa *všeč*, *žal*, *prav*, *treba* ipd., ki navadno so oz. naj bi bile samostojna gesla.

1 Opredelitve

- Aktualna trenutna stanjskost je v slovenščini navadno izražena z zloženim povedkom – prvotna povedkova raba namreč izpostavi samo določene pomenske sestavine, saj povedkovniki niso nič drugega kot pomenske determinante povedkov. Priložnostna pomenskoskladenjska raba ne more biti besednovrstno odločilna, zato povedkovniki, za katere je odločilna povedkov(nišk)a raba, ostajajo na stavčni ravni s poimenovalnimi različicami povedkovo dopolnilo > povedkov dopolnilnik > povedkovnik.³ S pomensko-izraznega vidika je povedkovnik pomenskoskladenjska kategorija oz. kategorialni sem/semem, ki pomenskoskladenjsko dopolnjuje glagole v povedku, in hkrati strukturoskladenjska kategorija, izrazno opredeljena kot zgradbeni označevalnik. Tako funkcijska kot pretvorbena slovnica potrjujeta povedkovnik kot skladenjskopomensko kategorijo (in ne še besedno vrsto). Posredno zanikanje besednovrstnosti povedkovnika je tudi (vsaj občasno) vztrajanje, da med povedkovnike sodita tudi opisna deležnika in nedoločnik. Kljub deklarirani povedkovniškosti pa se da tudi besede (oz. razvojno gledano besedne krne) kot *všeč*, *mar*, *žal*, *mraz*, *tema*, *škoda*, *dolgčas* (vsaj razvojno) slovarsko besednovrstno opredeliti kot samostalnike, *žal* tudi kot pridevnik, *tiho*, *prav*, *lahko* kot prislove, *lahko*, *treba* tudi kot členke ipd.

² Tu mislim predvsem na Slovensko slovnico (SS 1976: 412, 594–595), Novo slovensko skladnjo (NSS 1982: 116–117, 407) in Enciklopedijo slovenskega jezika (ESJ 1992) Jožeta Toporišiča ter na oceno Nove slovenske skladnje Jožeta Toporišiča (Vidovič Muha 1984: 142–155) in Slovensko leksikalno pomenslovje (SLP 2000: 30–33, 38, 63, 188) Ade Vidovič Muha.

³ Češko jezikoslovje je potrdilo povedkovnik kot skladenjskopomensko kategorialno sestavino z izrazom ‘obvezni določevalni dopolnilnik’, kar je bilo v naši strokovni literaturi komentirano v začetku sedemdesetih let (Pogorelec 1972, 1974).

- Povedkovniki (ob pomožnikih; povedek = pomožnik + povedkovnik) so glede na izključno prvenstvenost povedkove skladenjske vloge lahko prvotni ali drugotni. Skupna lastnost povedkovnikov je, da pomenijo stanje ali lastnost, (dejavno)vezljivi oz. kot nosilci vezljivosti povedkovniki izražajo različna razmerja oz. odnose. Od tipičnih inherentnih glagolskih kategorij je poleg vezljivosti ohranjen tudi naklon.
- Povedkovniki ne določajo oz. opredeljujejo drugih besednih vrst, in tudi ne pojasnjujejo njihovih lastnosti (kot to delajo pridevniki in prislovi). Čeprav imajo nekatere značilnosti prislovov (tj. navadno so nepregibni, le da se povedkovniški prislovi lahko stopnjujejo), povedkovniški pridevniki pa se lahko pregibajo še po spolu in številu, se vežejo le z vezjo ali s skladenjskopomensko oslabljenimi glagoli, in zato ne morejo pojasnjevati pomensko samostojnih glagolov in pridevnikov – ne prevzemajo kategorij od jedrne besede, temveč si kategorije s pomožnikom porazdelijo.

1.1 Slovarsko označevanje

Povedkovniki oz. povedkovniške rabe so v **Slovarju slovenskega knjižnega jezika** navadno označeni s kombinacijami slovničnih pojasnil kot *neskl. prid.*, v *povedni rabi* in *prisl.*, v *povedni rabi*, in še v *povedno-prislovni rabi*, kar bi se lahko pomenilo v oznako *povdk.* v smislu povedkovniške rabe oz. povedkovniškosti kot kategorialne skladenjskopomenske lastnosti. Sicer pa so vsaj posredni pokazatelji za potencialno povedkovniško rabo tudi slovarske oznake za preneseno rabo besed. Preneseni pomen je navadno označen z *ekspr(esivno)* oz. *slabš(alno)*, *vulg(arno)* ali *ljubk(ovalno)*, ni pa npr. v SSKJ označena slabšalna (vulgarna) in ljubkovalna raba živalskih poimenovanj v zvezi s človekom, ko zaradi metaforičnosti dosledno prihaja do spremembe uvrščevalne pomenske sestavine, npr. Tako je pri živalskih poimenovanjih v povedkovniški rabi prevladujoča uvrščevalna pomenska sestavina človeško⁴, npr. *On* (UPS = človek) *je tič/tičko* (RPS = iznajdljiv, prebrisan), *Ona* (UPS = ženska) *je tička* (RPS = mlada, ljubka); *Ta človek* (UPS) *je prava kača* (RPS = hudoben, zahrbtn) ipd.;⁴ še s slovarsko oznako *vulg(arno)*, tako da je uvrščevalna pomenska sestavina (UPS) upoštevana v označevani osebkovi besedi, razločevalne pomenske sestavine (RPS) pa so kot prisojevalne lastnosti vključene v označevalno povedkovodoločilno oz. povedkovniško besedo, so npr. *Ta človek* (UPS) *je čisto navadna rit* (RPS = neznačajen, bojzljiv), *Ta človek* (UPS) *je navadna goflja* (RPS = prezgovoren, predrzen) ipd.

⁴ O t. i. slovarskih uvrščevalnih in razločevalnih sestavinah je pri nas pisala A. Vidovič Muha (1988: 26–27). A. Vidovič Muha (2000: 31) govori o »spremembi kategorialnih lastnosti [...], ki povzroči prehod ene besedne vrste v drugo [...]«. Ista avtorica pri metaforičnih pomenih govori o nanovo dodanih razločevalnih pomenskih sestavinah (RPS), ki se opomenijo na skladenjskofunkcijski ravni v novi denotat ali pa ostanejo samo na skladenjskofunkcijski (konotativni) ravni in se ne leksikalizirajo (Vidovič Muha 2000: 85–109), npr. za leksem *človek* ugotavlja, da v povedkovodoločilni vlogi s pomenom 'human, človeški' lahko vedno tvori lastnostne stavke – iz tega posledično potrди upravičenost kategorialne pomenskosestavinske oznake povedkovnik za tovrstne lekseme tudi v slovarjih (Vidovič Muha 2000: 125).

V **Slovenskem pravopisu** je registriranih kar 458 kvalifikatorjev *povdk.* ali *povdk. zv(eza)*, gl. *Krajšave in slovarske oznake*, str. XIV). Vsi izpisani primeri z različnih vidikov potrjujejo oznako *povdk.* kot pomenskoscladenjsko kategorijo. Čeprav je povedkovnik v SP-ju eksplicitno (tudi v komentarju *Spremne besede* na str. VIII) predstavljen zgolj kot iztočnica/geslo, in nikoli kot podiztočnica/podgeslo, ga kot skladenjskopomensko kategorijo in hkrati – posledično kot oznako za povedkovniško vlogo potrjuje tudi skupni naslov *Prislovi, povedkovniki in zveze z njimi* (62) v *Pravilih I* in definicija (204). Posredna potrditev povedkovnikov kot skladenjskopomenske kategorije (in ne že kot besednovrstne kategorije) je nakazana tudi s potenčno številko ob geselski besedi, ki v primerih povedkovnika navadno opozarja na neprvo oz. drugotno skladenjskopomensko uporabo določenega leksema.

1.2 Primerjalno v tuji literaturi

Najpomembnejše je torej položajsko merilo – pri povedkovniku se ta pomenskoscladenjska kategorija prekriva s kategorijo predikativnosti – v slovanskem jezikoslovju tudi jezikoslovnoizrazijsko uveljavljena t. i. kategorija predikativnosti.⁵ Iz ruskega jezikoslovja »kategorija sostojanija«, po A. V. Isačenko (1954: 255) t. i. »kačestvennoe sostojanie«, ruska jezikoslovna literatura pri opredeljevanju ostaja samo na skladenjskopomenski ravni – govori samo o predikativni vlogi, predikativnem členu in o predikativni kratki obliki pridevnika. Tudi slovaška skladnja rapravlja samo o imenskem delu povedka (1966), ravno tako hrvaška skladnja (Katičič 1986). Češka slovnica (1986, 1987, 1996, 1998, 2001) uporablja samostojno poimenovanje predikativ, ki ga znotraj povedja oz. povedka opredeljuje samo kot kategorijo stanja »kategorie stavu« in izraze kot samostalniški predikativ, pridevniški predikativ ipd., pa tudi imenski del / izraz glagolsko-imenskega povedka – »jmenná část / jmenný výraz slovesně-jmenného predikátoru«. Poljska slovnica (Gramatyka 1984) uporablja 'predikativno vlogo' ali najpogosteje kar oblikovno-izrazno 'povedkov izraz' (»funkcja predykatywna«, »w funkcji orzecznika«, »wyrażenie predykatywne«). Nemška slovnica (Helbig – Buscha 1984) uporablja zveze »der attributive Gebrauch« in »der prädikative Gebrauch«. Angleško in ameriško jezikoslovje predikative samo skladenjskopomensko opredeljuje kot »predicative noun« in »predicative adjective«, in še »predicative nominal« in »predicative adjectival« (prim. Quirk idr. 1993: 354; Quirk 1994: 505, 1174).

2 Tipologija rabe

Z vidika razločevanja besednih vrst v povedkovniški vlogi so najštevilčnejši **a) povedkovniški pridevniki** (pregibanje po spolu in številu in stopnjevanje), kar glede

⁵ Ruska slovnica (Švedova idr. 1980) predikativnost opredeljuje kot skladenjsko kategorijo (86), v zvezi s tem so izpostavljena 'formalno-semantična razmerja' (372). Sploh pa je v slovanskem jezikoslovju tudi jezikoslovnoizrazijsko uveljavljena t. i. kategorija predikativnosti, prim. Simeon (1969: 641). Češka slovnica (Grepl idr. 1986: 195) sicer uporablja samostojno poimenovanje 'predikativ', vendar ga znotraj povedja oz. povedka opredeljuje samo kot 'kategorijo stanja' – »kategorie stavu«.

na tipično pridevniško stanjskost ne preseneča. **a₁)** Vezljivi izglagolski so: *deležen (česa)*, *dolžen (komu kaj)* ipd.; **prostomorfemski**: *blazen od*, *bolan od*, *dober za/kot* ipd. **a₂)** Nevezljivi neizglagolski so: *domač*, *godov* (nar.), *ljudski* ipd.; **nepregibni**: **ad acta*, *fair*, *flegma*, *fuč* ipd. Sledijo **b) povedkovniški prislovi** (z možnostjo stopnjevanja): *bot*, *dolgčas/predolgčas*, *larifari*, **kvit*, *mar* ipd., in **naklonski** (ki pogosto vežejo tudi nedoločnik): *gotovo*, *mogoče/nemogoče*, *možno* ipd. **c) povedkovniški samostalniki** (z možno pregibnostjo po številu) so pretežno izglagolski, npr. *navada*, *sram*, *škandal*, *škoda/preškoda*, *utopija*, *zakon*; **prostomorfemski**: *reklama za*; **z nedoločnikom**: *užitek*, *veselje*. **c₁)** Neizglagolski so: **vezljivi**: *kos (komu/čemu)*, *last (koga/česa)*, in **nevezljivi**: *fakt*, **basta/konec^{k/e}*, *luksuz*. **č) Samo povedkovniki** so npr. *všeč*, *prav*, *dolgčas/predolgčas*, *mar*, *mrz*, *okej*, *sram*, *škoda*, *tema* v *Vse mi je všeč*, Tako je *prav*, *Dolgčas/Predolgčas* mi je, Otroci ji niso *mar*, Zunaj je bil(o) *mrz*, S stanovanjem je vse *okej*, *Sram* ga je pred starši, Te obleke je *škoda*, Bil-a/-o je še *tema*; povedkovniki so lahko še **izglagolski medmeti** kot stavčni členi, npr. To bo *joj/prejoj*, in **sklopi** tipa *boglonaj*, *bogpomagaj*, *bogve*, ker je za njih tipična povedkovodoločilna vloga in so zaradi svoje tvorjenosti tudi sicer besednovrstno nejasni. **Naklonski izrazi** tipa *rad-a-o* in *lahko* imajo kot glagolski modifikatorji v povedku več skladenjskopomenskih možnosti, npr. *biti lahko* : *lahko delati*, *biti rad doma* : *rad delati* : *imeti rad vse*, *biti treba* : *treba delati*.

3 Primeri povedkovniških pridevnikov

Tako pomensko premaknjena/prenesena kot (slovarsko označena) široka in oslabljena raba izražajo večjo navezanost na povedkovn(išk)o rabo in hkrati tudi višjo stopnjo povedkovniškosti tako označenih pridevniških besed:

čuden 'ki se v vedenju, ravnanju razlikuje od drugih': Po nesreči je postala nekam čudna, Čuden je, ne morem ga razumeti, (ekspr.) Ne bodi no čuden, daj si dopovedati;

divji (ekspr.) 'zelo jezen': Kmalu se vrni, sicer bo oče divji;

dober 'ki glede na kak kriterij, normo, zahtevo ustreza, zadovoljuje': Pritisk imate dober;

dober 'veljaven, uporaben': Voz ni več dober;

dober 'ugodno vpliva, koristi': Počitek je dober;

dober (pog., s širokim pomenskim obsegom): Ta bo dober;

domač 'ki ne kaže strahu v občevanju z ljudmi': Že čez nekaj dni je postal domač;

edin (dv. in mn.) 'ki je enakih misli, istega mnenja': Bili so (si) edini;

R

vesel (nav. z roditeljskim) 'ki občuti veselje, zadovoljstvo ob čem': Vesel je bil darila/gostov;

vreden 'ki zaradi svojih lastnosti, navadno dobrih, pozitivnih, zasluži kaj': Je vreden ljubezni/spoštovanja;

želen (z roditeljskim) 'ki ima (veliko) željo po čem': Bil je zelen dela/dobrih jedi;

R_{od/do} – razmernostanjski duševnostni pomen:

fair / fair do ‘ki je v skladu z določenimi normami, pravili’: On je fair, Bil je vedno fair do nje;

hladen / hladen do ‘ki vsebuje, izraža nenaklonjenost, odklanjanje’: Ta človek je hladen, Bil je hladen do gostov;

D

dorasel (z dajalnikom) ‘ki je kos čemu’: Mladina je dorasla delu/nalogam;

drag (z dajalnikom) ‘do katerega ima kdo pozitiven čustven odnos’: Ta človek mu je zelo drag;

enak (z dajalnikom) ‘ki v primerjavi drugega z drugim nobeden nima prednosti, večjih pravic’: Njegov uspeh je enak ničli, Lira je enaka dvema tolarjema;

D + T

dolžen ‘ki je obvezan komu kaj izkazovati, storiti’: Dolžen sem mu hvaležnost;

T_{na/za} – razmernostanjski/-tvorni pomen z /namenskostjo/ciljnostjo/:

divji / divji na (ekspr.) ‘zelo jezen’: Ves je divji / Nanj je ves divji;

dober / dober za ‘ki glede na kak kriterij, normo, zahtevo ustreza, koristi’: biti dober / biti dober za koga/kaj/kam/za koliko časa;

M_{v/pri/na/po} – okoliščinskost (prostorsko-časovna/duševnostna):

izveden v ‘ki kako stroko, dejavnost dobro obvlada’: Je izveden v državnih zadevah;

navzoč pri/na (z oslabljenim pomenom) ‘ki je v določenem času na določenem mestu’: Inšpektor je bil navzoč pri pouku matematike, Na sestanku so bili navzoči vsi člani;

znan po ‘ki vzbudi v osebkob občutek identičnosti s tem, kar pozna, ve’: Znan mi je le po obrazu;

O_{z/s} – razmernostanjski duševnostni pomen:

domač / domač z/s / domač pri ‘ki ne kaže strahu v občevanju z ljudmi’: biti domač / biti z njim čisto domača / biti domač pri kom;

mehek / mehek z/s (ekspr.) ‘obziren, popustljiv, prizanesljiv’: Predstojnik je bil sumljivo mehek, Upravnik je bil mehek s kaznjenci ...

3.1 Možni skladenjskopomenski prehodi iz tvornega dejanja v povedkovniško stanjskost in nato v prilastek so najbolj jasno izraženi pri deležnikih na *-l*.⁶ V okviru homonimije tvornega deležnika na *-l*, deležnika stanja na *-l* in iz njega sprevrženega (drugotnega) lastnostnega pridevnika na *-l* se lahko stavčnopoložajsko in skladenjskopomensko izločijo potencialni povedkovniki na *-l*, nevezavni, npr. *zmrzel*: Zemlja je še zmrzla ‘ki je zmrznjena’ nasproti: *zmrzel*: (ekspr.) Je preveč zmrzla ‘ki jo rado pogosto zebe’; *zrel*: Pšenica/Deklica je že zrela ‘ki v rasti, razvoju doseže

⁶ Bajec (1952: 48–49) za deležnike na *-l* trdi, da se »cela vrsta deležnikov že čuti za pridevniške ali pa so na meji med obojim pomenom«. S tem avtor posredno potrjuje povedkovniškost deležnikov na *-l*, npr. *dorasel*, *izbokel*, *narasel*, *obledel*, *odebelel*, *otrpel*, *ozebel*, *trhel*, *vrel*, *zamolkel* ipd.

stopnjo, primerno za spravilo, razmnoževanje', Fant je zrel 'ki je telesno in duševno polno razvit' nasproti: *zrel za*: Otrok je zrel za šolo 'ki je sposoben za kaj', Žival je zrela za zakol 'ki je primeren za kaj', 'ki ima ustrezne pozitivne in negativne lastnosti za kaj' Knjiga je zrela za tisk; (ekspr.) Fant je zrel za zapor, Stolp je zrel za rušenje. Vezavnost samo še utrjuje in potrjuje njihovo povedkovniškost.

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) so to geselske iztočnice s slovničnim kvalifikatorjem *prid(evnik)* in geselske podiztočnice v okviru glagolskih gesel.

3.1.1 Posebna skupina so povedkovodoločilni deležniki stanja iz dovršnih (zelo redko nedovršnih) neprehodnih in pretežno povratnih glagolov (osebkov udeleženelec je hkrati povzročitelj in nositelj stanja) – zaradi dovršnosti in neprehodnosti/povratnosti izhodiščnega glagola (posledica slednjega je samo osebkov udeleženelec) so pretvorbe v stanjskost in naprej v popridevljenje najbolj jasne, npr. *ohripel*: Glas mu je ohripel; *ohromel*: (pren.) Njegova volja je polagoma ohromela; *okamnel*: Pred poveljnikom je stal kot okamnel; *okorel*: Sklepi so okoreli; *okrnel*: Popki so okrneli; *oledenel*: Vrh/Pogled je oledenel; *olesenel*: Obstal je kot olesenel; *omedlel*: Našli so jo omedlelo; *omrtvel*: Deli telesa so omrtveli; *onemel*: Onemel je obstal pred očetom; *onemogel*: Postal je onemogel, Onemogel je od dela; *zasedel*: Noga je zasedela, nasproti: *zaseden*: Sedeži so zasedeni, (pog.) Ta teden je zaseden; ipd.⁷

Prevladujoča povedkovodoločilna raba in z njo povedkovniškost izpostavi stanjskost s posledično lastnostjo:

znàn/znán – 'ki obstaja': Afera je že splošno znana; še eno- ali dvovezavni primeri, ki iz obstajanja izpeljujejo tudi lastnost (> izraženo je z obvezno predmetno vezavo ali z neobvezno prislovnodoločilno vezavo): Ti običaji so znani na kmetih, Kraj je znan po marmorju, Znan mi je le po obrazu, Bil je znan z vsemi veljaki; *poznàn/poznán* – 'za katerega obstajanje, lastnosti se ve': Nikomur poznan človek, Ti problemi so mi poznani; podobno *potrèben*: Potreben je denarja, Zelo mu je potreben; *póžitiven/pozitíven*: Izid preiskave je pozitiven;

Naklonskost povedkovnikov uvaja tudi vezavnost (npr. neobveznovezavni roditeljnik (R_{do})):

pozóren – 'izraža skrb, zavzetost za koga': Vedno je pozorna do njega;
pravičèn – 'ki ravna v skladu z določenimi normami, načeli': Je pravičen do sosedov ...

3.2 Z besedotvornega vidika pridevniški sklopi z nikalnico **ne-** in pridevniške sestavljenke s **pre-** ('preveč') nakazujejo izhodiščno podstavo v povedku, npr. *neumen*: 'ki ne ravna v skladu z razumom, pametjo' – *Mlad je še in neumen*, 'ki ni

⁷ Sicer pa o izvornosti pridevnikov oz. predvsem o »izgubi prvotnega participialnega pomena« in o »pridobitvi pridevniškega« piše Bajec (1952: 29, 36, 42, 48) in ugotavlja, da so »deležniki često postali pridevniki in to je jezik tudi na zunaj izrazil s tem, da jim je dodal ekspletivni formant *-ən*« (Bajec 1952: 42).

sposoben hitro dojemati, prodorno misliti' – *Preveč je neumen*, (ekspr.) 'neprimeren, neustrezen' – *Te pentlje na obleki so prav neumne; nepomemben*: (ekspr.) 'ki ni pomemben' – *Pri tem delu se jim je zdel nepotreben in nepomemben*, (knjiž., ekspr.) 'majhen, nezaten' – *Količina se jim je zdela nepomembna; predebela*: 'ki je preveč debela' – *Ta knjiga/ženska je predebela*, (ekspr.) 'ki je zelo pretirana, neverjetna' – *Novica je predebela; prepičel*: (nav. ekspr.) 'ki je preveč pičel' – *Hrana je prepičla*. Poleg tega pridevniške sestavljenke s predponskim obrazilom odpirajo desno vezljivost.

4 Povedkovniška kategorija z vidika pomenske širitve leksemov: – *čist fant* : *Fant je čist* (1. 'ni umazan', 2. 'moralno neoporečen', 3. 'nedrogiran') in podobno še v primerih, ko povedkovniška raba uvaja več novih pomenov: *okrogel fant* – *Fant je okrogel* ('debel', 'pijan/vinjen'), *ta težek človek* – *Ta človek je težek* ('z veliko težo', 'ki se ne da prepričati' oz. 'zapletenejšega značaja'), *dobra ženska* – *Ženska je dobra* ('dobrosrčna/dobrodušna', 'zdrava', 'prijetnega nadpovprečnega videza'), *domač človek* – *Človek je domač* ('biva v istem domu/okolju', 'priljuden in naravnega obnašanja'), *ljudski mož* – *Mož je ljudski* ('biti iz ljudstva', 'priljuden'); nasproti npr. *ruknen človek*, *sesut človek*, kjer je povedkova raba tipičnejša od prilastkove, npr. *Ta človek pa je malo ruknen* ('nenavaden, poseben'). Pomensko zlitejše stalne stavbe so posebnost v smislu, da načeloma ne dopuščajo smiselne rabe istih sestavin tudi v povedku, npr. *prava reč* : *prava stvar* (smiselno je *Stvar je prava*), *prava figa*, *čista resnica*. Z vidika pomenskosti *biti* je treba opozoriti še na primere kot *Vprašanje/Zadeva je mimo* (pomensko oslabljeni *biti*, ki še ohranja časovni pomen) : *Obleka je mimo* (vezni *biti*) ipd.

5 Sklepna opredelitev

Povedkovnik je skladijskopomenska kategorija, ker je samo pomensko-zgradbena sestavina povedka s stalno in edino skladijsko vlogo v povedku in povedkovniškost je njegova nosilna skladijskopomenska lastnost. Tudi izraz oz. oznaka *povedkovnik* je primeren (primerjaj npr. nedoločnik, namenilnik) s tudi že uporabljano krajšavo **povdk**. Prvotna povedkovniškost kot kategorija oz. prvotna povedkovniška skladijskopomenska vloga je kot glavna razločevalna kategorialna lastnost/sestavina tipična le za majhno množico razvojno zelo heterogenih (navadno besednovrstno neopredeljenih) besed oz. besednih krnov kot *všeč* (iz *všečen*), *mar* (iz *maren*), *žal* (iz *žaliti*), *mraz* (iz *mraziti*), *treba* (nam. *potrebovati*), *škoda* (nam. *škoditi*), *dolgčas* (*dolgočasno*), *prav* (pravilno), *lahko* in z leksikografsko-leksikološkega vidika samo te lahko nastopajo kot samostojna povedkovniška gesla z oznako **povdk.**, medtem ko bi dovolj pogosta/tipična (drugotna) povedkovniška vloga pri besednovrstno različnih geslih lahko bila predstavljena v povedkovniških podgeslih, tudi z oznako **povdk**.

Viri in literatura

- Bajec 1952 = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika 2: Izpeljava slovenskih pridevnikov*, 3: *Zloženke*, Ljubljana: SAZU, 1952.
- Čechová 1996 = M. Čechová idr., *Čeština – řeč a jazyk*, Praha, 1996.
- Čermák 2001 = František Čermák, *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001.
- ESJ 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Gramatyka 1984 = *Gramatyka współczesnego języka polskiego: Morfologia, Składnia*, Warszawa, 1984.
- Grepl – Karlík 1998 = M. Grepl – P. Karlík, *Skladba češtiny*, Votobia, 1998.
- Grepl idr. 1986–1987 = M. Grepl idr., *Mluvnice češtiny 2: Tvaroslovi*, 3: *Skladba*, Praha: Academia, 1986, 1987.
- Helbig – Buscha 1984 = Gerhard Helbig – Joachim Buscha, *Deutsche Grammatik*, Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1984.
- Isačenko 1954–1960 = A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka v sopostavlenii s slovackim: Morfologija 1–2*, Bratislava: Izdavateľ'stvo Slovackej akademii nauk, 1954–1960.
- Katičić 1986 = Radovan Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1986.
- Morfológia 1966 = *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava: Vykladateľ'stvo Slovenskej akadémie vied, 1966.
- NSS 1982 = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982.
- Pogorelec 1972 = Breda Pogorelec, Dopolnilnik (povedkov prilastek) v slovenski skladnji, *Linguistica 12* (1972), 315–327.
- Pogorelec 1974 = Breda Pogorelec, Dopolnilnik (povedkov) v slovenski skladnji, *Jezik in slovstvo 20* (1974), št. 5, 120–122.
- Quirk 1994 = R. Quirk, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, New York, 1985, ²⁰1994.
- Quirk idr. 1993 = R. Quirk idr., *A University Grammar of English*, Hong Kong, 1973, ²⁷1993.
- Simeon 1969 = Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva 1*, Zagreb: Matica hrvatska, 1969.
- SLP 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- SS 1976 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976, ⁴2000.
- SSB 1988 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5*, Ljubljana: DZS, 1970–1991.
- Švedova idr. 1980 = N. Ju. Švedova idr., *Russkaja grammatika 2: Sintaksis*, Moskva: Nauka, 1980.

- Vidovič Muha 1984 = Ada Vidovič Muha, Nova slovenska skladnja J. Toporišiča, *Slavistična revija* 32 (1984), št. 2, 142–155.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Čas v besedi: Tipologija leksikalne večpomenskosti, XXXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000, 85–109.
- Žele 2000 = Andreja Žele, Tipologija poved(kov)ne rabe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Jezikoslovni zapiski* 6 (2000), 57–65.
- Žele 2001 = Andreja Žele, Tipologija pridevniške vezljivosti, *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), 163–195.
- Žele 2003 = Andreja Žele, Slovarska obravnava povedkovnika, *Jezik in slovstvo* 48 (2003), št. 2, 3–15.

The Predicative, or the Predicative Role of Words

Summary

The Slovenian predicative (*povedkovnik*) is a syntactic category because it is merely a semantic-structural component of a predicator with one single fixed syntactic role. The expression predicative (*povedkovnik*) seems suitable as well (cf. *nedoločnik* ‘infinitive’, *namenilnik* ‘supine’), and hence the abbreviation *povdk.*, which is already in use. As the main semantic-structural distinctive feature/component the primary function of a predicative (i.e., a predicative category) is only typical of a limited group of very heterogeneous (in terms of their development) group of lexemes (usually without a determined word class), such as *všeč* ‘like’, *žal* ‘sorry’, *mraz* ‘cold’, *treba* ‘necessary’, *škoda* ‘a pity, a waste’, *dolgčas* ‘bored’, *prav* ‘right’, *lahko* ‘eas(il)y’. From the lexicographic perspective, only the entities listed above can be given the status of main entries with the label *povdk.*, whereas other lexemes with a sufficiently frequent or specific secondary predicative function might be treated as subentries, also carrying the label *povdk.*

Osvetlitev rabe velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili *-ov/-ev, -in* v slovenščini

Nataša Jakop

V trenutno veljavnem pravopisnem slovarju, sodobnih jezikovnih priročnikih in jezikovni rabi se srečujemo z mnogimi zapisovalnimi dvojnicami pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili *-ov/-ev, -in*, zlasti kadar so del stalnih besednih zvez in frazemov. Raba velike oziroma male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih v slovenščini zato spada v skupino pravopisno problematičnih besed, ki naj bi bile v jezikovnih priročnikih in slovarjih ustrezno obravnavane, pojasnjene in ponazorjene. S prispevkom želimo opozoriti tudi na dejstvo, da je pri sodobnem normiranju izlastnoimenskih pridevnikov treba ponovno preučiti vse dejavnike, ki določajo njihovo jezikovno normo.

Capitalized and Non-Capitalized Slovenian Adjectives Formed from Proper Nouns with the Suffixes *-ov/-ev* and *-in*

The current Slovenian normative guide, modern language guides, and language use contain many spelling doublets for adjectives formed from proper names with the suffixes *-ov/-ev* and *-in*, especially when these are parts of fixed multi-word expressions and idioms. Capitalizing or not capitalizing Slovenian adjectives formed from proper names is therefore a problematic normative lexical issue that should be suitable dealt with, clarified, and exemplified in language guides and dictionaries. This article seeks to highlight the fact that current efforts to standardize adjectives formed from proper names require a new examination of all factors that define their linguistic norm.

1 Uvodna pojasnila

V prispevku je osvetljena sodobna problematika ene od pravopisno težjih skupin besed, tj. raba velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili *-ov/-ev, -in* v stalnih besednih zvezah in frazemih, zato naj uvodoma pojasnimo, kaj zajame pojem izlastnoimenskih pridevnikov.

Termin »svojilni pridevniki«, ki ga ob problemu zapisovanja velike in male začetnice uporabljajo slovenski pravopisi od Levca dalje, je ob upoštevanju sodobnih jezikoslovnih spoznanj nenatančen, ker vprašanje rabe velike oz. male začetnice danes ne zajema le svojilnih, temveč tudi vrstne pridevnike, npr. *Grahamov/grahamov kruh*. Govoriti o »izsamostalniških pridevnikih« bi bilo vsekakor preširoko, saj bi s tem zajeli tudi pridevnike, ki za vprašanje rabe velike oz. male začetnice niso relevantni, npr. *bežgov, lipov*. Skupni lastnosti pridevnikov, pri katerih je raba

velike oz. male začetnice lahko problematična, sta izlastnoimenska motivacija, torej izpeljava iz osebnega, stvarnega ali zemljepisnega lastnega imena, in priponsko obrazilo *-ov/-ev* oz. *-in*, npr. *Abrahamov* (< Abraham), *Blažev* (< Blaž), *Ariadnin* (< Ariadna); *Mlinotestov* (< Mlinotest), *Mercatorjev* (< Mercator), *Murin* (< Mura); *Saturnov* (< Saturn), *Sončev* (< Sonce), *Zemljin* (< Zemlja). Raba velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili *-ski*, *-ovski/-evski*, *-anski* sama po sebi ni problematična, npr. *burbonski* (< Burboni), *alpski* (< Alpe), *harvardski* (< Harvard); *adamovski* (< Adam), *cankarjevski* (< Cankar); *cankarjanski* (< Cankar), lahko pa postane, kadar so ti pridevniki del lastnega imena, npr. *triglavski* v zvezah, ki poimenujejo zemljepisno lastno ime, npr. *Triglavska jezera*, *Triglavski narodni park*, vendar ta vidik rabe velike oz. male začetnice ne bo predmet obravnave. V tem prispevku obravnavamo le rabo velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih na *-ov/-ev*, *-in* in ob tem opozarjamo še na termin »izlastnoimensko izrazje« (Košmrlj - Levačič 1998), s katerim se označuje iz osebnih, zemljepisnih ali stvarnih lastnih imen nastalo eno- ali večbesedno strokovno izrazje, npr. *tesla* 'enota za gostoto magnetnega polja' (< Nikola Tesla), *apolon* 'vrsta metalja' (< bog Apolon), *Dopplerjev pojav* (< Christian Doppler); *andezit* 'predornina' (< Andi), *kanadska gos* (< Kanada), *triglavska roža* (< Triglav); *enciklopedisti* (< Encyclopédie).¹ Izlastnoimenski pridevniki so seveda lahko sestavina večbesednih strokovnih izrazov, kot je npr. pridevnik *Dopplerjev* v stalni besedni zvezi *Dopplerjev pojav*, vendar to ni edina možna raba izlastnoimenskih pridevnikov; lahko so tudi del prostih besednih zvez ali sestavine frazemov. Vse tri možnosti ponazarja iz osebnega lastnega imena izpeljani pridevnik *Ahilov*, ki je lahko del proste besedne zveze (*Ahilov ščit*), sestavina stalne besedne zveze (*Ahilova kita* 'kita, ki povezuje mečno mišico s petnico') ali frazema (*Ahilova peta* 'slabost, šibka točka').

Danes se v sodobnih jezikovnih priročnikih, slovarjih in jezikovni rabi srečujemo z mnogimi zapisovalnimi dvojnicami izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in*, zlasti to velja za pridevnike v stalnih besednih zvezah in frazemih. Izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev*, *-in* so zato pravopisno problematična skupina besed, ki mora biti v jezikovnih priročnikih in slovarjih ustrezno obravnavana, pojasnjena in ponazorjena. Ob tem pa je pomembno tudi, da pri sodobnem normiranju ponovno preučimo vse dejavnike, ki določajo njihovo jezikovno normo.

2 Iz zgodovine normiranja izlastnoimenskih pridevnikov

Če se ozremo nazaj, vse do prvega slovenskega pravopisa, lahko ugotovimo, da je normiranje izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in* potekalo postopoma in vedno temeljilo na aktualnem jezikovnem gradivu. Sprva so pravopisna pravila zajela le pisanje izlastnoimenskih pridevnikov v prostih besednih zvezah, sčasoma pa je raznovrstno jezikovno gradivo, ki ga je prineslo tudi sistematično zbiranje zlasti za

¹ Zgledi so bili izbrani iz prispevka B. Košmrlj - Levačič (1998).

potrebe izdelave razlagalnega slovarja slovenskega jezika, narekovalo natančnejšo sistematizacijo te jezikovne pojavnosti.

Pravopisna pravila v Levčevem (Levec 1899) in Breznikovem (Breznik 1920) pravopisu ter pravopisih iz leta 1935 (SP 1935) in 1950 (SP 1950) pričajo o tem, da so se do izdaje Slovenskega pravopisa 1962 (SP 1962) vsi iz lastnega imena izpeljani pridevniki na *-ov/-ev*, *-in* zapisovali z veliko, pridevniki na *-ski*, *-ovski/-evski*, *-anski* pa z malo začetnico, npr. *Jurčičeva pisava : mohamedanska vera* (Levec 1899: § 596, § 597), *Cankarjev slog : savski valovi* (Breznik 1920: § 13, § 15), *Cankarjev jezik : cankarski jezik* (SP 1935: § 9), *Vodnikov : salomon-ski* (SP 1950: § 14). Ponazarjalni zgledi ob pravilu o zapisovanju izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in* so v omenjenih pravopisih zajeli pridevnike, ki izražajo svojino in so del prostih besednih zvez, npr. *Levstikov slog* (Levec 1899), *Meškove črtice* (Breznik 1920), *Cankarjev jezik* (SP 1935), *Breznikova slovnica* (SP 1950). V pravilih ne zasledimo posebnih napotkov za zapisovanje izlastnoimenskih pridevnikov v stalnih besednih zvezah in frazemih. Zanimalo nas je, kako so bili prikazani v posameznih slovarskih sestavkih. Iščoč zapis pridevnika na *-ov/-ev*, *-in* v (stalnih) besednih zvezah, smo pregledali črko A v vseh pravopisnih slovarjih: Levčev in Breznikov pravopis v slovarskem delu pri črki A nimata nobene (stalne) besedne zveze z izlastnoimenskim pridevnikom na *-ov/-ev*, *-in*, SP 1935 navaja eno samo zvezo, zapisano le z veliko začetnico (*Adamovo jabolko*), SP 1950 pa ponuja nekoliko več gradiva. Najdemo ga v iztočnicah naslednjih osebnih lastnih imen: *Abraham*, *Adam*, *Ahil*, *Ajshil*, *Amor*, *Ampère*, *Amundsen*, *Antigona*, *Apolon*, *Arhimed*, *Ariadna*, *Aristofan*, *Aristotel*, *Avgij*. Slovarski sestavki ob tem kažejo, da so se izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev*, *-in* zapisovali z veliko začetnico ne glede na to, ali je bil pridevnik del proste besedne zveze in je ohranil svojilni pomen, npr. *Ajshilove tragedije*, ali pa je bil pridevnik sestavina frazema, v katerem je (že) izgubil svoj svojilni pomen, npr. *Adamovo jabolko* 'na vratu vidni ščitasti hrustanci pri odraslem moškem', *Adamova obleka* 'nagota', *Adamovi potomci* 'ljudje', *Adamov sin* 'slaboten, zmotljiv človek'. Frazemskost teh besednih zvez je v slovarju izpričana ravno z danimi pomenskimi opisi. Takšno nakazovanje prenesenega pomena je postalo v pravopisnih slovarjih tradicionalno in se je ohranilo vse do danes. Izlastnoimenski pridevniki, ki niso svojilni, imajo v SP 1950 priponsko obrazilo *-ski*, *-ovski/-evski*, *-anski*; ti so se brez izjeme zapisovali z malo začetnico, npr. *ajhilska zamerljivost* (v iztočnici *Ajshil*), *amperska ura* (v iztočnici *Ampère*), *aristofanska šala* (v iztočnici *Aristofan*).

Za prvo obdobje normiranja izlastnoimenskih pridevnikov lahko sklenemo, da je raba velike oz. male začetnice sledila jezikoslovnemu ločevanju med »svojilnimi pridevniki od lastnih imen« in »pridevniki osebnih imen, ki niso svojilni« (SP 1950: § 14); med seboj pa so se ti pridevniki ločevali po različnih priponskih obrazilih. To protistavno razmerje je bilo prikazano tudi v slovarskem delu pravopisa; v SP 1950 v okviru lastnoimenskih iztočnic, npr. *Ajshilova resnost : ajhilsko vzvišen* (v iztočnici *Ajshil*); *Ampèrov zakon, Ampèrovo pravilo : amperska ura* (v iztočnici *Ampère*), *Aristofanova satira : aristofanska šola* (v iztočnici *Aristofan*). Zaradi pisanja vseh izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in* z veliko začetnico

pa jezikovni uporabniki v tem obdobju najverjetneje niso imeli posebnih težav pri zapisovanju.

Rahel odmik od do takrat doslednega zapisovanja izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in* z veliko začetnico je mogoče opaziti v SP 1962, v katerem je prišlo do minimalnega, a pomembnega preoblikovanja pravila o pisanju »svojljnih pridevnikov od lastnih imen na *-ov -ova -ovo (-ev -eva -evo)* ali *-in -ina -ino*« (SP 1962: § 37, 6. točka).² Novo pravilo je poleg že ustaljenega pisanja izlastnoimenskih pridevnikov z veliko začetnico **dopuščalo**, da »svojljne pridevnike v rastlinskih in podobnih imenih pišemo lahko tudi z malo začetnico: *salomonov pečat, marijini laski* ipd.« (SP 1962: § 37, 6. točka). Novi predpis lahko razumemo kot prvi poskus normiranja izlastnoimenskega pridevnika na *-ov/-ev*, *-in*, kadar je ta del stalnih besednih zvez, čeprav to v pravilu ni bilo izrecno izpostavljeno. Kljub temu da novo pravilo ni predpisovalo, temveč dovoljevalo rabo male začetnice v rastlinskih poimenovanjih, je bil v slovarskem delu pravopisa v teh primerih prikazan le zapis z malo začetnico. Spremembo v predpisu, ki je verjetno vplivala tudi na nadaljnje pisanje drugih pomenskih skupin izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in*, je mogoče razlagati kot posledico takratne jezikovne rabe. SP 1962 je namreč pri normiranju slonel na »splošni rabi v pisanju« (Bajec 1961/62: 13), zato sklepamo, da je v petdesetih letih pri rastlinskih imenih, izpeljanih iz lastnega imena, prevladovala raba male začetnice. To je mogoče preveriti v jezikovnem gradivu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki je bilo osnovni vir tudi za takratni pravopisni slovar (Bajec 1961/62: 13). Gradivo pri izlastnoimenskem pridevniku *Salomonov* res izpričuje prevladujočo rabo male začetnice pridevnika v stalni besedni zvezi, ki poimenuje rastlino (*salomonov pečat*), bolj nedosledna pa je bila raba velike oz. male začetnice v stalnih besednih zvezah pri pridevniku *Marijin*. Dvojnice, pri čemer prevladujejo zapisi z veliko začetnico, so obstajale pri posameznih rastlinskih poimenovanjih (*Marijini/marijini laski*, *Marijini/marijini lasc*, *Marijine/marijine solze*), vendar ne pri vseh (*Marijini rokavci*, *Marijin osat*, *Marijini čevljevki*, *Marijini šolenčki*). Dvojnična raba je izpričana tudi v nekaterih drugih stalnih besednih zvezah, npr. za poimenovanje vrste kristala (*Marijino/marijino steklo*) in krščanski praznik na 25. marec³ (*Marijino/marijino oznanjenje*).

Ne da bi se spuščali v vsak primer posebej, je ob gradivu iz petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja mogoče opaziti pojavljanje neenotne rabe velike oz. male začetnice izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in* v posameznih pomenskih skupinah stalnih besednih zvez, medtem ko se v frazemih v glavnem potrjuje raba velike začetnice, npr. *Abrahamova leta*, *biti v Adamovem kostumu*, *Adamovo jabolko* (po letu 1962 tudi z malo začetnico), *Ahilova peta* (po letu 1971 tudi z malo začetnico), *Ariadnina nit*. Kot kažejo slovarski sestavki v SP 1962, je tem smernicam sledila tudi jezikovna norma, saj so se ti pridevniki zapisovali le z veliko začetnico, npr. v *Abrahamovem naročju* 'na onem svetu' (v iztočnici *Abraham*), *Adamova*

² SP 1962 je bil predelana in izpopolnjena izdaja pravopisa iz leta 1950 (prim. SP 1962: 5; Bajec 1961/62: 13).

³ Zanimivo je, da zapisi za poimenovanje krščanskega praznika na 15. avgust (*Marijino vnebovzetje*) potrjujejo le rabo velike začetnice.

obleka 'nagota' (v iztočnici *Adam*).⁴ Z veliko začetnico so v SP 1962 normirani tudi vsi izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev, -in* v stalnih besednih zvezah, ki poimenujejo duhovno lastnino, npr. *Ampèrjev zakon* (v iztočnici *Ampèr*), *Arhimedova spirala* (v iztočnici *Arhimed*), *Aristotelova šola* (v iztočnici *Aristotel*), *Avogadrovo število* (v iztočnici *Avogadro*). Razen redkih izjem, ki imajo v gradivu potrditve tudi za rabo male začetnice, npr. *Dieslov/dieslov/dizlov motor*, *Kolomonov/kolomonov žegen*, *Priolov/priolov delišes*, so se izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev, -in* v stalnih besednih zvezah v tem obdobju zapisovali le z veliko začetnico, npr. *Arhimedov zakon*, *Avogadrovo število*, *kolo Francisove turbine*, *Ottov motor*, *Rubikova kocka*.

Jezikovni dokument, ki izpričuje nove smernice rabe velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih v stalnih besednih zvezah in frazemih po SP 1962, je *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 1–5). SSKJ se je pri normiranju leksike naslanjal na tradicijo in hkrati upošteval spremembe v jezikovni rabi, kot jih je potrjevalo gradivo in opravljene ankete (SSKJ 1: XI, § 8). Statistično gledano je v SSKJ od 60 izlastnoimenskih pridevniških iztočnic s priponskim obrazilom *-ov* pri 10 pridevnikih, ki so sestavine stalnih besednih zvez ali frazemov, normirana dvojnica z malo začetnico: *Adamovo/adamovo jabolko*, *Francisova/francisova turbina*, *Kaplanova/kaplanova turbina*, *nedolžen, reven kot Lahov/lahov koš*, *Ottov/ottov motor*, *Peltonova/peltonova turbina*, *Priolov/priolov delišes*, *Rubikova/rubikova kocka*, *Wassermannova/wassermannova reakcija*, *Zoisova/zoisova zvončica*. Od 21 izlastnoimenskih pridevniških iztočnic s priponskim obrazilom *-ev* je dvojnični zapis z malo začetnico normiran pri 3 pridevnikih: *Elijev/elijev ogenj*, *Tomaževa/tomaževa žlindra*, *Žnideršičev/žnideršičev panj*, medtem ko so vse 4 izlastnoimenske pridevniške iztočnice s priponskim obrazilom *-in* v stalnih besednih zvezah in frazemih normirane le z veliko začetnico, npr. *Marijino oznanjenje*, *Ariadnina nit*. Z malo začetnico so v SSKJ normirane nekatere redke stalne besedne zveze, ki poimenujejo duhovno lastnino, izume, stvaritve: *bergmanova cev* (< Bergmann), *burova tableta*, *burova voda* (< Burow),⁵ *dizlov/dieslov motor* (< Diesel), *knajpova kava* (< Kneipp), *kolomonov žegen* (< Kolomon). Pri teh pridevnikih je izlastnoimenska motivacija že precej zakrita bodisi zaradi manj znane osebnosti, ki je povezana z izumom (npr. kirurg Karel August Burow), bodisi zaradi podomačevanja izrazne podobe izlastnoimenskega pridevnika (*dieslov* : *dizlov*) ali iz skupka več dejavnikov, ki so spodbudili zapis z malo začetnico. V skladu s pravilom v SP 1962, ne pa vedno tudi v skladu s takratno jezikovno rabo, so v SSKJ z malo začetnico normirane stalne besedne zveze, ki poimenujejo rastline. npr. *judeževo drevo* (< Judež), *kristusov grm* (< Kristus), *marijini laski* (< Marija), *salomonov pečat* (< Salomon), *venerini lasci* (< Venera), z redkimi izjemami, npr. *Zoisova/zoisova zvončica*, *Blagajev volčin*, *Sprengerjev beluš*. Le z malo začetnico so normirane tudi školjke

⁴ Pri besednih zvezah *Ahilova peta* (v geslu *Ahil*), *Amorjeva puščica* (v geslu *Amor*), *Ariadnina nit* (v geslu *Ariadna*) bi teoretično lahko šlo tudi za svojilni pridevnik v prosti besedni zvezi, ne za frazeološko zvezo, ker slovar ob teh primerih ne navaja metaforičnega pomenskega prenosa; vendar je to malo verjetno.

⁵ Pustimo ob strani nesistemsko tvorbo tega izlastnoimenskega pridevnika.

oz. morske živali, npr. *noetova barčica* (< Noe), *venerin pas* (< Venera), nekatera poimenovanja delov telesa, npr. *venerin griček* (< Venera), in le izjemoma frazemi, npr. *blažev žegen* (< Blaž).

Iz povedanega je mogoče povzeti, da so bili v SSKJ izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev, -in* v stalnih besednih zvezah in frazemih razen redkih izjem prednostno normirani z veliko začetnico. V vmesnem obdobju med izidom SSKJ in SP 2001 se je moralo zgoditi nekaj prelomnega, saj slovarski del zadnjega pravopisa potrjuje obstoj velikega števila novih dvojnic, mnogih celo prednostno normiranih z malo začetnico. Zadnji in trenutno veljavni Slovenski pravopis (SP 2001, 2003) izpričuje veliko razširitev pomenskih skupin pri rabi male začetnice izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev, -in* ne le pri rastlinah, temveč tudi pri poimenovanjih za duhovno last (*pitagorov/Pitagorov izrek*), kulturno tematiko (*ahilova/Ahilova peta*), bolezni (*parkinsonova/Parkinsonova bolezen*), dele telesa (*adamovo/Adamovo jabolko*) in izume (*papinov/Papinov lonec*).⁶ Okoliščine, ki so vplivale na spremembe v predpisu, bomo skušali osvetliti v nadaljevanju.

3 Vpliv jezikoslovne kategorizacije izlastnoimenskih pridevnikov na predpis

Sestavljavci novih pravopisnih pravil po SP 1962 so pri kategorizaciji pomenskih skupin izlastnoimenskih pridevnikov, ki naj bi se zapisovali (tudi) z malo začetnico, upoštevali novo jezikoslovno spoznanje, da iz osebnih lastnih imen tvorjeni pridevniki s priponskimi obrazili *-ov/-ev, -in* ne izražajo samo svojilnosti, temveč tudi druge pomene.⁷ O tem priča odgovor avtorjev osnutka novih pravil J. Toporišiča in J. Riglerja na kritike B. Urbančiča (1978), v katerem mu pojasnjujeta, da se izlastnoimenski pridevniki v imenih rastlin, bolezni, delih telesa, tehničnih izdelkih pišejo z malo, ker niso svojilni, temveč vrstni (Toporišič – Rigler 1978: 221).

V osnutku novega pravila se raba velike začetnice omejuje le na tiste stalne besedne zveze, ki poimenujejo zakone in teorije, in frazeme s področja kulturne tematike. Pomenske skupine stalnih besednih zvez, v katerih naj bi se pridevnik na *-ov/-ev, -in* zapisoval z malo začetnico, so se v primerjavi s pravilom v SP 1962 bistveno razširile in so obsegale imena rastlin, bolezni, delov telesa in tehničnih izdelkov, npr. *salomonov pečat, marijini laski, blagajev volčin, parkinsonova bolezen, adamovo jabolko, ahilova kita, evstahijeva cev, bergmanova cev, kaplanova turbina*.

Novo pravopisno pravilo že med jezikoslovci ni bilo sprejeto z vsesplošnim odobravanjem in brez zadržkov. Pomisleke lahko razdelimo v tri skupine glede na

⁶ Pomenska področja z zgledi smo povzeli po H. Dobrovoljc (2004: 158).

⁷ To pomembno in prelomno spoznanje je v slovensko jezikoslovje prinesla A. Vidovič Muha s svojim magistrskim delom (Vidovič Muha 1977). Kasneje sta imela velik vpliv še dva njena prispevka, prvi o slovničnih merilih, po katerih je pridevniško besedo mogoče razvrstiti v posamezne pomenske skupine (Vidovič Muha 1978), in drugi o pomenski klasifikaciji nekakovostnih izpeljanih pridevnikov (Vidovič Muha 1981).

to, ali so utemeljevali rabo velike oz. male začetnice s praktičnega (Urbančič), kulturološkega (B. Pogorelec, E. Kržišnik) ali strogo jezikoslovnega vidika (Toporišič, Rigler, A. Vidovič Muha).

B. Urbančič (1978) je že pred izidom Načrta kritiziral Toporišičev in Riglerjev *Komentar k načrtu pravil slovenskega pravopisa* (1977) in v kritiki ostro nasprotoval pravopisnemu pravilu, po katerem naj bi se »svojljni pridevniki« iz lastnih imen v poimenovanih rastlin, boleznih, delov telesa, tehničnih izdelkov ipd. pisali z malo začetnico, z veliko pa le poimenovanja zakonov in teorij ter frazemi iz mitologije. Urbančiču se je zdelo nedopustno »begati ljudi z neživljenjskimi določili, po katerih naj bi take pridevnike v nekaterih zvezah pisali z malo, v drugih pa z veliko začetnico« (Urbančič 1978: 86). Zagovarjal je stališče, da je pri tem pravopisnem vprašanju vsekakor treba upoštevati tudi laičnega jezikovnega uporabnika, zato se je zavzemal za rabo velike začetnice z redkimi izjemami, kot sta npr. *blažev žegen, marijini laski*, pri katerih je »pomen svojljnosti močno oslavljen in se je v rabi uveljavilo pisanje z malo« (Urbančič 1978: 86).

B. Pogorelec (1982) in E. Kržišnik (1982) sta v svojih pripombah k Načrtu pravil za novi pravopis spomnili na kulturološko rabo velike začetnice v slovenskem jeziku in zagovarjali prednostno upoštevanje tega vidika pri normiranju velike oz. male začetnice v stalnih besednih zvezah, katerih sestavina je izlastnoimenski pridevnik na *-ov/-ev, -in*. B. Pogorelec je v primerih tipa *Blagajev volčin* utemeljevala veliko začetnico s stališčem, da »[k]onverzija iz osebnih v vrstna imena [...] ne bi smela pomeniti tudi izgube pomenske prvine spoštljivega razmerja do osebe, ki je povezana s predmetom«, in da je poleg razmerja lastno oz. vrstno ime treba upoštevati tudi »razmerje spoštovanja do kulturnega izročila in kulturne ustvarjalnosti« (Pogorelec 1982: 69–70). E. Kržišnik (1982: 43) je ob tem pravilu izpostavila težave pri razmejevanju »[t. i.] kulturne tematike, ki naj bi narekovala pisavo z veliko začetnico«, in opozorila, da so navedeni zgledi omejeni le na kulturo iz grške mitologije. Vprašanja o tem, kaj kulturna tematika sploh je, zakaj naj *zoisova zvončica* ne bi spadala na področje kulturne tematike in po katerem od načel je Načrt pravil (1981) normiral pisanje zakonov, teorij in frazemov iz kulturne tematike z veliko začetnico, je E. Kržišnik (1992/93: 2003) izpostavila kasneje še enkrat in v kritiki spomnila na dejstvo, da se izrazi spoštovanja v slovenščini pišejo z veliko začetnico.

A. Vidovič Muha (1982) je opozorila, da je novi predpis glede velike oz. male začetnice pri pridevnikih na *-ov/-ev, -in* nedosleden in da je v nekaterih zgledih začetnica neustrezna, kar naj bi bila posledica »včasih nejasn[ega] razmejevanj[a] svojljnega, vrstnega in deloma kakovostnega pomena« (Vidovič Muha 1982: 122). Problematizirala je primere, kot npr. *sizifovo delo*, kjer gre za »konverzne kakovostne pridevnike«, in za ta tip frazemov predlagala malo začetnico (Vidovič Muha 1982: 122–123). Dejstvu, da v teh primerih ne gre vedno za svojljni pridevnik, sestavljalca pravil J. Toporišič in J. Rigler pravzaprav nikoli nista oporekala, sta pa pojasnila, da je rabo velike začetnice v posameznih primerih narekovala tudi »drugačna pisna praksa«, torej tedanja jezikovna raba (Toporišič – Rigler 1978: 221). Ne ozirajoč se na pragmatični ali kulturološki vidik, je A. Vidovič Muha zagovarjala sistemsko kategorizacijo velike oz. male začetnice: velika začetnica naj

bi se ohranila le v tistih primerih, ko ima tvorjeni pridevnik svojilni pomen, npr. *Pitagorov izrek*, medtem ko naj bi se raba male začetnice uveljavila v vseh primerih, ko ima tvorjeni pridevnik kakovostni ali vrstni pomen, npr. *sizifovo delo*, *papinov lonec*.

Nejezikoslovci, zlasti naravoslovci, so protestirali proti mali začetnici v rastlinskih imenih, izpeljanih iz osebnih lastnih imen. Še posebej kritičen je bil botanik T. Wraber (1982), ki je ohranjanje velike začetnice utemeljeval z dejstvom, da se te rastline dejansko imenujejo po osebah, npr. Blagayu (*Blagayev volčín*), Zoisu (*Zoisova zvončica*), Freyerju (*Freyerjev osat*), Hacquetu (*Hacquetova medvejka*), v nasprotju z zvezami kot *marijini laski*, kjer je »povezava z osebo le še posredna«, oziroma če se navežemo na pojasnilo E. Kržišnik, v tem primeru »ni znanega, individualiziranega referenta« (Kržišnik 1992/93: 15). Wraber se je sicer strinjal z jezikoslovci, da pri imenih rastlin, izpeljanih iz lastnih imen, res ne gre za »pravo lastnino«, vendar je ob tem opozoril, da je za botanike bistvena ravno povezava rastline s konkretno osebo, zato je ob normiranju male začetnice izrazil bojazen pred sekundarnim podomačevanjem pridevnika, npr. iz *zoisove zvončnice v cojzovo*, iz *freyerjevega osata v frajerjevega in iz hacquetove medvejke v akejevo*, kar bi bilo »nekulturno, preveč poenostavljeno in manj določno« (Wraber 1982: 128). Ta bojazen pravzaprav ni bila neutemeljena, saj slovenski pravopis pri prevzetih občnih besedah razen redkih izjem teži in usmerja k pisnemu podomačevanju, medtem ko pisno podobo prevzetih osebnih lastnih imen v slovenščini načeloma ohranjamo (SP 2001: § 164, § 172). Potrditve, da se z malo začetnico pisani izlastnoimenski pridevniki sčasoma začnejo pisno podomačevati, s čimer se dejansko izgubi izlastnoimenska motivacija, najdemo že v SSKJ v primerih, kot so *bergmanova cev*, *burova voda*, *dizlov motor*, *glavberjeva sol*, *knajpova kava*, *saherjeva torta*.

Pravila v SP 1990 so kljub mnogim pomislekom in kritikam v prvi vrsti sledila jezikoslovnim argumentom za rabo velike oz. male začetnice in so prednostno predpisala malo začetnico pri »vrstnih pridevnikih na *-ov/-ev, -in* iz lastnih imen« (SP 2001: § 157–159), velika začetnica pa je ostala le pri »svojilnih pridevnikih iz besed, pisanih z veliko« (SP 2001: § 115) oz. se dovoljuje le v zvezah, ki zaznamujejo »duhovno last«, in frazemih. Tako je bilo določeno v predpisu, v slovarskem delu pravopisa pa so izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev, -in* prednostno vedno zapisani z malo začetnico ne glede na to, ali gre v besedni zvezi za vrstni ali svojilni pridevnik, npr. *adams-stokesov/Adams-Stokesov sindrom*, *blagajev/Blagajev volčín*, *elektrin/Elektrin kompleks*. Ob tem še toliko bolj izstopajo nekatere redke izjeme, ki so v slovarskem delu pravopisa normirane le z veliko začetnico, npr. *Dow-Johnesov indeks*, *Gospodov dan*. V tem kontekstu bi gotovo lahko problematizirali tudi pravilo o zapisovanju praznikov, ki se sicer pišejo z malo začetnico, z veliko pa le, če so izpeljani iz priimka, npr. *Prešernov dan* (SP 2001: § 150). Ta »izjema« je najverjetneje sledila kulturološkemu načelu izražanja spoštovanja do znane osebe.

4 Stanje v jezikovni rabi danes

V sodobnem slovenskem jeziku lahko spremljamo rabo velike in male začetnice v večmilijonskih elektronskih korpusih. V tem prispevku smo pisanje izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev, -in* preverili v besedilnem korpusu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Nova beseda, ki je avgusta 2009 vseboval 240 milijonov besed.⁸

Za izhodišče analize smo izbrali pridevnik *Ahilov*, saj, kot smo že omenili, lahko nastopa kot del prostih besednih zvez ali pa je sestavina stalne besedne zveze oziroma frazema. Gradivo v korpusu ponuja 519 pojavitev različnih oblik izlastnoimenskega pridevnika *Ahilov*.⁹ Razmerje med veliko in malo začetnico nas je prese-netilo. Ko odštejemo tiste primere rabe velike začetnice, ki sledijo končnemu ločilu ali so naslovi, in zapise izlastnoimenskega pridevnika s samimi velikimi črkami, ugotovimo, da je pridevnik *Ahilov/ahilov* v kar 53 % zapisan z malo začetnico.

Slika 1: Razmerje velike in male začetnice pri pridevniku *Ahilov/ahilov* (vir: korpus Nova beseda)

V nadaljevanju smo bili pozorni na vlogo izlastnoimenskega pridevnika v besednih zvezah in ob tem ugotovili, da so svojilni pridevniki v prostih besednih zvezah dosledno zapisani z veliko začetnico, npr. *Ahilov govor, Ahilova mati, Ahilovo kljubovanje*. Raba male začetnice je omejena le na stalno besedno zvezo *ahilova tetiva*¹⁰ in frazem *ahilova peta*. Ti zvezi sta seveda zapisani tudi z veliko začetnico, kar pomeni, da je v sodobnem času pravopisno problematična le raba začetnice izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev, -in* v stalnih besednih zvezah in frazemih. Razmerje v rabi male in velike začetnice v stalni besedi zvezi *ahilova/Ahilova tetiva* je opazno v prid mali začetnici (85 %), medtem ko je pri frazemu *ahilova/Ahilova peta* ravno obratno (14 %).¹¹

⁸ Korpus Nova beseda se vsako leto na novo ažurira in posodablja, zato omogoča neposreden vpogled v najaktualnejšo jezikovno rabo. To je za ugotavljanje in preverjanje jezikovne norme sodobne leksike zelo pomembno.

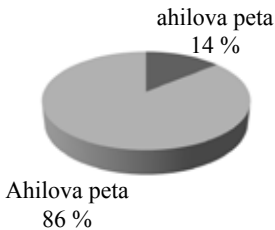
⁹ Izlastnoimenskemu pridevniku homonimno samostalniško obliko osebnega lastnega imena v imenovalniku ednine smo ob tem že izločili: *Ženske dvojice – Dermastija, Todorovič : Baranova, Ahilov (Uzb)*.

¹⁰ Presenetljivo je, da v korpusu ni nobene pojavitve sinonimne zveze *Ahilova/ahilova kita*.

¹¹ V frazemu *Ahilova peta* smo pri zgledih z veliko začetnico preverili tudi, ali ne gre morda kdaj za rabo svojilnega pridevnika, in ugotovili, da je pridevnik *Ahilov* v zvezi *Ahilova peta* v tem gradivu vedno del frazema in v njem ne nastopa v svojem svojilnem pomenu.

Slika 2: Razmerje velike in male začetnice v stalni besedni zvezi *Ahilova/ahilova tetiva* (vir: korpus Nova beseda)

Slika 3: Razmerje velike in male začetnice v frazemu *Ahilova/ahilova peta* (vir: korpus Nova beseda)

Napačno bi bilo iz teh podatkov sklepati, da gre za trend zapisovanja izlastnoimenskega pridevnika v stalnih besednih zvezah z malo začetnico, v frazemih pa z veliko, saj se pridevniki v mnogih zvezah še vedno v pretežni meri zapisujejo le z veliko začetnico. Ob pregledu nekaterih drugih izlastnoimenskih pridevnikov v stalnih besednih zvezah in frazemih pa je vendarle mogoče ugotoviti neko smernico, tj. precej poljubno izbiro začetnice, ki ima navsezadnje podporo tudi v sedaj veljavnem akademijemskem pravopisnem slovarju, kjer so izlastnoimenski pridevniki na *-ov/-ev*, *-in* večinoma dvojnično normirani.

Na tem mestu posredujemo le nekaj statističnih podatkov o trenutni rabi velike in male začetnice izlastnoimenskih pridevnikov:¹² zveze *Arhimedov zakon*, *Gaußova krivulja*, *Newtonov zakon*, *Pitagorov izrek*, *Ariadnina nit*, *Evin kostum/kostim*, *Hipokratova prisega*, *Kristusova leta* so zapisane le z veliko začetnico (100 %). Pretežno z veliko začetnico se zapisujejo naslednje stalne besedne zveze in frazemi: *Arhimedova točka* (97 %), *Sizifovo delo* (92,8 %), *Parkinsonova bolezen* (88,6 %), *Ojdipov kompleks* (88,4 %), *Abrahamova leta* (87,5 %), *Alzheimerjeva bolezen* (87,3 %), *Machovo število* (85,7 %), *Kolumbovo jajce* (80 %), *Zoisova zvončica* (75 %), *Avgijev hlev* (72 %), *Geigerjev števec* (70,5 %), *Adamov kostum/*

¹² Pri izračunu so bile upoštevane vse oblike posamezne zveze in izločeni zgledi, ki sledijo končnemu ločilu, so naslovi ali so zapisani s samimi velikimi črkami.

kostim (69 %) in *Amorjeva puščica* (62,5 %). Pogostejšo rabo male začetnice izlastnoimenskih pridevnikov pa smo v pregledanem korpusnem gradivu zasledili v stalnih besednih zvezah *arhimedova vijačnica* (100 %),¹³ *blagajev volčin* (82 %) in *adamovo jabolko* (63 %).¹⁴

5 Sklepne ugotovitve in perspektivne rešitve

Določanje jezikovne norme izlastnoimenskih pridevnikov s priponskimi obrazili *-ov/-ev*, *-in* je že od nekdaj temeljilo na gradivu jezikovne rabe. Raba izlastnoimenskih pridevnikov v preteklosti ni bila pravopisno problematična, saj so se njihovi svojilni pomeni od vrstnih ločevali tudi po različnih priponskih obrazilih, npr. *Aristofanova satira* : *aristofanska šola*. Do kasnejših sprememb v predpisu, ki so postopoma uvajale rabo male začetnice pri nekaterih pomenskih skupinah izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in*, je prišlo zaradi novih jezikoslovnih spoznanj. Sodobno jezikovno gradivo je preplavljeno z dvojnicami v rabi velike in male začetnice izlastnoimenskih pridevnikov na *-ov/-ev*, *-in* v stalnih besednih zvezah in frazemih, kar je verjetno tudi neposredna posledica nekritično kategoriziranega jezikovnega gradiva v nazadnje izdanem pravopisnem slovarju. Eno od perspektivnih rešitev vidimo v ohranitvi tradicionalno že uveljavljenega nakazovanja prenesenih pomenov besednih zvez, katerih sestavina je izlastnoimenski pridevnik na *-ov/-ev*, *-in*, v pravopisnem slovarju. S tem se jezikovnemu uporabniku lahko ponazori ločevanje med rabo pridevnika v svojilnem pomenu in drugimi pomeni ter, posledično, rabo velike oziroma male začetnice.

Dolgoročno pa bi bilo v stroki vendarle smiselno spodbuditi razmišljanje o posodobitvi predpisa, pri čemer bi ob jezikoslovnem vidiku upoštevali vsaj še argumente kulturološke rabe velike začetnice v slovenščini.

Viri in literatura

Bajec 1961/62 = Anton Bajec, Pred izidom novega pravopisa, *Jezik in slovstvo* 7 (1961/62), št. 1, 103–118.

Breznik 1920 = Anton Breznik, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1920.

Dobrovoljc 2004 = Helena Dobrovoljc, *Pravopisje na Slovenskem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Lingua Slovenica).

¹³ Gre pravzaprav le za dve pojavitvi.

¹⁴ Podobno analizo stanja v jezikovni rabi je opravila že E. Kržišnik (2003: 232–233) na osnovi gradiva v korpusu Fida. Ugotovila je, da »se zgledi s prekategoriziranim svojilnim pridevnikom iz lastnega imena pišejo variantno, z veliko ali malo«, razmerje med veliko in malo začetnico pa gre v prid veliki začetnici, npr. *Ahilova peta* (67 %), *Avgijev hlev* (100 %), *Ariadnina nit* (100 %), *Pirova zmaga* (71 %), *Sizifovo delo* (100 %), *Talijin hram* (100 %), *Tantalove muke* (100 %).

- Košmrlj - Levačič 1998 = Borislava Košmrlj - Levačič, Izimensko strokovno izrazje, v: *Slovensko naravoslovno tehnično izrazje: Zbornik referatov s Posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, 1998, 139–146.
- Kržišnik 1982 = Erika Kržišnik, Načelne pripombe, pripombe k posameznim pravopisnim pravilom, popravki, v: *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi pravopis*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1982, 42–45.
- Kržišnik 1992/93 = Erika Kržišnik, Pravopis v slovenski državi in slovenskem jezikoslovju, *Slava: debatni list* 6 (1992/93), št. 1, 8–17.
- Kržišnik 2003 = Erika Kržišnik, Frazeologija v slovenskem pravopisu 2001, *Slavistična revija* 51 (2003), št. 2, 221–237.
- Levec 1899 = Fran Levec, *Slovenski pravopis*, Dunaj: V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig, 1899.
- Načrt pravil 1981 = *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.), 1981.
- Nova beseda = *Nova beseda: besedilni korpus*, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html).
- Pogorelec 1982 = Breda Pogorelec, Ob osnutku pravil slovenskega pravopisa, v: *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi pravopis*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1982, 59–71.
- SP 1935 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Znanstveno društvo, 1935.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1950.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1962.
- SP 1990 = *Slovenski pravopis 1: Pravila*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1990.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2001.
- SP 2003 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2003.
- SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1970–1991.
- Toporišič – Rigler 1977 = Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa, *Slavistična revija* 25 (1977), št. 2–3, 311–358.
- Toporišič – Rigler 1978 = Jože Toporišič – Jakob Rigler, Ob Urbančičevi kritiki pravil SP, *Slavistična revija* 26 (1978), št. 2, 208–226.
- Urbančič 1978 = Boris Urbančič, Nekaj pripomb k načrtu pravil slovenskega pravopisa, *Slavistična revija* 26 (1978), št. 1, 79–95.

- Vidovič Muha 1977 = Ada Vidovič Muha, *Pomen pridevniške besede in njena skladenjska zveza: magistrsko delo*, Ljubljana, 1977. (Tipkopis.)
- Vidovič Muha 1978 = Ada Vidovič Muha, Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede, *Slavistična revija* 26 (1978), št. 3, 253–276.
- Vidovič Muha 1981 = Ada Vidovič Muha, Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov, *Slavistična revija* 29 (1981), št. 1, 19–42.
- Vidovič Muha 1982 = Ada Vidovič Muha, O Načrtu pravil za novi slovenski pravopis, v: *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi pravopis*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1982, 121–125.
- Wraber 1982 = Tone Wraber, Volčin je Blagayev, ne blagayev!, v: *Spoznanja in pripombe javne razprave o Načrtu pravil za novi pravopis*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja, 1982, 126–129.

Capitalized and Non-Capitalized Slovenian Adjectives Formed from Proper Nouns with the Suffixes *-ov/-ev* and *-in*

Summary

The practice of capitalizing or not capitalizing Slovenian adjectives formed from proper names with the suffixes *-ov/-ev* and *-in* has been determined by tradition and material from contemporary language use ever since the first Slovenian normative guide. Initially such adjectives were exclusively capitalized, but recently there has been an increase in usage doublets in various semantic groups of such adjectives, towards which the currently valid codification and normative guide are also inclining. Not capitalizing these adjectives fosters nativization and, with this, loss of their proper-name motivation as well. This article proposes that the modern standardization of adjectives formed from proper names with the suffixes *-ov/-ev* and *-in* take into account two factors in addition to linguistic categorization: the culturological aspect of capitalization for expressions denoting special a relationship or esteem, and the pragmatic principle, which also takes into account the linguistic (lack of) knowledge of the general public during codification.

Delež minimalnih parov besed med besednimi oblikami in lemami

Primož Jakopin

Minimalni pari besed so pari, ki se med seboj razlikujejo samo v enem fonemu (*nika, bika*). V prispevku je s pomočjo besedilnega korpusa *Nova beseda* (za besedne oblike) in gesel v viru *Besede slovenskega jezika* (za leme) prikazan delež teh parov glede na sosednje, dve črki oddaljene pare in glede na vse možne pare enako dolgih besed. Izkaže se, da delež minimalnih parov glede na sosednje pare raste z dolžino in da je bistveno večji pri besednih oblikah kot pri lemah.

The Share of Minimal Pairs for Word Forms and Lemmas

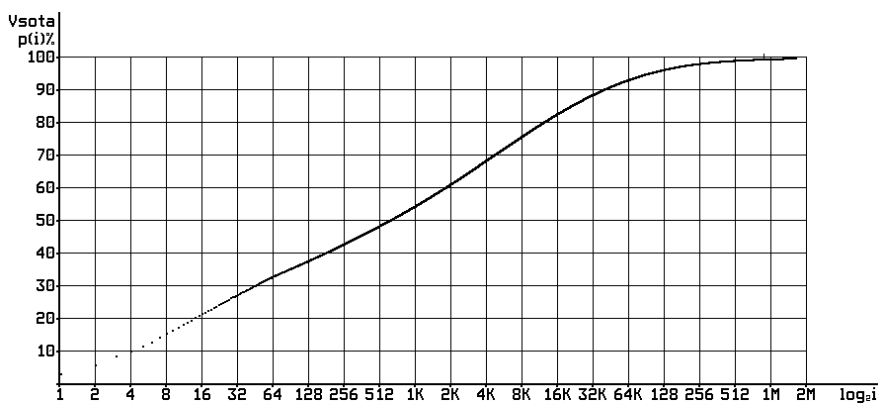
Minimal pairs differ by only a single phoneme (e.g., *pear/bear*). This article uses words from the index of the text corpus *Nova beseda* (New Word; 240 million running words) and lemmas from the web resource *Besede slovenskega jezika* (Slovenian Words; 356,000 entries) to calculate the share of minimal pairs with regard to near-minimal pairs in which words differ by two letters, and among all possible word pairs of equal length. The share increases with word length and is also significantly greater for word forms than for lemmas.

1 Uvod

Pri ugotavljanju pomenskorazločevalnih enot (fonemov) v jezikoslovju in z njimi povezanih raziskavah (npr. Orešnik 2008) imajo pomembno vlogo t. i. minimalni pari besed. To so pari besed, ki se med seboj razlikujejo samo v enem fonemu, primer je npr. par (*nika, bika*). Namen prispevka je osvetliti njihov delež glede na sosednje, dve črki oddaljene besedne pare in vse možne pare enako dolgih besed, delež tako med besednimi oblikami kot tudi med besednimi lemami. Ker ustrezno velikega fonemsko zapisanega vira za slovenski jezik še ni na razpolago, sta bila za odgovor na hipotetično vprašanje s programom EVA, orodjem za obdelavo jezikovnih virov (Jakopin 1995), obdelana dva besedna vira: indeks besedilnega korpusa *Nova beseda* (Jakopin – Michelizza 2009) ter gesla v viru *Besede slovenskega jezika* (Gložančev idr. 2009), oba si je mogoče ogledati na spletnem naslovu <http://bos.zrc-sazu.si/>.

2 Gradivo

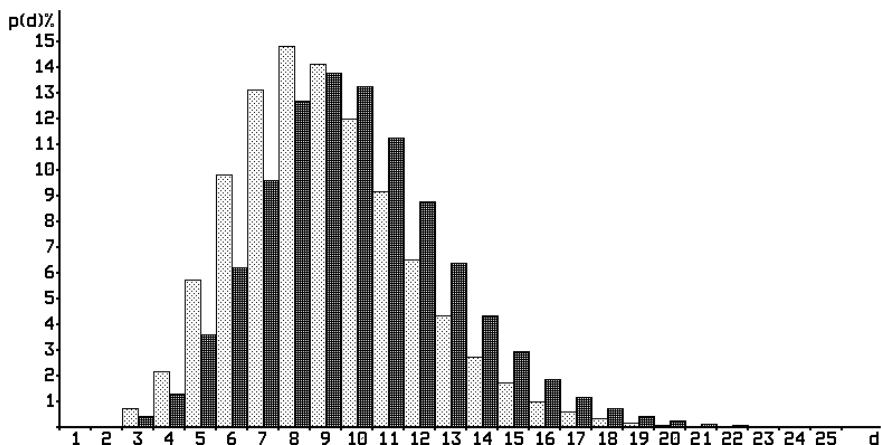
V obeh že v uvodu omenjenih besednih virih je bilo potrebno pred obdelavo opraviti ustrezen izbor. Odločiti se je treba za spodnjo in zgornjo mejo dolžine, do katere bi opazovali odnos med minimalnimi pari in med dve črki oddaljenimi pari. Spodnja meja se ponuja kar sama od sebe, to je dolžina treh črk, zgornja meja pa zahteva nekaj več premisleka. Po drugi strani pa je smiselno oba seznama omejiti glede na sestavo. Predvsem prvi ne vsebuje samo besed v običajnem pomenu, *jezikovnih enot iz glasov za označevanje pojmov* (SSKJ 1), ampak tudi nebesedne enote (Jakopin 2001), ki jih je posebno veliko med daljšimi enotami v indeksu. Tako je v njem med 6113 enotami z dolžino vsaj 30 znakov, najdaljša je dolga 249 znakov, le 61 takih, ki so sestavljene samo iz črk. Prevladujejo spletni in elektronski naslovi, skupaj jih je 4332, na osmem mestu je prvo število, 134 znakov dolgi googol, s katerim sta si pomagala Larry Page in Sergej Brin, ko sta iskala ime za svoj zdaj vodilni iskalnik, najdaljša prava beseda, na 859. mestu, je vrstilni števnik *šestmilijontidvestotriindvajsetisočtristodvaintrideseti*, dolg 56 znakov, prvi trije samostalniki, dolgi 32, 31 in 30 črk: *prapraprapraprapraprapravnikinja*, *klavstrofilofoboksenofilofobija* in *psihonevroendokrinoimunologija* so pa že bolj na repu te skupine.

Slika 1: Krivulja rasti za enote v indeksu *Nove besede*

Da bi bili rezultati bolj značilni za slovenski jezik, so bile upoštevane le enote v indeksu, sestavljene samo iz črk in s frekvenco vsaj 5, merilu, ki ga je, sicer za angleški jezik, predlagal Sinclair (1991); pri drugem viru pa le gesla iz črk. S slike 1 je razvidno, da najpogostejše 4 besedne oblike v besedilih (*je*, *v*, *in* in *na*) skupaj pokrijejo 10 % celote, najpogostejših 500 skupaj približno polovico korpusa, za 75-odstotno pokritost jih je potrebnih že 8000, za 90-odstotno pa dobrih 32.000. Omejitev na pogostnost 5 sicer res odreže proč dve tretjini bolj eksotičnih enot, ki pa pokrijejo le približno 0,75 % korpusa. Enkratnic, besednih oblik, ki se v korpusu pojavijo samo enkrat (angl. *hapax legomena*), je namreč 783.000, to je skoraj polovica (46,5 %) različnih enot. Za izbor zgornje meje dolžine, do katere bi opazovali

obnašanje deleža minimalnih parov si je vredno ogledati porazdelitev dolžin besednih enot v obeh virih, ki je prikazana na sliki 2.

Slika 2: Porazdelitev dolžin besed iz *Nove besede* in *Besed slovenskega jezika*

Vrednosti za besedne oblike iz indeksa *Nove besede* označene svetlosivo, za gesla iz seznama *Besede slovenskega jezika* pa temnosivo. Prve dosežejo vrh pri dolžini 8 črk, druge pri 9, in tudi upadanje proti večjim dolžinam je pri lemah dosti počasnejše. Avtor se je glede na prikazano odločil zgornjo mejo opazovane dolžine postaviti pri 17.

Preglednica 1: Obseg prvega vira, besednih oblik iz indeksa *Nove besede*

	Različnih	Vseh
Celoten indeks	1.684.465	239.786.693
Frekvenca vsaj 5	510.007	237.976.732
Samo enote iz črk	466.556	232.417.205
Dolžina 3–17	463.876	166.629.956

Iz zadnje vrednosti drugega stolpca je razviden velik delež oblik z dolžino 2. Že najpogostejših 12: *je, in, na, da, za, se, ki, so, pa, ne, bi* in *po* ima vsoto pogostnosti prek 40 milijonov.

Drugi vir, gesla iz seznama *Besede slovenskega jezika*, je bolj v skladu s pričakovanji, najdaljša beseda v njem je že videni števnik, sledita samostalnika *dvaalfahidroksibencilbenzimidazol* in *klavstrofiloboksenofilofobija*, na naslednjih mestih pa sta prislovi *primerjalnoliterarnozgodovinsko* ter pridevnik *filozofskoliterarnozgodovinski*. Pot do gradiva za raziskavo je v tem primeru krajša: vseh gesel je 356.912, ko upoštevamo le različna gesla iz črk, jih ostane 352.242, po dolžinski omejitvi na 3–17 pa 345.339.

3 Delež minimalnih parov

Za izračun tega podatka je treba najprej vedeti, koliko je vseh možnih besednih parov. Vzemimo za pomoč pri izpeljavi najpogostejše besedne oblike iz *Nove besede*, ki so dolge 5 črk: *lahko, nekaj, sicer, proti, potem, drugi in treba*. Če sta besedi dve, je možen en par: (*lahko, nekaj*). Če so besede 3, so pari trije: (*lahko, nekaj*), (*lahko, sicer*) in (*ne-kaj, sicer*). 4 besede dajo 6 parov, 5 besed 10, 6 besed 15 in 7 besed 21 parov: (*lahko, ne-kaj*), (*lahko, sicer*), (*lahko, proti*), (*lahko, potem*), (*lahko, drugi*), (*lahko, treba*), (*ne-kaj, sicer*), (*ne-kaj, proti*), (*ne-kaj, potem*), (*ne-kaj, drugi*), (*ne-kaj, treba*), (*sicer, proti*), (*sicer, potem*), (*sicer, drugi*), (*sicer, treba*), (*proti, potem*), (*proti, drugi*), (*proti, treba*), (*potem, drugi*), (*potem, treba*) in (*drugi, treba*). Gre za kombinacije (reda r med n elementi) brez ponavljanja (npr. Jamnik 1994: 241), v matematiki navadno označene kot

$$C(n, r) = n(n-1)(n-2) \dots (n-r+1) = \frac{n!}{r(n-r)!} \quad (1)$$

V našem primeru je red r enak 2 in zveza se močno poenostavi:

$$C(n, 2) = \frac{n}{n!(n-2)!} = \frac{n(n-1)}{2} \quad (2)$$

Število besed v obeh opazovanih virih ni majhno, število možnih parov pa seveda zvezi (2) ustrezno večje. Pred desetletjem ali dvema bi ugotavljanje števila minimalnih parov in števila parov besed, ki se razlikujejo za dve črki za tehnologijo tistega časa predstavljalo znaten napor, danes pa je problem rešljiv v nekaj minutah procesorskega časa. Dobljene vrednosti so navedene v preglednici 2.

Preglednica 2: Pari glede na dolžino pri besednih oblikah iz *Nove besede*

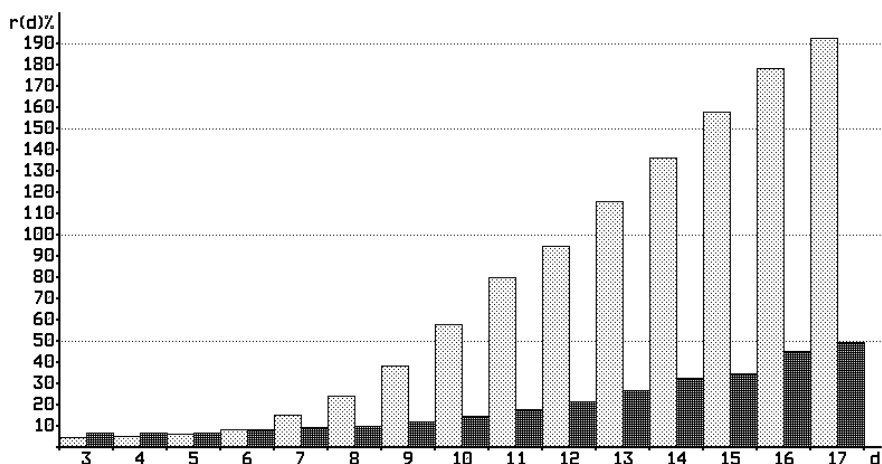
Dolžina	n	Vseh parov	Minimalnih parov	Parov z razdaljo 2
3	6.054	18.322.431	106.105	2.211.662
4	14.156	100.189.090	126.958	2.276.598
5	33.227	552.000.151	137.808	2.174.036
6	51.580	1.330.222.410	110.650	1.270.261
7	65.326	2.133.710.475	84.453	552.932
8	71.575	2.561.454.525	75.376	309.147
9	65.527	2.146.861.101	58.903	151.417
10	53.424	1.427.035.176	42.454	73.224
11	39.086	763.838.155	28.311	35.316
12	26.615	354.165.805	17.522	18.460
13	16.860	142.121.370	10.606	9.156
14	10.004	50.035.006	5.984	4.389
15	5.791	16.764.945	3.198	2.020
16	2.988	4.462.578	1.566	876
17	1.663	1.381.953	837	434
Skupaj	463.876	11.602.565.171	810.731	9.089.928

Po pričakovanju so deleži minimalnih parov in njihovih sosedov večji pri krajših dolžinah in potem padajo, skupaj je delež minimalnih parov glede na celoto (810.731 od 11.602.565.171) zaokroženo 0,00007 ali 0,07 ‰, največji, 7 ‰, je pri dolžini 3, najmanjši, 0,027 ‰, pa pri dolžini 9. Zanimiv je tudi odnos med minimalnimi pari in njihovimi sosedi, glede na dolžino. Če upoštevamo vse dolžine, je število minimalnih parov približno 9 % števila parov z razdaljo 2 ali enajstkrat manj. Pri parih kratkih besednih oblik je minimalnih parov v primerjavi s pari z razdaljo 2 malo, približno 5 % števila, potem pa se razmerje spreminja in pri dolžini 14 je minimalnih parov že več, pri dolžini 17 skoraj dvakrat več.

Preglednica 3: Pari glede na dolžino pri geslih v seznamu *Besede slovenskega jezika*

Dolžina	n	Vseh parov	Minimalnih parov	Parov z razdaljo 2
3	1.566	1.225.395	15.176	207.873
4	4.606	10.605.315	22.506	317.459
5	12.760	81.402.420	38.065	528.196
6	21.848	238.656.628	39.376	444.021
7	33.693	567.592.278	41.380	419.468
8	44.586	993.933.405	38.341	364.312
9	48.416	1.172.030.320	24.670	200.024
10	46.507	1.081.427.271	14.222	94.913
11	39.469	778.881.246	7.542	41.499
12	30.837	475.444.866	3.997	18.417
13	22.540	254.014.530	1.868	6.850
14	15.364	118.018.566	896	2.742
15	10.461	54.711.030	460	1.307
16	6.570	21.579.165	235	519
17	4.268	9.105.778	131	263
Skupaj	343.491	5.858.628.213	248.865	2.647.863

Pri geslih iz seznama *Besede slovenskega jezika*, kjer izpeljane besedne oblike ne nastopajo in kjer tudi ni imen, je minimalnih parov manj. Skupaj je delež minimalnih parov glede na celoto (248.865 od 5.858.628.213) zaokroženo 0,00004 ali 0,04 ‰. Največji, 12 ‰, je pri dolžini 3, najmanjši, 0,007 ‰, pa pri dolžini 13. Odnos med minimalnimi pari in njihovimi sosedi je zelo primerljiv: skupaj je prvih glede na druge spet približno 9 % ali enajstkrat manj. Pri nobeni dolžini število minimalnih parov ne preseže števila sosednjih parov, res pa je, da razmerje praktično monotonno narašča, od 7 % pri dolžini 3 do 50 % pri dolžini 17.

Slika 3: Razmerje med minimalnimi pari in pari z razdaljo 2 pri besednih oblikah *Nove besede* in geslih *Besed slovenskega jezika*

Bolj nazorno je odnos med minimalnimi pari in pari z razdaljo 2 glede na dolžino besed razviden s slike 3. Prvi vir je označen s svetlosivo, drugi pa s temnosivo barvo.

4 Sklep

Jezik, besede in črke v njem, zabeležene v pisanem sporočilu, bi se komu, ki bi uporabljal drugačen način komunikacije, morda na drugi strani Hubblovega obzorja, le zelo na hitro in od daleč zdeli kot zaporedje naključno nabranih in s presledki razmejenih nizov črk in ločil. Že njihove pogostnosti razkrijejo nekaj osnovnih zakonitosti, množica pravil, ki se jo da razbrati iz njihovih odnosov, pa kaj kmalu preraste okvirje, ki smo jih vajeni pri opisu procesov v naravoslovnih znanostih.

Tako tudi v prispevku ugotovljeni nelinearen in nemonoton odnos med minimalnimi pari besed in pari, ki se razlikujejo v dveh črkah, odpira nova vprašanja za empirični premislek in pojasnitev.

Viri in literatura

Gložančev idr. 2009 = Alenka Gložančev idr. 2009, *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)*, Ljubljana: Založba ZRC, 2009.

Jakopin 1995 = Primož Jakopin, EVA – a Textual Data Processing Tool, *TELRI Newsletter* 2, December 1995, 13.

- Jakopin 2001 = Primož Jakopin, Words and nonwords as basic units of a newspaper text corpus, *COMPLEX 2001 / 6th Conference on Computational Lexicography and Corpus Research »Computational Lexicography and New EU Languages«*, University of Birmingham, 49–65
- Jakopin – Michelizza 2009 = Primož Jakopin – Mija Michelizza, Besedilni korpus Nova beseda, *Mostovi* 41 (2007/08), št. 1–2, 165–176.
- Orešnik 2008 = Janez Orešnik, Natural syntax: English reported speech, *Studia Anglica Posnaniensia* 44 (2008), 218–252.
- Sinclair 1991 = John Sinclair, *Corpus, Concordance, Collocation*, Oxford: Oxford University Press, 1991.
- SSKJ 1 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1, Ljubljana: DZS, 1970.

The Share of Minimal Pairs for Word Forms and Lemmas

Summary

This article investigates the shares of minimal pairs (pairs of words that differ only in a single phoneme such as *nika/bika*) among near-minimal pairs, in which words differ by two letters and among all possible word pairs of equal length. Because no suitable language resource with phonemes in lemmas and word forms is available for Slovenian, two resources for the written language were used: the index of the text corpus *Nova beseda* (New Word; 240 million running words, 500,000 different words) and lemmas from the web resource *Besede slovenskega jezika* (Slovenian Words; 356,000 entries). They are both available at bos.zrc-sazu.si/index_en.html. The EVA language resource tool (<http://www.laze.org/eva>) was used for processing. The number of all possible equal-length word pairs is large but manageable: 12 billion for word forms and 6 billion for lemmas.

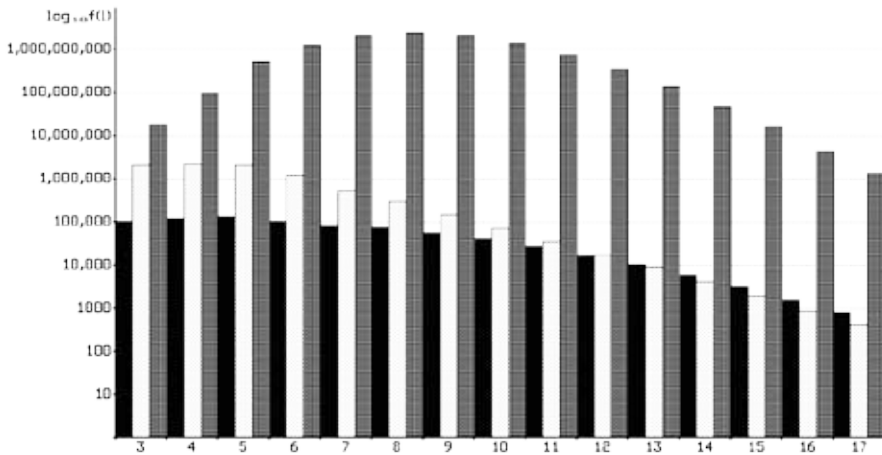

Figure 4: Frequencies of minimal word pairs (black), neighbouring word pairs (light grey) and all word pairs as related to word length for wordforms in Nova beseda

As can be concluded from Figure 4, the share of minimal pairs among all word pairs and among near-minimal pairs increases with word length. It is also worth noting that the number of minimal pairs is smaller by an order of magnitude than the number of near-minimal pairs that differ by two letters, for word lengths from three to five letters. For word lengths from six letters onwards, the difference between these two numbers steadily decreases, whereas with a word length of 13 letters or more the number of minimal pairs is even greater than the number of near-minimal pairs.

As could be expected, the share of minimal pairs is also substantially greater for word forms when compared to the share for lemmas.

Prepoznavanje krajšav v besedilih

Mojca Kompara

V prispevku so predstavljene krajšave, vsesplošno rastoči fenomen, ki je prisoten v vseh jezikih. V slovenskem prostoru so se s krajšavami ukvarjali številni slovničarji, podrobno jih je klasificiral Matej Rode, zadnja obsežna klasifikacija pa je v *Slovenskem pravopisu* iz leta 2001. Krajšave so zajete v splošnih, specializiranih, eno- in dvojezičnih slovarjih, zaradi hitre dinamike nastajanja so težje ulovljive, slovarji v pisni obliki pa izhajajo prereditko, da bi jih ažurno beležili v same slovarje. V zadnjih letih nastaja vse več spletnih zbirk, ki so prosto dostopne in ažurne ter uporabniku omogočajo tudi vnos novih krajšav. Zbirke temeljijo na besedilnih korpusih ali spletnih virih in se s pomočjo pravil in algoritmov lahko oblikujejo tudi samodejno. V nadaljevanju prispevka so predstavljeni pristopi samodejnega prepoznavanja krajšav v zbirki ADAM ter metoda Sateve in Nikolova. Ob pomoči slednjega sledi primer algoritma za prepoznavanje krajšav v slovenskih besedilih.

Identifying Abbreviations in Texts

This article discusses abbreviations, a generally growing phenomenon present in all languages. Many Slovenian grammarians have dealt with abbreviations, they have been classified in detail by Matej Rode, and the last comprehensive classification appeared in the *Slovenski pravopis* (Slovenian Normative Guide) of 2001. Abbreviations are found in general, specialized, monolingual, and bilingual dictionaries. Because they arise quickly, they are difficult to collect, and printed dictionaries are published too infrequently to allow the dictionaries themselves be updated regularly. In recent years an increasing number of online databases have appeared; these are freely accessible and updatable, and also allow users to enter new abbreviations. The databases are based on lexical corpora or online sources, and can also be automatically formatted using rules and algorithms. The article continues by presenting automatic abbreviation-recognition procedures in the ADAM databases as well as the Satev-Nikolov method. With the help of this method, an example is given of an algorithm for recognizing abbreviations in Slovenian texts.

1 Uvod

V prid ugotovitvi, da so s krajšavami križi in težave (Gabrovšek idr. 1994: 164), je več argumentov. Krajšav je res zelo veliko, nastajajo tako rekoč vsakodnevno in krajšavni slovarji jim le s težavo sledijo. Prispevek predstavlja sodobne načine

beleženja krajšav, predstavi algoritme, ki v besedilu prepoznajo krajšavo in krajšavno razvezavo. V prispevku so zastavljena vprašanja, kako so algoritmi zasnovani, kako delujejo in koliko so učinkoviti. V nadaljevanju je predstavljen poskus algoritma za prepoznavanje krajšav v besedilih in prikaz izsledkov.

2 Krajšave in kratice

Za potrebe prepoznavanja krajšav v besedilih je treba krajšave najprej opredeliti. Velikokrat se pojavi vprašanje, kaj pravzaprav so kratice, akronimi in krajšave, v čem se razlikujejo, kaj jih združuje in kako so definirani v različnih priročnikih. Pri rabi pomenov terminov, kot so npr. kratice, akronimi in krajšave, se prispevek naslanja na Toporišičevo *Enciklopedijo slovenskega jezika* (1992). *Kratice* je definirana kot beseda, nastala iz sklopljenih krnov večbesedne zveze, npr. *OF* iz *O + F*. Sčasoma se občutek za kratičnost lahko izgubi (prim. *laser*). Sopomenka kratice je akronim. *Krajšava* je definirana kot vse, kar je okrajšano, tudi simbolno ali kratično, npr. *nam.* (*namesto*).

3 Zgodovinski oris obravnavanja krajšav

Kljub temu da so krajšave v porastu predvsem v zadnjih letih, le niso novodobni pojav. Razlaga kratice je bila zapisana že v Levčevem *Slovenskem pravopisu* iz leta 1899, nato pa še v Breznikovem iz leta 1920 in v Beznikovem in Ramovševem iz leta 1935. Kratice je mogoče najti tudi v pravopisih iz let 1950 in 1962 (Logar 2003: 131). V pravopisih iz let 1950 in 1962 je kratica nadpomenka za druge tipe krajšav. V *Slovenskem pravopisu* iz leta 2001 (SP 2001) ostaja krovni pojem krajšava. Poimenovanja so se v preteklosti torej izmenjevala.

Krajšave so definirali tudi številni slovničarji, npr. Peter Dajnko v slovnici *Lehrbuch der Windischen Sprache* iz leta 1824, Anton Janežič v delu *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim ciriliškim berilom za Slovence* iz leta 1854, Anton Breznik v delu *Slovenska slovnica za srednje šole* iz leta 1916 (Kompara 2005: 14–20).

Tudi Tomo Korošec je v članku O krajšavah (Korošec 1993) natančno analiziral krajšave in se pri delu opiral predvsem na pravopisna pravila iz leta 1990 (SP 1990) in na Toporišičevo *Enciklopedijo slovenskega jezika* (Toporišič 1992). SP 1990 ima poglavje z naslovom *Krajšave* in ločuje med kraticami, formulami, simboli in okrajšavami. Vse te izraze združuje pod nadpomenko krajšava. Pojem krajšave se ne zamenjuje več z vrstnimi poimenovanji. SP 1990 vsebuje še *Slovarček manj znanih jezikoslovnih izrazov*, ki predstavlja definicije krajšave, kratičnega imena, krna in okrajšave (Korošec 1993: 15–27). Obsežen nabor slovenskih krajšav lahko najdemo tudi v samem slovarskem delu *Rečnika jugoslovenskih skraćenica* (Zidar 1971), prisotne so tudi v slovarskem delu *Slovarja tujk* (Verbinc 1968), nekaj jih je mogoče najti tudi v dodatku *Slovarčka tujk in kratic* (Verbinc 1969).

3.1 Klasifikacija krajšav po Rodetu

Prvi podrobnejši poskus opredelitve krajšav je podal Rode leta 1974. Deli jih na krajšave, okrajšave in kratice. Okrajšave se pišejo z malimi črkami in za njimi stoji pika, ko jih preberemo, pa jih vedno izgovorimo celotno, tj. neokrajšano, npr. *l.* beremo kot *leto*. Kratice se pišejo z velikimi črkami in brez pik in jih pri branju ne razvezujemo, torej ne izgovorimo celega neokrajšanega besedila. Med krajšave ne sodijo znamenja, simboli in okrajšanke. Dogovorjeni znaki so znamenja in simboli, z njimi pa zaznamujemo pojme, ne da bi izpostavili celotno ime pojma. Ko jih preberemo, izgovorimo ime pojma in ne znaka, npr. *kg* beremo kot *kilogram* in ne [ka-ge]. Okrajšanke spadajo med samostojne besede, ki imajo lastno vsebino in obliko, nastale pa so iz kratic po besedotvornih pravilih in imajo lastno podstavo, iz katere tvorimo nove besede, npr. *Skoj*, *skojevec*, *skojevka*, *skojevski*. (Rode 1974: 215)

3.1.1 Okrajšave

»Okrajšave so najstarejša oblika krajšav« (Rode 1974: 215). So priložnostne in ustaljene. Priložnostne si zamisli pisec in jih uporablja zgolj v določenem kontekstu. »Ko se raba takih, priložnostnih okrajšav razširi in jo sprejme večji krog uporabnikov, postanejo ustaljene« (Rode 1974: 215). Ustaljene okrajšave naj bi znal prebrati vsak povprečen bralec. V jezikovnem sistemu pa so ustaljene le okrajšave. Po obliki se okrajšave delijo na nesestavljene in sestavljene. Gre za proces, po katerem prvotno, neokrajšano besedilo tvori ena beseda, lahko tudi dve in več (Rode 1974: 215).

3.1.1.1 Nesestavljene okrajšave

Nesestavljene okrajšave nastanejo s prekinitvijo ali krčenjem. Pri prvem postopku, tj. pri prekinitvi, se zapiše le začetni del neokrajšanega besedila, npr. *o.* za 'oče' ali *tel.* za 'telefon'. Pri krčenju pa se zapišejo le določeni deli neokrajšanega besedila, npr. *dr.* za 'doktor' ali 'doktorica', *ga.* za 'gospa', *rkp.* za 'rokopis' (Rode 1974: 216).

3.1.1.2 Sestavljene okrajšave

»Sestavljene okrajšave delimo v dve skupini: take, katerih člene pišemo ločeno, in take, katerih člene pišemo skupaj« (Rode 1974: 216). »Prve so lahko sestavljene iz dveh členov, npr. *d. d.*, *ing. arh.* ali iz treh in več, npr. *dr. h. c.*, *z. z. o. z.*« (Rode 1974: 216). Okrajšave, kot so *npr.*, *itd.* in *ipd.*, se pišejo skupaj (Rode 1974: 216).

3.1.2 Kratice

Glede na način nastanka so kratice »inicialne, zlogovne in kombinirane« (Rode 1974: 216).

3.1.2.1 Inicialne kratice

Inicialne kratice so sestavljene iz začetnic, tvorimo jih tako, »[...] da vsaki besedi prvotnega neokrajšanega besedila vzamemo prvo črko in jih združimo (Republiška izobraževalna skupnost RIS)« (Rode 1974: 216). Glede na to, kako se preberejo, jih je mogoče deliti na glasovne in črkovalne. Pri glasovnih je mogoče brati kratico

»kot besedo, ki jo tvorijo inicialke: *NUK* [nuk], *VOS* [vos]« (Rode 1974: 216). »Črkovalne kratice tvorimo tako, da v besedo družimo imena inicialk« (Rode 1974: 216). Lahko se berejo po domače ali tuje. »Po domače jih izgovarjamo ali poimensko ali s polglasnikom. Poimensko beremo kratice tako, da družimo v besedo imena posameznih inicialk, kot jih poznamo pri abecedi: *UKV* [u-ka-ve], *PTT* [pe-te-te]. S polglasnikom izgovarjamo kratico tako, da vsakemu soglasniku dodamo še polglasnik. [...] Po tuje izgovorimo črkovalne kratice tako, da v besede družimo inicialke, izgovorjene tako, kot to zahteva jezik, iz katerega smo kratico prevzeli: *HJ* [ha-jot], *BBC* [bi-bi-si], *BCG* [be-se-že].« (Rode 1974: 216)

3.1.2.2 Zlogovne kratice

»Zlogovne kratice tvorimo tako, da vsaki besedi neokrajšanega besedila vzamemo prvi zlog ter jih združimo v novo besedo: *Narodni magazin – NAMA*, *Tovarna sanitetskega materiala – TOSAMA*« (Rode 1974: 217).

3.1.2.3 Kombinirane kratice

»Kombinirane kratice nastanejo s kombinacijami glasovno branih črk in zlogov: *Industrija metalnih polizdelkov – IMPOL*, *Tovarna motorjev Sežana – TOMOS*, *Industrija kovinske opreme – INKOP*« (Rode 1974: 217).

3.1.3 Znamenja in simboli

Znamenja in simboli so znaki, ki so mednarodno dogovorjeni in se v jeziku izgovarjajo skladno z zakoni jezika. »Oblikoslovno jih prilagodimo sobesedju«, npr. *l l* beremo 'en liter' itd. (Rode 1974: 218). Znamenja in simboli se pišejo s črkami, s številkami, s posebnimi znamenji in s kombinacijami teh načinov, vedno pa se pišejo brez pike. »S črkami pišemo večino mednarodnih fizikalnih enot, simbole za kemične prvine, oznake na avtomobilih in podobno« (Rode 1974: 218). Kot znake lahko uporabljamo črke tudi v geometriji, zemljepisu in drugod. Velikokrat pa se poleg črk naše abecede uporabljajo tudi črke grške abecede in črke drugih črkopisov. Od okrajšav se razlikujejo po tem, da se pišejo brez pike. Med posebne znake sodijo vsa znamenja, s katerimi nadomestimo besede za določene pojme, ko nekaj napišemo. Tak primer so: %, +, \$... »Znamenja pogosto nastopajo kot kombinacija črk, števk in posebnih znakov: $-12^{\circ} C$, $20 kW$, $7,7\%$ « (Rode 1974: 218). Znamenja in simbole moramo pisati v skladu z mednarodnimi dogovori. Če z znamenji tvorimo zloženke, jih pišemo z vezajem, npr.: *20-letnica*, *H-bomba*, *A-drog* (Rode 1974: 218).

4 Krajšave v SP 2001 in SSKJ

4.1 Krajšave po Slovenskem pravopisu 2001

Zadnja izčrpna klasifikacija krajšav je v SP 2001. Tudi tu je nadpomenka krajšava, deli pa se na kratico (*SAZU*), formulo (*NaCl*), simbol (*Na*, *cm*) in okrajšavo (*oz.*, *npr.*, *d. d.*) Po SP 2001 je kratica samostalni, nastal iz začetnih delov večbesednega poimenovanja. Kratice se izoblikujejo iz besed in stalnih besednih zvez s krnitvijo

podstavnih besed in sklapljanjem. Enaka razlaga tvorbe kratic je tudi v Toporišičevi *Slovenski slovnici* iz leta 1991. Slovenščina ima vse več domačih in privzetih kratičnih in simbolnih poimenovanj, ki se izoblikujejo s ktnitvijo besed ali stalnih besednih zvez. Okrniijo se navadno do začetnih črk. Take so *meter – m* in *tempus – t*. Krni iz besednih zvez se nato strnejo v kratico in npr. iz *S, A, Z, U* nastane kratica *SAZU*. Lahko se jih strne tudi v formulo in dobi npr. *NaCl* za *natrijev klorid*. Če je krn en sam, se ga uporablja kot simbol in ne kot kratico, recimo *H* za *vodik* ali *t* za *čas*. Simbole za merske enote se piše s presledkom in vedno za številko, recimo *35 m* ‘metrov’, *5 a* ‘pet arov’. Krne v kraticah se lahko piše z velikimi začetnicami ali mešano, recimo: *TAM, SAZU, BiH*. Kratice se berejo kakor druge besede, recimo *TAM* [tám], ali črkovalno, recimo *SP* [espé], samo izjemoma pa se jih izgovarja, kot zahteva tuji jezik, recimo *BBC* [bibisi]. Formule se navadno bere črkovalno *CO* [ceó], simbole pa črkovalno zgolj pri narekovanju. Simbole se razvezuje v prvotna poimenovanja, velikokrat pa se jih tudi prevaja: *Na – natrij, t – čas*. Za kraticami, formulami in simboli ni krajšavnih pik. Izgovorjene črkovalno brane kratice se naglašujejo le na koncu: *SP* [espé], *RTV* [rtevé]. Kratice, ki se berejo nečrkovalno, s pogosto rabo prehajajo med navadno pisano besedje in se lahko pišejo tudi takole: *sit, Unesco, Tam*. Okrajšave so po SP 2001 besede ali besedne zveze, ki so zapisane okrajšano, pika pa je znamenje okrajšanosti, recimo: *oz. – oziroma, t. i. – tako imenovani, d. d. – delniška družba*. V nasprotju s kraticami so okrajšave le pisne; ko beremo besedilo, jih običajno besedno razvezujemo, recimo *prim.* preberemo kot *primerjaj(te)* in ne kot [prim]. Le pri narekovanju običajno lahko beremo okrajšave tudi črkovalno. Okrajšave besednih zvez se pišejo s presledkom za vsako okrajšano besedo: *n. m.* za ‘navedeno mesto’, *red. prof.* za ‘redni profesor’, *d. d.* za ‘delniška družba’. Zloženske okrajšamo tako, da dele, ki so okrajšani, pišemo brez presledka, npr.: *l.r.* za ‘lastnoročno’, *lit.zg.* za ‘literarnozgodovinski’. Skupaj pa se pišejo okrajšave, kot so *itd., ipd., npr., tj.* Po pravopisu brez vmesne pike pišemo okrajšave ene besede, iz katere jemljemo značilne črke za besedno razločevanje: *jsl.* za ‘južnoslovanski’, *plpf.* za ‘pluskvamperfekt’, *ide.* za ‘indoevropski’ (SP 2001: 121–122).

4.2 Krajšave v Slovarju slovenskega knjižnega jezika

SSKJ je enojezični razlagalni slovar, ki vsebuje okrog 110.000 gesel in podgesel in je naše temeljno slovaropisno delo. Besedni zaklad sodobnega knjižnega jezika v širšem smislu zajema prek 400.000 besed, v ožjem pa 110.000. V širšem smislu zato, ker so zajete tudi stalne besedne zveze, frazemi in termini itd. Izvzete so kratice in formule ter lastna imena (Lazar 1994). Zanimivo je dejstvo, da je trenutno edini ustrezeni vir za prepoznavanje pomenov kratic in krajšav SP 2001. SSKJ razlag za kratice in krajšave (kot samostojna gesla) sploh nima, pri podstavnih besedah in zvezah pa ima prikazane (v oglatih oklepajih) kratice, npr. *a* pod *ar*, *m* pod *meter*, *dr.* pod *doktor*, pa tudi izmuzljivke kot *VOS* pod *vosovec*. Prikaz pa je žal delen, izbiren in ni sistematičen. To je za enojezični slovar nenavadno, saj tuji enojezični slovarji, npr. italijanski in angleški (ogledali si jih bomo v nadaljevanju), običajno vsebujejo tudi kratice in krajšave. Pri iskanju krajšav in krajšavnih razvezav si tako lahko pomagamo s SP 2001, ki obsega tudi precejšnje število tujih krajšav.

5 Krajšave v splošnih in specializiranih slovarjih

V nadaljevanju sledi pregled zastopanosti krajšav v slovarjih za enkodiranje in dekodiranje ter v tujih enojezičnih slovarjih. V ta namen je bil pregledan položaj krajšav v splošnih eno- in dvojezičnih slovarjih in specializiranih tujih slovarjih.

5.1 Krajšave v angleških slovarjih

V angleškem enojezičnem slovarju *Collins COBUILD English Dictionary* (Sinclair 1999) so krajšave dobro zastopane. Vključene so v sam slovar, a jim žal ni namenjeno posebno poglavje na začetku ali koncu slovarja, kot pri nekaterih drugih sorodnih slovarjih, ki so predstavljeni v nadaljevanju. Splošni dvojezični *Veliki angleško-slovenski slovar* (Grad 1998) vsebuje 100.000 gesel in na koncu kar 32 strani namenja krajšavam. *Slovensko-angleški slovar* (Grad – Leeming 1997), ki prav tako vsebuje 100.000 gesel, ima na začetku nekaj slovarskih krajšav, vendar nima posebnega poglavja, namenjenega krajšavam, niti ne vsebuje krajšav v samem slovarju. V angleščini je veliko enojezičnih krajšavnih slovarjev. Angleški specializirani slovar krajšav je na primer *The Dictionary of Acronyms and Abbreviations in Applied Linguistics and Language Learning* (Jung 1991) ali Penguinov *Everyman's Dictionary of Abbreviations* (Paxton 1983), ki vsebuje 27.000 gesel (Kompara 2005: 12). Nikakor ne gre spregledati nove slovarske pridobitve, *Velikega angleško-slovenskega slovarja*, ki je izšel v letih 2005–2006 v sodelovanju med založbo *Oxford University Press* in *DZS* (Gabrovšek idr. 2005–2006). Iz besedilnih korpusov *Bank of English in British National Corpus* ter *Fida* je bil izdelan sodoben angleško-slovenski slovar, ki spremlja stanje sodobne angleščine in slovenščine ter odseva aktualna sporazumevalna razmerja med jezika. Slovar celovito pokriva splošno angleško besedišče in strokovno izrazje, vključuje pa tudi britanske in ameriške različice, krajšave in lastna imena. V slovarju so številne krajšave (gre predvsem za kratice), ni pa npr. mednarodnih krajšav – kemijskih simbolov, simbolov za trdoto svinčnikov, mednarodnih avtomobilskih oznak. Slovar je izšel v dveh knjigah, krajšave so v samem slovarju, posebnega poglavja, namenjenega krajšavam, pa ni.

5.2 Krajšave v italijanskih slovarjih

Italijanski splošni enojezični slovar *Zingarelli* (Zingarelli 2000) ima v prilogi 24 strani krajšav. Dvojezični *Slovensko-italijanski slovar* (Kotnik 1992) ima le na začetku slovarja nekaj izključno slovarskih krajšav, v samem slovarju nima krajšav niti nima posebnega poglavja, namenjenega krajšavam. Slovar je že zelo star in vsebuje le 35.000 gesel. Novejša slovarska pridobitev, *Veliki slovensko-italijanski slovar* (Šlenc 2006), pa vsebuje 80.000 gesel in ima krajšave zajete v samem slovarju nima pa posebnega dodatka, ki bi jim bil namenjen. Na začetku slovarja je tudi seznam okrajšav, kvalifikatorjev in simbolov, ki so uporabljeni v slovarju. *Veliki italijansko-slovenski slovar* (Šlenc 1997) prav tako vsebuje 80.000 gesel in ima na začetku seznam okrajšav, kvalifikatorjev in simbolov, ki so uporabljeni v slovarju, na koncu slovarja pa je 15 strani italijanskih krajšav in slovenskih prevedkov. V italijanščini sta še dva specializirana slovarja krajšav: *Dizionario di sigle, abbreviazioni e simboli* (Righini 2001), ki ima 10.000 gesel, in *Dizionario delle sigle e degli acronimi* (Malossini 1999) z 8000 gesli.

5.3 Krajšave v nemških slovarjih

Nemški enojezični slovar *Deutsches Universal Wörterbuch* (Drosdowski 1989) ima krajšave le v samem slovarskem delu, nima pa dodatka. Prav tako imata *Veliki slovensko-nemški slovar* (Debenjak 2003) in *Veliki nemško-slovenski slovar* (Debenjak 2001) krajšave le v samem slovarju. Nemci imajo tudi krajšavni slovar *Das Wörterbuch der Abkürzungen* (Steinhauer 2005), ki šteje 50.000 nemških in tujih gesel. Žal pa tuje krajšave niso prevedene v nemščino.

5.4 Krajšave v španskih in francoskih slovarjih

Španski enojezični slovar *Clave: Diccionario de Uso del Español* (García Marquez 2002) vsebuje krajšave v samem slovarskem delu in ima na koncu slovarja 15 strani krajšav. V *Slovensko-španskem slovarju* (Grad 2000) ni krajšav niti v slovarskem delu niti ni dodatka, le na začetku je seznam slovarskih krajšav. *Špansko-slovenski slovar* (Grad 2001) ima slovarske krajšave tudi na začetku slovarja in jih v slovarskem delu ne vsebuje, ima pa na koncu slovarja 11 strani španskih krajšav. Francoski *Le Nouveau Petit Robert* (Robert 1996) ima krajšave v samem slovarskem delu, dodatka pa ne. *Slovensko-francoski slovar* (Jesenik 2005) ne vsebuje krajšav. *Francosko-slovenski slovar* (Grad 2004) tudi nima krajšav v slovarskem delu ima pa šest strani dodatka. Tudi Francozi in Španci imajo številne krajšavne slovarje.

Opazimo lahko, da krajšav ne vsebujejo predvsem slovarji za enkodiranje, z izjemo novega *Velikega slovensko-italijanskega slovarja* (Šlenc 2006) in *Velikega slovensko-nemškega slovarja* (Debenjak 2003). Krajšave običajno zajemajo slovarji za dekodiranje in enojezični slovarji, z izjemo SSKJ.

5.5 Krajšavni slovarji pri nas

Nekateri tuji enojezični slovarji vsebujejo tudi obsežne krajšavne dodatke, ki so uporabniku v veliko pomoč. V slovenščini tovrstnega novejšega slovarja še nimamo, z izjemo spletnega *Slovarčka krajšav* (<http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>), ki vsebuje 5700 slovenskih in tujih krajšav. Slovenci smo dobili prvi slovenski slovar krajšav *Kratice: mala izdaja* leta 1948 (Župančič 1948), do danes pa ni nihče napisal prenovljene izdaje ali novega tovrstnega dela. Župančičev slovar kratic je razmeroma nepoznan in redek. Slovar, ki uporablja kot krovni pojem poimenovanja *kratico*, je izšel pri Državni založbi Slovenije. V slovarju niso samo krajšave iz časa nastanka slovarja in slovenskega izrazja, temveč tudi starejše in tuje krajšave, ki se zapisujejo tako, kakor so se pojavile v knjigah, revijah in časopisih. Abecedno urejeni slovarski del zajema na 36 straneh številne krajšave, ki jih danes ne uporabljamo več oziroma niso več tako pogoste, saj so vezane na obdobje nastanka slovarja oziroma na čas pred njegovim nastankom. Nekatere krajšave, predvsem tuje, imajo poleg pomena tudi razlago. Slovarju sledijo *Dodatek*, v katerem so krajšave za učne predmete razvrščene v posebna poglavja, indijski desetiški sestav, arabske (indijske) številke, rimske številke, računski znaki, dolžinske, ploskovne, prostorninske, utežne in časovne mere ter kratice za denar in celo preračunski tečaj z nekaterimi valutami, oznake za formate papirja, znaki za strani neba in nekateri kemijski elementi (Župančič 1948).

6 Spletne zbirke krajšav

Ker so krajšave rastoči pojav, ki nenadoma pride v jezik in v nekaterih primerih tudi nenadoma izgine iz njega, so posledično tudi težko ulovljive. Slovarji v knjižni obliki jim po eni strani navadno ne namenijo dovolj prostora in pozornosti, po drugi strani pa preprosto prereditko izhajajo, da bi bili kos spremembam. Na voljo so še drugi načini beleženja krajšav, predvsem spletne zbirke, ki so lahko veliko bolj ažurne. Nekatere med njimi uporabniku tudi omogočajo, da sam doda krajšave in krajšavne razvezave. Primer spletne zbirke je že omenjeni *Slovarček krajšav* (<http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>) Med tujimi gesli v njem so francoske, italijanske, nemške, angleške, španske in ruske krajšave, ki se uporabljajo v slovenskem prostoru. Krajšave imajo dodan pomen, tuje pa slovenski prevod. Nekatere krajšave imajo več različnih pomenov, ki so navedeni v enem slovarskem geslu (gl. krajšavo *CD*, <http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>) in uvedeni z arabskimi številkami. Tuje krajšave imajo pred pomenom označen izvorni jezik. Slovarček sicer ni razlagalni, ampak ponekod vseeno vsebuje razlage krajšav, tujih in slovenskih (gl. krajšavi *MAT* in *CE*, <http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>), dostikrat kot pomoč pri zapletenem iskanju ustreznega pomena krajšave. *Slovarček* je nastajal od leta 2004 in je do svoje spletne postavitve postal bogatejši za več kot tisoč krajšav. Krajšave so preverjene v različnih virih (gl. seznam virov, <http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>). Prednost spletne zbirke sta možnost hitrega ažuriranja in preprosto iskanje. Podobna spletna zbirka, ki poleg področne terminologije zajema tudi krajšave, je *Evroterm* (<http://www.sigov.si/evroterm/>), terminološka zbirka izrazov, ki je začela nastajati med pripravljanjem slovenske različice pravnih aktov Evropske unije v okviru *Sektorja za prevajanje, redakcijo in terminologijo Službe Vlade RS za evropske zadeve (SVEZ)*. Zbirka želi zagotoviti čim bolj poenoteno rabo terminologije pri pripravi slovenske različice pravnih aktov EU. Na spletu je na voljo od avgusta 2000, ureja in dopolnjuje se dnevno, vsebuje pa okrog 89.000 izrazov, ki izvirajo iz prevodov pravnih aktov EU in drugih dokumentov, ki jih prevajajo v državni upravi. Zbirka je večjezična in zajema številne jezike, žal pa vsi jeziki niso tako dobro zastopani kot angleščina. V zbirki so tudi krajšave, predvsem kratice angleškega izvora, ki so vedno prevedene v slovenski jezik in občasno tudi v druge tuje jezike, ni pa okrajšav in slovenskih krajšav. Zbirka vsebuje okrog 4000 krajšav. Seveda je na spletu tudi veliko tujih, predvsem angleških krajšavnih zbirk oziroma iskalnikov krajšav. Med večjimi zbirkami je *Acronym Finder* (<http://www.acronymfinder.com/>), ki uporabniku omogoča iskanje krajšav ali krajšavnih razvezav in tudi vnos nove definicije krajšave. Podobno deluje tudi *The Free Dictionary* (<http://acronyms.thefreedictionary.com/>). Spletne zbirke so nedvomno ažurnejše od knjižnih, se pa nove krajšave v jezikih pojavljajo prehitro, da bi jih ročno vnašali v obsežne zbirke. Zato se številni avtorji ukvarjajo s problematiko samodejnega prepoznavanja krajšav v besedilih in samodejnega oblikovanja spletnih slovarjev in zbirk krajšav. V nadaljevanju je predstavljenih nekaj tovrstnih pristopov.

7 Algoritmi za prepoznavanje krajšav

Na spletu je na voljo vedno več krajšavnih slovarjev in zbirk. Spletni slovar ima lahko zelo obsežen slovarski del, ki se preprosto in hitro ažurira in tako vključuje naj-novejše krajšave. Nekateri spletni slovarji nove krajšave vključujejo kar samodejno, to jim omogočajo algoritmi za prepoznavanje krajšave in krajšavnih razvezav.

7.1 Zbirka ADAM

Krajšave so pomemben terminološki tip tudi na področju biomedicine. Čeprav s tega področja že obstaja nekaj zbirk krajšav, te večinoma niso namenjene širši javnosti ali pa niso dovolj izčrpne ter se osredinjajo zgolj na akronime kot tip krajšave. ADAM (http://128.248.65.210/arrowsmith_uic/adam.html) je zbirka krajšav s tega področja, ki zajema splošno uporabljene krajšave in krajšavne razvezave. Pozornost namenja akronimom in preostalim krajšavam. Rezultat raziskave je algoritem za prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav iz zbirke MEDLINE (<http://medline.cos.com/>). ADAM je izredno natančen (97,4-odstotno) in vključuje večino pogosto uporabljenih krajšav, prisotnih v zbirki *Unified Medical Language System* (UMLS) (<http://umlsks.nlm.nih.gov/>) in *Stanford Abbreviation Database* (<http://abbreviation.stanford.edu/>). Tretjina krajšav iz ADAM-a je novih, niso bile še vključene v nobeno od omenjenih krajšavnih zbirk. 19 odstotkov novih krajšav ne sodi med akronime in zajema sedem različnih tipov krajšavno-razvezavnih parov. Zbirka ADAM je prosto dostopna.

Literatura s področja biomedicine se poveča za približno 900.000 člankov letno, kar zbirkam, kot je *Unified Medical Language System*, otežuje zapisovanje vseh krajšav. Da bi rešili težavo, so bile uporabljene številne tehnike za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav za potrebe biomedicinskih besedil, poleg tega je bilo izdelanih nekaj spletnih krajšavnih zbirk (Wren idr. 2005). Prepoznavanje krajšavnih razvezav je zelo pomembno pri reševanju pomenov krajšav pri biomedicinskih besedilih (Friedman 2000; Aronson 2001). Akronimi, ki se pojavljajo v zbirki ADAM, so besede, sestavljene iz začetnih črk ali drugih črk krajšavne razvezave, npr. *NASA* je akronim razvezave *National Aeronautics and Space Administration*. Tudi krajšava *CKB* v pomenu *brain creatine kinase* predstavlja akronim, čeprav ne sledi običajnemu zaporedju. Prisotne so tudi krajšave, ki ne sledijo določenemu leksikalnemu zaporedju, npr. krajšava *11p* v pomenu *the short arm of chromosome 11*. Opazimo da v krajšavni razvezavi ni uporabljena črka p.

V nadaljevanju je predstavljena sistematična metoda za prepoznavanje pogosto uporabljenih krajšav in krajšavnih razvezav v zbirki MEDLINE. Metoda temelji na petih zaporednih korakih: v prvem koraku izluščijo krajšave kandidatke in sobesedilo, v katerem nastopajo; v drugem koraku sledi prepoznavanje krajšavnih razvezav ob uporabi statističnih podatkov iz sobesedila; v tretjem filtriranje parov krajšav in krajšavnih razvezav glede na pravilo o dolžini; v četrtem koraku preverijo, ali so krajšave, uporabljene v besedilu, ločene od krajšavnih razvezav; v petem koraku pa skupaj združijo morfološko podobne razvezave, ki ustrezajo krajšavam (Zhou – Torvik – Samlheiser 2006: 1–6).

7.1.1 Koraki

V prvem koraku so luščili posamezne besede znotraj oklepajev iz zbirke MEDLINE. Da so dobili vsebino krajšav, so izluščili 3N (N pomeni dolžino krajšave kandidatke v znakih) besed levo od odprtega oklepaja v povedi. Kot primer vzemimo besedilo: »To assess the proportion of hospitalized patients who tested positive for human immunodeficiency virus (HIV) by a routine inpatient testing service [...]«. *HIV* je bil izbran kot krajšava kandidatka (krajšavne oblike) in devet (3 × 3) predhodnih besed pred odprtim oklepajem *hospitalized patients who tested positive for human immunodeficiency virus* je bilo izbranih kot sobesedilo. V primeru dvojnega oklepaja je izluščen zunanji oklepaj oziroma vsebina iz zunanjega oklepaja. Na primer, pri »decrease inserumfreetriiodothyronine (FT(3)) levels [...]«, bo *FT(3)* izbran kot kandidat. Avtorji so se odločili, da raziskujejo le krajšave znotraj oklepajev, saj je večina krajšav v besedilu definiranih kot *razvezava (krajšava)*, čeprav so tudi izjeme. Odločili so se tudi, da vključijo le samostojne besede, čeprav večbesedne krajšave seveda tudi obstajajo. Trenutni model žal še ni sposoben ločevati med večbesednimi krajšavami iz oklepajev, vključno z biomedicinskimi termini, ki niso krajšave. Da bi določili, ali je pomembno vključiti večbesedne krajšave, so preučili najpogostejše večbesedne krajšave iz zbirke *Stanford Abbreviation Database*. Opaženo je bilo, da gre pretežno za sestavljene krajšave tipa *DPP III* v pomenu *Dipeptidyl Peptidase III*. Tovrstne primere je nujno treba obravnavati glede na enobesedne krajšave/razvezave *Dipeptidyl Peptidase (DPP)*. V zbirko ADAM so bile vključene le enobesedne krajšave, krajšave z eno črko, na primer *A-Z*, niso šteli kot pomembne za obravnavo. V zbirki *Stanford Abbreviation Database* se pogosto rabijo samo *1-adrenaline (A)*, *1-phosphate (P) in 1-hour (H)*. Krajšave kandidatke so bile omejene na enobesedne krajšave z dvema ali več črkovno-številskimi znaki. Izločene so bile rimske številke, ki se jih v besedilu pogosto uporablja za številčenje. Izbran je bil vzorec »razvezava (krajšava)« [f1] namesto »(razvezava) krajšava« [f2] ali »(krajšava) razvezava« [f3] ali »krajšava (razvezava)« [f4]. Preučili so naključni vzorec krajšav iz zbirke *Stanford Abbreviation Database* in opazili, da jih v MEDLINE besedilih kar 99,2 odstotka sledi vzorcu »razvezava (krajšava)«, v primeru s preostalimi možnimj pari. Da so to domnevo potrdili, so naključno izbrali tisoč parov, ki so v zbirki ADAM in niso v zbirki *Stanford Abbreviation Database*. Za vsak par so upoštevali tele štiri prej navedene oblike: f1, f2, f3 in f4. V 98 odstotkih primerov se je pojavil par *razvezava (krajšava)*. Vključili so 3N-besed iz sobesedila, saj je bilo prikazano, da je pravilno razvezavo mogoče z lahkoto najti znotraj 3N-besed krajšave, ki je akronim. Rezultati so potrdili, da se to dogaja tudi s krajšavami, ki niso akronimi. Morfološko podobne krajšave so bile združene in obravnavane kot variante istega termina. Na primer *APC* se lahko zapiše kot *APC*, *Apc*, *ApC*, *aPC*, *APc*, *apc*, *AP-C* ali *Ap-C*. Po združevanju podobnih krajšav je nastala zbirka podatkov, ki pomaga pri prepoznavanju novih razvezav.

V drugem delu se ukvarjajo s težavami pri prepoznavanju krajšavnih razvezav kandidatov znotraj 3N-besed, ki stojijo levo od krajšave znotraj oklepajev. Na primer: *APC* (ali različice zapisa *Apc*, *ApC* itd.) so se v oklepajih pojavile 4579-krat v 4472 člankih. Razvezava *Adenomatous Polyposis Coli* se je pojavila 807-krat v 705 člankih na levo od krajšave (*APC*). Vprašanje je, kako prepoznati razvezave kot

ustrezno razvezavo krajšave *APC* in ne kot krajšo in daljšo razvezavo, brez uporabe kakršnih koli leksikalnih podatkov, kot je na primer sovpadanje črk. Začeli so z *APC* in preučili vsak korak. Celoten proces je formaliziran in razdeljen v naslednje zaporedje korakov:

- tokenizacija konteksta,
- štetje pojavnic v kontekstu,
- določitev kandidata razvezave,
- odstranitev neustreznih kandidatov.

Glede na dolžino so razvezave po navadi daljše od krajšav. Njihovo razmerje (dolžina razvezave/dolžina krajšave, pri čemer je dolžina določena kot število znakov) so uporabili za filtriranje parov krajšava/razvezava. 95 odstotkov enobesednih krajšav/razvezav v zbirki *Stanford Abbreviation Database* ima navedeno razmerje $\geq 2,5$, zato je bila v raziskavi izbrana ta vrednost. V četrtem koraku so preverili, ali so krajšave uporabljene v besedilu ločeno od razvezav, v petem pa so združili morfološko podobne razvezave, ki ustrezajo krajšavam.

7.1.2 Izsledki

V zbirki MEDLINE je bilo preučenih vseh 15.433.668 navedkov (naslovov in izvlečkov). Z zgornjo metodo je bilo najdenih 512.314 parov krajšav/razvezav. Po združevanju morfoloških različic je imel ADAM 59.405 parov krajšav/razvezav. Pri merjenju kakovosti parov so ugotovili, da pri dveh naključnih izborih po tisoč parov krajšav/razvezav nastopi 23 in 29 napak; stopnja napake je 2,6-odstotna. Opazovali so tri tipe napak: npr. položaj krajšave ni bil desno od razvezave, temveč na sredini, npr. *electron (EM) microscopic examination: electron* je bil izluščen kot razvezava krajšave *EM* in *microscopic* je bil izpuščen. Včasih ni standardne oblike razvezave krajšave, npr. za krajšavo *CelB* je sistem beležil razvezavo *Pyrococcus furiosus*, razvezava pa je *the beta-glucosidase from the hyperthermophilic archaeon Pyrococcus furiosus*. Do tega je prišlo zaradi različnih možnosti zapisa razvezave (npr. *hyperthermostable beta-glycosidase from Pyrococcus furiosus*). V nekaj primerih se je krajšava nanašala na razvezave, ki nimajo različnih začetnih besed, ampak se končajo z enako besedo ali zaporedjem besed npr. *CCQ* je lahko *Cancer Coping Questionnaire*, *Cocaine Craving Questionnaire* ali *Common Core Questionnaire*. Nobena od navedenih oblik ni prevladovala in se ni pojavljala pogosto (Zhou – Torvik – Samlheiser 2006: 1–6).

7.2 Pristop Sateve in Nikolova

S prepoznavanjem krajšav sta se ukvarjala tudi Vesna Satev in Nicolas Nikolov. Obravnavala sta luščenje krajšav v srbskem jeziku ob uporabi svetovnega spleta kot korpusa. Uporaba svetovnega spleta v vlogi korpusa je razmeroma nova, vendar žal še niso na voljo ustrezna orodja za raziskovanje spleta, ki bi bila primerna za jezikoslovne potrebe. Avtorja sta izbrala avtomatično spletno preiskovanje (angl. *crawling*) kot proces zbiranja podatkov s spleta, da bi iz njega izluščila krajšave v srbskem jeziku. Pokazala sta, da se z uporabo spleta kot korpusa da najti veliko

predvsem novih krajšav. Korpusi so prinesli nove načine preverjanja jezikoslovnih hipotez, ki prej, pri ročni obdelavi podatkov, niso bili možni in predstavljeni. Sicer pa tudi korpusno raziskovanje ni brez pomanjkljivosti. Po mnenju avtorjev je lahko izdelava korpusa zelo draga, korpusi predstavljajo jezik le v določenem časovnem okviru in navadno ne ponujajo dostopa do ažurnih podatkov o jezikovni rabi ali spremembah, ki nastopajo v jeziku. To so, po mnenju avtorjev, tudi razlogi, zaradi katerih vse bolj uporabljamo splet kot vir, ki vsebuje tudi več besedilnih virov kot klasični besedilni korpusi. Splet je za nekatere jezike lahko tudi edini dostopni vir za preučevanje. Poleg tega je splet prosto dostopen skoraj kjer koli in kadar koli. V prispevku avtorja poudarjata prednosti spleta in menita, da je splet veliko boljše izbira tudi od razmeroma obsežnega korpusa (Satev – Nikolov 2008: 75).

Čeprav Chiari (2007) meni, da je splet po obsegu res lahko obravnavan kot korpus, niso pa jeziki v njem ustrezno zastopani, saj so najštevilnejša angleška besedila, ki jih je kar 70 odstotkov, sledijo jim japonska, nemška in francoska. Splet zajema pretežno besedila o novih tehnologijah in novicah, besedila iz klepetalnic in s forumov, manj pa je regionalnih različic, primerov govora ali literarnih besedil (Chiari 2007: 54–55).

7.2.1 Koraki

Sateva in Nikolov sta svoje trditve podprla s primeri. Pravita, da je bilo število spletnih strani v indeksih iskalnikov leta 2005 od 10 do 20 milijard. Gre predvsem za tako imenovani »vidni del«, veliko pa je še »nevidnega dela«, to so predvsem dokumenti, ki niso dostopni prek iskalnikov. Raziskovalci skušajo odpraviti tudi te pomanjkljivosti, vendar so z delom še bolj na začetku. Jezikoslovci na spletu, ki vsebuje širok nabor besedil, lahko uporabljajo tudi spletno večjezikovnost. Splet uporablja 35,2 odstotka Angležev, 13,7 odstotka Kitajcev, 8,4 odstotka Japoncev, 9,0 odstotka Špancev, 6,9 odstotka Nemcev, 4,2 odstotka Francozov, 3,9 odstotka Korejcev, 3,8 odstotka Italijanov, 3,1 odstotka Portugalcev, 1,7 odstotka Nizozemcev in 10,1 odstotka preostalih. Po mnenju avtorjev je še ena prednost spleta kot korpusa že omenjeno dejstvo, da za nekatere jezike ostaja edini vir informacij. Jezikoslovci sicer potrebujejo čim bolj različne podatke, za odgovor na številna raziskovalna vprašanja pa zadostujejo že podatki iz standardnih korpusov, kot sta *British National Corpus* ali *Corpus of Contemporary Serbian Language*. Obstajajo pa seveda tudi primeri, ko potrebnih podatkov ne najdemo v korpusu. To se zgodi, ko je preučevani pojem redek, ko pripada tipu besedila, ki ni prisoten v korpusu ali zajema časovno omejene informacije, npr. preveč nova dejstva. Splet je kot vir informacij odličen in ugoden, saj je ažuren, prosto dostopen, kompleten, jezikovno raznovrsten, hiter in stroškovno zelo ugoden. Uporaba spleta v vlogi korpusa pa je razmeroma nova. Splet se uporablja v sodobni leksikografiji, v semantiki in predvsem pri prevajanju, poleg tega pa tudi za opazovanje sprememb v jeziku. Avtorja v nadaljevanju prikazujeta, kako se da z uporabo spleta najti nove krajšave v srbskem jeziku in potencialno tudi njihove definicije oziroma razvezave, ki jih ni mogoče dobiti s standardnimi korpusi. Avtorja navajata kot primer nekdanjo rabo besede *Kosovo* za označevanje besedne zveze *Kosovo i Metohija*. Zaradi novih trendov je zdaj namesto polnega imena v rabi krajšava *KiM*. Besede ni mogoče najti v stan-

dardnemu korpusu srbskega jezika, zato ostaja kot rešitev splet. Do informacij na spletu lahko pridemo le s pomočjo iskalnikov, tu pa se pojavi težava, saj iskalniki niso izdelani za potrebe jezikoslovcev. Zato so potrebne nove tehnike raziskav, ki temeljijo na spletnih podatkih. Na voljo je več možnosti za uporabo podatkov s spleta. Raziskovalci lahko neposredno iščejo s pomočjo iskalnika, npr. *Googla*. Čeprav iskalniki niso prirejeni za iskanje odgovorov na jezikoslovna vprašanja, jih raziskovalci vseeno uporabljajo v ta namen. Nekateri jih uporabljajo tudi za iskanje pojavnice, kar je seveda uporabno, a je lahko tudi problematično, npr. ker iskalniki ne ločujejo med velikimi in malimi črkami. Avtorja navajata kot primer pridevnik *jasna* in lastno ime *Jasna*, ki imata kot rezultat spletnega iskanja enako število zadetkov oziroma pojavitev. Podobno velja tudi za različice zapisa *white-space*, saj najdemo različne možnosti zapisa npr. *white space*, *white-space* in *whitespace*. Iskalniki, kot je denimo Google, imajo svoja pravila pri iskanju: nekatera lahko izklopimo, drugih ne. Težava je tudi dvojna pojavitev besedila, ki ga najde iskalnik, saj je lahko isto besedilo objavljeno na več različnih spletnih straneh. To pa seveda umetno zviša število pojavnice (Satev – Nikolov 2008: 75–77).

7.2.2 Izsledki

Po mnenju avtorjev je uporaba spleta v vlogi korpusa najboljša alternativa za analizo lastnih imen, ki so odprto vprašanje, saj nova imena nastajajo dnevno in pri tem standardni korpusi zaradi neažurnosti seveda odpovejo. Podobno je s krajšavami. Avtorja sta v raziskavo vključila akronime kot tip krajšave; naloga je bila torej najti nove akronime. Ker je korpus srbskega jezika premalo ažuren (najnovejša publikacija je iz leta 2000), sta uporabila splet kot vir. Raziskavo sta izvedla tudi na podlagi srbskega korpusa in primerjala rezultate. V srščini so krajšave pogosto pisane z velikimi črkami, npr. *SCG – Srbija i Crna Gora* (Srbija in Črna gora) ali *SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti* (Srbska akademija znanosti in umetnosti). Za iskanje krajšav sta pri raziskavi uporabila besede, ki niso daljše od pet črk, pri čemer sta upoštevala, da je več kot polovica črk velikih tiskanih, čeprav so v srbskem jeziku pogoste tudi krajšave tipa *BiH* in *KiM*. Izločila sta besede, ki ustrezajo zgornjim zahtevam, a se pojavljajo v sobesedilu, zapisanem z velikimi tiskanimi črkami. V nadaljevanju sta preiskovala spletne strani.

Pri tem postopku sta odstranila oznake HTML, tudi v skriptih, in nesrbska besedila. Spletni korpus, ki sta ga tako dobila, je vseboval okrog 500.000 besed. Besedilo je bilo tokenizirano, besede in sobesedilo pa zbrano v zbirki. Izluščila sta besede, ki niso bile daljše od petih črk, pri čemer je morala biti več kot polovica črk velikih tiskanih v sobesedilu, ki ni bilo zapisano z velikimi črkami. Po končanem postopku sta dobila približno 600 akronimov. 9 odstotkov akronimov se je pojavilo v obeh korpusih (v srbskem in spletnem), 33 odstotkov le na spletu, 57 odstotkov pa samo v standardnem korpusu. Avtorja opozarjata, da zaradi omejitve na pet črk niso vključene daljše krajšave, npr. *UNESCO*. Treba je tudi upoštevati, da je bil spletni korpus 50-krat manjši od srbskega korpusa, vendar sta na spletu vseeno našla nove akronime, ki jih v srbskem korpusu ni. 57 odstotkov akronimov, ki sta jih našla samo v standardnem korpusu, pojasnjujeta z dejstvom, da zajemajo imena političnih strank in organizacij ter držav, ki ne obstajajo več, npr. *SSSR*. Spletni korpus je

vključeval dnevno časopisje, ki zajema sodobne članke, in ne vsebuje zgodovinskih besedil. Avtorja menita, da se lahko delež akronimov, ki se je pojavil le na spletu, v standardnem korpusu pa ne, le še povečuje (Satev – Nikolov 2008: 77–79).

8 Primer algoritma za prepoznavanje krajšav v slovenskih besedilih

V nadaljevanju sta predstavljena algoritem, ki je podoben zgoraj opisanim, kot možnost samodejnega oblikovanja krajšavnih zbirk. Raziskava je bila omejena na akronime in kratice. Vir raziskave je bil dnevnik *Delo* iz leta 2007.

8.1 Koraki in izsledki

Najprej je bilo treba dobiti krajšavne kandidatke in kot take so bile vključene besede, ki imajo do 5 črk in so zapisane v oklepajih, npr. (*NAMA*). V dnevniku *Delo* je bilo približno 25.600 takih besed, nekatere so se pojavile tudi večkrat. Da bi prišli do zelenega nabora krajšav za nadaljnje raziskovanje, je bilo treba izločiti krajšave, ki so se ponavljale, in vse krajšave, ki niso akronimi ali kratice. Izločene so bile tudi vse besede, ki niso krajšave, npr. lastna imena, pojavilo se je tudi nekaj ljubkvalnih imen, naselbinskih in nenaselbinskih imen, največ je bilo imen krajev. Za uspešno izločitev naselbinskih in nenaselbinskih imen lahko uporabimo SSKJ. Po izločitvah se je seznam zmanjšal na okrog 4000 krajšav. Da bi dobili le akronime in kratice, so bile izločene tudi vse krajšave, ki se pišejo z malimi črkami. Upoštevano je bilo tudi, da se kandidati ne pojavijo v sobesedilu, zapisanem samo z velikimi črkami. Dobljen je bil seznam, ki je štel okrog 2500 akronimov in kratic.

V vlogi kandidatk razvezav akronimov in kratic v dnevniku *Delo* je bilo opazovano sobesedilo, ki stoji levo od oklepajev, saj razvezave običajno stojijo pred krajšavo, npr. *Evropska centralna banka (EBC)*, seveda pa ni izključena možnost razvezave na desni strani. Za prepoznavanje razvezav so bili upoštevani 4 tipi akronimov in kratic.

Prvi tip so tako imenovane prekrivne krajšave, pri katerih je število in vrsta črk enako številu besed in začetnic levo od oklepaja. Kot primer bi ponazorili kratico *FF* v pomenu *Filozofska fakulteta*. Kratica *FF* je sestavljena iz dveh velikih črk, ki sovpadata z razvezavo, sestavljeno iz dveh besed, pri čemer se obe začneta z enakima črkama kot kratica, torej s *F* in *F*. Upoštevano je bilo torej dejstvo, da se za razvezavo upošteva toliko besed, kolikor je črk v kratiki, morajo pa se začeti z enakimi črkami kot kratica.

Drugi tip so kratice, ki vsebujejo predloge ali veznike, npr. *FDV* v pomenu *Fakulteta za družbene vede*, pri čemer je treba upoštevati, da sistem zajame tudi razvezave, ki imajo eno ali dve besedi več, kot je dejanskih črk v kratiki, te pa sovpadajo z začetnicami v razvezavi.

Tretji tip so akronimi, ki so sestavljeni iz prvih dveh začetnih črk, npr. *NAMA* v pomenu *Narodni magazin*, pri čemer je pri razvezavi treba upoštevati prvo in drugo črko v akronimu.

Četrti tip pa so kratice s predlogi, npr. *DZU* v pomenu *Družba za upravljanje*, pri čemer predlog pri kratiki ni izpuščen in nastopa tudi v razvezavi.

Po upoštevanju teh meril je bil dobljen nabor 1800 krajšavnih razvezav, ki so sovpadale s kraticami in akronimi, desno od razvezave v oklepajih. V končnem seznamu je bilo mogoče opaziti predvsem probleme s skloni: sistem je beležil vse sklone in nekatere razvezave so se pojavile večkrat. Veliko je bilo tudi tujih krajšav. Poskus pa je tudi pokazal, da se da s pomočjo preprostih navodil za prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav oblikovati ustrezni nabor gesel in razvezav ter samodejno krajšavno zbirko.

9 Sklep

Krajšave niso novodoben pojav, saj jih je uporabljal že Cicero (Kompara 2005: 10). Postale so del našega vsakdana, nekaj, kar se je močno zasedrlo v naša življenja, kar je v splošni rabi. Nastajajo dnevno, nekatere ostanejo za vedno, npr. *Nama*, druge čez čas počasi izginejo iz rabe in nanje pozabimo. Dejstvo je, da so hitro rastoči fenomen, prisoten v vsakem jeziku. Zaradi hitre dinamike jim slovarji v knjižni obliki s težavo sledijo. Tuji jeziki imajo številne krajšavne slovarje, tudi Slovenci smo bili deležni prvega slovarja krajšav, ki je izšel v letu 1948, žal pa prav zaradi hitrega nastajanja novih krajšav taki slovarji hitro zastarajo in so pomanjkljivi. Rešitev predstavlja splet, kjer je na voljo veliko terminoloških zbirk s krajšavami in krajšavnih slovarjev. Prednost spletnega slovarja je nedvomno v preprostem iskanju, poleg tega pa lahko tudi sami uporabniki ažurirajo spletne slovarje in zbirke z novimi krajšavami. Seveda je ročno beleženje krajšav zamudno, zato se je v zadnjih letih pojavila tendenca samodejnega sestavljanja krajšavnih zbirk in slovarjev. Računalniški programi s posebnimi pravili in smernicami prepoznavajo krajšave ter njihove razvezave in oblikujejo spletne slovarje, ki se ažurirajo samodejno. Nekateri temeljijo na korpusih, drugi pa uporabijo kar splet. V raziskavi, ki je bila izdelana na podlagi besedil časnika *Delo* za leto 2007, so bila uporabljena pravila za beleženje krajšav in krajšavnih razvezav. Izdelana je bila samodejna krajšavna zbirka, v kateri je 1800 krajšav sovpadalo z razvezavami. Treba je poudariti, da se številni avtorji tovrstnih algoritmov ukvarjajo izključno z akronimi in kraticami. Žal se nihče še ni preizkusil v drugih tipih krajšav. Tovrstni algoritmi nedvomno predstavljajo pot k samodejnemu oblikovanju slovarskih krajšavnih zbirk.

Literatura

- Acronym Finder [URL: <http://www.acronymfinder.com>].
 ADAM [URL: http://128.248.65.210/arrowsmith_uic/adam.html].
 Chiari 2007 = Isabella Chiari, *Introduzione alla linguistica computazionale*, Roma – Bari: Laterza, 2007, 54–55.
 Debenjak 2001 = Božidar Debenjak – Doris Debenjak – Primož Debenjak, *Veliki nemško-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 2001.
 Debenjak 2003 = Božidar Debenjak – Doris Debenjak – Primož Debenjak, *Veliki slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: DZS, 2003.

- Drosdowski 1989 = Günther Drosdowski, *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim idr.: Duden Verlag, 1989.
- Evroterm: Večjezična terminološka zbirka [URL: <http://evroterm.gov.si/>].
- Gabrovšek 1994 = Dušan Gabrovšek, Kodifikacija angleškega jezika v specializiranih enojezičnih slovarjih: Too much of everything?, *Vestnik: Društvo za tuje jezike in književnosti* 28 (1994), št. 1–2, 150–180.
- Gabrovšek idr. 2005–2006 = Dušan Gabrovšek idr., *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford*, Ljubljana: DZS, 2005–2006.
- Garcia Marquez 2002 = Gabriel Garcia Marquez, *Clave: Diccionario de Uso del Español*, Madrid: Ediciones Sm., 2002.
- Grad 1997 = Anton Grad, *Slovensko-angleški slovar*, Ljubljana: DZS, 1997.
- Grad 1998 = Anton Grad, *Veliki angleško-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS.
- Grad 2000 = Anton Grad, *Slovensko-španski slovar*, Ljubljana: DZS, 2000.
- Grad 2001 = Anton Grad, *Špansko-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 2001.
- Grad 2004 = Anton Grad, *Francosko-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 2004.
- Jesenik 2005 = Viktor Jesenik, *Slovensko-francoski slovar*, Ljubljana: DZS, 2005.
- Jung 1991 = Heidrun Jung – Udo O. H. Jung, *The Dictionary of Acronyms and Abbreviations in Applied Linguistics and Language Learning*, New York idr.: Peter Lang Publishing Group, 1991.
- Kompara 2005 = Mojca Kompara, *Slovensko-italijanski glosar krajšav: diplomsko delo*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo, 2005.
- Korošec 1993 = Tomo Korošec, O krajšavah, v: *XXIX. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Miran Hladnik, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1993, 15–27.
- Kotnik 1992 = Janko Kotnik, *Slovensko-italijanski slovar*, Ljubljana: DZS, 1992.
- Lazar 1994 = Branka Lazar, O nastajanju Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Primorska srečanja* št. 160–161, 18 [tj. 19] (1994), 539–541.
- Logar 2003 = Nataša Logar, Kratice in tvorjenke iz njih – aktualno poimenovalna možnost, v: *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa = Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, ur. Stanisław Gajda – Ada Vidovič Muha, Opole: Instytut Filologii Polskiej, Filozofska fakulteta, 2003, 131–149.
- Malossini 1999 = Andrea Malossini, *Dizionario delle sigle e degli acronimi*, Milano: Avallardi, 1999.
- MEDLINE [URL: <http://medline.cos.com>].
- Paxton 1983 = John Paxton, *Everyman's Dictionary of Abbreviations*, London: J. M. Dent & Sons, 1983.
- Righini 2001 = Enrico Righini, *Dizionario di Sigle Abbreviazioni e Simboli*, Bologna: Zanichelli, 2001.
- Rode 1974 = Matej Rode, Poskus klasifikacije krajšav, *Slavistična revija* 22 (1974), št. 2, 213–219.
- Robert 1996 = Paul Robert, *Le Nouveau Petit Robert*, Paris: Dictionnaires le Robert, 1996.

- Satev – Nikolov 2008 = Vesna Satev – Nicolas Nikolov, Using the Web as a Corpus for Extracting Abbreviations in the Serbian Language, v: *Jezikovne tehnologije: Zbornik 11. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2008, Zvezek C*, ur. Tomaž Erjavec – Jerneja Žganec Gros, Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2008, 75–79.
- Sinclair 1999 = John Sinclair (ur.), *Collins COBUILD English dictionary*, London: HarperCollins, 1999.
- SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: DZS, 1970–1991. *Slovarček krajšav* [URL: <http://bos.zrc-sazu.si/kratice.html>].
- SP 1990 = *Slovenski pravopis : pravila*, Ljubljana: DZS, 1990.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Stanford Abbreviation Database [URL: <http://abbreviation.stanford.edu>].
- Steinhauer 2005 = Anja Steinhauer, *Das Wörterbuch der Abkürzungen*, Mannheim idr.: Duden Verlag, 2005.
- Šlenc 1997 = Sergij Šlenc, *Veliki italijansko-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 1997.
- Šlenc 2006 = Sergij Šlenc, *Veliki slovensko-italijanski slovar*, Ljubljana: DZS, 2006.
- The Free Dictionary [URL: <http://acronyms.thefreedictionary.com>].
- Toporišič 1991 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 1991.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Unified Medical Language System [URL: <http://umlsks.nlm.nih.gov>].
- Verbinc 1968 = France Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1968. S ponatisi.
- Verbinc 1969 = France Verbinc, *Slovarček tujk in kratic*, Ljubljana: Prešernova družba, 1969.
- Zhou – Torvik – Smalheiser 2006 = Wei Zhou – Vette I. Torvik – Neil R. Smalheiser, ADAM: another database of abbreviations in MEDLINE [http://128.248.65.210/arrowsmith_uic/tutorial/zhou_bioinformatics_2006.pdf].
- Zidar 1971 = Josip Zidar, *Rečnik jugoslovenskih skraćenica*, Beograd: Međunarodna politika, 1971.
- Zingarelli 2000 = Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli, 2000.
- Župančič 1948 = Jože Župančič, *Kratice: mala izdaja*, Ljubljana: DZS, 1948.

Identifying Abbreviations in Texts

Summary

This article discusses abbreviations, a generally growing phenomenon present in all languages. Abbreviations are not a new phenomenon; they were even used by Cicero. Slovenian lexicographers have dealt with abbreviations, they were classified in detail by Matej Rode in 1974, and the last comprehensive classification appeared in the *Slovenski pravopis* (Slovenian Normative Guide) of 2001. Abbreviations are found in general, specialized, monolingual, and bilingual dictionaries. Because they arise quickly, they are difficult to collect, and printed dictionaries are published too infrequently to allow the dictionaries themselves to be updated regularly. The internet offers a good solution because it enables rapid updating and is also freely accessible. Many terminological databases with abbreviations as well as dictionaries of abbreviations are available online; the advantage of an online dictionary is unquestionably simple searching, and in addition users themselves can update online dictionaries and databases with new abbreviations. Of course, manual entry of abbreviations is time-consuming, and so in recent years there has developed a trend for automatic preparation of abbreviation databases and dictionaries such as the ADAM databases. Computer programs with special rules, methods (e.g., the Satev-Nikolov approach), and guidelines can recognize abbreviations and their equivalents written out in full and format online dictionaries that update themselves, thus increasing the entry of abbreviations. The databases are based on corpora or online sources and format themselves automatically with the help of algorithms. The presentation of an algorithm for recognizing abbreviations in Slovenian texts demonstrates that algorithms are a good solution for the future because they represent a path to automatic formatting of lexicographic abbreviation databases.

Zgodovinskorazvojni pregled pojmovanja vrinjenega stavka (parenteze) v slovenističnem jezikoslovju

Branislava Vičar

Parenteza je pojav, ki pokriva kompleksno in raznovrstno množico pojavov. Zgodovinskorazvojni pregled pojmovanja parenteze v slovenističnem jezikoslovju podaja dela, ki v obravnavah parenteze izhajajo iz treh pristopov: pravopisnega, slovničnega in razpravnega. Podlaga vsem trem pristopom so vzorci pisnega diskurza. Obravnave so zamejene z vidikom oblikovnega pojavljanja parenteze, tj. z vprašanjem njene umeščenosti in razmejenosti od drugih delov besedila. Po Brezniku je vpeljano in v slovenističnem jezikoslovju ustaljeno poimenovanje vrinjeni stavki; termin kaže na opredelitev pojava na nivoju skladenjske ravnine.

A Historical Developmental Overview of the Concept of Parenthesis in Slovenian Linguistics

Parenthesis is a phenomenon encompassing a complex and varied set of phenomena. A historical developmental overview of the concept of parenthesis in Slovenian linguistics indicates that works have treated parenthesis from three approaches: normative, grammatical, and discursive. The basis of all three approaches is patterns of written discourse. The discussions are limited with regard to the morphological occurrence of parenthesis; that is, by their placement and demarcation from other parts of the text. Following Anton Breznik, the established term *vrinjeni stavek* 'inserted clause' has been introduced into Slovenian linguistics; this term points to the definition of the phenomenon at the syntactic level.

1 Pojmovanje parenteze: formalistični – funkcionalistični vidik

Pojmovanje parenteze, tako njene narave kot delovanja, je v aktualnih jezikoslovnih razpravah utemeljeno na dveh vidikih: formalističnem in funkcionalističnem opisu jezikovne zgradbe in rabe.¹ Pregled obravnav parenteze v domačem in tujem jezikoslovju kaže, da je prevladujoče pojmovanje v teoretičnih in opisnih študijah pojava besedilno-skladenjsko, tj. utemeljeno na formalističnem vidiku: parenteza je opredeljena kot slovnična (tj. skladenjska ali besedilna) enota, ki deluje izključno na ni-

¹ Prispevek je del doktorske disertacije *Parenteze kot metadiskurzivne prvine na primeru pisnega in govornega diskurza* (Vičar 2009; mentorica: red. prof. dr. Irena Stramljič Breznik). Raziskovanje sem izvajala na avtentičnih komunikacijskih vzorcih novinarskega in parlamentarnega diskurza.

voju besedila; opisuje se z vidika stavčne fonetike, grafično-akustične oddeljenosti, skladijskega položaja, morfoloških karakteristik, modifikacij propozicije, anaforične reference (npr. Ruliková 1973; McCawley 1982; Espinal 1991; Potts 2002). Z razvojem funkcionalističnih jezikoslovnih teorij in analize diskurza se naglo večja število študij, ki temeljijo na funkcionalističnem opisu parenteze: ta je opredeljena kot retorična ali diskurzivna strategija, ki deluje na nivoju diskurza; opisuje se z vidika retorične oz. diskurzivne vloge, ki jo opravlja v tekočem diskurzu (npr. Ziv 1985; Ilie 2003).²

2 Funkcionalistična opredelitev parenteze

V raziskovanju, katerega del je pričujoči prispevek, parenteze ne obravnavam na skladijsko-besedilnem nivoju, kot je značilno za tradicionalne (formalistične) obravnave parenteze, ampak na ravni diskurza, v smislu interakcije med medsebojno odvisnimi, interaktivnimi in medsebojno določujočimi se pojavi: besedilom, kontekstom in diskurzom. Izhajam iz izhodišča, da je motivacija parenteze diskurzivno funkcijska. Razumevanje pojava parenteze utemeljujem glede na vlogo, ki jo parenteza opravlja v tekočem diskurzu.

Parentezo opredeljujem z diskurzivnega vidika: je metanivo tekočega diskurza; kot sredstvo navajanja, kvalificiranja, organiziranja, pojasnjevanja ali vrednotenja teče vzporedno s propozicijskim diskurzom. Parenteza predstavlja sredstvo vzporednega izražanja večnivojskih informacij v diskurzu, tako da se v procesu prehajanja med posameznimi diskurzivnimi nivoji v aktualnem diskurzu prednostno izraža prav metadiskurzivni nivo.³ Najpomembnejši diskurzivni odnos pri tem je odnos do prejemnika, v okviru tega odnosa pa je parenteza povezana z danim kontekstom.

² Različni avtorji pojma besedilo in diskurz in tudi odnos med njima opredeljujejo različno. V utemeljitvi razlikovanja med besedilom in diskurzom kakor tudi v opredelitvi konteksta sledim Cornishu (1999: 32–41; 2008):

- a) *Besedilo*: linearno povezano zaporedje verbalnih znakov in neverbalnih signalov s konvencionalnim pomenom, ki jih tvorita govorec in (v neformalni govorni interakciji) naslovnik. Določeni signali v kognitivnem smislu kažejo na mogoče načine osnove za ustvarjanje diskurza v določenem kontekstu.
- b) *Diskurz*: hierarhično strukturiran, miselno izražen produkt zaporedja izrekov in ilokucijskih dejanj, ki jih udeleženci tekočega sporazumevanja vršijo v uresničevanju določenega lokalnega in/ali globalnega sporazumevalnega namena.
- c) *Kontekst*: skupek okoliškega *koteksta* (*sobesedila*), področja tekočega diskurza, vrste tekočega govornega dogodka, aktualne situacije izrekanja in širšega sociokulturnega okolja, predpostavljene z besedilom. Kontekst je v nenehnem razvoju: diskurz, izpeljan iz besedila, je določen s kontekstom in ga hkrati spreminja.

³ *Metadiskurz* pojmujem kot sredstvo izražanja tvorčevih lokalnih oz. mikrostrategij ter globalnih oz. makrostrategij načrtovanja, signaliziranja in/ali dopolnjevanja tekočega diskurza z namenom vplivati na prejemnikovo sprejemanje (tj. prilagoditi razumevanje naslovniku, usmerjati njegovo pozornost in ga voditi do prednostnih interpretacij).

3 Vprašanje ustreznosti rabe slovenskega termina vrinjeni stavek/vrivek

Termin *vrinjeni stavek*, kot se pojav, obravnavan v pričujočem prispevku, imenuje v slovenističnem jezikoslovnem izročilu, izraža opredelitev s formalističnega, tj. skladenjskega, vidika, torej za obravnavo na diskurzivnem nivoju ne zadostuje. Obravnava parenteze z vidika diskurza potrjuje, da parenteza ni jezikovnosistemski (skladenjsko-besedilni), ampak komunikacijski pojav; ugotavljam, da trenutno veljavno slovenistično poimenovanje s skladenjskoterminološko sestavino *stavek* ne predstavlja prave pojmovne vsebine pojavnosti. V slovenski jezikoslovni literaturi se pojavlja tudi termin *vrivek* (npr. Dular 1974). Poimenovanje predstavlja skladenjsko-besedilni vidik obravnave. Za obravnavo na ravni diskurza ni primerno, saj se parenteza kot metanivo v tekoči diskurz ne vriva, ampak teče vzporedno z njim.

Odločam se za uporabo mednarodnega poimenovanja parenteza, ki je v jezikoslovju že ustaljeno. Termin parenteza je kot sopomenka prisoten tudi v slovenski poimenovalni tradiciji. Prvi ga je že leta 1892 v svoji slovnici uporabil Peter Končnik (1892: 122), za njim pa leta 1916 Anton Breznik (1916: 60).

4 Pojmovanje parenteze v slovenističnem jezikoslovju

Zgodovinskorazvojni pregled pojmovanja parenteze v slovenističnem jezikoslovju podaja dela, ki v obravnava parenteze izhajajo iz treh pristopov: pravopisnega, slovničnega in razpravnega.

4.1 Od Pohlinove (1768) do Toporišičeve slovnice (2000)⁴

4.1.1 Obravnave v sklopu pravopisnih pravil

Prvo opredelitev parenteze v slovenistični jezikoslovni literaturi zasledimo v **Pohlinovi slovnici** (1768: 173). Pohlin pojava sicer še ne poimenuje, govori pa že o pojavu *vrinjenosti*. Čeprav je parentezo vključil v poglavje o rabi ločil (razdelek Oklepaj), lahko v pojmovanju prepoznamo intuitivni namig na parentezo kot pojav sporazumevanja, saj jo je z jezikovno bistrovidnostjo opredelil kot »govor, ki je sicer vrinjen v osnovni pogovor, a zlahka izostane« (podčrtala B. V.). Med zgledi navaja primere parentez v interaktivni vlogi, npr.: *Mi smo Mesiafa neshli (kar se umane Christus)*.⁵

V sklopu pravil za rabo oklepaja se opisovanje parenteze nadaljuje v nekaj naslednjih slovnica. Na osnovi Pohlinovega pojmovanja pojmuje parentezo kot

⁴ Pregled pojmovanja parenteze v slovenskih slovnica delim sprva glede na vidik obravnave (pravopisno, skladenjsko izhodišče), znotraj tega pa slovnice navajam kronološko. Slovnice, ki parentezo obravnavajo tako v okviru pravopisnih pravil (tj. stave ločil) kot v skladenjskem delu, omenjam na obeh mestih.

⁵ *Interaktivna vloga* izkazuje tvorčev namen oblikovati in omejiti besedilo, da bo naslovnik prepoznal tvorčeve cilje in prednostne interpretacije. Uresničuje se kot organiziranje propozicijske informacije, tako da je ta za naslovnika koherentna in prepričljiva. *Interakcijska vloga* je predvsem vrednotenjska in povezovalna. Izraža avtorjev čustveni ali epistemski odnos do propozicijske informacije in tudi odnos do naslovnika.

kratko govorjenje, postavljeno znotraj glavnega govorjenja, tudi **Zagajšek** (1791: 347–349). Tudi Zagajšek navaja zgled interaktivne vloge parenteze: *Judi so h' Pilatušu šli, inu so prosili, dabi te truple v' Saboto (zakaj taisti je bil en velk Sabotni den) na Križu ostale.*

Vodnikova slovnica (1811: 166–167) prinaša prvo slovensko terminološko poimenovanje za parenteze: *medmestene besede*, in to glede na »mesto«, ki ga imajo »v' sredi med drugim govoram« (podčrtala B. V.). Ob pripombi, da stojijo »medmestene besede zvnaj tistiga govora, med ktirga jih stavimo«, lahko govorimo o prepoznavanju parenteze kot vzporednega sporočila. Vodnikov zgled izkazuje interakcijsko vlogo: *vuzhenik ga sapre (lih prav mu je) in ga pôsti, ki je bil neposajen.*

Dajnik (1824: 34) s formalnega vidika opozarja tudi na stavčno obliko parentez, do višje spoznavne stopnje pa ne seže. Primer, ki ga navaja, izraža interaktivno vlogo: *Lydje pravijo (kaj pà lydjé ne pravijo) da bode letosna jesen mokra.*

Malavašič (1849: 134) sledi Vodnikovi opredelitvi, a jo podaja nepopolno, brez poimenovanja in zgledov.

Med doslej navedenimi slovničarji je v opisu najkrajši **Janežič** (1863: 26); parentezo pojmuje kot *besedo ali rek*, ki ga »vmes vtaknemo«. Navedeni zgled kaže na interaktivno vlogo parenteze: *Dober prijatelj (pa prijatelj ni vsak, ki se ponuja) in pa star danes sta veliko vredna.*

Praprotnik (1869: 82) na formalnem nivoju ločuje med besednimi in stavčnimi parentezami, s pripombo, da z njimi »govor bolj pojasnimo«, pa seže celo do funkcijske spoznavne stopnje. Parenteza v njegovem zgledu je v interakcijski vlogi: *Vsaka naša telesna in dušna moč (to vsak po sebi lahko čuti) se s primerno vajo vterjuje.*

Breznik (1916: 60) je prvi uporabil termin *vrinjeni stavek* in ta se je ustalil v vseh naslednjih slovenskih slovnica. Pojav omenja zelo na kratko; v zvezi z rabo vejice navaja določilo, da »stoji vejica pred takimi stavki in za njimi«, vendar s pripombo, da vejice ne pišemo, kadar ima *vrinjeni stavek* prislovni pomen. Primer, ki ga navaja: *To preiskovanje je menim da jasen dokaz, da [...],* izraža interakcijsko vlogo. Kasneje je slednje določilo opustil (Breznik 1934: 65), *vrinjeni stavek* pa je omenjal tudi v sklopu pravil za rabo pomišljaja (67).

Slovenska slovnica iz leta 1947 (SS 1947: 33–34) obravnava parentezo pri poglavju Pomišljaj, ki loči *vrinjeni stavek* od *celotnega stavka*. Za primer navaja prirejen Cankarjev sarkastični stavek iz Bele krizanteme: *S prijateljem – tudi jaz imam prijatelje – sva šla počasi po drevoredu.*

Slovenska slovnica iz leta 1956 (Bajec – Kolarič – Rupel 1956: 57–58) navaja določilo o oddelitvi *vrinjenega stavka* z vejico oz. pomišljajem in med primeri ponovi zgled iz Breznikove slovnice.

V okviru pravopisnih pravil, in sicer v zvezi z rabo vejice, je parenteza omejena tudi v *Slovenskem knjižnem jeziku* 1 (Toporišič 1971: 88). Toporišič parenteze hkrati z zvalniki, medmeti in stavčnimi členki razlaga kot »del[e] sporočila, ki niso stavčni členi, temveč se samo pridružujejo na začetku ali na koncu ali pa v sredini«. Pripomba, da niso stavčni členi, kaže na skladenjskem nivoju na ugotovitev, da parenteze ne opravljajo skladenjske vloge oz. ne uresničujejo skladenjskih odnosov. Na prepoznavanje nekaterih njihovih sporočanskih vlog kaže ugotovitev,

da »pojasnjujejo ali vrednotijo« vsebino sporočila, »jo zanikujejo ali ji pritrjujejo«. Toporišič terminološko razlikuje *vrivke* in *vrinjene stavke*, a razlike ne pojasni. Na koncu dodaja tudi stavčnofonetično dopolnilo, ko pripominja, da so »od ostalega sporočila [...] ločeni s premorom«.

4.1.2 Obravnave v sklopu skladnje

Prvi slovenski slovničar, ki parenteze ne obravnava le v sklopu pravopisnih pravil, ampak jo umesti v oblikoslovno-skladenjski del svoje slovnice, je **Peter Končnik** (1892: 122). Poimenuje jo *vmesni stavek* ali *parenteza* in jo definira kot »[g]lavni stavek, ki je vtaknen v kateri drugi rek, pa se ž njim v priredje ne veže«. Definicija izraža pomembno ugotovitev, da parenteza s svojo okolico ni povezana s skladenjskim razmerjem. Spoznanje, da se ob izpustu parenteze »glavna misel ne moti«, kaže na razumevanje nepovezanosti parenteze z osnovnim tematskim nizom. Zgledi izkazujejo tako interakcijsko (*Ako ti je življenje drago, jaz tega ne dvomim, ohranjaj si zdravje*) kot interaktivno vlogo (*Slomšek – bil je knezoškoflavantinski – je bil prijatelj mladini*). Končnik sklepa obravnavo parenteze s pravopisnim določilom, da jo oddelimo s pomišljajem ali vejicama.

Breznik (1934: 209) obravnava parentezo kot skladenjski pojav v okviru obravnave priredja. Opredeljuje jo kot stavek, ki ga *vrinemo v prvotni stavek*, ne da bi s tem spremenili njegovo obliko, in s tem posredno dokazuje oblikovno samostojnost parenteze. Parenteze v navedenih zgledih so v interakcijski vlogi, npr.: *Mojih besed resnico – da bi tako ne! – izpričujejo, žal, premnoga dejstva* (Levstik). Poleg *vrinjenega stavka* mu je za parentezo enakovredno domače poimenovanje *vmesni stavek*.

Slovenska slovnica iz leta 1947 (SS 1947: 286) v skladenjskem delu namenja parentezi poseben razdelek, imenovan *Vrinjeni stavek*. Opredeljuje ga kot »drug, glavni stavek«, vrinjen v »prvega«, s pripombo, da se »[o]blikla prvega stavka [...] ne spremeni, če izpustiš vrinjeni stavek«. Med zgledi navaja tudi primere premege govora: »Poglejte,« *mi pravi Tevža, »tistole skalo tam spredaj!*« V pravopisnem delu parentezo omenja v zvezi z rabo pomišljaja (SS 1947: 33–34), v skladenjskem delu pa določa, da stoji med vejicama. Opaziti je težnjo po umestitvi parenteze med vmesne stavke, vendar izraženo terminološko razlikovanje nima razlage.

Slovenska slovnica iz leta 1956 (Bajec – Kolarič – Rupel 1956: 302) ponavlja obravnavanje parenteze na enak način kot SS 1947.

Toporišič v Slovenski slovnici (Toporišič 1976) omenja *vrinjeni stavek* sprva v okviru stavčnofonetičnih določil in navaja, da je zaznamovan s padajočo polkadenco in da se izgovarja z znižanim registrom (Toporišič 1976: 459–460). Nadalje ga omenja med tipi zapleteno zložene povedi (Toporišič 1976: 524), prvič pa v zvezi z besednim redom tudi omenja, da stojijo naslonke za *vrivkom*: *Zunaj, mislim, da pred sosedovo hišo, je zacvilil pes* (Toporišič 1976: 539).

Obravnavo parenteze z več vidikov zaobjema Toporišič v Novi slovenski skladnji (Toporišič 1982). Pri stavčni fonetiki opozarja na izgovor z znižanim registrom in hitrejšim govornim tempom (Toporišič 1982: 194), v zvezi z besednim redom ponavlja določilo iz Slovenske slovnice (1976) o mestu naslonk za *vrivkom* (1976: 177). Prvič omenja *vrinjeni stavek* v okviru modifikacij oz. t. i. upovedoval-

nih določitev (1976: 273, 285). Prepoznavna ga v vlogi izražanja stopnje gotovosti (gotovostna določitev povedi): *To – domnevam – poje slavček*, in v vlogi doseganja čustvenosti (čustvena obarvanost povedi): *Sosed, ta hudič, me ne pusti pri miru*. Kot vrinjene pojmuje tudi pristavčne zveze (1976: 21). *Vrinjeni stavek* omenja tudi s stilno-zvrstnega vidika, in sicer kot enega izmed stilemov umetnostnega besedila (1976: 318).

V Enciklopediji slovenskega jezika Toporišič (1992: 355) podaja definicijo parenteze z vidika njene skladenjske zgradbe in skladenjske povezanosti oz. povezanosti s sobesedilom: »Stavek (ali zveza stavkov) v okviru kake povedi (ali stavka), s katero ni povezan po načelu prisojevanja ali določanja, pa tudi ne prirednosti ali [pod]rednosti,⁶ ampak je oblikovno sam zase, le v kakšni svobodni zvezi z okolico.«

Definicija temelji na formalnem odnosu med slovničnimi (skladenjskimi) enotami in razlaga parentezo glede na aktualno sobesedilo. Z opredelitvijo, da je parenteza »le v kakšni svobodni zvezi z okolico«, Toporišič posega na področje besedilne kohezije, a je med parentezo in sobesedilom ne opredeli.

V zadnji izdaji Slovenske slovnice Toporišič (2000) znotraj razširjenega poglavja o upovedovanju širše zajame tudi nekatere izmed vlog parenteze. Ker pojav obravnava s skladenjskega vidika, ki je tradicionalno-formalno omejen s povedjo, ne govori o komunikacijskih vlogah, ampak o modifikacijah (določitvah) pomenske podstave povedi. V okviru gotovostne določitve opozarja na stopnjo gotovosti glede povedanega, ki se izraža bodisi s poudarjanjem objektivnosti povedanega bodisi s pridržki do povedanega, npr.: *Tisti fant je, tako pravijo, zelo nadarjen* (Toporišič 2000: 522–523). V okviru dostvene obarvanosti povedi omenja *vrivanje* kot eno izmed *skladenjskih zvez* za doseganje čustvenosti: *Sosed, ta hudič, me ne pusti pri miru* (Toporišič 2000: 531–532).

4.2 Od Levčevega pravopisa (1899) do SP 2001

Obravnava parenteze v slovenskih pravopisih ne prinaša novih ugotovitev in pridobitev in je le spremno-posledični del slovničnih obravnav. Po pričakovanju je največ pozornosti namenjene stavi ločil.

Levčev pravopis (1899) prinaša zanimivo slovensko poimenovanje za parentezo: *vgozdeni stavek*, in določa, da se od »stavkove celote« ločuje z vejico, npr.: *Bo, mislim, pisemce za te* (Levec 1899: 107), ali pomišljajem, npr.: *Naši mladi pesniki – o starih tu ne govorimo – preveč zanemarjajo obliko* (Levec 1899: 114). Prvi predstavljeni zgled izkazuje interakcijsko, drugi interaktivno vlogo parenteze. Na prepoznavanje enot med oklepaji kot poudarjenih, izpostavljenih sporočil (Korošec 1998: 282) kaže pripomba, da pomišljaj ločuje »vgozdeni stavek močneje od celotnega stavka nego vejica« (Levec 1899: 115).

V vseh naslednjih pravopisih se za parentezo uporablja Breznikov slovenski termin *vrinjeni stavek*. Po **Breznikovem** (1920: 24, 28), **Breznik-Ramovševem** (Breznik – Ramovš 1935: 21, 23) in **Slovenskem pravopisu** iz leta 1950 (SP 1950:

⁶ V Enciklopediji slovenskega jezika (Toporišič 1992: 355) je napaka: *sorednosti*.

50, 69–70) je *vrinjeni stavek* tako kot po Levčevem dopustno ločiti tako z vejico kot s pomišljajem, vendar pravopisi pomembnostne razlike v rabi ne omenjajo.

Primeri potrjujejo tako interakcijsko (*Slovenski pisatelji, upamo, bodo po svoji moči radi pripomogli, da se povzdigne naš književni jezik* (Breznik 1920: 24)) kot interaktivno vlogo parenteze (*Komaj je zatisnil oči – človek bi mislil, da je minuta le minuta – in dan je bil* (Breznik – Ramovš 1935: 23); *Neki francoski literat – bogvedi kako je ime nesrečnežu! – je iznašel besedo impresionizem* (SP 1950: 50)).

Slovenski pravopis iz leta 1962 (SP 1962: 86–89) določa, da lahko *vrinjeni stavek* ločimo z vejico, pomišljajem ali oklepajem: *Daleč, ne vem kje, se je oglasil žvižg ptička; S prijateljem – tudi jaz imam prijatelja – sva šla počasi po drevoredu*. Prikazana zgleda sta primera interakcijske parenteze.

Komentar k načrtu pravil slovenskega pravopisa (Toporišič – Rigler 1979: 246) prinaša pomembno določilo, da ločimo *vrinjeni stavek* s pomišljajem le, »če ima poved več stavkov, med seboj že tako ločenih z vejico; če je poved preprosta, navadno zadostuje za nepoudarjeni vrinjeni stavek vejica«, kot kaže naslednji primer interaktivne parenteze: *Jurko, ne bodi len, je pobral kost in jim namlatil rebra*. Raba oz. neraba pomišljaja je torej povezana s poudarjanjem oz. nepoudarjanjem.

Načrt pravil za novi slovenski pravopis (NPNSP 1981: 88) povzema določila iz Komentarja, le da dopušča oddelitev *vrinjenega stavka* tudi s tremi pikami, kot prikazuje naslednji zgled interaktivne parenteze: *Nazadnje pa me je pogladil po licu s tisto roko ... tako kožo ima, kakor da bi nosil preohlapne sive rokavice ... in je rekel: Eh, eh, no, no*.

Vsa določila o parentezi iz NPNSP 1981 so brez sprememb ali dopolnitev sprejeta tudi v **Slovenski pravopis** iz leta 2001 (SP 2001: § 314, 348, 390, 391, 392, 408, 409, 442, 443).

4.3 Druge slovenistične obravnave zunaj normativnih priročnikov

Od srede sedemdesetih let 20. stoletja lahko sledimo obravnavi parenteze tudi v posameznih stilno-zvrstnih razpravah in študijah zunaj normativnih priročnikov. Preučevanja parenteze v aktualnem slovenističnem jezikoslovju so utemeljena na formalističnem (skladenjsko-besedilnem) vidiku jezikovne zgradbe. Sodobni slovenski jezikoslovci prepoznavajo pragmatično razsežnost parenteze, a svojih opisov ne oblikujejo na pragmatični osnovi.

Janez Dular v razpravi *Zvrstnost slovenskega publicističnega jezika* (1974: 49–50) omenja *vrivke* kot slogovno sredstvo pri obravnavanju kot pomembnem slogovnem postopku publicističnega sporočanja, ki izhaja iz ene osrednjih nalog publicističnega delovanja – oblikovanja javnega mnenja. Njihovo vlogo vidi v izražanju posebne modalnosti, npr. pridržka, poudarjanja idr.

Doslej najbolj izdelan pregled parenteze v slovenskem jezikoslovju podaja **Tomo Korošec** v delu *Stilistika slovenskega poročevalstva* v poglavju *Medstava* (Korošec 1998: 280–299). Korošec poleg stilno-zvrstnega in -skladenjskega postavi v ospredje besediloslovni vidik in obravnava parentezo predvsem kot vprašanje besediloslovja. Po tradiciji v slovenskem jezikoslovnem izročilu jo imenuje *vrinjeni stavek* in poudarja, da z okolico ni povezana z nobenim skladenjskim razmerjem.

Njegova obravnava zajema izključno enote med pomišljajema,⁷ širše jih imenuje *medstave*, znotraj le-teh pa ločuje *izpostave* in *pristave*; tradicionalni *vrinjeni stavek* ima za vrsto *pristave*. Korošec opozarja, da dvodelni pomišljaj pri *vrinjenem stavku* zaznamuje ničo skladijsko razmerje, zato ga poimenuje *distančnik* oz. *vmesnik*, ki »nima nobenih skladijskih obveznosti do okoliškega besedila, ampak enoto prostorsko, vidno oddeljuje od okolice«. Za ponazoritev navaja primerjavo s predmetom, ki razmejuje dva predmeta, ki se ne smeta stikati, a je »snovno, oblikovno samostojen in na funkcijo razmejenih predmetov ne more vplivati«. Splošno pravilo *medstave* (*izpostave* in *pristave*) izraža s formulo:

$$[GV(l) + V_1 M V_2 + GV(d)] - (V_1 M V_2) = GV(l) + GV(d)^8$$

Formula pomeni, da se ob izpustu *medstave* z *vmesnikoma* levi in desni del govornega niza nezaznamovano stakneta. Določilo o nezaznamovanem poteku govornega niza Korošec izvaja iz stavčne skladnje: pomeni mu neokrnjenost stavčnega vzorca. Merilo za ločevanje med *izpostavo* in *pristavo* mu je (ne)zaznamovanost govornega niza ob izpustu *vmesnikov*: če zgradbi z *izpostavo* odvezamemo oba *vmesnika* (tj. dvodelni pomišljaj), ostane potek govornega niza nezaznamovan,⁹ pri pristavi (tudi pri *vrinjenem stavku*) tega pravila ni mogoče uveljaviti.

Koroščevo gradivo za analizo temelji na časopisnih poročevalskih besedilih od šestdesetih do devetdesetih let 20. stoletja in je na nekaterih mestih dopolnjeno s posamičnimi zgledi iz drugih funkcijskih zvrsti (znanstveno-strokovne in umetnostne). Tudi Korošec (1998: 281) predstavlja *parentezo* in njeno delovanje izključno na nivoju *sobesedila*:

⁷ Soglašam, da vprašanje razmerja med pomišljajema, oklepajema in vejicama spričo dejstva, da pri *parentezi ne gre* v prvi vrsti za pravopisno vprašanje, ni relevantno, a omejitev *parenteze* zgolj na enoto med pomišljajema opredeljujem kot nezadostno in nepopolno. Vejico, oklepaj in pomišljaj pri ločevanju *parenteze* pojmujem kot ločila v neskladijski rabi, saj ne nakazujejo skladijskih odnosov, ampak *parentezo* le formalno oddeljujejo od *propozicije*.

Iz Koroščeve obravnave je tudi povsem izključena pojavitev *parenteze* v začetnem ali končnem položaju glede na *propozicijo*.

⁸ $GV(l)$ = levi del govornega niza

$GV(d)$ = desni del govornega niza

M = *medstava*

V_1 = levi *vmesnik*

V_2 = desni *vmesnik*

⁹ Korošec poudarja, da je enota »z *vmesnikoma* res samo *izpostavljena*, ni pa enota z druge ravnine« (Korošec 1998: 284). S trditvijo ne soglašam. Koroščevo merilo *izpostave* je omejeno s stavčno skladnjo in kot tako nezadostno. Nezaznamovanost govornega niza ob izpustu *vmesnikov* je le formalna izrazitev spremembe funkcije *prvine*, ki je med *vmesnikoma* v *parentetični* vlogi:

Moj naslednik – v majhnem kranjskem trgu – je baje že sprt z vsemi (L. Kraigher, Kontrolor Škrobar, ZD 3, 1979, 386) (Korošec 1998: 287) > interaktivna komunikacijska funkcija; *Moj naslednik v majhnem kranjskem trgu je baje že sprt z vsemi* > skladijska funkcija *desnega prilastka* v *primičnem razmerju*.

»Vrinjeni stavek je besedilna možnost in stilna značilnost ne samo sproti, nepripravljeno oblikovanega govora, ampak tudi zahtevnejših, zlasti retoričnih in [...] tudi publicističnih ter poročevalskih besedil.«

Korošec zavzema stališče, da so medstave plod avtorjevega stilnega hotenja. Publicistične in ožje poročevalske pristave razlaga kot »posledic[o] posebnih ubesedovalnih okoliščin in [...] izrazit[e] sestavin[e] v arhitektoniki avtorskih poročevalskih sporočil (zlasti poročil, komentarjev, uvodnikov, kurzivk ipd.)«. Poleg parentez, ki izražajo avtorjevo željo po učinkovitosti izraza, npr.: *V najlepši sobi malega gradu – posebno lepih sob sicer ni bilo – pogrnjeno je bilo za večerjo častnikom* (J. Jurčič, Moč in pravica, ZD (= *Zbrano delo*) 5, 1967, 57), navaja tudi zglede, ki kažejo zgolj na izhod iz zadrege pri organiziranju besedila (npr. opuščanje *ki-stavkov*): *Podobno kot včeraj so tudi danes govorniško tribuno prepustili voditeljem posameznih delegacij, ki so s svojimi pozdravnimi nagovori vnesli v dvorano – postaviti jo je dal pred desetimi leti Hruščov – ozračje, ki je močno spominjalo na ozračje lanskega posvetovanja komunističnih partij* (D (= *Delo*), 23. 4. 1970, 4). Korošec opozarja tudi na primere nepotrebnih medstav, ki niso izraz avtorjevega hotenja niti niso izhod iz ubesedovalne zadrege, ampak so le posledica nepoznavanja skladenjskih možnosti slovenščine, kot take pa »zamegljujejo in krhajo smiselne konstrukcije z izpostavami in pristavami in zlorablajo skladenjsko neobveznost vmesnikov na škodo ustreznih skladenjskih ločil, predvsem vejice«: *Današnje časopisje – včeraj zaradi praznika ni izšlo – je polno »alarmnih signalov za Evropo«* (D, 19. 6. 1975, 4).

V navedeni študiji sega Korošec tudi na področje semantične/pragmatične koreference. Med tipi anafore navaja: ponovitve nanašalnic: *V najlepši sobi malega gradu – posebno lepih sob sicer ni bilo – pogrnjeno je bilo za večerjo častnikom* (J. Jurčič, Moč in pravica, ZD 5, 1967, 57); morfemske naveznike: *Zasedanje gospodarske komisije Združenih narodov za Latinsko Ameriko (CAPAL) – ta teden se je končalo – je pomenilo ponovno ostro konfrontacijo Latinske Amerike z Združenimi državami Amerike* (D, 5. 4. 1973); nadpomenke (logično inkluzijo): *Alžirci kot največji izvozniki zemeljskega plina – izvoz te surovine pravzaprav predstavlja ves njihov izvoz – namreč utegnejo ob nadaljnjem odlašanju plin prodati drugim* (D, 24. 4. 1979, 7); omenja tudi zaimenske naveznike, opis (perifrazo), strnjevanje (rektifikacijo) itd.

Korošec ima medstavo (in s tem tudi parentezo) za sredstvo pisnega prenosnika. Svoje stališče utemeljuje s stavčnofonetičnega vidika: določilo o znižanem registru pri izgovoru se, kot trdi, nanaša na reprodukcijo besedila, ni pa ga mogoče avtomatično obrniti, tj. tako, da vsak z znižanim registrom izgovorjeni del govorne niza iz živega govora v zapisu na obeh straneh nujno razmejimo s pomišljajema.

Monika Kalin Golob omenja parentezo v razpravi *Razvoj sklicevalnih avtomatizmov v prvem slovenskem dnevniku* (Kalin Golob 2000) kot eno izmed stilističnih prvin poročevalstva v okviru *citatne sklicevalnosti*.¹⁰ V zgodovinskorazvojnem pregledu citatne sklicevalnosti podaja razvoj *sklicevalnih avtomatizmov* od pra-

¹⁰ Citatna sklicevalnost je pojmovana po Korošču kot vrsta poročevalske sklicevalnosti, pri kateri se poročevalec sklicuje na vir informacij in besedilo (ali dele besedila) tega vira navede (Korošec 1998: 208–213; Kalin Golob 2000: 2).

oblik v slovenskem časopisju pred prvim slovenskim dnevnikom do ustaljevanja in izoblikovanja sklicevalnih avtomatizmov v dnevniškem izhajanju Slovenskega naroda, ki so z nekaj prilagoditvami v rabi še danes. V razpravi navedeni primeri parenteze so vezani na točno določen podtip interaktivne metadiskurzivne vloge parenteze (*dokazovalce*),¹¹ ki se je v poročevalskih besedilih ustalil v sklicevalni avtomatizem: *Kot poroča/piše XY*. Monika Kalin Golob se na formalni (skladenjski) ravni osredotoča na razvoj njegove zunanje zgradbe in ugotavlja, da se je v Kmetijskih in rokodelskih novicah kot predhodniku slovenskega poročevalstva že pred izhajanjem Slovenskega naroda ustalila skladijska zgradba z veznikom *kakor*, ob katerem so se pojavljali številni glagoli (npr. *naznanjati*, *praviti*, *sklicevati se* idr.). Slovenski narod je v prvih treh letih izhajanja število glagolov še pomnožil, šele dnevniško izhajanje pa je povzročilo ustalitev predvsem treh poročevalno dejavnost izražajočih glagolov: *poročati*, *javljati*, *pisati*. V 20. stoletju se je spričo jezikovnokulturnih prizadevanj pričel opuščati prevzeti glagol *javljati*, veznik *kakor* pa je nadomestil *kot*. Monika Kalin Golob glede na današnjo rabo¹² sklepa, da so bili tovrstni vzorci tudi v 19. stoletju *negovorni*.

Ista avtorica (Kalin Golob 2000: 7–9) pojmuje sklicevalne avtomatizme kot vrinjene stavke le v primerih, ko stojijo med pomišljajema ali vejicama. Primere kot *Kakor se pripoveduje, bi utegnil ...* (Kmetijske in rokodelske novice 1857: 304) sicer obravnava kot odvisne stavke, a glede na to, da ne izražajo ne podobnosti ne neenakosti česa s primerjanim, upravičeno podvomi, ali izražajo kakršno koli primerjavo. Po navezovalni vlogi jih primerja z rektifikatorji *skratka*, *na kratko* in ugotavlja, da pri *kakor*-stavkih »*kakor* deluje le kot posredovalec, naveznik na že ubesedeno in/ali splošno znano (izrečeno)«. ¹³

¹¹ Kot model za kategorizacijo metadiskurzivnih vlog parenteze sem uporabila Hylandovo klasifikacijo metadiskurza (Hyland 2005: 48–54). Hylandova razvrstitev je utemeljena na funkcijskem vidiku in razlikovanju med interaktivnimi ter interakcijskimi lastnostmi medsebojnega vplivanja med tvorcem in naslovnikom.

¹² V vsakdanjem nejavnem sporočanju za izražanje vira sporočila prevladujejo predmetni odvisniki, ki jih uvajajo glagoli rekanja in mišljenja; skladijske zgradbe s *kakor/kot* so redke. »[T]ežko si namreč zamislimo, dva prijatelja, ki bi v nejavnem govornem položaju pogovor začela: Kot mi je povedal Peter, se je Metka poročila z Janezom; so pa taki stavki pogosti v knjižnem jeziku« (Kalin Golob 2000: 5).

¹³ S funkcionalističnim pristopom pojmem *kot*-parenteze v vlogi dokazovalcev kot enega izmed podtipov interaktivne vloge. Iz kategorije odvisnih stavkov jih izloča dejstvo, da gre za ničti skladijski odnos. Prvina *kot/kakor* v parentezah tega tipa nima vezniške vloge (tj. ne vzpostavlja skladijskih odnosov), ampak členkovno (po besednovrstni konverziji). To dokažem s prestavitvijo členka v stavčni ustreznik, ki kaže na njegovo semantično vsebino: *Kot poroča/piše XY* > 'natanko to poroča/piše', oz. z zamenjavo s sopomenskim členkom: *XY namreč poroča/piše*.

5 Sklep

Zgodovinskorazvojni pregled pojmovanja parenteze v slovenističnem jezikoslovju kaže, da so jezikoslovci že postali pozorni na ta pojav zelo zgodaj (v 18. stoletju). V obravnavah parenteze lahko sledimo trem pristopom: pravopisnemu, slovničnemu in razpravnemu. Podlaga vsem trem pristopom so pisna besedila. Preučevanja parenteze v slovenističnem jezikoslovju niso teoretična, ampak opisna; parenteza se opisuje z vidika: stavčne fonetike, oblikovne oddeljenosti, modifikacij propozicije (po Toporišiču t. i. upovedovalnih določitev), slogovnih sredstev in referenčne odvisnosti. Sodobni slovenski jezikoslovci pojmujejo parentezo kot slovnično (skladenjsko ali besedilno) enoto in jo opredeljujejo zgolj v odnosu do okoliškega sobesedila, tj. v opredelitve ne vključujejo situacijskega/diskurzivnega konteksta.

Spremljanje terminologije v obravnavah parenteze priča, da so se poskusi domačega poimenovanja pojavili pred uporabo mednarodnega termina. Vse slovensko izrazje (*medmestene besede*, *vgozdeni stavek*, *vmesni stavek*, *vrinjeni stavek*) je utemeljeno na oblikovnem vidiku obravnave, tj. izhaja iz vidika oblikovnega pojavljanja parenteze v sobesedilu (kotekstu). Pri Brezniku vpeljana in v slovenističnem jezikoslovju ustaljeno poimenovanje *vrinjeni stavek* izraža opredelitev na nivoju skladenjske ravnine in kot tako ne predstavlja prave pojmovne vsebine pojavnosti. Kljub nekaterim poskusom mi ni uspelo najti dovolj vseobsežnega in natančnega slovenskega termina, ki bi pokrival opredelitev parenteze kot komunikacijskega pojava. Z vidika diskurzivne obravnave in pojavljanja parenteze v diskurzu se ponuja opisno poimenovanje *vzporedni izrek*, vendar pa na osnovi poimenovanja ni mogoče enoznačno prepoznati prav parenteze kot fenomena (diskurza). Podobno deluje izraz (*prednostno vključevanje*, ki predstavlja (prednostno) izrazitev metadiskurzivnih prvin v diskurzu. Vpeljava slovenske ustreznice tako ostaja za prihodnja preučevanja.

Literatura

- Bajec – Kolarič – Rupel 1956 = Anton Bajec – Rudolf Kolarič – Mirko Rupel [– Jakob Šolar], *Slovenska slovnica*, Ljubljana, 1956.
- Breznik 1916 = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celovec, 1916.
- Breznik 1920 = Anton Breznik, *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 1920.
- Breznik 1934 = Anton Breznik, *Slovenska slovnica za srednje šole*, Celje, 1934.
- Breznik – Ramovš 1935 = Anton Breznik – Fran Ramovš, *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 1935.
- Burton-Roberts 1998 = Noel Burton-Roberts, Language, linear precedence and parentheticals, v: *The clause in English*, ur. P. Collins – D. Lee, Amsterdam, Philadelphia, 1998, 33–52.
- Cornish 1999 = Francis Cornish, *Anaphora, discourse and understanding: Evidence from English and French*, Oxford, 1999.

- Cornish 2008 = Anaphora: Text-based or discourse-dependent?: Functionalist vs. formalist accounts. (Tipkopis. Prispevek je bil predstavljen na XIII. raziskovalnem seminarju *Connaissance, Language et Informatique* z naslovom Reševanje anafore: teorije in aplikacije, Pariz, 11. december 2007.)
- Dajnko 1824 = Peter Dajnko, *Lehrbuch der Windischen Sprache*, Grätz, 1824.
- Dular 1974 = Janez Dular, Zvrstnost slovenskega publicističnega jezika, v: *X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, 1974, 41–52.
- Emonds 1973 = Joseph Emonds, Parenthetical Clauses, v: *You Take the High Node and I'll Take the Low Node*, ur. C. Corum – T. C. Smith-Stark – A. Weiser, Chicago, 1973, 333–347.
- Emonds 1979 = Joseph Emonds, Appositive relatives Have No Properites, *Linguistic Inquiry* 10 (1979), 211–243.
- Espinal 1991 = M. Teresa Espinal, The representation of disjunct constituents, *Language* 67 (1991), 726–762.
- Fabb 1990 = Nigel Fabb, The difference between English restrictive and nonrestrictive relative clauses, *Journal of Linguistics* 26 (1990), 57–78.
- Haegemann = Liliane Haegemann, Parenthetical Adverbials: The radical Orphanage Approach, v: *Aspects of Modern English Linguistics*, Tokyo, 1991, 232–254.
- Halliday 1994 = M. A. K. Halliday, *An Introduction to Functional Grammar*, London, ²1994.
- Hyland 2005 = Ken Hyland, *Metadiscourse*, London – New York, 2005.
- Ilie 2003 = Cornelia Ilie, Parenthetically speaking: Parliamentary parentheticals as rhetorical strategies, v: *Dialogue Analysis 2000*, Tübingen, 2003, 253–264.
- Janežič 1854 = Anton Janežič, *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim ciriliskim in glagoliškim berilom za Slovence*, Celovec, 1854.
- Janežič 1863 = Anton Janežič, *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*, Celovec, 1863.
- Kalin Golob 2000 = Monika Kalin Golob, Razvoj sklicevalnih avtomatizmov v prvem slovenskem dnevniku, *Slavistična revija* 48 (2000), št. 1, 1–26.
- Končnik 1892 = Peter Končnik, *Slovenska slovnica za občne ljudske šole*, Dunaj, 1892.
- Korošec 1986 = Tomo Korošec, K besedilni soveznosti časopisnega sporočila, *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, 1986, 49–59.
- Korošec 1998 = Tomo Korošec, *Stilistika slovenskega poročevalstva*, Ljubljana, 1998.
- Levec 1899 = Fran Levec, *Slovenski pravopis*, Dunaj, 1899.
- Malavašič 1849 = Franc Malavašič, *Slovenska slovnica za prve slovenske šole v mestih in na deželi*, Ljubljana, 1849.
- McCawley 1982 = James D. McCawley, Parentheticals and Discontinuous Constituent Structure, *Linguistic Inquiry* 13 (1982), št. 1, 91–106.
- Mittwoch 1979 = Anita Mittwoch, Final parentheticals with English questions: Their illocutionary function and grammar, *Journal of Pragmatics* 3 (1979), 401–412.

- NPNSP 1981 = *Načrt pravil za novi slovenski pravopis*, Ljubljana, 1981.
- Peterson 1998 = Peter Peterson, On the boundaries of syntax: Non-syntagmatic relations, v: *The clause in English*, ur. Peter Collins – David Lee, Amsterdam, Philadelphia, 1998, 229–250.
- Pohlin 1768 = Marko Pohlin, *Kraynska grammatika*, Laybach, 1768.
- Potts 2002 = Christopher Potts, The syntax and semantics of *as*-parentheticals, *Natural Language & Linguistic Theory* 20 (2002), 623–689.
- Praprotnik 1869 = Andrej Praprotnik, *Slovenska slovnica za pervence*, Ljubljana, 1869.
- Ruliková 1973 = Blažena Ruliková, *Parenteze v současné češtině*, Praha, 1973.
- Seidlhofer – Widdowson 1999 = Barbara Seidlhofer – Henry George Widdowson, Coherence in summary: the contexts of appropriate discourse, v: *Coherence in Spoken and Written Discourse*, ur. Deborah Tannen, Amsterdam, Philadelphia, 205–219.
- SP 1950 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 1950.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 1962.
- SP 2001 = Jože Toporišič (predsednik pravopisne komisije), *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 2001.
- SS 1947 = *Slovenska slovnica*, Ljubljana, 1947.
- Toporišič 1971 = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik* 1, Maribor, 1971.
- Toporišič 1976 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, ¹1976.
- Toporišič 1982 = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana, 1982.
- Toporišič 1984 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, ²1984.
- Toporišič 1991 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, ³1991.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, 1992.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, ⁴2000.
- Toporišič – Rigler 1979 = Jože Toporišič – Jakob Rigler, Komentar k načrtu pravil slovenskega pravopisa, *Slavistična revija* 27 (1979), št. 2, 231–261.
- Vičar 2009 = Branislava Vičar, *Parenteze kot metadiskurzivne prvine na primeru pisnega in govornega diskurza: Doktorska disertacija*, Maribor, 2009.
- Vodnik 1811 = Valentin Vodnik, *Pismenost ali gramatika za perve šole*, Ljubljana, 1811.
- Zagajšek 1791 = Mihael Zagajšek, *Slovenska grammatika*, Celje, 1791.
- Ziv 1985 = Yael Ziv, Parentheticals and functional grammar, v: *Syntax and Pragmatics in Functional Grammar*, ur. A. M. Bolkestein – C. de Groot – J. L. Mackenzie, Dodrecht, 1985, 181–199.

A Historical Developmental Overview of the Concept of Parenthesis in Slovenian Linguistics

Summary

Parenthesis is a phenomenon that encompassing a complex and varied set of phenomena. A historical developmental overview of the concept of parenthesis in Slovenian linguistics indicates that works have treated parenthesis from three approaches: normative, grammatical, and discursive. The basis of all three approaches is patterns of written discourse.

The overview of the concept of parenthesis in Slovenian grammars is first presented with regard to type of approach (a normative or syntactic basis), and then grammars are cited chronologically. The overview also presents the treatment of parenthesis in normative guides.

The first definition of parenthesis in Slovenian linguistic literature can be found in Marko Pohlin's grammar (1768). Pohlin does not name the phenomenon, but he does discuss the phenomenon of insertion.

The discussions are limited with regard to the morphological occurrence of parenthesis; that is, by their placement and demarcation from the surrounding text. The term *vrinjeni stavek* 'inserted clause', introduced by Anton Breznik and now established in Slovenian linguistics, reflects its definition at the syntactic level and therefore does not cover key aspects of the nature of this phenomenon.

Osnove oblikovanja kratkega novinarskega besedila za potrebe informativnih oddaj javnega radia

Polona Pivec

Umestitev kratkega informativnega radijskega besedila v nabor stalnih oblik novinarskega poročanja je pokazala, da sta v praksi najpogosteje uporabljani obliki, ki ju novinarska stroka imenuje *vest* in *poročilo*. Gre za informativni obliki radijskega govora (za razliko od interpretativnih), ki sta povezani na poseben način. Zunanja struktura poročila (sestavljata jo *napoved* in *telo besedila*) se prekriva z notranjo tako, da je *uvod* praviloma *napoved*, *telo besedila* pa sta *jedro* in *zaključek* besedila.

Basic Formatting of Short Media Texts for Public Radio News Broadcasts

The inclusion of short radio news texts in the selection of standard forms of media reports indicates that in practice the most frequently used forms are what journalists refer to as a *news item* and *report*. These are informative forms of radio communication (as distinguished from interpretive) that are linked in a special way. The external structure of a report (consisting of a *lead* and *package*) is covered by the internal structure such that the *introduction* is generally the lead, and the package comprises the *main body* and *conclusion* of the text.

1 Uvod

Kot vsako drugo posameznikovo dejanje je tudi komunikacijsko dejanje rutinsko in se kot ostale oblike družbene interakcije lahko institucionalizira (Berger – Luckmann 1966, v Luckmann 2001: 323).¹ Temeljni namen rutinizacije družbene interakcije je v zagotavljanju navidezno avtomatičnih rešitev, pri čemer so oblike, da bi lahko bile izbrane, osvobojene individualnega. Tako posamezniku ni treba vedno znova »kreirati« komunikacijskih obrazcev, ampak so mu v vsaki družbeni interakciji zagotovljeni že znani (»familiar frames«).

»Obrazci« za kratko radijsko besedilo so del žanrske tipologije, pri čemer jih ne moremo obravnavati z ločenih vidikov lingvistične ali semantične koncepcije komuniciranja, ampak so v prvi vrsti povezani s splošno teorijo družbene interakcije. V primeru radia gre za institucionalizirane oblike prenosa informacij od vira

¹ Članek prinaša za objavo prirejeni del ugotovitev iz doktorskega dela z naslovom *Novi jezikovni in pragmatični model kratkih radijskih informativnih besedil*, ki je bilo izdelano pod mentorstvom red. prof. dr. Irene Stramljič Breznik in somentorstvom red. prof. dr. Maria Plenkovića.

do naslovnika. Če sprejmemo trditev, da »mora posameznik, ki ima v družbi status ‚normalnega člana skupnosti‘, obvladati določena praktična znanja, če naj uspe v vsakdanjem življenju« (Luckmann 2001: 319), velja, da je praktično znanje, ki ga mora obvladati novinar, med drugim izdelava kratkega besedila za potrebe radijskih informativnih oddaj in njihovih poslušalcev. To pomeni, da mora obvladati zbiranje, obdelovanje in posredovanje podatkov, ki so pomembni za življenje posameznika v družbi.

Žanri kot komunikacijska interakcija imajo svojo notranjo, tekstualno, in zunanjo strukturo. Prvo opredeljujejo uporabljeni sistem znakov, morfološki, sintaktični, semantični in prozodični vidiki jezika, drugo pa predvsem družbena pomembnost, sprejemljivost in odmevnost obravnavane tematike.

Komunikacijski obrazci s prepoznavno notranjo in zunanjo strukturo zagotavljajo napredovanje komunikacijske interakcije v smislu »dialoške dinamičnosti«. V primeru takšne sekvenčne urejenosti Luckmann že govori o žanrih. Primerja jih z otoki v toku komunikacijskega procesa, ko »posameznik, da bi dosegel cilj, lahko sam izbira, kako bo sledil sekvencam komunikacijskih korakov« (Luckmann 2001: 324). Njegova izbira je pogojena z morfološko-fonetično, sintaktično in leksikalno izbiro in seveda z okoljem, spolom, leti in komunikacijsko situacijo: uporaba žanrov se razlikuje zaradi različnosti okolja, družbe in zgodovinskega časa.

Zbiranje in analiziranje govornih žanrov, na katerih temelji radijska komunikacija, je s sodobno avdio- in videotehnologijo postalo lažje. Raziskovanje procesa prenosa in vsebine prenesenega je bilo pred tem mogoče le direktno, medtem ko je sodobna tehnologija prinesla možnost ponovne reprodukcije.

Osnovni kratki radijski besedili sta vest in poročilo, slednje lahko ob večji prisotnosti novinarjevega mnenja dobi obliko komentiranega poročila ali celo komentarja.² Vest velja za »osnovni novinarski žanr« (Plenkovič 1989: 86), pri čemer Manca Košir (1988: 67–73) razlikuje osnovno obliko vestičarske vrste, ki »informira o dogodku«, in variacije: kratko in razširjeno vest, vest v nadaljevanju in naznanila (obvestila in vabila). Pri tem je nujno razlikovati med novico in vestjo. Monika Kalin Golob (2003: 69) ugotavlja, da je »teorija novinarskih žanrov za poimenovanje enega izmed njih sprejela strokovni izraz vest in za vsebino vesti uporabila izraz novica«.

Drugi temeljni monološki žanr in poleg vesti najpogostejši novinarski žanr (Plenkovič 1989: 99) je poročilo. Manca Košir (1988: 73–77) govori o poročevalski vrsti, v katero spadajo običajno, komentatorsko in reportersko poročilo, nekrolog in prikaz.

Kot kratko radijsko informativno besedilo lahko opredelimo tudi rapórt s sogovornikom, izjavo, anketo, biografijo. Rapórt s sogovornikom je oblika živega poročila, v katerem je v ospredju dvogovornost; v izjavi kot izjavitelj ne nastopa novinar, ampak vir; anketa je večgovorna oblika, v kateri se več izjaviteljev izjavlja o eni temi; biografija je neoseben popis življenjske poti.

² Objektivno poročanje, poročanje o dejstvih brez vrednostnih sodb je postalo koncept v ZDA na prelomu stoletja. Na njegovo uveljavitev je vplivala predvsem komercialna zahteva služiti širokemu, politično raznovrstnemu občinstvu, ne da bi kakemu delu javnosti izkazovali posebno naklonjenost (McQuail 1983: 108).

Kratka radijska informativna besedila so namenjena širokemu občinstvu. To pomeni, da je zanje nujna skladdenjska enostavnost, čim manj zapletenega strokovnega izrazja in nizka stopnja abstraktnosti. Najbolj splošno merilo kakovosti obravnavanih besedil je razumljivost, ki pa ne more obstajati kot besedilna značilnost sama na sebi, ampak le v interakciji med besedilom in bralci. To pomeni, da mora biti besedilo vedno prilagojeno znanju naslovnikov (Erjavec 1999: 77).

2 Temeljne postavke nastajanja kratkega radijskega besedila

Nastanek slehernega besedila zahteva čas in določeno tvorčevo aktivnost. Večina raziskovalcev loči tri stopnje v nastajanju besedila. Pri nas se je s tem problemom prva podrobneje ukvarjala Silva Trdina (1958: 8), ki našteva faze (obdobja) v nastajanju besedila: iznajdbo ali invencijo, razporedbo in gradnjo ali elokucijo. Te stopnje bolj ali manj povzemajo tudi ostali jezikoslovci. Tako Toporišič (1993: 10) govori o iznajdbi ali invenciji, urejanju ali dispoziciji in gradnji ali kompoziciji. Komunikologi ohranjajo tri stopnje, le da sta druga in tretja stopnja, kot jih razlagajo jezikoslovci, združeni v »oblikovanju novinarskega sporočila«. Melita Poler Kovačič (2001: 41) na primer govori o novinarskem sporočanjem procesu, ki obsega naslednje med seboj povezane faze: 1. zbiranje informacij, 3. izbor dogodkov in dejstev, 3. sporočanje oziroma oblikovanje novinarskega sporočila.

Prvi konkretni korak v izdelavi posameznega novinarskega prispevka je določitev teme. »Z izbiro teme novinar določi del stvarnosti, ki ga bo obdelal – razgrnil problem, dogodek ali stanje, analiziral in pojasnil – v svojem prispevku« (Erjavec 1999: 52). Zbiranju informacij in izboru dejstev sledi pomembna faza – oblikovanje novinarskega sporočila. Kratko radijsko besedilo nastaja:

- po določenem vrstnem redu,
- sledeč kriterijem besedilnosti,
- upoštevajoč maksime (načela).

Po Van Dijkovem (1992: 84) vsebina potrebuje specifično organiziranje, da bi jo opazili, razumeli, si jo predstavljali, zapomnili in ji verjeli. Za krepitev videza resničnosti in verjetnosti novinarski diskurz uporablja posebna sredstva in standardne strategije.

Toporišič (1993: 9) navaja, da besedilo nastaja kot rezultat besedovanja (diskurza), obravnavamo pa ga lahko glede na to:

- kako nastaja (tvorbni vidik) in
- glede na to, kakšne značilnosti ima, ko je gotovo (tj. kot rezultat besedovanja).

Zelo natančno sta postopek nastajanja kratkega radijskega besedila opisala Rosenbaum in Dignes (1992: 65–89). Potem ko si novinar pridobi snov, vključno s terenskim posnetkom, Rosenbaum in Dignes priporočata naslednji vrstni red pri izdelavi besedila:

1. Pogovor z urednikom (ker ta ne pozna tematike podrobno, so njegova vprašanja smerokaz za novinarja pri izbiri poudarkov).
2. Izbira glasovnih vložkov – posnetkov (novinar si označi začetke in iztočnice ali samo sledi spominu in temam, o katerih je govoril s sogovornikom). Izbira navedkov oz. citatov je najpomembnejši del priprave radijskega prispevka. Za razliko od tiska, kjer citat podpira smisel, vsebino, povednost članka, imajo citati (glasovni vložki) v radijskem besedilu vlogo »navezovalnega člana, ki skrbi za to, da se besedilo vsebinsko premakne naprej« (Rosenbaum 1992: 67).
3. Priprava veznih besedil. Po Rosenbaumu (1992: 68) so citati »motor reporter-skega vozila, vezna besedila pa njegova transmisija«. Vsako dobro radijsko besedilo bo vsebovalo tudi glasovne ilustracije, organizirano bo z izmenjevanjem posnetkov in novinarjevega besedila, pri čemer je, kot rečeno, dobro najprej izbrati terenske zvočne posnetke in jih šele potem povezati v končno besedilo. Drugačen časovni potek (najprej se napiše besedilo in kasneje vanj vključujejo tonske izjave) je zamudnejši, zaradi preobilja informacij, ki jih je novinar dobil na terenu, pa je lahko končni prispevek tudi predolg.

Besedilo definiramo kot komunikacijsko pojavitev (angl. *communicative occurrence*), ki izpolnjuje sedem kriterijev besedilnosti. Če ocenimo, da kateremu koli izmed teh kriterijev ni bilo zadoščeno, potem velja, da besedilo ni komunikativno (Beaugrande 1992: 12). Avtor radijskega besedila mora pri tvorbi omenjene kriterije upoštevati in pri vsakem od njih oceniti, kakšna je možnost izpolnitve v slušnem prenosniku. Od dobrega (za poslušalce zanimivega) radijskega besedila se zato pričakuje predvsem:

- aktualnost,
- informativnost,
- vsebini in poslušalcem prilagojen način ubeseditve s primernim obsegom besedila,
- prenosniku primerna zgradba besedila in upoštevanje načel dobrega sloga v ubeseditvi.

Tvorjenje besedil poteka po določenih načelih, ki kasneje, ko besedilo zaživi svoje življenje, postanejo njegova komunikacijska energija. Grice (1995: 24–27) razlikuje 4 osnovna načela (maksime):

- načelo kvantitete oziroma kolikosti (količina informacij mora biti ravno pravnja, preobilje naslovnika lahko odbije),
- načelo kvalitete (se navezuje na resničnost informacije, pri čemer avtor nikoli ne sme govoriti tega, v kar sam ne verjame in za kar mu manjka dokazov),
- načelo relevantnosti,
- načelo načina (zahteva po jasnosti, nedvoumnosti, jedrnatosti in urejenosti).

3 Vsebinska strukturiranost kratkega radijskega besedila

Plenković (1991: 65) ugotavlja, da je tudi osnovni monološki žanr, to je govor, sestavljen iz stalnih delov: **uvoda, jedra** (razlage) **in zaključka**. Tako zgradbo potrjujejo tudi drugi raziskovalci in jo utemeljujejo na različnih besedilih. Velja jo sprejeti in utemeljiti tudi na primeru kratkega radijskega besedila. Vsak novinarjev informativni nastop je strukturiran iz uvoda, jedra in zaključka, le da imajo omenjeni deli besedila v radijski govorici svoje specifične vloge. Uvod se imenuje napoved, prebere pa jo voditelj informativne oddaje. Jedro in zaključek sta dela, ki ju prebere novinar. Posebej v uvodu, katerega osnovni namen je motivacija naslovnika in pritegnitev k poslušanju, novinar upošteva teorijo postavitve *teme* in *reme*. Informacija, ki je manj pomembna, se imenuje tema ali izhodišče, rema ali jedro pa je informacija, ki je na koncu in je pomembnejša. Rema nosi težo sporočila. V jezikoslovju so se izoblikovali še drugi pari tega istega: topik (tema), fokus (žarišče, rema), stara informacija, nova informacija.

Primer: Vlada je na današnji seji med drugim sprejela predlog Zakona o lastninskem preoblikovanju deleža zavarovalnic, do katerega so upravičene fizične osebe. Gre za 34 odstotkov Zavarovalnice Triglav, do katerega so upravičeni njeni nekdanji zavarovanci. Vlada predlaga, da se ta sredstva zdaj namesto na KAD, kar so državljani na referendumu pred nekaj meseci zavrnili, prenese na SPIZ. Zelo podoben predlog so oblikovali v Državnem svetu, vendar so ga na današnji seji odbora za finance zavrnili. (Dogodki in odmevi, 6. 3. 2008)

Zgornji primer kratkega besedila (šlo je za napoved prvega prispevka v informativni oddaji, kar pomeni, da je v praksi sledilo telo besedila) je v marsikaterem pogledu neustrezen. Posebej očitno je kršeno načelo načina oz. zahteva po jasnosti in jedrnatosti. Čeprav so državljani o lastninskem preoblikovanju zavarovalnic v pripravah na referendum veliko slišali, ne gre precenjevati njihove pripravljenosti na sprejemanje povzetrov zapletenih procesov. Bolj ali manj znano je le to, da se mnenja razhajajo pri vprašanju, ali naj država deleže, ki bi pripadali prebivalcem, prenese na državni KAD ali pa naj jih prepusti v upravljanje pokojninski blagajni. S tega vidika je morda primernejši in lažje razumljiv naslednji uvod:

S predlogom zakona je vlada na današnji seji 34-odstotni državni delež Zavarovalnice Triglav namesto na KAD, kar so državljani na referendumu zavrnili, prenesla na SPIZ.

Napoved je mogoče še nadaljevati (na primer s podatkom, da bo o tem zdaj odločal državni zbor) ali pa jo tako končati, saj ustreza tudi zahtevi po postavitvi teme in reme. Poslušalci, ki jih problematika zanima, zdaj gotovo že vedo, da gre za 34-odstotni delež, zato podatek postavimo v izhodišče (temo), nasprotno pa je tisto, kar je novo, prenos deleža na SPIZ, postavljeno v jedro (remo). Uvod bi se lahko glasil tudi tako:

Vlada je na današnji seji potrdila predlog zakona, po katerem bi 34-odstotni delež Zavarovalnice Triglav prenesli na SPIZ.

Tudi tako oblikovano napoved je mogoče razširiti z ostalimi podatki: da so se za takšno rešitev pred meseci na referendumu že izrekli državljani, da je odločitev sedaj na državnem zboru ...

3.1 Pritegnitev pozornosti naslovnika (oblikovanje napovedi)

Logična namera vsakega novinarja je zbuditi zanimanje pri naslovniku. To mu uspeva z izbiro vsebinskih poudarkov in s pomočjo jezikovne izbire. Na slednjo po mnenju Monike Kalin Golob (2003: 231) vplivajo tudi širše sporočanje okolščine in konvencije, ki sodijo med objektivne stiloformne dejavnike. Omenja dve okoliščini: sodobni potrošnik medijskih vsebin nima veliko časa, hkrati pa se »nekateri bralci zadovoljijo samo s prebranim naslovom, v samo besedilo pa ne vstopijo«. Razmišljanje, ki se nanaša na časopisna besedila, je mogoče prenesti tudi na radio – vsaj v delu, ki govori o racionalni rabi časa. Posledica tega so vse krajša radijska informativna besedila. Pred desetimi leti je bilo dveminutno poročilo novinarja (govorim o besedilu brez napovedi) običajno, danes urednik postavi zgornjo mejo pri poldrugih minuti. Daljše besedilo je v informativnih oddajah dovoljeno le izjemoma.

Bistvena razlika med časopisnim člankom in radijskim besedilom (predpostavljamo, da oba obravnavata isto tematiko) pa je v dejstvu, da bralec lahko preneha brati takoj, ko ima dovolj informacij. Časopisni novinar, ki se tega zaveda, vsa pomembna dejstva strne v glavi, ki se »sestoji iz naslova, podnaslova in zelo pogosto še vodila« (Košir 1988: 75). Cilj radijskega novinarja je drugačen. Poslušalca mora v uvodu (z napovedjo ali z začetnimi stavki) motivirati do te mere, da bo z nespremenjeno (celo naraščajočo) pozornostjo prispevku sledil do konca.

Osnovo radijske napovedi vidimo v razmišljanju, »da se ne bi smelo javno govoriti, tako kot se to počne po kuloarjih in stanovanjih – iz samega govornega razpoloženja«, ampak »v središču zavesti imejmo, da mora retorično govorjenje povedati nekaj novega« (Škarić 1999: 27). Sleherno radijsko besedilo je tudi retorično dejanje in kot takšno samo po sebi teži k prinašanju novega, naslovniku neznanega in zato zanimivega. Da bi novinar pritegnil poslušalčevo pozornost, mora premišljeno oblikovati napoved svojega prispevka, če prispevek nima napovedi, pa prvih nekaj stavkov besedila. Gre namreč za odločilne trenutke pritegnitve pozornosti, trenutke, ko poslušalec ugotovi, da bo izvedel nekaj novega, ali pa pomisli: »Oh, to sem pa že slišal, to pa že vem.« Neprimerna napoved lahko naslovnika tudi odvrne od nadaljnjega poslušanja.

Vsako novinarsko besedilo, ki bo posredovano prek radia, je nastalo z namenom v najkrajšem času poslušalca seznaniti z dogodkom, informacijo, novico. Katerega od elementov vsebine bo novinar postavil na začetek prispevka oziroma kateri so tisti vsebinski poudarki, ki jih bo izbral za napoved, je odvisno od njegove ocene možnosti, ki jih imajo posamezni elementi, da pritegnejo pozornost poslušalca. Ta si mora ob poslušanju napovedi zaželeli več informacij, kar ga bo zadržalo pred radijskim sprejemnikom.

3.2 Dogodek in novica

Prvi je o dogodku in njegovem pomenu spregovoril Aristotel. Imenoval ga je mitos in ga kot dogodek ali dogajanje obravnaval kot najvišji smoter tragedije.

»Dogodek je vedno na nekak način imanenten celotnemu novinarskemu diskurzu in potemtakem vsem njegovim tipom«, »je prostorska časovna entiteta dinamičnega značaja, ki ni vezana na prostorsko časovno točko, temveč je intervalne narave« (Košir 1988: 37–38). Tomo Korošec (1986: 150) dogodek definira kot kot »vse, kar se je zgodilo neodvisno od nas, od našega vedenja, ali tako obstaja v naši zavesti [...] je zaključena zaokrožena uresničitev naravnega ali družbenega zakona (ali zakonov)«. Posamezne novinarske vrste upovedujejo dogodke obstoječe stvarnosti in so praktična realizacija novice. To velja zlasti za vest in poročilo, ki sta podvrženi iskanju odgovorov na temeljna novinarska vprašanja, ne pa tudi za komentar ali recimo pogovor. Najbolj splošna in enostavna definicija pravi, da je **dogodek**:

- vse, kar se zgodi,
- vse, o čemer vemo, da se je zgodilo (bilo je opaženo),
- vse, kar ni bilo načrtovano in se je zgodilo kot presenečenje,
- vse, kar je zares pomembno.

Po mnenju Mance Košir (1988: 39–40) je za dogodek, ker se »zgodí v določenem času in prostoru«, značilna tudi neponovljivost, dogodke pa razvršča po tehle znakih:

- Velikost dogodka: veliki dogodki se zapišejo v družbeni spomin, majhne si naslovnik zapomni zelo kratek čas.
- Obseg dogodka: dogodek obsega različno število prvin (športna tekma malo, volitve v Ameriki veliko).
- (Ne)predvidljivost dogodka: dogodki segajo od popolne nepredvidljivosti do popolne predvidljivosti (kmečka ohcet, občni zbor ...).
- Razumljivost.

Izbira dogodka je, pravi Karmen Erjavec (1999: 52) tesno povezana z namenom novinarskega prispevka. Novinar mora imeti jasno predstavo o tem, kaj hoče s svojim prispevkom pri občinstvu doseči. Izhodiščni namen novinarja je informirati občinstvo, usmeriti njegovo pozornost na določene probleme ali še posebej opozoriti na posledice določenih problemov. Z določitvijo namena pa novinar tudi določi okvirno zgradbo in obliko prispevka.

Izbiranje dogodkov, njihovo razvrščanje, oblikovanje in posredovanje torej poteka v interesu javnosti. Pri tem radio zaradi narave svojega dela še posebej poudarja **elemente novice** (lat. *novum* 'novo, novost'):

- nekaj drugačnega in novega,
- nekaj, kar se dogaja oz. se je zgodilo pred kratkim (danes, včeraj),
- nekaj, kar temelji na resničnih dejstvih,
- nekaj, kar je pomembno za večjo skupino ljudi (več javnosti),
- nekaj, kar je dovolj zanimivo.

Sigal (1986: 15) trdi, da novica ni, kar se je zgodilo, ampak kar je nekdo rekel, da se je ali se bo zgodilo. Dejstvo je, da so novinarji le redko sami priča do-

godka. Po navadi zvedo zanj iz druge roke. Tudi če so na mestu dogodka, se raje odločijo za pričo in njen glas, ki dviguje stopnjo verodostojnosti in dokazuje avtentičnost povedanega. Novinar bo vedno raje poiskal človeški vir: raje bo intervjuval ljudi osebno kot po telefonu in raje bo spraševal kot zbiral in analiziral podatke iz knjig in dokumentov v knjižnicah (Sigal 1986: 17). Če je poročilo ali kakšna druga oblika novinarskega sporočila »opremljena« z avtentičnim zvokom, je verodostojnejša in s tem vrednejša.

In kako lahko v odnosu do dogodka vsebinsko utemeljimo novico?

Razlikovanje med dogodkom in novico povezujemo s časom. V novinarstvu lahko govorimo o dogodku izpred tedna, meseca, leta ... za razliko od novice, ki je vezana na danes, v redkih primerih na včeraj (ko iz objektivnih razlogov o novih dejstvih, morda zaradi pozne ure, v mediju nismo mogli več poročati).

Primer: Pred letom dni se je zgodil umor (ki je bil kot dogodek nekaj časa pomembna medijska vsebina). Danes so bila javnosti predstavljena nova dejstva, ki so, čeprav vezana na leto dni star dogodek, postala novica dneva.

Dogodek je torej določena (zaključena) vsebinska entiteta, ki se lahko v novinarsko poročanje vključuje z različnimi časovnimi oznakami (danes, včeraj, jutri, te dni, prejšnji teden, v minulem ali prihajajočem letu itd.), novica pa je njen aktualni vsebinski del. Novico lahko vsak trenutek prekvalificiramo v dogodek, obratno pa ni mogoče. Ko smo določeno vsebinsko zaokroženo celoto enkrat poimenovali dogodek, je ne moremo več opredeljevati kot novico. Kot novico pa lahko vsak trenutek opredelimo nova dejstva, ugotovitve itd. nekega že znanega dogodka.

Harcup (2004: 30–31) razloge, zaradi katerih se novica obdela in objavi, povzema po norveških znanstvenikih Johanu Galtungu in Merie Ruge. Našteje jih 12:

- *pogostnost pojavljanja* (novice morajo biti eksplozivne, hitre, ki z vsakim dnevom prinašajo novosti in zanimivosti);
- *prestop praga* (meje), nekateri dogodki, ki so »pod pragom« objavljalivosti, nimajo možnosti, da bi bili objavljeni;
- *nedvoumnost* (bolj ko je dogodek jasen in nedvoumen, lažje bo razumljen in večjo možnost ima, da bo izbran);
- *razumljivost* (kulturna sorodnost – kot primer navede, da je Angležem bližje dogajanje v Ameriki, kot v neki oddaljeni, kulturno manj sorodni državi);
- *predvidevanje* (novinar *lahko* predvideva, da se bo zgodilo nekaj, kar lahko postane novica);
- *nepričakovanost* (naslovnike pritegnejo predvsem nenadne, nepričakovane novice, če pa je neka novica že objavljena oz. vnaprej predvidena, mora vsebovati elemente nepričakovanosti);
- *kontinuiteta* (ko se novica prebije v naslove ali na prva mesta, ima vsako nadaljevanje veliko možnost objave);
- *uravnotežena sestava* (gre za uravnoteženost širše oddaje, dnevnika itd.);
- *sklicevanje na »narodne elite«* (akcije nekaterih narodov se zdijo pomembnejše od drugih; definicija elitnega naroda je lahko determinirana politično, kulturno ali gospodarsko);

- *sklicevanje na elite ljudi* (dejavnost pomembnih ljudi se zdi, da ima večji vpliv, poleg tega se občinstvo z njimi lažje identificira);
- *referenca osebe, sklicevanje na osebo* (novica teži k predstavljanju dogodkov, katerih akterji so imenovani posamezniki in ne neke neimenovane družbene sile);
- *referenca negativnega* (za javnost so negativni dogodki njevečkrat bolj zanimivi).

3.3 Opisno (deskriptivno) razvijanje teme v telesu besedila

»Če sporočamo predvsem o tem, da kaj obstaja ali da se je kaj pripetilo, je to poročanje (raportiranje); če smo pri poročanju pozorni predvsem na lastnosti pojavov, je to opisovanje (deskripcija); sporočanje z naravno pozornosti na nastanek ali razvoj pojavov imenujemo pripovedovanje (naracija), sporočanju z naravno pozornosti na razmerja med pojavi oziroma dogodki (ali njihovimi deli) pa pravimo razlaganje (eksplikacija).« (Dular, Korošec 1995: 63). Omenjeni ubeseditveni načini (slogovni postopki) imajo v kratkem radijskem besedilu svoje značilnosti.

Deskriptivno razvijanje teme je posebej uporabno v besedilih, ki imajo informativno funkcijo. Gre za besedila, ki so običajno sestavljena iz delnih tem, komponent, ta pa umeščajo in razvrščajo glavno temo. Delne teme odgovarjajo na znana k-vprašanja: *kdo, kdaj, kje, kaj, kako* in včasih tudi na vprašanje *zakaj*.

Primer 1

DATUM OBJAVE: 20. december 2005

ODDAJA: Poročila Radia Maribor

TERMIN: 8.00

TRAJANJE: 1,30 min

Mariborski mestni svetniki so sinoči po petih urah decembrskega zasedanja sprejeli le enega od dveh zelo pomembnih dokumentov, ob tem, da so pri cenah komunalnih proizvodov in storitev v prihodnjem letu izpustili najbolj pe-reče vprašanje odvoza odpadkov. Medtem ko bodo o proračunu za leto 2006 in o odvozu gospodinjstvih odpadkov v Dogoše ali v Celje odločali na nadaljevanju seje, so včeraj kljub glasnemu negodovanju direktorjev mariborske plinarne in vodovoda sprejeli sklepa, da bo od novega leta naprej nižja cena plina v prvem tarifnem razredu, s prvim januarjem 2006 pa bodo pravne osebe v gospodarstvu in negospodrastvu plačevale pet tolarjev manj za kubični meter porabljene vode. Ne glede na predlog mestne uprave pa bo cena vode za gospodinjstva ostala nespremenjena, na drugi strani pa bodo Mariborčani segli globje v žep pri odstranjevanju blata iz čistilne naprave, ali drugače, namesto 25 bodo odslej plačevali dobrih 43 tolarjev za kubični meter porabljene vode. Za dobrih pet odstotkov bo s prvim januarjem dražji tudi odvoz nepravilno parkiranih vozil in odstranitev lisic, parkiranje v modri coni pa bo dražje le na Slomškovem trgu, kjer bo za uro parkiranja treba odšteti 200 tolarjev. Kot že rečeno, še vedno ostaja neznanka odvoz odpadkov, zaradi nesoglasij med mestno upravo in pogrebnim podjetjem Maribor pa bodo tudi o upepeljevanju, najemninah in vzdrževanju grobov mestni svetniki odločali še na nadaljevanju seje v četrtek, 22. decembra.

Delne teme, na katere prispevek odgovarja:

- KDO: mariborski mestni svetniki
- KDAJ: na sinočnji seji mestnega sveta (KJE ni eksplicitno izraženo, ker se predvideva, da poslušalec ve, kje potekajo seje mestnega sveta, poleg tega za koherentnost besedila eksplicitnost te »kontrolne točke«³ (delne teme) ni pomembna.
- KAJ: pomembna dokumenta:
 1. o proračunu občine za leto 2006;
 2. o cenah komunalnih proizvodov in storitev plina; pristojbini za delovanje čistilne naprave, ceni odvoza napačno parkiranih vozil in plačilu parkirnine (o odvozu odpadkov niso govorili, ker gre očino za težavno temo, in so jo, kot odločanje o proračunu, prestavili na naslednjo sejo).
- KAKO: podrobnosti o cenah komunalnih proizvodov in storitev (nižje cene plina, nespremenjene cene vode, višje cene čiščenja odpadnih voda, dražji odvoz napačno parkiranih vozil in višje parkirnine).

Vsebinska zgradba in zastopanost delnih tem:

- UVOD: kdo – kdaj – kaj
- JEDRO: kako
- ZAKLJUČEK: napoved dogajanja v nadaljevanju seje (1. točka = proračun 2006, ostanek 2. točke = odvoz odpadkov)

Teorija pisanja za časopis najpogosteje uporablja pojem »obrnjene piramide (inverted pyramid). To pomeni, da je najpomembnejša informacija zapisana na začetku (v glavi besedila), sledijo manj pomembne podrobnosti, tiste najmanj pomembne pa besedilo zaključujejo. Tovrstna strukturiranost je razlog, da je časopi-
sno vest težko uporabiti za potrebe radia.

Besedila, ki so namenjena v prvi vrsti poslušanju, sledijo t. i. *linerani zgradbi*. Sledijo notranji logiki in tečejo od točke A prek točke B do točke C. Pogosto vsebinsko najpomembnejši del besedila ni na začetku, ampak na koncu besedila (Rosenbaum 1992: 68), kar pa še ne pomeni, da začetki niso pomembni. Dober začetek je tisti, ki zastavi nadaljnji razvoj besedila in pripravi poslušalca, da kar najbolj pozorno sledi povedanemu.

Primer 2

DATUM OBJAVE: 21. december 2005

ODDAJA: Dnevnik Radia Maribor

VIR: STA

TRAJANJE: 0,20 min

Računsko sodišče je danes na svojih spletnih straneh objavilo revizijsko poročilo o pravilnosti izvajanja javnih naročil in doseganja gospodarnosti pri na-

³ Beaugrande in Dressler (1992: 72) uporabljata sintagmo kontrolna točka (angl. *control centres*) za osnovne pojme: predmete, situacije, dogodke, dejanja; gre za točke, »iz katerih lahko dostop in obdelavo strateško vodimo«.

kupu blaga in storitev v Elektru Maribor in v Elektru Celje v lanskem letu. Pri postopkih so bile ugotovljene nepravilnosti pri izvajanju javnih naročil, ki jih je Računsko sodišče pri mariborskem podjetju ocenilo na skupaj več kot 430 milijonov tolarjev, pri celjskem pa na 470 milijonov tolarjev.

- KDO: računsko sodišče
- KDAJ: danes
- KAJ: objava revizijskega poročila (vključno z njegovo vsebino)
- KJE: na spletnih straneh

Na vprašanji *kako* in *zakaj* objavljena vest ne daje eksplicitnega odgovora. Odgovor na vprašanje, kako se je zgodil dogodek (v tem primeru objava), je deloma vsebovan v odgovoru na vprašanje »kje«. Odgovor na vprašanje »zakaj« ali »s kakšnim namenom« pa prav tako ne potrebuje eksplicitnega odgovora. Avtor se zanaša na naše poznavanje konteksta – metabesedilnosti: med naloge računskega sodišča spada tudi preverjanje izvedbe postopkov javnih naročil in odkrivanje tistih, ki se ne držijo predpisov.

3.4 Razvijanje teme s pomočjo razlage in argumentov

Znano je, da večina radijskega govora poteka kot enosmerna, monološka komunikacija, še posebej pa ugotovitev velja za kratka informativna besedila. Novinar motivacijo izpelje v napovedi svojega prispevka in pri tem upošteva dejstvo, da ga občinstvo ne vidi.⁴ To pomeni, da ne more uporabljati kretenj, grimas, prepovedana je raba klimaksa (v smislu stopnjevanja oz. sprememb jakosti glasu), enako so prepovedane retorične figure, s katerimi se govorec sicer običajno obrača na prisotno občinstvo. Radijski novinar si lahko pomaga na dva načina:

1. Z doziranjem informacij in njihovim povezovanjem z razlago, ki jo izpelje sam ali pa prepusti poslušalcu.
Dular in Korošec (1995: 73) ugotavljata, da je treba pri razlaganju za razliko od pripovedovanja, kjer igra glavno vlogo časovno zaporedje, upoštevati logična razmerja med pojavi in njihovimi deli (vzročnost, nasprotnost, istost, hierarhičnost, pogojnost itd.).
2. Z argumentacijo. Pri tem se *argumentativno razvijanje teme* nanaša na logično zvezo med argumentom in sklepom. Avtor mora najti dovolj prepričljive argumente, da bodo sprejemljivi tudi za naslovnika.

Ločimo dve vrsti argumentacije:

1. Prva temelji na vednosti, na velikokrat potrjenih dejstvih in ima obliko logičnega sklepanja. Gre za razumsko utemeljevanje (argumentiranje).
2. Druga temelji na verovanju v načela, vrednote, ki smo jih v procesu socializacije sprejeli. Pri tem gre za čustvenoprepričevalni namen argumentov.

⁴ Večina učbenikov retorike ob motivaciji navaja neverbalne načine komuniciranja.

Obe vrsti argumentacije je »mogoče prepoznati le s pomočjo skladijsko-pomensko-pragmatične analize besedil, ki sloni na raziskavi okoliščinskih dejavnikov, propozicijske vsebine in tvorčevega namena« (Hudej 2001: 205).⁵

Primer 3

DATUM OBJAVE: 3. marec 2008

ODDAJA: Druga jutranja kronika Radia Slovenija

TERMIN: 7.00

TRAJANJE: 2,11 min

Napoved (bere voditelj):

Danes bo dokončno znano, ali bo državi le uspelo prodati nekaj več kot 40-odstotni delež Telekoma. V petek se je namreč iztekel rok, ki ga je obema ponudnikoma, islandskemu finančnemu holdingu Skipti in britansko-nemškemu konzorciju Bain&Axos Capital, postavila vladna privatizacijska komisija, da lahko še izboljšata svoji ponudbi zlasti v finančnem delu, s katerim komisija ni zadovoljna. Konzorcij Bain&Axos je že pred dnevi sporočil, da ne bo popravil ponudbe, utegne pa se zgoditi, da tega ne bo storil niti Skipti. Jože Bonča.

Telo besedila (bere novinar):

NOVINAR: Napočil je torej dan D za dokončno streznitev privatizacijske komisije. Njen član Matjaž Janša je že minuli teden pripravil teren z izjavo:

SOGOVERNİK (IZJAVA): Vse je možno.

NOVINAR: Torej tudi umik obeh interesentov. Da sta oba že dodobra utrujena in naveličana dolgotrajnih pogajanj brez konca, potrjuje dejstvo, da sta že napovedala umik svojih ponudb. Ali se bo to tudi zares zgodilo oziroma ali svojih ponudb res nista pomembno izboljšala, bo torej znano danes. Že dolgo je namreč znano, da finančni plati ponudb, kakršnikoli že sta, vsaj uradno ni znano, nista pogodbo privatizacijski komisiji oziroma vladi, ki bo sprejela dokončno odločitev. Za vladno stran je razumljivo nesprejemljivo, da bi konzorcij B&A kupil slovenski Telekom z dolgom, ki bi ga potem kratkomalo prenesli na Telekom, država, ki bi ostala 40 % lastnica podjetja, pa bi ga posredno odplačevala. Očitno pa v privatizacijski komisiji tudi nimajo srečne roke v pogajanjih z drugim ponudnikom Skiptijem, ki naj bi ga Telekom v celoti kupil, potem pa bi lastniki in partnerji Skiptija kupili Telekom: kamen spotike naj bi bila očitno cena Skiptija, ki bi jo zanj odštel slovenski Telekom. Kakorkoli že, današnji dan bo končno vsem nalil čistega vina. Tudi tistim, ki nočejo razumeti, da je zakon iz nuje, pa če gre za Skipti ali B&A, nikakor ne bi bil posrečena rešitev za Telekom, še bolj pa tistim, ki nočejo razumeti, da koalicijska zaveza o prodaji skoraj polovice državnega deleža v Telekomu z realnostjo nima nobene zveze. Tudi zato ne, ker prodaji ostro nasprotujeta koalicijska Ljuska stranka in Desus, da o opoziciji niti ne govorimo.

⁵ »Argumentacija je pojmovana kot proces, v katerem tvorcu uspe ali ne uspe pridobiti naslovnika, da sprejme argumente; če namreč sprejme argumente, posledično sprejme tudi sklepe in vse, kar iz predpostavljenega izhaja. S stališča besediloslova so argumenti sredstva racionalnega prepričevanja, po drugi strani pa so argumenti lahko tudi sredstva za manipulacijo, in kot taki niso izpostavljeni, pač pa predpostavljeni s stilistično izbiro izrazja ter z retoričnimi taktikami in strategijami« (Hudej 2001: 205).

Razprava ob primeru 3: Dogajanje v zvezi s prodajo Telekomoma se odvija že nekaj časa. Novinar ga spretno povzame in tako spomni poslušalca na pomembnejše vsebinske mejnike v procesu prodaje, pri tem pa poslušalcu naniza vrsto dejstev in argumentov.

4 Zaključek

Radijska informativna oddaja je del sicer institucionaliziranega prenosa informacij od vira do naslovnika. Komunikacijski obrazci, ki jih pri tem uporablja novinar, so namenjeni širokemu občinstvu in imajo prepoznavno notranjo in zunanjo strukturo. Ker velja radio za najhitrejši medij, ki lahko informacijo prenese do naslovnika celo v trenutku dogajanja, je za informativna besedila nujna skladišna enostavnost, čim manj zapletenega strokovnega izrazja in nizka stopnja abstraktnosti. Najbolj splošen kriterij kakovosti obravnavanih besedil je razumljivost, ki pa ne more obstajati kot besedilna značilnost sama na sebi, ampak le v interakciji med besedilom in bralci. To pomeni, da mora biti besedilo vedno prilagojeno znanju naslovnikov.

Radijsko besedilo nastaja v treh stopnjah. Govorimo (1) o zbiranju informacij, (2) o izboru dogodkov in dejstev in (3) o sporočanju oziroma oblikovanju novinarskega sporočila.

Vsebinsko je novinarjev informativni nastop sestavljen iz uvoda, jedra in zaključka, le da imajo omenjeni deli besedila v radijski govorici svoje specifične vloge. Uvod se imenuje *napoved*, prebere jo voditelj informativne oddaje, jedro in zaključek smo imenovali *telo besedila* in ju prebere novinar. V besedilih s pretežno informativno funkcijo sta najbolj uporabna postopka deskriptivno in argumentacijsko razvijanje teme.

Literatura

- Beaugrande – Dressler 1992 = Robert Beaugrande – Wolfgang Dressler, *Uvod v besediloslovje*, Ljubljana, 1992.
- Dijk 1992 = Teun Adrianus van Dijk, *Text and Context: Explorations in the Semantics and the pragmatics of discourse*, London, 1992.
- Dular – Korošec 1995 = Janez Dular – Tomo Korošec, *Slovenski jezik 3*, Maribor, 1995.
- Erjavec 1999 = Karmen Erjavec, *Novinarska kakovost*, Ljubljana, 1999.
- Grice 1995 = Paul Grice, *Studies in the way of Words*, Cambridge – London, 1995.
- Harcup 2004 = Tony Harcup, *Journalism: Principles and Practice*, London – Thousand Oaks – New Delhi, 2004.
- Hudej 2001 = Sonja Hudej, Argumentacijski procesi in prepričevalna sredstva, *Slavistična revija* 49 (2001), št. 3, 205–222.
- Kalin Golob 2003 = Monika Kalin Golob, *H koreninam slovenskega poročevalskega stila*, Ljubljana, 2003.
- Kalin Golob 2003a = Monika Kalin Golob, Stil in novinarski škandal, *Teorija in praksa* 40 (2003), št. 2, 229–244.

- Korošec 1986 = Tomo Korošec, O stilističnih in pragmatičnih prvinah radijskega poročevalstva, v: *Sistemi, vsebine in učinki množičnega komuniciranja*, Ljubljana, 1986.
- Košir 1988 = Manca Košir, *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana, 1988.
- Luckmann 2001 = Thomas Luckmann, On the Methodology of (Oral) Genres, v: *Keynote Lecture, Symposium on Genres*, Oslo, 2001.
- McQuail 1983 = Denis McQuail, *Mass Communication Theory*, London – Beverly Hills – New Delhi, 1983.
- Plenković 1989 = Mario Plenković, *Suvremena radio televizijska retorika*, Zagreb, 1989.
- Plenković 1991 = Mario Plenković, *Poslovna komunikologija*, Zagreb, 1991.
- Poler Kovačič 2001 = Melita Poler Kovačič, *Mesto subjekta v sodobni novinarski etiki*, Ljubljana, 2001.
- Rosenbaum – Dinges 1992 = Marcus D. Rosenbaum – John Dinges, *Sound reporting: Guide to radio journalism and production*, Iowa, 1992.
- Sigal 1986 = Leon V. Sigal, Sources Make the News, v: *Reading the News*, New York, 1986, 9–38.
- Škarič 1999 = Ivo Škarič, *V iskanju izgubljenega govora*, Ljubljana, 1999.
- Toporišič 1993 = Jože Toporišič, Pojmovanja in izrazje slovenskega besediloslovja, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (Ljubljana) 39 (1993), 5–14.

Basic Formatting of Short Media Texts for Public Radio News Broadcasts

Summary

A radio news broadcast is part of the institutionalized transfer of information from the source to the addressee. The communication forms that journalists use in this process are intended for the general public and have a recognizable internal and external structure. Because radio is one of the fastest media and can even transmit information to the addressee at the moment it is happening, news texts must be syntactically simple, contain as little complicated technical jargon as possible, and have a low level of abstraction. The most general criterion of the quality of these texts is understandability, which cannot exist as a textual characteristic in and of itself, but only in interaction between the text and its readers. This means that the text must always be adapted to the addressee's level of knowledge.

A radio text is created through three stages. These are (1) collecting information, (2) selecting events and facts, and (3) reporting or designing the news message.

With regard to content, a journalist's informative presentation is comprised of an introduction, main body, and conclusion; however, these parts of the text have a specific role in radio language. The introduction is called the *lead* and is read by the news anchor, whereas the main body and conclusion are called the *package* and are read by the reporter. In texts with a predominantly informative function, the most applicable methods are description and argumentation to develop the topic.

Soglasniški sklopi v cerkljanskem narečju

Karmen Kenda-Jež

Prispevek prinaša popis (vzglasnih, izglasnih in medsamoglasniških) soglasniških sklopov v osrednjecerkljanskem narečju. Inventar sklopov je primerjan s tistim iz slovenskega knjižnega jezika, kakor je predstavljen v obravnava Jožeta Toporišiča in Tatjane Srebot-Rejec.

Consonant Clusters in the Cerklno Dialect

This article presents the inventory of initial, final, and intervocalic consonant clusters in the central Cerklno dialect. The cluster inventory is comparable to that in Standard Slovenian as presented in the works of Jože Toporišič, and Tatjana Srebot-Rejec.

0 Sinhroni soglasniški sestav cerkljanskega narečja je bil obravnavan že nekajkrat (Logar 1996a: 32; 1996b: 411; Rigler 1981: 67; Kenda-Jež 1999: 209).¹ Prikazi se v glavnem med sabo ujemajo – razlikujejo se le po (ne)upoštevanju alofonov [ʒ], [ʒ̥], [g] –, odstopa pa prva Logarjeva predstavitev, ki navaja posebne fonetične uresničitve zvenceh *b* in *d* v izglasju (*-f*, *-b*) in menjavanje *w* – *b/b* v medsamoglasniškem položaju, za kar pa v osrednji cerkljanščini v do sedaj zbranem gradivu, tudi v zapisih Tineta Logarja za Slovenski lingvistični atlas (SLA), ni potrditve. Jan Baudouin de Courtenay (1884: 390) je v svoji razpravi o cerkljanskem narečju² izglasna *b/d* zapisoval kot aspirirana *p'*, *t'*, kar so povzemali tudi poznejši opisi narečja do preloma tisočletja (Ramovš 1935: 91; 1936: 130; Logar 1993: 119; Toporišič 1992: 13). Na sledove teh aspiriranih glasov je pri zbiranju gradiva za SLA leta 1951 Tine Logar še naletel v Šebreljah, v gradivu za Cerklno pa jih je zabeležil le v novem izglasju (po samoglasniški redukciji).³ Poznejši zapisi s tega področja aspiracije ne izkazujejo več,⁴ torej ne gre več za sinhrono lastnost osrednjecerkljanskih govorov.

¹ Prispevek je predelan odlomek poglavja Glasoslovje iz doktorskega dela *Cerkljansko narečje: Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zglu besedišča in glasoslovja* (Ljubljana 2002), ki je nastalo pod mentorstvom akad. Tineta Logarja.

² Oprta je na gradivo za govora krajev Cerklno in Otalež.

³ Podrobneje o tem v Kenda-Jež 1998: 150.

⁴ Npr. za Cerklno Riglerjev zapis za Slovanski lingvistični atlas (OLA) iz leta 1966, zapis Slavice Bric-Makuc za SLA iz leta 1982, zapis govora kraja Otalež (Tomaž Pavšič, 1960) in objavljena narečna besedila s tega področja v Logar 1993: 45–49.

0.1 Soglasniški sestav osrednjecerkljanskega narečja se od knjižnega loči po odsotnosti drsnika *v* in priporniškem *γ* namesto knjižnega *g*:

Zvočniki

w	[w]		m	[m]
	l	r	n	[ŋ]
j ⁵				

Nezvočniki

p	b	f		
t	d			
c	[ʒ] ⁶	s	z	
č	[ʃ]	š	ž	
k	[g]	x	γ	

0.2.1 Na razvrstitev soglasnikov v cerkljanskem narečju so vplivale narečne razvojne posebnosti, kot so (1) drugotno mehčanje mehkonobnikov /k/, /ɣ/, /x/, ki je zvišalo pogostnost pojavljanja /č/, /ž/, /š/; (2) prehod ponaglasnega *wi* (← *i, ě*) > *j*, (3) *ń, ľ, í* > *nljn, llj, čljč'* in (4) pojav prehodnega *j*, ki so pomnožili število pojavitev fonema /j/; (5) nastop protetičnega *w-* pred *a-* (← *o*, v izposojenkah tudi ← *a, e*); (6) prehod *šč* > *š*, (7) asimilacija (-)wu: > u: ('*du:ječk* 'dvojček', '*tu:j* 'tvoj') in (8) različne olajšave težko izgovorljivih soglasniških sklopov pri omejenem naboru leksemov (npr. *mn* > *m*, *dn* > *n*; *mn* > *un*, *px* > *ux*, *kt* > *xt* ipd.; prim. Kenda-Jež 1999: 221–224), kar je privedlo do zmanjšanja števila soglasnikov v sklopu ali spremenilo njegovo fonetično podobo.

0.2.2 Pravila o razvrščanju soglasnikov se nekoliko razlikujejo od tistih v knjižnem jeziku. Zveneči nezvočnik se v govorni verigi na koncu besede pred sledečim zvočnikom ne ohranja le pri pravih predlogih, ampak v vseh primerih. V tem položaju je mogoč tudi zveneč izgovor nezvenečega nezvočnika (Kenda-Jež

⁵ V slovenskih dialektoloških zapisih se je sredi osemdesetih let začel uveljavljati poseben način zapisovanja glasu /j/ oz. njegovih različic po načelih, ki so se izoblikovala ob prvih objavah narečnega gradiva v zvezkih OLA in po katerih se ⟨i⟩ uporablja samo pri zapisu diftongov, v vseh drugih primerih pa drugačna fonetična vrednost /j/ ni posebej označena. Tak način zapisovanja je ohranjen tudi v tem prispevku, ker cerkljanščina spada med narečja s slušno težko zaznavno razliko med [j] in [i], kar je v vzorčnih Fonoloških opisih (1981) navadno izraženo s formulo »/j/ ima ne pred vokalom varianto [i], razen tega že sam [j] ni izrazito spirantičen« (poud. K. K.-J., za Cerknjo prim. Rigler 1981: 68).

⁶ Primeri novejših izposojenk iz italijanščine, v katerih se *ʒ* pojavlja tudi pred samoglasnikom (*zu'keta*), so osamljeni.

⁷ In sicer *ń* > *jn* v položaju za samoglasnikom in *í* > *jl*, *í* > *jč* v položaju za naglašnim e-jevskim samoglasnikom (Kenda-Jež 1999: 221–223.)

1999: 211). V cerkljanščini so nosilci zloga lahko tudi zvočniki [ŋ], [ŋj], [ŋ], [ŋ], [j], v vzglasju za pavzo tudi /r/.⁸

0.3 Obravnava vzglasnih, izglasnih in medsamoglasniških sklopov je oprta na fond vseh izpričanih pregibnih oblik ter glasoslovnih različic iz oblikovnih razdelkov slovarskih gesel v nastajajočem slovarju osrednjecerkljanskega narečja (ok. 6600 gesel) ter na ok. 250 strani transkribiranih narečnih besedil iz krajev Cerklje (C), Zakojca (Z), Podlanišče (Pb), Gorje (G), Ravne (Ra), Šebrelje (Š), Planina (Pl), Lazec (L) in Straža (S). Oblikovni razdelek je nastal s popolnim in paberkovalnim izpisom iz zvočnega gradiva (pribl. 80 ur posnetkov) vodenih pogovorov z informanti starejše generacije v letih 1985–1995. Gre za zapise na podlagi slušnega vtisa, brez dodatnih eksperimentalnofonetičnih raziskav, ki jih danes zaradi slabe kakovosti posnetkov žal ni mogoče naknadno opraviti. Objava tega gradiva se zato zdi smiselna kot izhodišče za morebitno novo, primerjalno raziskavo, ki bi lahko že spremljala tudi jezikovnorazvojne težnje, obenem pa eksperimentalnofonetično preverila sporne zapise, zlasti pri zaporedjih *t/d* + zlitnik (Toporišič 1978: 42; Brozović 2006: 68), pri katerih lahko pričakujemo nastop t. i. »dolгих zlitnikov«, a so bili na podlagi slušnega vtisa in v skladu z zapisovalsko tradicijo zapisovani kot zaporedje dveh soglasnikov (prim. npr. Rigler 1966: *s'latče* 'sladke'). Približno 16.000 besednih oblik verjetno ni dovolj za zajetje vseh redkeje pojavljajočih se soglasniških sklopov – zato preštevalna statistika ni smiselna –, zadostuje pa za prikaz nabora najpogostnejših. Ker do sedaj poleg razprave Martine Orožen (1990), ki tipološko obravnava problematiko soglasniških sklopov v slovenskih narečjih z jezikovnorazvojnega vidika, obstaja en sam sinhroni opis začetnih in končnih soglasniških sklopov v kakem slovenskem narečju, in sicer za podjunščino v Zdovčevem (1972: 45–51) opisu govora jugovzhodne Podjune na Koroškem (*Die Mundart des Südöstlichen Jauntales in Kärnten*), mednarečna kontrastivna razčlemba sklopov ni bila mogoča. Zato je bil inventar sklopov primerjan s tistim iz knjižnega jezika, kakor je prikazan v razpravi Jožeta Toporišiča (1978) Soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika, magistrski nalogi Soglasniški sklopi v slovenščini in kontrastivna analiza angleških in slovenskih soglasniških sklopov (1975a) in iz nje nastali razpravi Tatjane Srebot-Rejec (1975b) Začetni in končni soglasniški sklopi v slovenskem knjižnem jeziku.⁹

⁸ Drugače Rigler (1981: 68, 72).

⁹ Merila za sestavo izhodiščne zbirke besedja za popis soglasniških sklopov se v različnih slovenskih prikazih med seboj razlikujejo. Medtem ko npr. Tatjana Srebot-Rejec (1975: 290) iz SP 1962 in SSKJ 1 izloča neknjižne, arhaične, redke, napolcitatne, kratične besede in onomatopeje, pa tudi »izrazito učen[e] in tehničn[e] besede«, Unuk (2003: 5) gradivo SSKJ upošteva v celoti, merila za izpis enot iz SP 1962 pa niso posebej predstavljena. Da je pri obravnavi soglasniških sklopov v knjižnem jeziku treba upoštevati zvrstno označenost besedja, pričajo zavajajoči primeri besed iz neknjižnih zvrsti, ki so v knjižni jezik sprejete v nesistemiški poknjženi obliki. Prim. npr. Unukovo (2003: 64, op. 6) trditev, da se v knjižnem jeziku »[z]a končne štiričlenske nize [...] pojavi samo en primer«, ki se sklicuje na besedo *dirndl* (2003: 247, 254), sistemsko *dirndel -dla*.

0.4 V cerkljanskem narečju lahko v vseh položajih stojijo soglasniški sklopi z največ štirimi soglasniki. Na meji dveh besednih enot je bilo mogoče najti največ petdelne medbesedne soglasniške sklope, vendar so ti redkejši (*'ku:jst spad'ra:se* 'tako preraste'), tri- ali štiridelni sklopi pa so v govorjenju običajni. Število možnih členov v verigi je torej nekoliko manjše kot v knjižnem jeziku (pet v vzglasju, štiri v izglasju in sredi besede, do osem na meji med besedama), v glavnem na račun zvočniškega zaporedja $n + j, l + j$ ($< \acute{l}, \acute{n}$). Na drugačno število in razvrstitev posameznih soglasniških sklopov v knjižnem jeziku in cerkljanskem narečju poleg močne samoglasniške redukcije in že omenjenih narečnih razvojev vpliva tudi deloma drugačna glasovna podoba prevzetih besed. V nasprotju s knjižnim jezikom je v narečju tako v vzglasju kot v izglasju mogoč tudi sklop iz dveh enakih soglasnikov (*s'si:kane, z'zidaŭ, 'xatt*). Po razvrstitvi se od ustreznih v knjižnem jeziku najbolj razlikujejo izglasni sklopi dveh nezvočnikov, čeprav je število ugotovljenih povezav v obeh skorajda enako. Številčno razmerje (29 : 13) med tovrstnimi sklopi v cerkljanskem in podjurskem narečju (Zdovc 1972: 50) pa kaže, da bi to lahko bil tudi eden od merljivih kazalcev stopnje samoglasniške redukcije v slovenskih narečjih.

Soglasniški sklopi¹⁰ so popisani glede na položaj v besedi in glede na število členov,¹¹ dvočlenski sklopi pa so opremljeni s preglednicami možnih povezav. Zveze soglasnikov z zlogotvornimi zvočniki, ki so za narečje značilne in zlasti številne v ponaglasni in izglasni legi, so prikazane kot neuresničljivi soglasniški sklopi v drugi točki vsakokratnega prikaza oz. v posebnem razdelku, razvrstitev soglasniških prvin ob nosilcu zloga pa je primerjana s tisto ob samoglasniku.

1 Vzglasni sklopi

Na začetku besede lahko stoji soglasniški sklop z dvema, tremi ali štirimi soglasniki.

1.1 Dvodelni sklopi

1.1.1 Z + Z

- (1) Kot prva sestavina sklopa v domačih besedah nastopata samo *m* in *u*, pa še pri slednjem je varianta *u* v vzglasju običajnejša. Zaradi prehoda $\acute{n}/\acute{l} > n/l$ v položaju pred samoglasnikom v gradivu razen izjemoma, v novejših sposo-

¹⁰ V slovenskem jezikoslovju uveljavljeno poimenovanje (prim. Jurgec 2003: 155) se v razpravi nanaša na zaporedje soglasnikov v govorni verigi ne glede na morfemsko ali zlogovno mejo, torej ne glede na to, ali gre za »prave« ali »neprave« sklope.

¹¹ Zemljepisna omejenost posameznih oblik je označena s krajevnim označevalnikom pred besedo (C, Z, Pd, B, G, Ra, Š, L, S). Krajšave za slovnične podatke: I R D T M O = sklon; ed dv mn = število, 1 2 3 = oseba, m ž s = spol, sed. = sedanjik, ned. = nedoločnik, vel. = velelnik, del. -l = deležnik na -l. Drugo: Z = zvočnik, N = nezvočnik, ≈ = dvojnica; H1 = hišno ime, T = toponim. V preglednicah: + = obstoj sklopa, ⊕ = medsamoglasniški sklop. Enačaju sledi poknjiženi zapis besede.

jenkah, ni sklopa *nj*, po vokalni redukciji nastalo zaporedje *l + Z* (tudi *lj*) pa ne tvori vzglasnega sklopa (*l* postane zlogotovoren).

- m **ml** – *mła'tič*, *mła'du:*, *m'li:ka*, *m'lē:u*, **mr** – *m'ras*, *m'rowa* = mrva 'drobtina', **mj** – *m'ja:uka* (sed. 3ed; edini primer)
- u **ul** – *ula'ča:n* = vlačan 'prožen, žilav', *u'la:n* 'lani', *u'liēšt* = uleči, *u la'sie*, **ur** – *ura'čine*, *ura'tu*, *u'ra:na*, *u'ra:sla* 'prerasla', **um** – *u'milu*, *u ma'rē:jn* 'v omari', **un** – *u'na:jn*, *u ne'dē:jle*, **uj** – *u'ja:meš*, *u Je'liēnk* τ
- n **nj** – *n'jo:ki* (edini primer, novejša izposoja)
- (2) *l* in *r* sta v položaju pred drugim zvočnikom zlogotvorna. *r* je le položajna različica /ə + r/ na začetku besede za pavzo, v govorni verigi za samoglasnikom pa izgubi zlogotovornost (Kenda-Jež 1999: 210).
- l **lj** – *l'ja:k* = lijak, **lw** – *l'wica* = levica
- r **rj** – *r'ja:wa*

1.1.2 N + N

V narečju sta v nasprotju s knjižnim jezikom mogoča tako sklop dveh enakih soglasnikov kot podaljšani soglasnik (kar omenja že Rigler 1981: 68) – '*s:a:ba* = s sabo', '*s:uoršce* = iz soržice, *z:ak'riža* = iz Zakriža τ, *š:u'nične* (≈ *s šunične* 'iz'). Ker za /w/ v vzglasju pred nezvenečim nezvočnikom stoji *u*, v narečju ni soglasniških zvez [w] + N. Zveze med zapornikom in pripornikom so sicer redke, vendar zaradi redukcijskih pojavov pogostejše kot v knjižnem jeziku (Toporišič 1978: 33; Srebot-Rejec 1975b: 295), izjemna pa je zveza med zvenečima zlitnikom in pripornikom. Sklopi **sf**, **šk**, **ks**, **fc**, **žb** nastopajo samo v izposojenkah.

- p **pš** – *p'sie* = bolhe, **px** – *p'xa:l* = pehali
- t **tk** – *t'ka:jne*, **L-S t'kist** = takisto, **tx** – *t'xu:r* = dihur
- s **sp** – *spa'ma:γat* 'pomagati', *spux'ti:lu*, *s'piēt*, *s'pərstm* 's prsti', **st** – *s'tit* = pustiti, *ste'denc*, *sto'ziē* = steze, *s'ta:čm* = s takim, **ss** – *s'si:kane* = sesekane, *s'sa:ba* (Oed), **sš** – *s šu'nične 'muške*, **sk** – *ska'čit*, *ska'lilu*, *s'ka:la*, *s'kešpja* = iz kakšnega, **sf** – *s'foflau* = s fefljal 'sčvekal', *s'furnat* 'izoblikovati', *s'fa:re* 'iz', **sc** – *scafad'ra:n* 'scefran', *scaj'nica* 'seč', *s'cisau* = skisal, *s'ci:pam* = s cepom, **sč** – *s'čistl*, *s'čimena* = s kumino, **sx** – *s'xu:* = suho, *s'xiše* 'iz'
- š **št** – *š'teje*, *šta'liē*, *štap'niē* 'stopinje', **šp** – *š'pi* = ščepi, *špa'ra:l*, *špa:γa*, **šk** – *š'ku:pyk*, *š'kant*, *š'kulal*, **šč** – *šč'iera* = sekira, *šč'indra* 'trska', *šč'idal* = skidali
- k **kt** – *k'tier*, **ks** – *k'sē:jl* 'pomočnik pri obrtniku / v trgovini', *k'sixt*
- f **fc** – *f'cu:la* 'rute' (Red)
- c **cp** – *c'pič*, *c'pil*, **ck** – *c'kin*
- x **xp** – **L** *x'pit* = kupiti, *x'pustu*, **xt** – *x'tē:u*, *x'tier* = kateri, *x'tem*, **xs** – *'sušču* = k Sušču III, **xš** – *x'šestm*, **xk** – **Z** *x'ka:u* = tkal, *x'kešnm*, **xc** – *x'ca:jtu* 'pravočasno', **xč** – *xč'era*: (Rmn), *x'čistm*
- b **bd** – *b'di:t* 'bedeti'
- z **zb** – *zba'li:t*, *zbez'la:l*, *z'bē:u* = zbil, *z'ba:ba*, **zd** – *z'dē:u*, *z da'mače* 'wō:une 'iz', **zz** – *z za'ri* 'dozori', *z'zida:u* = sezidal, *z'zē:jle* = iz zelja,

zž – *z'za:ɣal* = *sežagali*, *z'žuokam* = *sežokam* 'pretlačim', *z 'žica*,
zɣ – *zɣa'ri* = *zgorela*, *zɣas'ti* = *zgostila*, *z'ɣa:ɣa*, *z 'ɣepɫnam* = *z ge-*
peljnom 'pripravo za vrtenje pogonske gredi, ki jo poganja vprežna
živina'

ž **žb** – *ž'ba:le* 'škornji', *ž'barc* 'prva za lubjem odrezana deska', *ž'buontari*
 'vrsta jabolk', **žd** – *ž'deč* = *zdič* 'zapeček', **žɣ** – *ž'ɣa:jne*, *ž'ɣa:t*

ʒ **ʒɣ** – *ʒ'ɣa:na* = *cigana*

ɣ **ɣb** – *ɣ 'biŋkl* = *k binklji* 'mentrgi', **ɣd** – *ɣ 'du:xtari*, **ɣz** – *ɣ zar'nicam*,
ɣž – *ɣ 'žeynu*

g **gd** – *g'da:j*, *g'du:*, *g'du:r*

pripornik + zapornik

	b	p	d	t	k
ɣ	+		+		
x		+		+	+
s		+		+	+
š		+		+	+
z	+		+		
ž	+		+		

pripornik + pripornik

	ɣ	x	f	s	š	z	ž
ɣ						+	+
x				+	+		
s		+	+	+	+		
z	+					+	+
ž	+						

pripornik + zlitnik

	c	č
x	+	+
f	+	
s	+	+
š		+

zapornik + zapornik

	d	t	k
b	+		
t			+
g	+		
k		+	

zlitnik + zapornik

	p	k
c	+	+

zapornik + pripornik

	x	s	š
p	+		+
t	+		
k		+	

zlitnik + pripornik

	γ
3	+

1.1.3 N + Z

Razmerja so podobna kot v knjižnem jeziku (Toporišič 1978: 34; Srebot-Rejec 1975b: 296), le v zvezi N + j je možnih nekoliko več povezav. Soglasniški sklopi **tm**, **fl**, **fr**, **šr**, **šm**, **šw**, **žm**, **žn**, **kn**, **kj**, **γm**, **γw** se pojavljajo v izposojenkah.

+r **pr** – *preda'ja:l*, *pra'xu* (Red), *pre'bięrk* 'izbirek', **tr** – *tra'wię*, *tra'pa:l* = trapali, **sr** – *sra'mata*, *srejc'wa:l*, *s'ri:da*, **šr** – *Z š'ra:jn* 'skrinja za žito', *š'rit* 'korak', **kr** – *kra'it* = krojiti 'cepiti, klati', *kram'pię*, *k'ra:pše* 'dereze', **fr** – *f'rięška*, *f'roxt* 'tovor', *f'ruęa* 'pridelek', **cr** – *c'ri:t* = cvreti, **čr** – *č'ro:u* = črv, **xr** – *xra'nit*, *x'ram*, *x'ra:staj*, **br** – *bra'dit*, *brus'nica*, *b'ra:da*, **dr** – *dra'ba:n* = droban, *dra'bit*, *d're:j* = drevi, **zr** – *zre'dit*, *z'ri:la*, *zra'ęnik* = zdravnik, **žr** – *žre'bięta*, *ž'ri:t* = žreti, *ž'ro:u* = žrv 'žrd', **γr** – *γra'dit*, *γra'pię*, *γ're:jnka*

+l **pl** – *pla'ča*: (del. -l, ž ed), *pla'sur* = plaščur 'potepuh', **Ra** *p'lesna* 'osevek', **tl** – *t'la*, *t'li:t* = tleti, **sl** – *s'la:ba*, *s'lina*, *s'lušt*, **kl** – *kla'ba:sa*, *kla'nica* 'kolnica', *k'lieplem*, **fl** – *fla'skuęn*, *f'lę:ut* 'tekoča, lepljiva, židka snov', *f'la:jda* 'halja', **čl** – *č'la:jk* = človek, *č'lę:jn* = člen 'gleženj', **xl** – *x'la:če*, *x'la:pc*, *xla'dit*, **bl** – *bla'dit*, *bla'ęu*: *b'la:k* = beljak, **dl** – *dla'ni*, **zl** – *zla'mit*, *zle'ti:t* = zleteti, **žl** – *žla'budra* (Ied), *žle'bowi*, *ž'lięmpęrx*a 'loputa', **γl** – *γ'la:wa*, *γlis'tię* (Imn), *γ'la:tk* = gladek

+w **sw** – *s'wę:jnsku*, *s'wilka* 'valjar', **šw** – *šwa'xatna*, *š'wa:jfarca* 'vrsta žage', *š'warc* 'črn konj', **kw** – *k'wa:s*, *kwan'ta:č*, *kwar'tin*, **cw** – *c'wek*, *c'wi:t* = cvet, *c'wilje* (sed. 3mn), **čw** – *č'więla* 'čebela', **xw** – *xwa'lit*, *x'wę:jčmu*, *x we'lič 'nač*, **dw** – *d'wa:*, *dwa'na:jst*, **zw** – *zwa'ni:ęat* = zonenegati, *zwa'lit*, *z 'wa:m*, **žw** – *žweč'ka:jne* 'blebetanje', *žwa'li* (Red), *ž'więrya* 'klepetav človek', **γw** – *γ'want*, *γ'więrat*

+m **tm** – *t'min* = Tolmin T, **sm** – *sma'dit*, *sme'ta:na*, *s'mala*, **šm** – *š'ma:rje* 'šmaren', *š'mię*, *š'muęn* 'bedak', **km** – *k'met*, *k'miętaušk*, **čm** – *č'męru*, **xm** – *x'ma:l*, ≈ Pd *x'miętaušk*, *x 'ma:š*, **zm** – *zma'čit*, *z'mę:jleje* (sed. 3mn), *z 'ma:na*, **žm** – *ž'maxt* 'okus', *ž'mukłci* 'volneni sprimki', **γm** – *γmaj'nię* (Imn), *γ'max* 'mir'

- +n **tn** – *t'na:la*, **sn** – *s'nap*, *s'na:rsk* = senarski, *s'niėdu*, **šn** – \approx *s'nežet* = senožet, *s'na:jtaxa* 'cimraka', **kn** – *k'naf* 'gumb', *k'niėdłni*, **cn** – *c'ne:jš*, **xn** – *x'nuotala* 'neroden človek', *x'ne* = k njej, *x'naγam* 'peš', **dn** – *d'na*, *d'na:r*, **zn** – *zna'sil*, *z'na:t*, **žn** – *žneda'rije*, *ž'nu:ra*, **γn** – *γna'ja:r* = gnojnar 'kdor nosi gnoj', *γnez'dit*, *γni'la:wa* = gniljava 'kar je gnilo'
- +j **pj** – *pja'ni*, *p'ja:ča*, **sj** – *s'ja:uka* 'košara za seme pri sejanju', **kj** – *kja:ntarca*, **cj** – *c'ja:xta* 'vlačuga', **xj** – *x'juncu*, **dj** – *d'ja:t*, **zj** – *z'ja:la*, *z'jutre*, *zje'zilu*

	r	l	w	m	n	j
p	+	+				+
b	+	+				
f	+	+				
t	+	+		+	+	
d	+	+	+		+	+
s	+	+	+	+	+	+
z	+	+	+	+	+	+
c	+		+		+	+
š	+		+	+	+	
ž	+	+	+	+	+	
č	+	+	+	+		
k	+	+	+	+	+	+
γ	+	+	+	+	+	
x	+	+	+	+	+	+

1.1.4 Z + N

- (1) Možni so le sklopi *u* z zvenečimi nezvočniki, zato za polovico manjši nabor kot v knjižnem jeziku (Srebot-Rejec 1975b: 296). Sklopi z nezvенеčimi nezvočniki se uresničujejo v govorni verigi, prim. 4.

u **ub** – *u be'γunstwu*, *u 'bukaušćmu 'wərxu* = v Bukovskem Vrhu T, **ud** – *u da'wi:la* = ovdovela, *u du'sit*, *u da'lin*, **uz** – *u'za:me*, *u 'zemle* (Ted), **už** – *u žər'na:da* 'na dnino', **uγ** – *uγa'sit*, *u 'γarje* = v Gorje T

- (2) Drugi zvočniki so v položaju pred nezvočnikom zlogotvorni:

r **rs** – *r'sinasta*, **rč** – *r'či* (Red), **rd** – *r'de:jče*, **rz** – \approx *r'za:jne* 'rezanci', **rž** – *r'žien*

l **lp** – *l'pina*, *l'pu:*, **lt** – *l'tierna* 'svetilka', **ls** – *l'sien*, *l'sica*, **lb** – *l'biŋke* 'vrsta jabolk', **ld** – *l'die*, **lz** – \approx *l'za:jne* 'rezanci', **ly** – *l'ya:t* = lagati

m **mx** – *m'xi:r* = mehur, *m'xowi*, **mb** – *m'ba:žeu* 'bombažev', **mz** – *m'zelci* 'mozoljci', **mž** – *m'ža:t* 'mižati'

n **nk** – *n'ka:mər* 'nikamor', **nc** – *n'cuoj*, *n'ca:jt*

1.2 Tridelni sklopi

Od zvočnikov lahko na prvem mestu sklopa stoji le *u*. Če soglasniku sledita dva zvočnika, je prvi vedno *m*.

1.2.1 Z + Z + Z

Srebot-Rejec (1975a: 13) za knjižni jezik navaja samo zaporedje [w]lj.
+m+

u **umr** – *um'ri:t*, **uml** – *u m'li:ka*

1.2.2 N + Z + Z

Ta skupina je v narečju precej redkejša zaradi odsotnosti zaporedij *l + j*, *n + j* (prim. Srebot-Rejec 1975a: 12).

(1) +m+

s **sml** – *sm'le:j* = zmelji, **smr** – *sm're:jčje*, *sm'ra:t*

z **zml** – *zm'la:čenu*, *z m'li:kam*

x **xml** – *x m'li:ku*

(2) +l+

plw – *pl'wic* = plevic (Rmn)

1.2.3 Z + N + Z

(1) Sem spadajo le zveze s predlogom *u*.

u+ +r **udr** – *u d'ruγa 'xiša*, **uγr** – *u γ'rom 'grm'*

+l **užl** – *u ž'lak 'z zamahom'*, **uγl** – *u γ'la:uγnγ*

+m **uγm** – *u γ'ma:jna*

+n **udn** – *u d'nex 'na dnu'*, **uγn** – *u γ'naju 'gnoju'*

(2) Drugi zvočniki pred N + Z postanejo zlogotvorni, za sklop **cj** v navadni medsamoglasniški legi ni potrditve.

r+ **rcn** – *rc'nije*

l+ **lcj** – *lc'ja:n 'encijan'*

ŋ+ **ŋcj** – *L ŋc'ja:n*

1.2.4 Z + N + N

(1) u **uzy** – *uz'γowat* = vzdigovati', **užy** – *už'γa:lu*

(2) l **lsk** – *ls'kina*

1.2.5 N + N + Z

Tako kot v knjižnem jeziku je to najpogostejša skupina. Pri tem lahko na prvem mestu sklopa poleg v knjižnem jeziku običajnih pripornikov /z/, /s/ (Toporišič 1978: 36) oz. /š/, /x/ (Srebot-Rejec 1975b: 300) stojita še /t/ in /p/. Tem poleg v vzglasju navedenih dvodelnih sklopov lahko sledi še sklop *t + w* (v vzglasju so samo primeri z asimiliranim *w*-jem – 'tu:j 'tvoj').

+r s+ **spr** – *spra'ci:sje* 'procesija', *sprewab'le:jčt*, *s p'rižŋce*, **str** – *stra'xowi*, *stre'pi*, *s t'ruγam* 's predali', **skr** – *skra'pije* 'razkropijo', *skri'wa:l* (del. -l, m mn), *s k'ruopam*, **sfr** – *sfra:čena* 'skrhanana', *s f'rišne 'župe* 'iz', **sxr** – *sxra'nit*, *s x'ruške*

š+ **špr** – *šp'rixta* 'cunja', **štr** – *št'rudl*, *št're:jtk* = štrik 'vrv', **škr** – *škra'pi*, *šk'ripc* 'členek'

x+ **xkr** – *xk'ra:tu*

z+ **zbr** – *zbra'na:t*, *zbru'sit*, **zdr** – *zdra'bi* = zdrobi, *zd'ruozat*

+l	s+	spl – <i>spla'ča:lu</i> , <i>sp'la:s</i> = splaz 'skoraj', <i>s p'lē:jyka:čem</i> , stl – <i>t'la 's tal</i> ', skl – <i>skla'bosaŭ</i> , <i>sk'lepat</i> , <i>sk'li:da</i> , sšl – <i>sš'lu</i> (del. -l, s ed), sčl – <i>s čla'wi:kam</i> , sxl – <i>sxla'dit</i> , <i>s xle'wo:ŭ</i> 'iz'
	t+	tkl – <i>tk'liet</i> = deklet
	z+	zyl – <i>zy'la:uŭje</i> , <i>zy'lē:jštat</i> 'oskrbeti živino'
+w	s+	stw – <i>stwa'ri</i> (Red), skw – <i>sk'wa:ri</i> , scw – <i>s c'wiŭŷam</i> 's primeži'
+m	š+	štm – <i>štma'ni</i>
	x+	xšm – <i>x š'ma:ryŷcam</i> , xkm – <i>x k'mieŷtam</i>
+n	p+	pxn – <i>px'nil</i> 'pahnili'
+j	s+	ssj – <i>s'sja:l</i> 'izsejali'

1.2.6 N + N + N

Narečno je sklapljanje z začetnim /p/ (prim. Toporišič 1978: 36). T. Srebot-Rejec (1975a: 11) navaja samo sklop *stk*.

p+	pst – <i>ps'til</i> 'pustili', <i>ps'tu</i> : 'pusto'
s+	spx – <i>sp'xa:l</i> , sšp – <i>s š'pexam</i> , scp – <i>s c'piuŷca</i>
x+	xsp – <i>x s'powedi</i>

1.2.7 N + Z + N

je zveza z zlogotvornima zvočnikoma *l* in *ŋ*.

+l+	plš – <i>pl'sa:l</i> , tlk – <i>≈ t'l'kē:j</i> 'tolikanj', blš – <i>bl'sa:t</i> = bleščati, klk – <i>≈ k'l'kē:j</i> 'tolikanj'
+ŋ+	snž – <i>sŋ'žen</i> 'snežen', sŋγ – <i>sŋ'ya:</i> 'snega' (Red), šŋf – <i>šŋ'fet</i> 'strop', <i>šŋ'fiŷce</i> 'obujki', žŋd – <i>žŋ'da:ri</i>

1.3 Štiridelni sklopi

Iz gradiva je mogoče izluščiti samo dva tipa zaporedij členov (prvi člen je *s*), kar je manj kot v knjižnem jeziku (Toporišič 1978: 36). V gradivu ni zaporedij N + N + Z + Z in Z + N + N + Z, ki sta potrjeni v gradivu za knjižni jezik (Srebot-Rejec 1975a: 16; 1975b: 304).

1.3.1 N + N + N + Z

stkn – *stk'nil* 'staknili'

1.3.2 N + N + N + N

spst – *sps'til* 'spustili'

1.3.3 Drugo so različne (lahko tudi petčlenske) povezave z zlogotvornimi zvočniki:

Z + N + Z + N

+ŋ+ +l+ **ŋklk** – *ŋk'l'ku:j* 'nekolikanj'

N + Z + N + Z

+l+ **klŷj** – *kl't'juo* = kletjo, **plzj** – *plz'juoŋa* 'pokojnine' (Red)

N + N + Z + N + N

+l+ **sklŷt** – *sk'ls'til*

2 Izglasni sklopi

V izglasju stojijo sklopi z dvema in tremi, redko štirimi soglasniki.

2.1 Dvodelni sklopi

2.1.1 Z + Z

Na prvem mestu lahko stojita le *u* in *j*, drugi zvočniki se povezujejo z zlogotvornimi zvočniki, pri čemer sta možni tudi zaporedji dveh enakih zvočnikov (*ll* in *nn*). Zaradi že omenjenih narečnih razvojev, ki so pomnožili pojavitve fonema /j/, in samoglasniške redukcije ta kategorija ne izkazuje pretežno prevzetega besedja, tako kot to velja za večino sklopov v knjižnem jeziku (Toporišič 1978: 37).

- (1) *u* **ul** – 'či:ul, sp'ra:ul, **ur** – 'dɔ:ur 'duri', **um** – p'ra:um, ra'ɣo:um 'rogovi' (Omn), **un** – 'čɔ:un, 'ra:un 'ravno'
- j* **jl** – pas'te:jɫ (Rmn), z'ra:jɫ 'zdravili', **jm** – p'ra:jm 'pravim', pa'dɔ:uɣajm 'po dolgem', b'ri:zajm 'brezovim' (Oed), **jn** – 'cu:jn (Rmn), pa:jn, ka're:jn
- (2) *r* **rŋ** – 'furŋ, 'ja:rŋ, 'kurŋ (sed. 1ed), **rŋ** – L baz'yerŋ 'kvas', 'čəŋ, 'fa:rŋ
- l* **ll** – u'sill, **llŋ** – 'bi:lŋ, c'wilŋ, de'belŋ (Med), **llŋ** – 'malŋ, 'pelŋ, pe'telŋ, č'e'bielŋ
- m* **ml** – 'šiml, 'zeml (Med), **mŋ** – 'ka:mŋ, 'tomŋ 'temen'
- n* **nl** – 'cinl, p'la:nl, **nn** – p'ledenŋ, l'sienŋ (Oed), wa'ziennŋ 'oženim', **nn** – 'ziennŋ

2.1.2 N + N

Ta skupina sklopov se precej razlikuje od ustrezne v knjižnem jeziku, čeprav je število ugotovljenih povezav v obeh skorajda enako (Srebot-Rejec 1975: 308–309; prim. Toporišič 1978: 38). V knjižnem jeziku je devet sklopov, ki jih ni v narečnem gradivu (**tp** – *sodb*, **kp** – *prerokb*, **čp** – *enačb*, **kt** – *fakt*, **ct** – *lect*, **ft** – *lift*, **fk** – *filozofk*, **tc** – *vratc*, **kš** – *rikš*), to pa je od knjižnega bogatejše za sklope **pš**, **pč**, **px**, **tt**, **tš**, **sx**, **čt**, **čš**, **xc**, **xč**. Sklopi **ks**, **xt**, **xc** se pojavljajo samo v izposojenkah. Zveza dveh pripornikov je v izglasju izjemna (en sam potrjen primer – **sx**). Sklopov s soglasnikom *f* v gradivu ni.

- p* **pt** – 'kupt, 'wa:pt, **ps** – 'ka:ps = kapus 'zelje', **pš** – 'kupš, 'ra:pš (sed. 2ed), 'li:pš, **pk** – 'bapk, 'repk, **pc** – 'cepc, 'kopc = kupec, **pč** – s'napč = snopič, wa'lupč = olupki, **px** – t'ri:px = trebuh
- t* **tt** – 'xatt 'hoditi', **tš** – 'čutš, 'witsš, **tk** – 'pietk, 'ri:tk 'redex'
- s* **sp** – 'isp, **st** – 'ba:uɔast 'gubast', wa'bist 'ledvica', **sk** – 'jesk, 'nisk, 'u:sk 'vosek', **sc** – 'ja:sc 'jazbec', 'kasc, 'posc 'pezdec', **sx** – 'bosx 'bezeg'
- š* **št** – 'dušt = dušiti, da'siešt, 'mašt, **šp** – 'či:šp (Rmn), **šk** – 'bašk 'gozd', 'ju:šk = jožek 'slepo črevo', **šč** – 'wešč = vežic (Rmn), p'ri:šč = prešč (Rmn), t'rušč = tružici 'ribežnu za repo' (Med), **šč** – 'bašč 'božič', 'kuošč = koščič 'kosek', ɣas'pašč 'gosposki'
- k* **ks** – 'a:ks 'os', 'biks 'loščilo za čevlje'
- c* **ck** – ≈ 'kock 'prašiček'

- č **čt** – 'mačt, 'pečt, k'luočt, **čš** – pret'la:čš (sed. 2ed), **čk** – Z ≈ 'kočk 'prašiček', be'račk 'košarica', ka'fečk = kafetček 'kavica'
- x **xt** – 'rixt 'jedi' (Rmn), 'šixt, 'taxt 'stenj', **xk** – 'bu:xk 'bogek', **xc** – 'uoxc 'ohcet', **xč** – 'muxč 'muhvič'

pripornik + zapornik

	p	t	k
x		+	+
s	+	+	+
š	+	+	+

pripornik + zlitnik

	c	č
x	+	+
s	+	
š	+	+

zapornik + zapornik

	t	k
p	+	+
t	+	+

zapornik + zlitnik

	c	č
p	+	+

zlitnik + zapornik

	t	k
c		+
č	+	+

zapornik + pripornik

	s	š	x
p	+	+	+
t		+	
k	+		

zlitnik + pripornik

	š
č	+

2.1.3 Z + N

Povezave z vsemi nezvočniki so potrjene le pri *j*. Te zveze so zaradi pogostega prehodnega *j* in razvoja *w > j* pred *ě* in *i* močneje zastopane kot v knjižnem jeziku (gl. gradivo pri Srebot-Rejec 1975: 309). Na sklope **lx**, **rs**, **mp**, **mf**, **up**, **jp**, **jt**, **jf** naletimo le v prevzetih besedah.

- r** **rp** – *'sərp*, *'fa:rp* 'farb', *'li:šerp* 'leščerb', **rt** – *'ajpkərt*, *'ba:rt*, **rs** – *'biərs* = berz 'ohrovtov' (Rmn), **rš** – *'bərs*, *'dərs* (vel. 2ed), **rk** – *'curk*, *'siərk* 'koruza', *pre'biərk* 'izbirek', **rc** – *'karc* = korec, *'kurec*, *'wərc* = vrvic (Rmn), **rč** – *'ledərc* 'radič', *'yarč* = gorki 'topli', **rx** – *'biəštərx* 'mizar-ska miza', *'durx*, *'piərx*
- l** **lp** – *'wəlp* 'velb', **lt** – *'bi:lt* 'beliti', **lš** – *'bu:lš*, *'diətelš* = deteljšču (Med), *pa'bi:lš* (sed. 2ed), **lk** – *'fu:lk*, *'pa:lk* 'pajek', *'polk* 'pěšk' (Rmn), **lc** – *'mulc* 'krvavic' (Rmn), *de'biəlc* 'vrsta fižola', *'fa:səlc* 'sodček za pivo', **lč** – *'palč* 'polič', *sa'kalč* = sokolič, **lf** – *'ɣalf* 'goljuf', **lx** – *'c'wilx* 'vrsta blaga'
- u** **up** – *wə'la:up* 'počitnice', **ut** – *'ba:ut* 'gub' (Rmn), *'jəraut* 'skrbnik', *nap'ra:ut*, **us** – *'a:us*, *L f'lo:us* 'sani za vleko hlodov', **uš** – *'bu:rauš*, *sp'ra:uš* (sed. 2ed), **uk** – *≈ č'la:uk*, *pawa'ta:uk*, *'ka:uk* (Rmn), **uc** – *'ayc* = ovc (Rmn), *'ca:rtəuc*, *sa'niuc* 'sani za vleko hlodov', **uč** – *na'to:uč* (vel. 2ed), **ux** – *'dɔ:ux* 'dolg', *'pɔ:ux*
- m** **mp** – *'wəmp*, **mf** – *'štomf* 'nogavica', **mc** – *'sa:mc*
- n** **nt** – *'cent*, *'ci:nt* = ceniti, *'cunt* 'cunj' (Rmn), **nš** – *'ɣuonš*, *x'ra:nš* (sed. 2ed), **nk** – *'banjk* 'lesena posoda', *'ciŋk*, **nc** – *'nunc* 'boter', *'tuonc* 'poppek', *'danc* 'danes', **nč** – *'čienč* (Rmn)
- j** **jp** – *'ša:jp* 'šip', **jt** – *'ba:jt* (Med), *'ca:jt*, **js** – *wa'bə:js*, *kaka'da:js*, **jš** – *p'la:jš* = plašč, *wa'rə:jš* = orehi, *c'nə:jš*, *k'ruojš* = krojiš 'cepiš, kolješ' (sed. 2ed), **jk** – *č'la:jk* = človek, *'nə:jk* = neki, *š'trə:jk* = štrik 'vrvi', **jf** – *ž'la:jf* 'zavora', *'fa:jf* (Rmn), **jc** – *'bukajc* 'bukvi', *'ilajc* = ilovici (Med), **jč** – *t'rə:jč* 'tretji', **jx** – *'ca:jx* 'vrsta blaga', *k'ruxajx* 'kruhovih'

	p	f	t	s	c	š	č	k	x
r	+		+	+	+	+	+	+	+
l	+	+	+		+	+	+	+	+
u	+		+	+	+	+	+	+	+
m	+	+			+				
n			+		+	+	+	+	
j	+	+	+	+	+	+	+	+	+

2.1.4 N + Ž

je zveza z zlogotvornimi zvočniki *l*, *ŋ*, *ɲ*.

- l** **pl** – *s'tepl*, *'ka:pl* (Rmn), **tl** – *t'ruoɫl*, *'patl* 'potlej', **sl** – *'misl* (sed. 3ed), *'ja:sɫ* (Rmn), **šl** – *'pušl* 'šop', *'ka:šl*, **kl** – *'di:kɫ*, *'cuoɫɫ* (Rmn), *'reɫɫ*, **cl** – *'cuɫɫ*, *škə'nicɫ*, **čl** – *'puoɫɫ*, *u'ničɫ*, **bl** – *'ra:bɫ*, *s'ta:bɫ* = stebel 'debel' (Rmn), **dl** – *'badɫ* = bodli, *'siədɫ*, *f'ruoɫɫ* 'vejnik', **zl** – *'ɣa:zɫ*, **žl** – *'luožɫ* 'nalagali', **ɣl** – *'maɣɫ* = mogli, *past'riɣɫ*

- m** **tm** – 'čut_m, 'luot_m (sed. 1ed), **sm** – 'kas_m 'omara', 'pi:s_m = pesem, **šm** – 'na:š_m, na 'suš_m 'suhem', š'liš_m, **km** – ≈ 'ta:k_m, **cm** – wa'tru:c_m = otrokom, **čm** – ≈ 'ta:č_m 'takim', na'ruoč_m (sed. 1ed), **xm** – 'sux_m (Oed), **bm** – pa'za:b_m, s'la:b_m, **dm** – 'čud_m, 'wid_m, m'la:d_m, **zm** – 'pa:z_m (sed. 1ed), **žm** – 'čiž_m, 'liež_m (sed. 1ed), čen'tiež_m 'stoti del lire', **γm** – 'namd'ruγ_m = nam drugim 'nam'
n **tn** – 'či:t_n 'verig', 'pet_n = petim, nasp'ru:t_n, **sn** – 'kos_n 'pozno', 'nuo_n 'nosim', pa'tis_n (vel. 2ed), **šn** – 'luš_n = lušten, **kn** – u 'luk_n (Med), 'cik_n (vel. 2ed), **cn** – 'loc_n 'držaj', 'nuc_n 'uporaben', **čn** – 'tieč_n, m'li:č_n, **xn** – 'ca:x_n, 'mix_n = majhen, 'po_{xn} (vel. 2ed), **bn** – 'bu:b_n, xa'dab_n, **dn** – 'čud_n, 'pu:d_n = podenj, 'sieđ_n = sedem), **zn** – 'ka:z_n, na'ra:z_n, **žn** – b'li:ž_n 'letnica, napis', past'ri:ž_n 'ustrežljiv', **γn** – 'way_n, 'ziēγ_n, d'riēγ_n (vel. 2ed)

2.2 Tridelni sklopi

2.2.1 Z + N + N

je najpogostejše zaporedje. Medtem ko v to kategorijo v knjižnem jeziku spadajo predvsem besede tujega izvora, je v cerkljanskem narečju razmerje med domačim in prevzetim enako kot pri drugih sklopih. Kot zanimivost velja dodati, da npr. že omenjeno podjunsko narečje (Zdovc 1972: 51) pozna le tri sklope te vrste. Nezvočniški par je navadno zveza pripornika z zapornikom ali zveza dveh zapornikov, torej je zadnji člen praviloma zapornik. Edini primer povezave zapornika s pripornikom je sklop **pš**.

- r+** **+**t **rst** – 'borst = brst, **ršt** – 'woršt 'vreči'
 +k **rtk** – 'bartk = brdek, **rsk** – k'li:klersk, 'ba:jtarsk, **ršk** – 'fa:ršk, 'turšk, **rčk** – 'jurčk, 'karčk = korček 'ciklama'
 +c **rpc** – L fi:rpc, **ršc** – L 'turšc = turščici 'koruzi' (Med)
l+ **+**k **lsk** – 'a:silsk, **lšk** – pər'bu:lšk, **lčk** – 'telčk = teliček, kra'gulčk, š'tilčk 'ročajček'
u+ **+**t **ust** – 'mō:ust, **učt** – 'tō:učt
 +k **usk** – x'ribaušk, **ušk** – 'di:caušk 'moški', k'miętaušk, **učk** – 'a:jneučk = angelček, k'lō:učk – klobček'
 +š **upš** – z'dō:upš = izdolbeš, **ušč** – 'di:caušč 'moški'
m+ **+**t **mšt** – L 'bimšt 'binkošti'
 +k **msk** – 'sa:msk, **mčk** – 'ka:mčk 'kamenček'
n+ **+**t **nst** – 'dinst 'služba', **nšt** – 'binšt 'binkošti', 'kunšt
 +k **nsk** – 'bięmansk, 'si:mensk, **nčk** – 'junčk, 'kančk = konček
j+ **+**t **jst** – 'tę:jt 'tisti', 'ku:jt¹² 'tako', 'na:jt 'najti', **jšt** – 'la:jšt (Rmn), pa'le:jšt 'poleči', **jčt** – 'sę:jčt, **jxt** – 'fa:jxt
 +k **jsk** – 'wajsk (Med), **jčk** – 'du:jčk 'dvojček', kra:jčk
 +č **jpč** – 'la:jpč 'telovnik', **jšč** – 'na:jšč 'nož'

¹² Po Ramovšu (1935: 86) analogična tvorba k leksemu 'tu:jt (← 'tu:jsta < tō-isto) glede na razmerje *tak* : *kak*.

2.2.2 N + N + N

- p+ **pst** – 'sapst, 'ziepst, paɣ'ra:pst 'pograbiti', **pčk** – 'kopčk, x'li:pčk
 š+ **ščk** – 'kuoščk

2.2.3 Z + Z + N

Soglasniški sklop lahko pri takem zaporedju členov nastane le pri zvezah *u + m + N* in *j + n + N*.

- (1) *u* **ump** – 'rɔ:ump (Med), **umf** – k'la:umf (Rmn)
j **jnš** – 'ma:jnš, **jɣk** – 'rɛ:jɣk 'obroč', 'šɛ:jɣk 'darilo', wab'rujɣk = obronek, **jnc** – je'sɛ:jnc = jesenec 'jeseni rojena žival', 'uɔ:jnc = ojnica (Rmn), **jñč** – pa'ɣa:jñč = poganjič, 'kajñč = konjič
- (2) *r* **rɣc** – 'kerɣc, **rɣt** – pa'worɣt, **rɣk** – 'fiɛrɣk, 'kurɣk, 'uxɔrɣk 'skopuh', **rɣc** – 'cɔ:ɣpɔrɣc, 'lu:jtɔrɣc (Ded)
l **lɣk** – pad'žilɣk 'z železom okrepjena os pri vozu (?)'
u **uɣt** – 'zi:uɣt 'ziniti', p'li:uɣt 'pljuniti', **uɣk** – 'zieuɣk, pa'žieuɣk 'hlebca, ki ga dninarice dobijo po žetvi', **uɣc** – 'zieuɣc = zelnica (Med)
m **mɣk** – s'la:mɣk

2.2.4 Druga zaporedja so zveze z zlogotvornimi zvočniki.

Z + Z + Z

lnm – čeb'bielnm (Med)

Z + N + Z

Sklopov **rf**, **mp**, **ɣk** in **nz** ni med običajnimi dvočlenskimi medsamoglasniškimi sklopi.

- +l **ršl** – 'poršl = prišli, **rkl** – 'biɛrkl 'bergelj', 'burkl (Rmn), **rfl** – 'purfl, **rxl** – 'kɔrxl, **rzl** – 'mɔrzl, **mpl** – k'riɛmpl, 'ka:mpɣl 'vrsta glavnika', **ntl** – 'muɔntl, 'bentl = bentili, **ɣkl** – 'biɣkl (Med), **nel** – b'riɛnel, k'ra:nel, **nzl** – 'penzl, **ubl** – ≈ ža:ubl 'žajbelj', **uzl** – 'mɔ:uzl, **jsl** – na'bɛ:jsl, **jbl** – L ≈ ža:jbɣl, **jdɣl** – 'na:jdɣl
- +m **rtm** – 'suɔrtm (Omn), **ršm** – s'ta:ršm (Dmn), **rkm** – ≈ na 'ɣarkm, **rčm** – ≈ na 'ɣarčm 'na gorkem', **ušm** – pask'rɛ:ušm 'naskrivaj', **jčm** – 'wɛ:jčm (Med)
- +n **rtɣ** – 'kɔrtɣ = krtin (Rmn), **ršɣ** – 'ku:lkɔršɣ, **rčɣ** – 'fiɛrčɣ 'radoveden', **rdɣ** – 'torɣ = trden, **rɣɣ** – pa'dɔrɣɣ (vel. 2ed), **nčɣ** – 'su:nčɣ, **uɣɣ** – 'ma:uɣɣ 'blaten', sma'ɣɔ:uɣɣ = samogolten 'pohlepen', **uzɣ** – 'sɔ:uzɣ, **jšɣ** – 'kɛ:jšɣ = kakšen, **jfɣ** – 'fa:jfɣ 'za pipo', **jčɣ** – nas'rɛ:jčɣ, **jdɣ** – 'la:jdɣ 'stranišča, p'rɛ:jdɣ

N + Z + Z

- +m **tlm** – pɔr'ja:tlm (Dmn), **slm** – 'kislɣ, 'telɣ 'tem' (Oed), 'misɣ, **šnm** – 'kešnm = kakšnim (Oed), **xnm** – 'laxnm (Oed), **brm** – 'dabrɣ (Oed), **znm** – ba'li:znm (Oed)
- +n **plɣ** – 'ɣepɣ 'gepelj', **tlɣ** – u'čitɣ, **slɣ** – 'misɣ (del. -l, m mn), **pd** 'žiesɣ 'stol z naslonjalom', **klɣ** – 'cikɣ, **clɣ** – 'loclɣ 'držaj', 'ruclɣ 'ročaj', **ɣlɣ** – 'na:ɣlɣ, u'ziɣɣ (del. -l, m mn)

N + Z + N

- +₁+ **pļx** – 'duopļx 'dvojen', **tļx** – 'a:tļx 'natančen', **tļc** – 'butļc 'butelj', **sļt** – 'z'misļt se 'spomniti se', **sļš** – 'misļš (sed., 2ed), **sļc** – 'ka:sļc 'nabiralnik', 'ma:sļc, **šļc** – 'pušļc, **kļc** – 'xa:kļc 'kvačka', 'd'rikļc 'vprežna prečka', **fļc** – 'kifļc, k'nuofļc (Rmn), **dļc** – 'la:dļc, **γļc** – 'k'ra:γļc 'ovratnik', 'ci:γļc 'list papirja'
- +_η+ **pņt** – 'cepņt, **pnk** – 'ri:pnk 'repno zelenje', wa'tiepņk, **pņc** – 'st'ruopņc (Med), **tņt** – 'butņt (ned.), **tņk** – 'la:tņk, **sņt** – 'česņt (ned.), **snk** – 'česņk 'česen', 'mi:sņk 'mesing', **šņk** – 'čeli:sņk, st'ri:sņk, **kņt** – 'cikņt, 'rukņt (ned.), **kņc** – 'lukņc (Med), **fņt** – 'k'lafņt, **čņk** – 'ž'ličņk, **xņt** – 'čixņt = kihniti, 'poxņt = pahniti, **xņk** – 'la:xņk 'lehnjak', **bņt** – 'cobņt 'breniti', **bņc** – 'ba:bņc (Rmn), **dņk** – 'sk'li:dņk, **dņč** – 'ka'liedņč 'koledniki', **zņt** – 'z'muzņt, 'd'ruozņt 'drezniti', **zņk** – 'p'ra:zņk, **zņc** – 'ž'eli:zņc (Med), **žņk** – 'pred'južņk 'dopoldanska malica', **γņt** – 'd'rieγņt, st'ieγņt

N + N + Z

Sklopa **kš** ni med običajnimi medsamoglasniškimi.

- +₁ **pcl** – 'wa'ka:pcl ' (čevlje) opremili s kopicami' (del. -l, m mn), **stl** – 'čistl, **ksl** – 'd'ra:ksl 'strugarsko orodje'
- +_η **tkm** – 'k'ra:tkm, **tčm** – 'ri:čm 'redčim', **stm** – 'γuostm, 'p'arstm (Omn), **šk m** – 'mašk m, 'tešk m (Ded)
- +_η **pč η** – 'γipč η, **st η** – 'ci:st η, **kš η** – L dər'γa:kš η 'drugačen', **čk η** – 'mičk η

2.3 Štiridelni sklopi

Štiridelen je lahko samo sklop z *j/γ* na prvem mestu, in sicer le v povezavi dveh zvočnikov z dvema nezvočnikoma. V knjižnem jeziku imajo končni štiridelni sklopi strukturo Z+N+N+N (Srebot-Rejec 1975b: 314).

2.3.1 Z + Z + N + N

- (1) **u** **určk** – 'mō:určk 'murenček'
- j** **jnsk** – 'žē:jnsk, cerk'la:jnsk, **jnčk** – 'kuojnčk
- (2) +₁+ **rļsk** – 'kerļsk 'postaven'
- +_η+ **rņčk** – 'ja:rņčk

2.3.2 Zveze z zlogotvornimi zvočniki

Sklopov **uņč**, **rkl**, **rzl**, **ntl**, **jst**, **jxt** in **jnšt** ni med običajnimi medsamoglasniškimi.

Z + Z + N + Z

- +₁ **jγγļ** – 'ka:jγγļ (Rmn)
- +_η **jņk m** – pa 'tē:jņk m = po tenkem
- +_η **uņč η** – wa'ma:uņč η 'omotičen'

Z + N + Z + Z

- +_η **rkl η** – 'ša:rkly, **rzl η** – pa'morzly (del. -l, m mn), **ntl η** – 'muoņtly

Z + N + Z + N

- +₁+ **rkļc** – 'fierkļc 'četrt'

+ŋ+ **lčŋk** – 'mulčŋk 'rog za polnjenje klobas', **rkŋt** – 'cərŋkt, c'wərŋkt 'pokvariti se', **rcŋt** – 'kərcŋt, **ryŋt** – 'dərŋkt, **nčŋk** – pa'su:nčŋk 'zahodni veter', **ukŋt** – 'čiukŋt, **utŋk** – 'la:utŋk 'jezik', **ufŋk** – 'ra:ufŋk, **užŋc** – 'mø:užŋc (Med), **užŋt** – 'ta:užŋt, **jtŋx** – 'ca:jtŋx (Rmn), **jfŋc** – 'ža:jfŋc (Med), **jčŋc** – s'wə:jčŋc (Med), **jxŋt** – 'ba:jxŋt 'nehati'

Z + N + N + Z

+ŋ **rstŋ** – 'pərstŋ (Omn), **jstŋ** – sed'na:jstŋ

+ŋ **rščŋ** – L 'turščŋ 'koruzen', **jstŋ** – 'ya:jstŋ 'zavzet, prizadeven', **jxtŋ** – 'fa:jxtŋ

N + Z + N + N

+l+ **tččk** – 'katččk = kotliček, **klččk** – 'žoklččk = žakeljček, **ylččk** – 'raylččk 'vzorec pri klekljanju'

N + N + Z + N

+ŋ+ **stŋk** – ≈ 'listŋk 'koš', **šŋt** – 'bušŋt 'udariti z glavo'

Z + Z + N + Z + N

+l+ **jŋylc** – 'ka:jŋylc (Med)

+ŋ+ **jŋkŋt** – c'wə:jŋkŋt 'klofutniti'

Z + Z + N + N + Z

+ŋ+ **jnštŋ** – 'ku:jnštŋ

+ŋ+ **jnskŋ** – pred'la:jnskŋ

3 Medsamoglasniški sklopi

Tudi med dvema samoglasnikoma lahko stoji največ štiridelni soglasniški sklop. Sklopi, ki v vzglasju ali izglasju ne nastopajo, so v preglednicah označeni z znakom ⊕.

3.1 Dvodelni sklopi

3.1.1 Z + Z

V medsamoglasniških sklopih lahko na prvem mestu stojijo vsi zvočniki, v narečju pa je (razen pri *w* in *n*) možno tudi zaporedje dveh enakih zvočnikov. Sklop **mr** je bil zabeležen samo v prevzetih besedah.

r **rr** – nar'ra:jš, pər'ra:sene, **rl** – nar'li:pš, cur'la:, 'yorla, 'uorle = orgle, **rw** – čərwa'wi, blayər'wa:n, kər'wa:č = krivač, **rm** – furmana'rije (Ied), stər'ma:n 'strm', 'biərma, dər'wa:rma, **rn** – pərna'sa:l, čər'na:wa, 'marna = morna 'mlačna', ma'niərnu, **rj** – baldər'ja:n, der'ja: = dirjala, nar'jen, 'barječ

l **ll** – u'silla, parayaw'willa, **lw** – pərdil'wa:lu, watpel'wa:l, **lm** – stal'ma:ču 'raztolmačil', 'bulma = buljimo, 'muolma (sed. 3ed), **ln** – wal'nu: 'voljno', 'ilnata, 'ma:lina (Red), čē'bulna, **lj** – mel'ja:rde, 'julje (sed. 3ed), ba'tilje 'steklenica', ma'bilje 'pohišstvo'

- u **ur** – *zau're* (sed. 3ed), *'dɔ:urax* (Med), *'sɔ:ura* = sora, **ul** – *mrau'liɛ*, *paɥ'lɛ:jɛt*, *sk'riɥlen*, *waš'liɥlenu* 'oslinjeno', **um** – *'a:ɥmažna*, *'na:ɥma* 'ne bomo', **un** – *baraɥ'nic*, *baɥ'ni* 'bolni', *'pɔ:ɥnem* 'pomnim', **uj** – *deɥ'ja:čna*, *'dɔ:ɥje* 'dolge', *'ka:ɥje*, *p'ra:ɥje*
- m **mr** – *'cimraxa* 'cimraka', *'ja:mra* (sed. 3ed), *'ka:mra*, **ml** – *namla'tilu*, *pam'la:du*, *'zemle*, *pa'luoɥlen*, **mw** – *naštɥ'wa:l*, *pasnem'wa:l*, **mm** – *'nimma* = nimamo, *pa'luoɥmma*, **mn** – *kam'nit*, *dam'nil* 'domenili', *'somne* 'semnja', **mj** – *ɥ'romje* 'grmovje', *'ka:mjon*
- n **nm** – *dlan'mi*, *'a:nmu*, *'kopenmu*, **nw** – *stan'wa:l*, **nj** – *'ziɛnje* (sed. 3mn), *be'ɥuɔnje*, *kala'fuɔnje*
- j **jl** – *'me:jle* 'melje' (sed. 3ed), *s'tɛ:jle*, **jm** – *buyaj'miɛ* 'vbogajme', *'dɛ:jma* = dajmo, *'li:skajmu* = leskovemu, **jn** – *braj'niɛ* = branje, *mej'na:* (del. -l, ž ed), *'barajna* = borovina, *za'ba:jne*, **jw** – *naj'wuɔlna* = nejevoljna, *pasaj'wa:* = posojevala, *paɥ'lɛ:jwa*, **jj** – *'dajje*, *'pajje* (sed. 3mn)

	r	l	w	m	n	j
r	⊕	+	⊕	⊕	⊕	⊕
l		⊕	⊕	⊕	⊕	⊕
u	+	+		+	+	+
m	+	+	⊕	⊕	⊕	+
n			⊕	⊕		+
j		+	⊕	+	+	⊕

3.1.2 N + N

V medsamoglasniški legi so zveze med pripornikom in zapornikom ter med dvema pripornikoma manj pogoste kot v vzglasju, zato pa se pomnožijo zveze preostalih dveh možnih povezav. *ɥ* se ne pojavlja kot prvi člen sklopa. Zaporedja **tf**, **sf**, **kk**, **ft** nastopajo v izposojenkah.

- p **pt** – *wape'sa:l*, *drap'tin*, *wa'lupta*, **ps** – *wapsa'dil*, *wap'si:če* (sed. 3ed), *'ka:psaɥ* 'zeljnat', **pš** – *wap'situ*, *'bapše* = babišče, **pk** – *wapka'suje*, *'ja:pka*, *'ruoɥkajne* 'ruženje', **pc** – *kap'cinar* 'menih', *wap'ca:ɣa* 'obupa' (sed. 3ed), *'ba:pca*, *x'li:pci* = hlebci, **pč** – *wapču'dowat*, *klap'čina* 'klobučevina', **px** – *wapxa'dit*, *t'ri:pxa* = trebuha
- t **tp** – *patpe'ra:l*, *watpa'čit*, **tt** – *wat'tesat*, *'witta* (sed. 2ed), *'siɛtte* (vel. 2mn), **ts** – *wat'sapla*, **tk** – *patka'pa:l*, *patka'wa:č*, *'uɔtka* = otka, *s'latka*, **tf** – *pret'fuɔn* 'pečica', **tc** – *watcep'nil* 'odpadli', *'čitca* = kitica, *ka'ritce*, **tč** – *watčid'wa:l*, *s'latče* 'sladke'
- s **sp** – *raspar'tila* 'razdelila', *ɣaspa'da:r*, *'ispa* 'podstrešje', **st** – *presta'pit*, *ɣas'tu:*, *'la:stajce* 'lastovice', *'mi:sta*, **ss** – *ras'si:kal*, **sk** – *wasku'bil*, *'li:ska* = leska, *'piskaje* (sed. 3mn), **sf** – *wasfal'tiɛran*, **sc** – *us'ca:lu*, *'mi:sca* = mesca, *p'ra:sca* (Red), **sč** – *b'rus'či:tne* 'vrsta verige', **sx** – *'pa:sxa*
- š **št** – *uštɥ'wa:l*, *paš'ti:t* 'upoštevan', *'fušta* 'butara', **šp** – *zašpa'lit* 'zašpiliti', *kriš'puɔt*, *'kuoɥpa*, *'pušpan*, **šk** – *flaš'kuɔn*, *waš'ku:pat*, *'maški*, *'piškau*, **šč** – *tərs'čie* = trske, *'tešče* = težke, *p'ri:ščer* 'kdor nabira prešče', **šč** – *'di:šca* 'dežica', *'dušca*, **L krišcaɥka** 'vzorec pri klekljanju'

k	kt – 'ča:kte, t'ra:ktar 'vozilo', ks – <i>ysak'sep, 'biksat, kk</i> – 'cikk'line 'vrsta rezila', kc – <i>sm'ri:kca</i>
f	ft – <i>sklaf'ta:l, 'ca:ftat</i> 'bos hoditi po blatu, vodi', 'jeftalca 'kvačka', 'loft 'zrak'
c	ct – <i>de'więctu</i> 'devetsto' (prim. 3.2.5), cp – <i>nac'pit</i> 'nacepiti', ck – <i>wapac'ka:le, 'bucka, 'mucke</i>
č	čk – <i>S mač'ka:la, 'ka:čka</i> 'kvačka', 'mičkan, čc – 'čečca 'deklica', <i>k'ruočca</i> 'vrsta motike', <i>paj'tičce</i>
x	xt – <i>dax'ti:t, ne'wixta, p'la:xta, xk</i> – <i>mex'ki, 'laxka, xc</i> – <i>wax'cujje, 'li:xce</i> = lehice, <i>š'waxcena, xč</i> – <i>zmex'či</i> (sed. 3ed)
b	bd – <i>wab'di:laje, bz</i> – <i>wab'zearca</i> 'vrsta žage', bž – <i>wabža'yowat, wab'zięł, by</i> – <i>waby'a'ri:tu</i> 'obgorelo', <i>s'la:bya</i>
d	db – <i>wad'bila, dd</i> – <i>waddax'nilu, wad'di:lau, dz</i> – <i>wad'za:t, dž</i> – <i>pad'žilen</i> 'okovan', <i>wad'zięł, dγ</i> – <i>wady'a'wu:ru, pad'ya:na, 'xudya</i> (Red)
z	zb – <i>raz'biwat, zd</i> – <i>γnez'dit, zγ</i> – <i>brazya'tina, raz'ya:jna, 'bozγa</i> 'bezga' (Red)
ž	žb – 'tažba, žγ – <i>maž'ya:ni, paž'ya:l, 'na:žya</i> 'našega'
z	zγ – <i>waz'γara, wazγu'nilu</i> 'odzvonilo'
ž	žγ – <i>paž'ya:l</i> 'podžgali', 'ta:žγa, da'ma:žγa

pripornik + zapornik

	b	p	d	t	k
x				+	+
f				⊕	
s		+		+	+
š		+		+	+
z	+		+		
ž	+				

pripornik + pripornik

	γ	x	f	s
s		+	+	+
z	+			
ž	+			

pripornik + zlitnik

	c	č
x	+	+
s	+	+
š	+	+

zapornik + zapornik

	b	p	d	t	k
b			+		
p				+	+
d	⊕		⊕		
t		⊕		+	+
k				+	⊕

zapornik + zlitnik

	c	č
p	+	+
t	⊕	⊕
k	⊕	

zlitnik + zapornik

	b	p	d	t	k
c		+		⊕	+
č					+

zapornik + pripornik

	γ	x	f	s	š	z	ž
b	⊕					⊕	⊕
p		+		+	+		
d	⊕					⊕	⊕
t			⊕	⊕			
k				+			

zlitnik + pripornik

	γ
ž	+
ž	⊕

zlitnik + zlitnik

	c
č	+

3.1.3 N + Z

Čprav je število možnih vzglasnih in medsamoglasniških sklopov dokaj izenačeno, je njihova razporeditev nekoliko drugačna. Med samoglasnikoma so namreč mogoče tudi zveze dveh glasov z večjo izgovorno bližino; pred *n* lahko nastopajo vsi zvočniki, zveze *zj* pa so še pogostejše.

fn in **cn** sta sklopa prevzetih besed, **fr** pa se poleg tega pojavlja še v onomatopejah.

- +r **pr** – *nap'ra:ulel*, *kap'riwa*, *'papra* = popra, *'waprema* = odpremo, **tr** – *patra'sil*, *katra'bant*, *'fu:tra*, *'jutre* 'jutri', **sr** – *nas're:jče*, *us'ra:jnše* = usranišče 'umazane plenice', **kr** – *pakra'piš*, *'cukra* (Red), *'makra*, **fr** – *ca'fra:š* = cefraš (sed. 2ed), *kuf'riēn* 'bakren', *'cifra*, **cr** – *prec'ri:t* = precvreti, *wə'r'cię* 'vrvice', **xr** – *waxra'nit*, *'žixra* 'lahko', *'wərxast* 'izbočen', **br** – *nabru'sit*, *dab'ru:ta*, *'čebra*, *'čiębra* = kebra (Red), **dr** – *nadra'bil*, *mad'ruon*, *'madras*, **zr** – *daz'ri:t*, *raz'ra:sla*, *waz'ro:u* 'ozrl', **žr** – *naž'ro:u* 'nažrl', *dər'žica*, **γr** – *blay'rowat*, *'jeyrat*, *p'ri:γrada* 'predal v skrinji za žito'
- +l **pl** – *kap'la:t*, *'dopla* = duplo, *'paplat* = podplat, **tl** – *met'la*: (Rmn), *'katla* (Red), *'metla*, **sl** – *nas'lanu* 'naslonil', *'cista*, ≈ *ma'rusle* 'ošpi-ce', **šl** – *wašla'towau*, *'ka:šle* (sed. 3ed), *'tišler*, **kl** – *paklek'nil*, *'ra:kle* 'preklje', *k'li:klel*, **fl** – *wafleu'ta:š* 'popackaš', *'fufla* 'zadnjica', *'šięfla*, **cl** – *ječ'la*: (sed. 3ed), *'z'ra:clen* 'izrezljan', **čl** – *'puočla*, *u'rečla* 'uročila', **xl** – *paxla'dilu*, *'puxla*, *za'tuoxlu*, **bl** – *Z škab'luon* 'sirkova metlica za pomivanje posode', *'boblay* 'bebljal', *'debla*, **dl** – *padla'žil*, *'cuodla* 'cvetela', *'modla* 'medla', **zl** – *kazla'wiše*, *'li:zla* (del. -l, ž ed), **žl** – *sramež'liwa*, *wafər'na:žla* 'ocvrila', *z'wi:žlu* = zvežilo, **yl** – *paylix'wa:t*, *'moyla* = megla, *'čeylet* = kegljati, *'na:yla* = naglo
- +w **pw** – *kup'wa:l*, *nakap'wa:l* 'nakopavali', **tw** – *klet'win*, *rat'wa:le*, *'li:twā* 'dleto', *'siętwa* 'setev', **šw** – *spraš'wa:t*, *preš'wīan*, *paswe'na*: (del. -l, ž ed), **sw** – *'niswa*, *'nuoswa*, **kw** – *pak'więčen*, *'bukwa*, **cw** – *wac'więrk*, *wac'wibe* 'rozine', **čw** – *plac'wa:l*, *wabeč'wa:l* 'obljubljalji', **xw** – *zaxwa'lit*, *paylix'wa:l*, **bw** – *wab'wa:rway*, *patreb'wa:l*, *z'ub'wa:t*, **dw** – *med'wę:jka* 'ivanjščica', *wad'wīwat* 'odvijati', *k'la:dwa*, *ka'liędwat*, **zw** – *pawez'wa:l*, *wam'li:zwa* = omlezva, **žw** – *daž'wi:t*, *maž'wa:l*, **γw** – *natey'wa:t*, *prey'więra* 'se ohrani'
- +m **tm** – *pat'mi* (Omn), *m'la:tma*, *'usnatmu*, **sm** – *zasma'dila*, *čes'min*, *kas'ma:čka*, **šm** – *uš'mi*, *'wa:šmu* 'vašemu', *k'li:šman* 'kleščman', **km** – *'ta:kmu*, **čm** – *ječmen*, *'rečma* (sed. 1mn), *wač'mi* (Omn), **xm** – *zax'ma:šņ*, **bm** – *zab'mi* (Omn), *'ra:bma*, **dm** – *'sedma*, *wadma'čile*, *pad'mest*, **zm** – *uz'mite* 'vzemite', *kate'kizma*, **žm** – *'čižma*, *pad'wižma* 'podvizajmo'
- +n **pn** – *ap'nien*, *'napne*, *š'tapne* 'stopinja', **tn** – *plat'nien*, *dewet'na:jst*, *'či:tnam* = ketnjami (Omn), **sn** – *pasnem'wa:l*, *kas'nica* = kostnica, *'masnu* = mastno, **šn** – *paš'nuofa*, *plaš'na:ta* = ploščnata, *'či:šne*, **kn** – *luk'nię* = luknje, *'žokna* = žekno, *'cukne* (sed. 3ed), **fn** – *k'lafnu*, **cn** – *'locna* (Red), *'nucnu*, **čn** – *'la:čna*, *'načneš*, *zwez'da:čnu* 'zvezdnato', **xn** – *lax'nę:jš*, *splax'nilu*, *'ca:xna* (Red), *'nexna* 'njihova', **bn** – *wabne'moγu*, *drab'na:k*, *'ba:bna* 'babina', *'cobne*, **dn** – *'za:dna*, *na'ruodnu*, *ad'na:jst* 'enajst', *pad'nę:j* 'podnevi', **zn** – *pawez'nilu*, *waz'nik*, *waz'nu:tər* 'od-znotraj', *'pazna*, **žn** – *'bi:ležna*, *'južna*, *ka'ra:žna*, **γn** – *paγna'il*, *waγ'niše*, *'buoγnar*, *'na:γnen*

- +j **pj** – *up'ja:nɫ*, *'ci:pje*, *'kupje* (sed. 3mn), **tj** – *snežet'juo* (Oed), *b'ra:tje*, *'čutje*, *s'puoŋtje*, **sj** – *nas'ja:l*, *'kuoŋse* 'kosišče', *'nuoŋse* (sed. 3mn), **čj** – *nač'juo* (Oed), *'ka:čje*, *ba'dičje*, **šj** – *'mišje* (Oed), **bj** – *wab'jeskat* = obiskati, *'lubje*, *'worbje*, **dj** – *pred'južŋk*, *'sa:dje*, *'widje*, *z'lu:dje* = zlodja, **zj** – *b'ri:zje*, *'uoŋzje* (sed. 3mn), **žj** – *baž'ja:st*, *'bažje*, *s'tuožje*

	r	l	w	m	n	j
p	+	+	⊕		⊕	+
b	+	+	⊕	⊕	⊕	⊕
f	+	+			⊕	
t	+	+	⊕	+	+	⊕
d	+	+	+	+	+	+
s	+	+	+	+	+	+
z	+	+	+	+	+	+
c	+	⊕	+		+	
š		+	+	+	+	⊕
ž	+	+	+	+	+	⊕
č		+	+	+	⊕	⊕
k	+	+	+	+	+	
γ	+	+	+		+	
x	+	+	+	+	+	

3.1.4 Z + N

Če izvzamemo zveze z zvenečimi nezvočniki, pri katerih se le *b* ne pojavlja za *n*, *ž* in *z* pa ne za *l* in *n* ter *m* (z enim samim primerom za **mž**), je v izglasju možnih celo nekoliko več povezav. Sklopi **lb**, **lf**, **rt**, **mf**, **mb**, **mž**, **nf**, **ŋγ**, **uf**, **ux**, **ud**, **už**, **jf**, **jx**, **jb**, **jž** so iz besed tujega izvora.

- r **rp** – *pərp'e:jle*, *stər'pien*, *'šerpa* 'volneno ogrinjalo', *'torpu* = trpel, **rt** – *'biertax*, *'pa:rtar* 'kdor ima pravico do paše na skupnem pašniku', **rs** – *'dərsal*, **rš** – *zγər'šit*, *'buoŋša*, *'kəršen* = krščen, **rk** – *cərk'la:jnsk*, *'ciərku*, *'šurkauc* = ščurkovec 'vrsta fižola', **rc** – *'fa:jerca* 'vžigalica', *'maštarce* = moštarice 'vrsta hrušk', *'fiərcat* = firbcati, **rč** – *pər'ča:kal*, *wac'wiərče* = ocvirke (Tmn), *s'pa:rčen* 'razdeljen', **rx** – *stər'xa:r*, **rb** – *'čier'bot* = kjerbodi 'kjer koli', *mar'bet* = morebiti, *'wiərbas*, *'worba*, **rd** – *bərda'wica*, *žardi'niəra* 'kočija', *'torda*, **rz** – *wabər'zowat*, *'biərza*, **rž** – *'doržat*, *'uržax*, *s'təržema* (sed. 1mn), **rγ** – *'dabərya*, *'torγaje*, *'kiərya* 'katerega'
- l **lt** – *'jelte*, *'muoŋte*, **lš** – *de'bielša* 'debelejša', *z'bu:lšal*, **lk** – *'bilka*, *~'celkna* 'šotorsko krilo', *'ku:lki* 'kolikaj', **lf** – *γal'fa:t*, **lc** – *u'γonalca* 'uganka', **lč** – *'bulčast* 'bulast', *'pa:lčejna* 'pajčevina', **lb** – *'wiəlban*, **ld** – *γul'dinar*, *'jelde*, *'meldat* 'prijaviti', **lγ** – *'bi:lγa*, *'γalγa* (Red)
- u **up** – *zau'pə:u* 'zavpil', *'zə:upərna*, **ut** – *fleu'ta*: 'packa' (sed. 3ed), *sau'ta:le* 'čvekale', *'la:utast* 'jezikav', *'ma:uta* 'blato, malta', **uš** – *nau'šieu* 'poševno', *fou'šien*, *'to:uša*, **uk** – *s'ja:uka* 'košara za seme pri

- sejanju', *ši'wa:uka* 'šivanka', *'čičkaje*, **uf** – *'la:ufar*, **uc** – *'auca*, *'kə:ucat*, **uč** – *au'čina*, *pat'kə:učeri* = podkovičarji 'žebliji', *'tə:učē*, **ux** – *'ma:uxa*, **Pa** *p'ra:uxat* 'opravlјati', **ub** – *'də:ube*, *'lə:uber* = lovor, **ud** – *'ba:uda*, *'jə:uda* 'stoka', *'zə:udarce* 'dninarice', **uz** – *preu'ziynu* = prevzdignil 'preveč vzhajal', *'mə:uze*, *wa'pə:uzu* 'spolzek', **už** – *'ka:uža* 'kriv', **uγ** – *doγ'i*, *'lipauya*
- m** **mt** – *'luomta*, *u'zomta* = vzemita, **mf** – *~ kam'fin* 'mejnik', *'šimfat*, **mc** – *'ja:mca*, *s'la:mca* 'pehar', *wab'ra:mce* = obramnice 'naramnice', **mb** – **Z** *bam'ba:ža*, *kam'ba:ča* 'vedra' (Red), **md** – *zam'dila* = zamudila, **mž** – *gam'žun* 'golša', **mγ** – *'sa:mya*
- n** **nt** – *kante'nina*, *an'tu:lku*, *'cunta* 'cunja', *'dente* 'denite', **nf** – *~ kam'fin*, **nc** – *pa kan'ci:x*, *pan'ceta*, *'ma:jenca* 'ličkanje', **nč** – *bren'či*, *lan'čien*, **nd** – *ban'diera*, *un'da:n*, *'fuonda* 'temelj', **nγ** – *c'wiŋya*, **Z** *špin'yert* 'štedilnik', *'ma:lanya* (m Red)
- j** **jt** – *'ba:jta*, *'ča:jte* 'čakajte', *rej'ta:jne* 'kar gre skozi reto', **js** – *pə:jsa* 'pesa', *pa:jsat*, *wa'bə:jsenu* 'obešeno', **jš** – *k'ra:jšet*, *'sierkajše* 'koruzišče', **jk** – *'za:jka*, *med'wə:jka*, *wa'ma:jkau* = omajkov 'olupkov' (Rmn), **jf** – *'fa:jfa*, *'za:jfa*, *pa'ra:jfal*, **jc** – *'bičkajca* = bekovica, *pat'kə:jca* 'podkev', *'ja:jce*, **jč** – *'ne:jče* 'noče', *wa'ma:jče* 'olupke' (Tmn), *wabəj'čujem*, **jx** – *'ca:jxast*, **jb** – *'ajbeš*, *'ša:jba*, *t'ra:jbal* 'vlačili', **jd** – *'na:jdem*, *'ra:jda*, *z'na:jden*, **jz** – *pa'wə:jzau* 'povezal', **jž** – *'ra:jža*, **jγ** – *'bu:jya* 'ubogega', *sa'rajya* 'surovega'

	p	b	f	t	d	s	z	c	š	ž	č	k	γ	x
r		⊕		+	⊕	+	⊕	+	+	⊕	+	+	⊕	+
l		+	+	+	⊕			+	+		+	+	⊕	
u	+	+	⊕	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+
m		⊕	+	⊕	⊕			+		⊕			⊕	
n			⊕	+	⊕			+			+		⊕	
j		⊕	+	+	⊕	+	⊕	+	+	⊕	+	+	⊕	+

3.2 Tridelni sklopi

V gradivu ni zaporedij N + Z + N (ki je sicer redko tudi v knjižnem jeziku) in N + Z + Z (Srebot-Rejec 1975a: 41–42). Prim. 3.2.8.

3.2.1 Z + Z + Z

Zveze treh zvočnikov med dvema samoglasnikoma so izjemne. T. Srebot-Rejec (1975a: 45) za knjižni jezik navaja 19 sklopov te vrste.

- (1) **ruj** – *kəru'juo*, *žəru'juo* 'žrdjo' (Oed)
uml – *'pə:umlat*
- (2) +j+ **m|n** – *'ri:m|ni*
 +ŋ+ **rŋm** – *'čəŋmu*

3.2.2 Z + N + Z

Najpogostejši so sklopi z začetnim *r* ali *j*, medtem ko so zveze z *l* in *m* izjemne.

- r+ +r **rpr** – *pəp'ra:una*, **rfr** – *fəf'ra:* (sed. 3ed), **rbr** – *pəb'ra:t*, **ryr** – *pəry'reben*
- +l **rpl** – *pəp'lu* 'prihitel', **ršl** – *bərs'la:n*, *mərs'lin* 'muslin', 'poršla', **rkl** – 'burkle', 'pa:rkla (Red), **rxl** – *pərxla'dila*, *stərxle'ni:lu*, 'korxle', **rdl** – *smərd'liuc* 'petrolej', **rzl** – *mərz'lu:*, **ryl** – *pəry'lixa* 'primerjava', 'wəryla
- +m **rsm** – *pərs'majenu*, **ržm** – *bərz'ma:γat* 'biti užaljen zaradi nepri-
mernosti česa'
- +n **rtn** – *čəkərt'nica* 'četrtnica', **rsn** – *kərs'nica*, **ršn** – 'ku:kərsna', 'mərsna 'mrha', **rkn** – *c'wərknu* (del. -l, m ed), **rcn** – 'kərcnu, **rčn** – 'fięčna 'radovedna', 'li:zerčna 'plazilci, kače', **rzn** – *z'mərzne*, **ryn** – *pəry'na:l*, 'doryne
- +w **rtw** – *mərt'wa:šk*, 'mortwix, **rkw** – *zamerk'wa:* 'spominjala' (del. -l, ž ed), 'cięrkwe (Red), **rčw** – *narč'wa:t*, **rzw** – *zmərz'wa:* (del. -l, ž ed)
- +j **ršj** – 'tərsje, **rcj** – *terc'ja:lke* (Imn)
- l+ +w **ldw** – 'teld'wi: 'tidve'
- +r **lkr** – *kulk'ra:t*
- u+ +r **upr** – *pəup'rič* 'povprek', 'cə:uprat, **utr** – 'kə:utra (Red), **udr** – 'pə:ud'ruj 'poldrug'
- +l **uyl** – *padauy'la:t*, **ukl** – 'tə:ukla, **uzl** – 'mə:uzle
- +n **utn** – 'ma:utna 'blatna', 'bə:utnar 'berač', **usn** – 'γə:usnu = gol-
snil, 'ka:usna 'slabo vino', **ušn** – 'ri:ušna, **ukn** – 'pi:ukne 'pev-
ka', 'či:uknem, **učn** – *naka'pa:učne* 'kopačica', *sa'diučne* 'sa-
diilka', *γrab'liučne* 'grabljica', **udn** – 'pə:udne, **uxn** – 'pə:uxna
'polna', **uzn** – 'sə:uzna, *s'pə:uznu* (del.-l, m ed), **užn** – 'də:užna
- +j **ušj** – 'uəušje 'jelševje'
- m+ +l **mpl** – *kamp'lēna* 'končana'
- +r **mpr** – 'cimpra (Red)
- n+ +l **ηkl** – 'biηkle, **ncl** – *wakranc'la:l*, **ndl** – 'a:ndla 'ravna' (sed. 3ed)
- +r **ntr** – 'a:ntrex 'obrt', **ndr** – *mand'ra:je* 'mendrajo', 'šundra
(Red), **ηyr** – 'fiηyrat
- +n **ηkn** – *uf'leηknen* 'prismojen'
- +w **ntw** – *fant'wa:l*, 'lintwery 'zmaj', **ηkw** – *čijkwant'in*
- +j **ntj** – *šent'ja:jnžewe*, 'fa:ntje, **ndw** – *wand'wi:* 'onidve'
- j+ +l **jtl** – 'pə:jtler 'berač', **jsl** – *wa'bə:jslu*, **jkl** – *≈ k'lə:jkle*, *pa'ra:jklat*,
jdl – 'na:jdla, **jžl** – 'γa:jžla
- +r **jkr** – *≈ kajk'ra:t* 'večkrat', **jtr** – 'γa:jtraš, 'lu:jtre
- +m **jsm** – *wa'bə:jsma* (vel., 2mn), **jžm** – 'bē:jžma
- +n **jtn** – *Pa š'na:jtna* 'spretna', **jsn** – *≈ γajsne* = gajstne, **jšn** –
'fa:ntajšna 'fantovščina', *sa'sə:jšna* = soseščina, **jčn** – *s'rē:jčnu*,
jxn – 'ba:jxnu 'nehal', **jdn** – 'la:jdnauc 'gnoj iz človeških iztreb-
kov', *s'rē:jdne*

- +w **jt**w – wadrajt'wa:l, **jč**w – srejš'wa:l, **jž**w – 'be:jžwa
 +j **js**j – pre'ce:jsje, **jč**j – sm're:jčje

3.2.3 Z + N + N

Zveze z začetnim *r* predstavljajo več kot tretjino z gradivom potrjenih sklopov. Zvočniku le izjemoma sledita dva zveneča nezvočnika. Zveza med pripornikom in zapornikom daleč prekaša število drugih možnih povezav.

- r* +p **rps** – pəp's'til
 +t **r**tk – 'bərtka, **r**tx – L 'bi:rtxe 'predpasnike' (Tmn)
 +s **r**st – bərs'tene, kərs'til, 'porste (Tmn), **r**sk – mars'kešə 'marsika-kšen', 'tərska
 +š **rš**p – pərs'pa:ra, **ršt** – pərs'tima, bərs'ta:jyarji 'šivani planinski čevlji', **ršč** – tərs'čie = trske, **ršč** – 'suoršca = soržica
 +č **rč**k – m'xu:rčkau (Rmn)
 +z **r**zy – pərz'ɣowau = privzdigoval
 +ž **rž**y – 'yaržyā 'toplega'
l +s **l**sk – 'šu:lske
 +č **lč**k – zy'nilčki 'šmarnice (?)
 +ž **lž**y – 'bu:lžyā
u +s **u**sk – s'pə:usku, **u**st – 'tə:usta
 +š **ušt** – rouš'ta:l 'ropotali', 'a:uštəŋca 'naramnica', **ušk** – 'di:cauška 'moška', **ušč** – 'bi:ušca 'prvo žganje'
 +č **u**xč – 'də:uxčes
m +s **m**sk – 'zimske
 +š **mš**k – 'ni:mška
 +č **mč**k – 'ka:mčki 'kamenčki'
n +s **n**st – 'tiənstal
 +č **nč**k – 'ta:nčkawa 'grahova'
j +s **j**sk – 'wajska
 +š **jšt** – 'la:jšta, 'be:jšte, **jšč** – pa'bu:jščau 'pobožal', **jšč** – 'wajšče 'vojske', z 'na:jščem 'nožem'
 +č **jč**k – 'je:jčkau (Rmn)
 +z **jz**y – d'wa:jzyā

3.2.4 N + N + Z

Dva nezvočnika se najpogosteje vežeta z *r*. Zveza dveh pripornikov z zvočnikom je izjemna.

- +r t+ **tpr** – patp'ro:u, ≈ watp'ri:t, **t**kr – patkrepe'la:t, watk'rila
 s+ **spr** – pasprau'la:l, nasp'ru:tə, **str** – wastra'sil, 'sestra, 'wastra 'ostra', **skr** – usk'ril 'skrili', dask'ra:t 'dostikrat', 'piskri
 š+ **špr** – pašp'rical, **štr** – kašt'ruəŋ, zbešt'ra:n 'zbužen', 'fa:jmaštru (Ded), **škr** – paškra'pila
 f+ **ftr** – k'la:ftra
 č+ **čkr** – wečk'ra:t
 b+ **b**yr – waby'riəncat 'oglodati'

	d+	db – <i>padb'ra:tk</i> , <i>wadb'ra:na</i> (sed. 3ed), dγr – <i>pady'riwke</i> 'neke ptice'
	z+	zdr – <i>≈ pazd'ra:jla</i> 'pozdravila'
+l	p+	pšl – <i>waps'li:sana</i> , pkl – <i>wapkla'da:l</i>
	t+	tpl – <i>patp'la:ta</i> , tsl – <i>wa'slu'žit</i> , tkl – <i>watk'la:umfau</i>
	s+	spl – <i>rasp'lut</i> 'raztopiti v vodi', skl – <i>≈ ma'ruskle</i> 'ošpice'
	k+	ksl – <i>d'ra:kslet</i>
+w	p+	pčw – <i>kapč'wa:l</i>
	t+	tkw – <i>utk'wa:t</i> 'vtikovati'
	s+	stw – <i>γast'wa:l</i> , <i>'pi:stwa</i> 'pestuje', <i>ba'ya:stwa</i> , skw – <i>b'ri:skwa</i>
	š+	štw – <i>'bu:štwa</i> 'revščina'
	k+	kšw – <i>fukš'wanc</i> 'vrsta žage'
	x+	xpw – <i>L uxp'wa:le</i> 'kupovala'
	z+	zγw – <i>uzy'wa:l</i>
+m	s+	stm – <i>pest'mi</i> , <i>kast'mi</i> (Omn), <i>'tistmu</i> , sxm – <i>pasx'ma:u</i>
+n	p+	pčn – <i>'γipčna</i>
	t+	tkn – <i>datk'nit</i> 'dotakniti'
	s+	stn – <i>payast'nilu</i> 'zgostilo', <i>'ci:stnu</i> , <i>'korstna</i>
	š+	škn – <i>'bušknem</i>
	k+	kšn – <i>B-L dər'ya:kšne</i> 'drugačne'
	x+	xtn – <i>žlex'tnu:st</i> , <i>b'ri:xtna</i>
	b+	bzn – <i>kabz'nik</i> = kapusnik/kapuznik 'zeljnik'
	d+	dγn – <i>wady'na:l</i>
+j	s+	stj – <i>'listje</i> , <i>slast'juo</i> , <i>'ku:stje</i> = kostjo (Oed)
	x+	xcj – <i>waxc'juo</i> (Oed)
	z+	zdj – <i>'γruoždje</i>

3.2.5 N + N + N

Zveze treh nezvočnikov so v nasprotju s knjižnim jezikom (Srebot-Rejec 1975a: 35) zelo redke. Pri tistih s *t* kot prvim členom je na tem mestu mogoč tudi izgovor zlitnikov, vendar je pri večini govorcev zaporni del še ločen od pripornega (ni slušnega vtisa o enotnosti glasu).

p+	pst – <i>waps'ta:lu</i> , psk – <i>x'ripska</i> , pčk – <i>d'rapčkan</i>
t+	tst – <i>≈ 'pič'stu</i> , <i>pa'sta:jt</i> , tsp – <i>wa'spada</i> , tsk – <i>wa'skak'war</i> , tšk – <i>pa's'ka:ryk</i>
z+	zdy – <i>'γuoždja</i> 'gostega'

3.2.6 Z + Z + N

(1) Med sklope spadajo tričlenske zveze z začetnim *j + n* ter *u + m*. Nabora sklopov v knjižnem jeziku in narečju se ne prekrivata (Srebot-Rejec 1975a: 45–46).

j	jγk – <i>'ma:jγkalu</i> , <i>γ'rē:jγka</i> , <i>plajj'ka:č</i> 'vrsta sekire', jnf – <i>'a:jnfax</i> , jnš – <i>us'ra:jnše</i> = usranišče, jnc – <i>dalē:jnca</i> 'spodnje krilo', <i>'ra:jnca</i> 'rajnica', jnč – <i>'tē:jnče</i> 'tenke' (Imn), jnž – <i>š'ta:jnže</i> 'štange', <i>šent'ja:jnžewe</i> , jγγ – <i>'ce:jγγam</i> , <i>š'tē:jγγax</i> , vendar <i>wa'bu:jγγa</i>
u	ump – <i>Pl 'rō:umpa</i> 'poseben prostor v kleti za shranjevanje pepela', uγf – <i>k'la:uγfa</i> , <i>š'tō:uγfax</i> (Mmn)

- (2) V drugih primerih gre za zveze z zlogotvornim zvočnikom (
- ŋ*
- oz.
- ʃ*
-):

+ʃ+ **rʃc** – 'tərʃca, 'hərʃca+ŋ+ **rŋc** – za'tu:rŋca = zatvornica, **rŋk** – 'mieryka (Red), 'fierykau (Rmn), **rŋc** – 'a:uštərŋca 'naramnica', 'ma:tərŋca 'matica', **rŋč** – 'bərŋčat, **rŋγ** – 'fuorŋga 'voznja', 'čərŋga (Red), **lŋc** – za'wa:lŋca, u'čitlŋca 'učiteljica' (po u'čitlŋ), **lŋγ** – 'cuoŋga, 's'tielŋga, **mŋk** – s'la:mŋka (Red), **mŋγ** – wa'zimŋga (Red), **uŋk** – 'wi:daŋki = vedovniki 'vedomci', 'ma:saŋkam = maslovníkom (Oed), **uŋc** – 'puoɖaŋce 'pečnice', kla'tiuŋca 'palica za klatenje sadja', **uŋγ** – 'di:laŋga (Red)

3.2.7 Druge zveze z zlogotvornimi zvočniki

N + Z + Z

+ʃ+ **sʃm** – z'misʃma (sed. 1mn), **γʃm** – wak'ruoŋʃmu (Ded), **pʃn** – 'yepʃna (Red), **tʃn** – 'buʃna (del. -l, ž ed), u'čitʃna (Red), **sʃn** – 'misʃna, pa'tisʃna (del. -l, ž ed), **kʃn** – k'li:kʃne = klekeljne (Tmn), 'cikʃnu 'postalo kisló' (del. -l, s ed), 'kuoŋʃna (Red), **fʃn** – 'ta:ʃni 'vrsta jabolk', **cʃn** – 'locʃnam 'ročajem' (Oed), **dʃn** – k'niədʃni, **xʃn** – 'ma:xʃne (del. -l, ž mn), **γʃn** – 'na:γʃne (Tmn), d'wiŋʃnu, k'riŋʃna (Red), **kʃw** – wakʃwa:le (del. -l, ž mn)+m+ **sʃm** – wasʃ'na:jzja+ŋ+ **tŋm** – 'sitŋmu (Ded), **čŋm** – 'začŋma (vel. 2mn), **dŋm** – 'za:dŋmu (Ded), **zŋm** – 'wazŋmu (Med), **γŋm** – u'ziŋma (vel. 2mn), **sŋn** – ≈ 'wasʃ'na:jst 'osemnašt', **dŋn** – ≈ 'sedŋ'na:jst 'sedemnašt', **zŋw** – prazŋ'wa:l

N + Z + N

+ʃ+ **pʃs** – zapʃ'sa:t = zaplesati', **pʃx** – 'duoŋʃxar 'dvojni plug, kozolec', **tʃc** – pər'ja:tʃca, **sʃp** – wasʃ'pi:t = oslepeti, **sʃc** – 'cisʃca 'kislica', p'riəsʃca, **sʃγ** – 'cisʃga 'kislega' (Red), **šʃc** – 'pušʃce (Tmn), **kʃc** – 'di:kʃca, 'ra:kʃca 'prekljica', 'fra:kʃce (Tmn), **fʃc** – k'nuoŋʃca 'bucika', **fʃč** – 'kifʃčer 'vrsta fižola, krompirja', **bʃš** – 'y'ra:bʃše = grabljišče, **bʃc** – 'šubʃca 'lopatiča', 'ta:bʃce, **bʃd** – wabʃ'di:ta 'obledela', **dʃb** – idʃ'ba:js 'planika', **dʃš** – wadʃ'sila = odluščila, **dʃc** – 'la:dʃcu (Med), **dʃγ** – 'modʃga = medlega 'suhega' (Red), **γʃc** – za'riŋʃca 'zapah', 'kuŋʃca+ŋ+ **pŋk** – š'ku:pŋkau (Rmn), **pŋc** – 'ka:pŋca, **tŋk** – 'la:tŋka = latnika (Red), **tŋc** – 'či:tŋca 'verižica', **tŋγ** – 'pa:metŋga, 'sityga (Red), **sŋk** – 'liesŋka = lesnika, **sŋc** – ≈ pa'ku:sŋca 'gostija po košnji', wab'risŋca 'cunja za brisanje mize', **sŋd** – 'uoŋdeset = osemdeset, **sŋγ** – 'mesŋga, 'ri:sŋga (Red), **šŋk** – 'pa:šŋke, s'tri:šŋke (Tmn), **šŋc** – L pa'ku:šŋca, s'tri:šŋca 'kapnica', **šŋγ** – 'kešŋga = kakšnega, 'ri:šŋga = rešnjega, **kŋc** – 'lukŋca, **čŋk** – 'fičŋke (Tmn), **čŋc** – šu'ničŋca 'vrsta hruške', pad'ruočŋca 'plenica za povijanje rok', **čŋγ** – 'mačŋga, m'li:čŋga (Red), **xŋγ** – 'laxŋga (Red), **bŋk** – 'ba:bŋkar 'babjak', **bŋc** – 'ba:bŋca, d'ruoŋbŋca, **bŋγ** – d'rabŋga, pa'duoŋbŋga (Red), **dŋk** – f'luoŋdŋku 'živalski maternici' (Med), **dŋd** – 'sedŋdeset 'sedemdeset', **dŋγ** – 'tərɖŋga, 'za:dŋga (Red), **zŋk** – p'ra:zykau (Rmn), **zŋc** – slama'ri:zŋca, **zŋγ** – ž'e'li:zŋga (Red), **žŋc** – p'rižŋca, pad'ružŋca, **xŋγ** – 'laxŋga (Red), **γŋc** – 'uoŋce 'ogelnice'

3.3 Štiridelni sklopi

Prvi člen sklopa je najpogosteje *j*, če sklop začenjata dva zvočnika, pa *j* + *n*. V narečju ni sklopov N + N + Z + Z in N + Z + Z + Z (Srebot-Rejec 1975a: 51).

3.3.1 Z + N + N + Z

- r **rpšn** – *'wierpšna* 'dediščina', **rščn** – L-S *'turščna* 'koruzna'
 ʋ **uŋstr** – *aust'risk*, **uŋstr** – *'pɔ:uŋstra* (Red)
 n **nstw** – *γaspa'dinstwa* (Ied)
 j **jtkr** – *kajtk'ra:t* 'dostikrat', **jstr** – *'mu:jstra* (Red), **jxtn** – *'fa:jxtna* 'vlažna', **jštʷ** – *'pa:jštʷa* 'sušilnica za sadje', **jškr** – *'mu:jškra*

3.3.2 Z + N + N + N

- r **rpst** – *pəp'sti*
 ʋ **uʒdʷ** – *'tɔ:uʒdʷa* (Red)

3.3.3 Z + Z + N + N

Zaporedje soglasnikov v teh sklopih je značilno narečno (prim. Srebot-Rejec 1975a: 53).

- (1) j **jlsk** – *ne'de:jlski* (Imn), **jnsk** – *'la:jnsku*, *'že:jnske*, *ca'ya:jnsku*, **jnsc** – *š'ta:jnsca* 'pletilka', **jnčk** – *'kuojnčka* (Red), *ka'me:jnčkal*, **jnžʷ** – *'ma:jnžʷa* (Red), **jnžʷ** – *'te:jnžʷa* = tenkega (Red)
 (2) +ŋ+ **rŋčk** – *'ja:rŋčka*
 +ŋ+ **rŋzʷ** – *mle'ka:rŋzʷa*

3.3.4 Z + Z + N + Z

- (1) ʋ **umpr** – L *'cɔ:umpram* 'čaram'
 j **jašw** – *zmajns'wa*: (del. -l, ž ed), **jnlk** – *'pu:jŋkle* (Tmn), **jgkw** – *majŋk'wa:lu* 'primanjkovalo', **jncm** – *pa 'te:jncmu* = tenkemu, **jnyl** – *'ka:jnyla*
 (2) +ŋ+ **rŋčn** – *š'ma:rŋčne*, **uŋčn** – *wa'ma:uŋčna* 'omotična'

3.3.5 N + N + N + Z

- t **ttkn** – *patk'nil* 'podtaknili', **tspr** – *wa'sp'ri:t*, **tstr** – *pa's'tri:šna* 'kapna lega'

3.3.6 Zveze z zlogotvornimi zvočniki:

Sklopov mp, ŋk in nz ni med običajnimi medsamoglasniškimi.

Z + N + Z + N

- +l+ **ŋʷln** – *'riŋʷlne*
 +ŋ+ **rbŋʷ** – L *'wierbŋʷa* 'dediščina', **rdŋʷ** – *'tərdŋʷa* (Red), **ntŋc** – *pa'liəntŋca* 'žgančevka', **nčŋc** – *pa'su:nčŋce* 'sončnice', **uŋtk** – *'ka:uŋtka* 'pregoste hrane' (Red), **jčŋc** – *s'wə:jčŋca*, **jdŋʷ** – *s're:jdŋʷa*, **jtŋž** – *'ca:jtŋže*, **jtŋʷ** – *'ca:jtŋʷe*, *'ra:jtŋʷa*

N + Z + N + Z+_η+ **dmkn** – *spad_ɲk'nilu*+_η+ **tɲdw** – *'pię_ɲd'wa:jst*, **žɲkr** – *'rožy_k'ra:ɤta***N + Z + N + N**+_l+ **klst** – *wak_ls'til*+_η+ **zɲsk** – *s'kuzɲs'ku:s*, **tɲsk** – *'ritɲsku*, **sɲst** – *'u_osɲstu*, **xɲsk** – *'kuxɲska***Z + N + Z + Z**+_l+ **ršln** – *pe'tarš_lna* (Red), **rkln** – *'pu_ork_lne* 'naoknice' (Tmn), *'c_erk_lna*, **rzln** – *'pamorz_lnu*, **ryln** – *wab'd_ery_lna*, **mpln** – *'ka:mp_lna*, *'ɲięmp_lna* 'kalina' (Red), **ntln** – *'mu_ont_lna* (Red), **ɣkln** – *'ši_ɲk_lni* 'škodle', *š_to'pa:ɲk_lni* 'podveze', **ncln** – *'fa:nc_lnax* 'flancatih' (Mmn), *b'rięnc_lna* (Red), **nzln** – *'penz_lne* (Tmn), **ɲyl_ln** – *'ri_ɲyl_lne* (Tmn), **jsln** – *'ta:js_lni* 'furmanski vozovi', **jdln** – *rajs'na:jd_lne* 'risalne žebličke'**N + N + Z + Z**+_l+ **škln** – *'buš_kl_lna* (del. -l, m dv), **ksln** – *d'ra:ks_lnax* (Mmn)+_η+ **čkɲm** – *'mič_kɲmu* (Ded)**N + N + Z + N**+_η+ **pčɲc** – *'pu_opč_ɲca* 'žepni nož za otroke', **stɣk** – *'listy_ke* (Tmn), **čkɲɣ** – *'mič_kɲɣa* (Red)**Z + N + Z + N + N**+_l+ **mp_lč_k** – *k'romp_lč_ki* 'krempeljčki'**4 Sklopi na meji dveh besednih enot**

Na začetku besede dobimo v govorni verigi v položaju za samoglasnikom še naslednje soglasniške sklope z *u* (oz. *j*) na prvem mestu.

4.1.1 Z + Z**jm** – *j'mi:l* 'imeli', *j'mię* 'ime'**4.1.2 Z + N**

ɥp – *u'pa:r* (sed. 3ed), *u'peč*, **ɥt** – *u'ta:kneš*, *u'tekla* 'zbežala', *u'tistɲ*, **ɥš** – *u'ši*, *u'šu:la*, **ɥs** – *usa'dil*, *usa'mu:teš* 'samotež', *u's'ri:t*, **ɥk** – *u'kop* 'skupaj', *u'Ka'nu_omle*, **ɥc** – *u'cięrkwi*, **ɥč** – *u'ča:s*, *u'čistu* 'sčistil', *u'čel* = v Čelu T, **ɥx** – *u'xa:t* 'phati', *u'xiš*

4.2.1 Z + N + Z

ɥpl – *upli'ta:l* 'vpletali', **ɥpr** – *u'prey'nila* 'prepognila', *u'prięɲ_l*, **ɥtr** – *u't'rejene* = utrjene, **ɥsm** – *u's'mil*, **ɥsj** – *u's'ja:l*, **ɥsr** – *u's'ra:n*, **ɥšl** – *u's'la*, **ɥšr** – *u's'ra:u'fane*, **ɥkr** – *u'kre'pa:* (del. -l, ž ed), *u'k'ra:st*

4.2.2 Z + N + N**ɥst** – *u's'ta:jet*, **ɥsc** – *u's'ca:n*

4.3 Z + N + N + Z

ustr – *ustra'it*, **uskr** – š *usk'rila* 'skrila', **uskl** – *usk'li* (del. -l, ž ed)

V gradivu je bilo mogoče najti največ petdelne medbesedne soglasniške sklope – *štər'na:jst x'li:bau* 'hlebcev', *'ku:jst spad'ra:se* 'tako preraste', vendar so ti redkejši, tri- ali štiridelni sklopi pa so v govorjenju običajni: *k'rap s'kuxam*, *'kar s'puo'tje*, *'bel z'yu:dne, je za'čieŋ pla'čowat*, *'sinu al x'čieŋ*; *'ka:r se 'jest s'po:ŋnem*, *'tu:lk s'ta:ra, sa na 'pust ple'sa:l*, *'kajt s'la:bya* 'veliko' itd. Zveze treh zvočnikov so pogostejše kot sredi besede: *sma nar'dil m'lince*, *p'recej m'li:ka*, *p'rɔ:ŋ m'la:de*, *'bel m'ras, j ŋ'la* 'je bila', *kor ŋ're* 'ko vre'.

Navedenke

- Baudouin de Courtenay 1884 = Jan Baudouin de Courtenay, *Der Dialekt von Cirkno* (Kirchheim), *Archiv für slavische Philologie* 7 (1884), 386–404, 575–590.
- Bric-Makuc 1982 = Slavica Bric-Makuc, *Govor kraja Cerkno (diplomska naloga)*, Ljubljana, 1982. (Tipkopis.)
- Brozović 2006 = Dalibor Brozović, *Dentali ispred afrikatâ: gube se ili izgovaraju*, v: Dalibor Brozović, *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*, Zagreb: Školska knjiga, 2006, 65–82.
- Fonološki opisi 1981 = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, ur. Pavle Ivić, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981 (Posebna izdanja LV, Odjeljenje društvenih nauka 9).
- Jurgec 2003 = Peter Jurgec, *Drago Unuk, Zlog v slovenskem jeziku* (Ljubljana 2003), *Jezikoslovni zapiski* 9, št. 2, Ljubljana: ZRC SAZU, 2003, 153–159.
- Kenda-Jež 1998 = Karmen Kenda-Jež, *Cerkljansko narečje v luči raziskav Jana Baudouina de Courtenayja*, v: *Vatroslav Oblak: Mednarodni simpozij Obdobja, Ljubljana, 12. in 13. december 1996*, ur. Alenka Šivic-Dular, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998 (Obdobja 17), 145–152.
- Kenda-Jež 1999 = Karmen Kenda-Jež, *Fonološki opis govora kraja Cerkno* (OLA 6, SLA 166), *Jezikoslovni zapiski* 5, Ljubljana: ZRC SAZU, 1999, 207–234.
- Logar 1993 = Tine Logar, *Slovenska narečja: Besedila*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 21993 (Cicero).
- Logar 1996a = Tine Logar, *Konzonantni sistemi v slovenskih narečjih*, v: Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, Ljubljana: ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 30–35. [Prva objava leta 1978.]
- Logar 1996b = Tine Logar, *Članki za Enciklopedijo Slovenije: Rovtarska narečja*, v: Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, Ljubljana: ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 407–412.
- Orožen 1990 = Martina Orožen, *Konzonantski sklopi v slovenskem jeziku*, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* (Novi Sad) 33 (1990), str. 345–350.

- Pavšič 1960 = Tomaž Pavšič, *Opis cerkljanskega dialektla vasi Otalež (Diplomska naloga (A) za seminar prof. Logarja)*, 1960. (Tipkopis.)
- Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: Dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935 (Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, Dela I).
- Ramovš 1936 = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana: Akademsko založba, 1936 (Akademsko biblioteka 3).
- Rigler 1966 = Jakob Rigler, *Cerkno (OLA 6): zapis za OLA*, 1966. (Rokopis v dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.)
- Rigler 1981 = Jakob Rigler, *Cerkno (OLA 6)*, v: *Fonološki opisi* 1981, str. 67–78.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – DZS, 1962.
- Srebot-Rejec 1975a = Tatjana Srebot-Rejec, *Soglasniški sklopi v slovenščini in kontrastivna analiza angleških in slovenskih soglasniških sklopov: Magistrsko naloga*, Ljubljana, 1975. (Tipkopis.)
- Srebot-Rejec 1975b = Tatjana Srebot-Rejec, *Začetni in končni soglasniški sklopi v slovenskem knjižnem jeziku*, *Slavistična revija* 23 (1975), str. 289–320.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU – DZS, 1970–1991.
- Toporišič 1978 = Jože Toporišič, *Soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika*, v: Jože Toporišič, *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*, Maribor: Založba Obzorja, 1978, 30–42. [Prva objava leta 1959.]
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Unuk 2003 = Drago Unuk, *Zlog v slovenskem jeziku*, Ljubljana: Rokus – Slavistično društvo Slovenije, 2003 (Slavistična knjižnica 7).
- Zdovec 1972 = Paul Zdovec, *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten: Lautlehre und Akzent der Mundart der »Poljanci«*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1972 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung 20).

Consonant Clusters in the Cerčno Dialect

Summary

Clusters of up to four consonants can appear in all positions in the central Cerčno dialect. Across word boundaries it is possible to find up to five-consonant clusters, but these are rare (e.g., *'ku:jst spad'ra:se*, Standard Sln. *tako preraste* 'that is how it overgrows'), whereas three- or four-consonant clusters are typical in spoken language. The number of possible units in a cluster is therefore somewhat smaller than in the standard language (five in initial position, four in final and medial position, and up to eight at word boundaries), mostly due to the consonant sequences $n + j$, $l + j$ (\acute{l} , \acute{n}). In addition to strong vowel reduction, the different number and distribution of individual consonant clusters in the standard language versus the Cerčno dialect is partially influenced by the different phonological structure of borrowed words and the development of the dialect's phonemic inventory; for example, the assimilation $(-)wu: > u:$ (*'du:jčk*, Standard Sln. *dvojček* 'twin'; *'tu:j*, Standard Sln. *tvoj* 'your'), which reduces the number of consonant clusters, or the development of post-tonic wi ($i < i$, \acute{e}) into j , which greatly increases the frequency of $j +$ obstruent. In contrast to the standard language, in this dialect it is also possible to have clusters containing two identical consonants in both initial and final positions (e.g., *s'si:kane*, Standard Sln. *sesekane* 'chopped up' [nom. f. pl. adj.]; *z'zidal*, Standard Sln. *sezidali* 'built' [m. pl. 1-ptcp.]; *xatt*, Standard Sln. *hoditi* 'to walk'). With regard to distribution, two-obstruent clusters in final position differ most from their counterparts in the standard language, although the number of clusters is almost the same in both. The numerical ratio (29 : 13) between such clusters in the dialects of Cerčno and the Jaun Valley (Germ. *Jauntal*, Sln. *Podjuna*; documented by Pavel Zdovc) indicates that this could serve as one of the measurable indicators of the degree of vowel reduction in Slovenian dialects.

Zemljepisna lastna imena v Večeslavcih

Mihaela Koletnik – Zdenka Holsedl

V prispevku so predstavljena zemljepisna lastna imena naselja Večeslavci v Prekmurju. V njih se odražajo glasoslovne in oblikoslovne značilnosti prekmurskega goriškega podnarečja. Glede na motivacijsko podstavo so razvrščena v pomenske skupine. Večinoma so izvorno slovenska, v podstavi nekaterih poimenovanj pa so tudi v časovno različnih jezikovnozgodovinskih obdobjih prevzete besede iz stičnih jezikov.

Toponyms in Večeslavci

This article presents toponyms in the settlement of Večeslavci in Prekmurje. These reflect phonological and morphological characteristics of the Goričko subdialect of Prekmurje. They are sorted into semantic groups by their motivational basis. The majority are Slovenian in origin, and the bases of some expressions are also words borrowed from contact languages in various historical linguistic periods.

0 Uvod

V razpravi so predstavljena narečna zemljepisna lastna imena v Večeslavcih, razloženem goriškem naselju na obeh straneh Ledave ob cesti Gederovci–Sotina, ki je bilo z imenom *Wenchezlaufolua* (Venčeslavova vas) prvič zapisano v listini iz leta 1365.

Izraz *toponim* je »lastno ime kraja ali kakega drugega dela zemeljskega površja, zemljepisno ime« (SSKJ: 1409). Zemljepisna imena preučuje toponomastika (krajevno imenoslovje), ki je del onomastike (imenoslovja). Toponomastika se ukvarja z zemljepisnimi poimenovanji nežive, poseljene ali neposeljene zemljepisne pojavnosti na kakem področju (Unuk 2004: 194). Gre za nazive večjih ozemeljskih naravnih in upravnih celot, manjše objekte pa preučuje mikrotoponimija. *Mikrotoponimi*¹ ali *ledinska imena*,² tj. imena njiv, travnikov, gozdov (SSKJ: 295, 551) – po Čopu (2002: 98, 99) mednje prištevamo tudi imena pašnikov, dolin, sotesk, tesni, kraških jam, imena poti in njihovih delov –, spadajo med nenaselbinska

¹ Iz gr. *onoma* 'ime', *topos* 'kraj, mesto, prostor, pokrajina, okolica, dežela, ozemlje', *mikros* 'majhen', tj. mala zemljepisna imena (Šekli 2007: 50).

² V slovenščini se uporabljata še izraza *terenska* (Čop 2002: 98) in *zemljiška imena* (Unuk 2004: 194).

zemljepisna imena. Šekli (2008: 13) jih glede na predmet poimenovanja deli v šest skupin: (1) obdelovalne zemeljske površine za gojenje kulturnih rastlin (agronimi): polja, njive, (2) travniki, senožeti, pašniki, (3) gozdovi (gozdna imena), (4) vodne površine (vodna ledinska imena), (5) vzpetine (gorska ledinska imena), (6) poti in njihovi deli. Isti avtor ugotavlja, da je »razmejitev med vodnimi ledinskimi imeni, gorskimi ledinskimi imeni in ledinskimi imeni poti in njihovih delov na eni strani ter vodnimi imeni, gorskimi imeni in imeni poti in njihovih delov na drugi [...] pogosto zelo težavna. Merilo razmejitve med npr. gorskimi ledinskimi imeni in gorskimi imeni bi bilo lahko to, da gorska ledinska imena poimenujejo dele gorske površine, medtem ko gorska imena poimenujejo celotno vzpetino.« (Šekli 2007: 50–51)

Ledinska imena, verjetno nastala iz potrebe po natančnem razlikovanju in določanju vaškega ozemlja, so se ohranila v glavnem prek ustnega izročila. Nekatera so bila tudi zapisana, saj so jih od srede 18. do prve polovice 19. stoletja, ko so na podlagi natančne izmere zemljišč nastale katastrske mape (terezijanski kataster /1748–1756/, jožefinski kataster /1785–1789/, franciscejski kataster /1818–1828/), vanje vnašali državni uradniki. Ozemlje Prekmurja v času vladanja Franca I. ni bilo zajeto v katastrsko izmero. Tako je najstarejša katastrska mapa za Prekmurje mnogo mlajša od franciscejske (po letu 1860) ter pomanjkljiva, brez pripadajočih parcelnih protokolov (Ilešič 1950: 12–13).

Zemljepisna imena smo zbirali na terenu, pri čemer so bili naš (ustni) vir domačini. Od pisnih virov smo pregledali (1) katastrske mape in načrte ter topografski načrt za katastrsko občino Večeslavci; ker so kartografski viri prostorsko omejeni, vsebujejo samo najpomembnejša ledinska imena, ki poimenujejo večje zemeljske površine; (2) GERK-e, tj. grafične enote rabe zemljišč kmetijskega gospodarstva;³ (3) jožefinske vojaške zemljevide, tj. najstarejše podrobne zemljevide slovenskih dežel s prevladujočimi slovenskimi zapisi toponimov, ki so nastajali v letih 1763–1887. Ozemlje Prekmurja, ki je v času izmere spadalo pod Ogrsko, so kartirali in opisali leta 1874. Barvnim zemljevidom, izdelanim v merilu 1 : 28.800 in razdeljenim na t. i. sekcije,⁴ so bili dodani podrobni topografski opisi. Večeslavci so na zemljevidih zapisani s krajevnim imenom *Sessldorf* oder *Vecsislavecz* (Rajšp – Serše 2001: 8; I-6), ledinskih imen pa ne najdemo, čeprav je s kart nazorno razvidna podoba pokrajine in čeprav se v opisu h karti⁵ omenjajo: potok v dolini, ki ob močnem deževju preplavi velik del doline, gozd desno od Sv. Jurija, ki je gosto porasel z visokimi bukvami in hrasti, travniki, ki so le tu in tam močvirni, ter poti v hribe, ki so poškodovane in vedno težavne (navedeno po Rajšp – Serše 2001: 7).

³ GERK je strnjena površina kmetijskega ali gozdnega zemljišča z isto vrsto dejanske rabe, ki je v uporabi enega kmetijskega gospodarstva.

⁴ Obravnavano naselje je uvrščeno v sekcijo I-6.

⁵ Pomembno dopolnilo h kartam so opisi pokrajine in njenih značilnosti, ki jih kartografsko ni bilo mogoče dovolj natančno prikazati.

1 Nabor zemljepisnih imen

Zbirka imen je slovarsko urejena; pri veččlenskih imenih je kot iztočnica upoštevan jedrni del imena. Geslo je sestavljeno iz poknjžene iztočnice, ki ji za ločevalnim znakom || sledijo v slovenski dialektološki transkripciji zapisano in onaglašeno narečno ime v osnovni (prvi in drugi, če ta obstaja) slovarski obliki in mestniku ter slovnični podatki o besedi. Temu zapisu sledijo kategorija imena (hdn, mtn, tpn) in etimološki podatki iz DLS, ESSJ I–V, Snoj 2003 in SVI I–II. Zvezdica * označuje, da kazalka ni uresničena kot zemljepisno ime.

Bojna || *'Bojna -e*, v *'Bojnĭ ž*, mtn gozda, njive in travnika; ime ustreza apelativu *bōjna* (Plet. I: 42); na tem območju so v času druge svetovne vojne potekali boji; ostanki treh bunkerjev so vidni še danes.

Borovica || *Bo'ro:jca -e*, v *Bo'ro:jcĭ ž*, tpn zaselka in mtn njive ter gozda; ime je izpeljano iz dnd *bōr* 'Pinus silvestris', svojilne pripone *-ov* in imenovalniške *-ica*.

***brajda** ⇔

Za brajdami || *Za b'ra:jdamĭ*, mtn njive; v imenu se ohranja izposojenka iz furl. *brāida* 'zaprtu obdelano zemljišče, na katerem gojijo trto', to pa iz ben. it. *brāida* 'majhna posest, majhna najemna posest'; beseda je langob. izvora (ESSJ I: 37).

Breg || *B're:ĭk*, *Bri'ga:.*, na *B're:ĭgĭ m*, mtn travnika; ime ustreza knjiž. apelativu *brég* 'nagnjen svet, strmina'.

Cucekov breg || *'Cūcekof b're:ĭk*, *'Cūcekovoga bri'ga:.*, na *'Cūcekovon b're:ĭgĭ m*, mtn travnika; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Frančev breg || *F'ro:ncof b're:ĭk*, *F'ro:ncovoga bri'ga:.*, na *F'ro:ncovon b're:ĭgĭ m*, mtn njive, travnika in sadovnjaka; svojilni pridevnik je iz osebnega imena lastnika.

Pintarjev Breg || *'Pi:ntarof B're:ĭk*, *'Pi:ntarovoga Bri'ga:.*, na *'Pi:ntarovon B're:ĭgĭ m*, tpn zaselka; svojilni pridevnik je iz hišnega imena *Píntar*, to pa iz imena poklica iz nem. *Fassbinder* 'sodar'.

Rakov Breg || *'Râkof B're:ĭk*, *'Râkovoga Bri'ga:.*, na *'Râkovon B're:ĭgĭ m*, tpn zaselka; svojilni pridevnik je iz priimka lastnika.

Sikašev Breg || *'Sikašof B're:ĭk*, *'Sikašovoga Bri'ga:.*, na *'Sikašovon B're:ĭgĭ m*, tpn zaselka; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Na bregu || *Na b're:ĭgĭ*, mtn njive in travnika.

Britof || *B'rü:ĭtof -ova*, na *B'rü:ĭtovĭ m*, mtn njiv in travnikov; ime ustreza apelativu *brítof* 'pokopališče', izposojenki iz stvnem. *frīthof*, srvnem. *vrīthof*, nem. *Friedhof* (ESSJ I: 45).

Buroševo || *'Bü:rošovo -oga*, na *'Bü:rošovon s*, mtn njive; ime posesti je izpeljano iz hišnega imena.

Cerkveno || *Cerk'veno -oga*, na *Cerk'venon s*, mtn njive; ime je izpeljano iz apelativa *cérkev* in pomeni nekdanjo cerkveno posest.

Cuckovo || *'Cü:cekovo -oga*, na *'Cü:cekovon s*, mtn njive in travnika; ime je tvorjeno iz hišnega imena posestnika in svojilne pripone *-ov*.

Cuncelj || *'Cüncel -cla*, na *'Cünclĭ m*, mtn njive, travnika, sadovnjaka in gozda; ime ni jasno.

- Curek** || 'Cürek -rka, př 'Cürkj m, hdn manjšega potoka; v imenu se ohranja apelativ *cúrek* 'tok, izvir' < *curéti* 'počasi teči' (SVI I: 106).
- Črete** || Č'rete, f Č'retaj ž mn., mtn travnika; ime ustreza množinski obliki apelativa *čréta* 'močviren nižinski svet, porasel s travo in nizkim grmičjem', ki je pogosta toponimična baza v južnoslovanski toponomastiki (SVI I: 121).
- Dedijevo** || 'De:ıdıjovo -oga, na 'De:ıdıjovon s, mtn njive; ime je izpeljano iz apelativa *dédi* in svojilne pripone -ov.
- Dvorišča** || D'vo:ırišča -0, v D'vo:ıriščaj s mn., mtn njive; ime ohranja množinsko obliko apelativa *dvorišče*.
- *Flikaš** ⇒
Prek Flikaša || P're:ık F'likaša, mtn njiv in travnika; v predložnem imenu se ohranja hišno ime *Flikaš*.
- Frčkovo** || 'Frčkovno -oga, na 'Frčkovon s, mtn njive in travnika; ime posesti je iz hišnega imena.
- Gomblice** || 'Gõ:mbļce -0, v 'Gõmbļcaj ž mn., mtn njiv, travnikov in sadovnjaka; ime, verjetno nastalo po značilni obliki zemljišča, ki je v primerjavi z okoliško parcelizacijo kroglaste oblike, je morda izpeljano iz nar. apelativa *gõmbleg*, *gõmblek* 'brezov cvet' (ESSJ I: 160), izposojenke iz madž. *gombolyag* 'krogla, klobčič'.
- *gomila** ⇒
Na gomili || Na go'mülĭ, mtn njiv, travnikov in gozda; ime ustreza knjiž. apelativu *gomila* 'kup, kup prsti, grob'.
- *gorica** ⇒
Horvatove gorice || Xor'va:tove go'rice, Xor'va:tovij go'ri:ıc, f Xor'va:tovij go'ricaj ž mn., mtn vinograda; v imenu se ohranja apelativ *gorica* 'mala gora, najvišji trg v kraju; vinograd', manjšalnica na -ica iz *góra* (ESSJ I: 162, pod *góra*).
- Kolmankove gorice** || Kol'mõ:nkove go'rice, Kol'mõ:nkovij go'ri:ıc, f Kol'mõ:nkovij go'ricaj ž mn., mtn vinograda; svojilni pridevnik je iz priimka posestnika.
- Lulikove gorice** || 'Lü:likove go'rice, 'Lü:likovij go'ri:ıc, v 'Lü:likovij go'ricaj ž mn., mtn vinograda; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.
- Pintarjeve gorice** || 'Pi:ntarove go'rice, 'Pi:ntarovij go'ri:ıc, f 'Pi:ntarovij go'ricaj ž mn., mtn vinograda; svojilni pridevnik je iz hišnega imena *Pintar*, to pa iz imena poklica iz nem. *Fassbinder* 'sodar'.
- Roganove gorice** || 'Rõ:ganove go'rice, 'Rõ:ganovij go'ri:ıc, v 'Rõ:ganovij go'ricaj ž mn., mtn vinograda; svojilni pridevnik je iz priimka posestnika.
- Vaniševe gorice** || 'Va:nišove go'rice, 'Va:nišovij go'ri:ıc, v 'Va:nišovij go'ricaj ž mn., mtn vinograda; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.
- *graba** ⇒
Balaževa Graba || Ba'la:žova G'råba, Ba'la:žove G'råbe, v Ba'la:žovoj G'råbj ž, tpn zaselka, tudi mtn njive in travnika v tem zaselku; v imenu se ohranja apelativ *gråba* 'jarek, prekop' iz stvnem. *grabo*, srvnem. *grabe* (ESSJ I: 167; SVI I: 192).

- Cučeva Graba** || 'Cücová G'râba, 'Cücové G'râbe, f' Cücovoj G'râbj ž, tpn zaselka, tudi mtn njive, travnika in gozda v tem zaselku; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.
- Marčeve grabe** || 'Mârčove g'râbe, 'Mârčovij g'ra:p, v 'Mârčovij g'râbaj ž mn., mtn njiv, travnika, sadovnjaka in gozda; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.
- Mencingarjeve Grabe** || 'Mę:ncingarove G'râbe, 'Mę:ncingarovij G'ra:p, v 'Mę:ncingarovij G'râbaj ž mn., tpn zaselka, tudi mtn njiv, travnikov, sadovnjaka, vinograda in gozda v tem zaselku; svojilni pridevnik je iz priimka.
- Perševe Grabe** || 'Peršove G'râbe, 'Peršovij G'ra:p, f' Peršovij G'râbaj ž mn., tpn zaselka, tudi mtn njiv, travnika, sadovnjaka in gozda v tem zaselku; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.
- Sabolove grabe** || Sa'bo:ulove g'râbe, Sa'bo:ulovij g'ra:p, f Sa'bo:ulovij g'râbaj ž mn., mtn travnikov; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.
- Za grabami** || Za g'râbamj, mtn njive.
- Grajke** || G'ra:jke -0, v G'ra:jkaj ž mn., mtn njive; v imenu se ohranja množinska oblika apelativa *grājka* 'die Umzäunung' (Plet. I: 243); najstarejši splošnoslovenski pomen glagola *graditi*, ohranjen v *ograditi*, *ogrājati*, *ograjevati*, je 'postavljati ograjo' (ESSJ I: 168).
- Gres** || G'rę:is -a, na G'rę:isj m, tpn zaselka, tudi mtn njiv, travnika in sadovnjaka v tem zaselku; v imenu se ohranja apelativ *grés* iz srvnem. *griez* 'pesek, prod, grobo mleto žito'; pomen 'pesek' je znan samo na severovzhodu slovenskega jezikovnega prostora (ESSJ I: 175).
- *jablana** ⇨
- Pri jablanah** || Pr žab'la:naj, mtn njive; v predložnem imenu se ohranja dnd *jáblan(a)* 'Pirus malus'.
- Jarek** || 'Ža:rek -rka, pr 'Ža:rkj m, hdn manjšega potoka; v imenu se ohranja knjiž. apelativ *járek* 'v zemljo narejena ožja podolgovata vdolbina'; *járek* je pogosto ime manjših vodnih tokov, predvsem umetno izkopanih (SVI I: 234).
- Pri Jarku** || Pr 'Ža:rkj, mtn travnika.
- Jeruzalem** || Ge'ru:zalen -a, v Ge'ru:zalemj m, tpn zaselka; ime je nastalo s prenosom prispodobe Jezusovega trpljenja v Jeruzalemu; med leti 1941–1945 je prav iz tega vaškega zaselka odšlo v vojno največ moških; tudi mtn njiv, travnikov, gozda, sadovnjaka in vinograda v tem zaselku.
- Jolšje** || 'Žo:uške -a, v 'Žo:uškj s, mtn gozda; zbirno ime na -je iz nar. dnd za knjiž. *jělša* 'Alnus'; Bezljaj (ESSJ I: 226; SVI II: 60) navaja, da sta obliki *olša* (< pslovan. **olbša*) in *jelša* (< pslovan. **jělbša*) sporadično razširjeni po vsem slovenskem ozemlju, prva zlasti na Koroškem, vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju.
- Celčevo jolšje** || 'Cę:ucovo 'žo:uške, 'Cę:ucovoga 'žo:uška, f' Cę:ucovon 'žo:uškj s, mtn gozda; svojilni pridevnik je iz priimka lastnika.
- Filipovo jolšje** || 'Filipovo 'žo:uške, 'Filipovoga 'žo:uška, f' Filipovon 'žo:uškj s, mtn gozda; svojilni pridevnik je iz osebnega imena.
- Jolšje pri Flikašu** || 'Žo:uške pr F'likašj s, mtn gozda; v krajevnem določilu se ohranja hišno ime.

Popovo jolšje || *'Popovo* ^ʔ*žo:uške*, *'Popovoga* ^ʔ*žo:uška*, *f* *'Popovon* ^ʔ*žo:uškj* s, mtn gozda; svojilni pridevnik je s svojilno pripono *-ov* izpeljan iz apelativa *pòp* 'duhovnik', izposojenke iz stvnem. *pfaffo* 'duhovnik'; beseda je gr. izvora (ESSJ III: 86).

Rajsarjevo jolšje || *'Ra:jsarovo* ^ʔ*žo:uške*, *'Ra:jsarovoga* ^ʔ*žo:uška*, *v* *'Ra:jsarovon* ^ʔ*žo:uškj* s, mtn gozda; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Jožkino || *'Žo:uškino* *-oga*, *na* *'Žo:uškinon* s, mtn gozda; ime posesti je tvorjeno iz hišnega imena, to pa iz osebnega imena lastnika.

Kalvarija || *Kal'va:rija* *-e*, *na* *Kal'va:rijj* *ž*, mtn travnikov in gozda na manjši vzpetini; ime ustreza apelativu *kalvárija* 'veliko trpljenje, bolečina'.

Krčevine || *Kr'čò:nje*, *na* *Kr'čò:njaj* *ž* mn., mtn njiv; v imenu se ohranja množinska oblika knjiž. apelativa *krčevina* 'zemljišče, s katerega je odstranjeno grmovje, drevje, zlasti gozd', ki je razširjen zlasti v vzhodnem slovenskem jezikovnem prostoru (Štajerska, Dolenjska) (SVI I: 301).

***križ** ⇒

Pri križu || *Pr* *k'ri:izj*, mtn njive; v predložnem imenu se ohranja apelativ *križ*.

***krtovinjak** ⇒

Na krtovinjaku || *Na* *krtò'fi:njekj*, mtn travnika; v imenu se ohranja nar. oblika apelativa *krtovinjak* 'krtina' (prim. Novak 1996: 67).

Ledava || *'Ledava* *-e*, *pr* *'Ledavj* *ž*, hdn potoka (levi pritok Mure); 1208 ad aquam *Lyndwa*, 1232 ad fluvium *Lyndua*, ad alium fluvium *Lindua*, 1265 Chernech iuxta *Linduam*, 1323 inter fluvios *Lyndua* et Mura, 1339 prope fluuium *Lindua*, 1366 iuxta fluuium *Lindwa*, 1381 iuxta fluuium *Lyndua*, 1389 a parte fluuij *Lyn-duauize* (Zelko 1982: 54); etimolgija imena ni dokončno pojasnjena.⁶

Pri Ledavi || *Pr* *'Ledavj*, mtn njiv in travnikov; ime posesti je povzeto po vodnem imenu.

Ledavsko || *'Ledafsko* *-oga*, *na* *'Ledafskon* s, mtn njive; ime posesti je v zvezi z vodnim imenom *Ledava*.

***les** ⇒

Barin les || *'Ba:rin* *'le:is*, *'Ba:rinoga* *li'sa:*, *v* *'Ba:rinon* *'le:isj* m, mtn gozda; v imenu se ohranja knjiž. apelativ *lés* < pslovan. **lěsb* z domnevnim prvotnim pomenom *'zapuščeno, ne več obdelano zemljišče, na katerem je pognalo grmičevje' (SES: 352); svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena, to pa iz osebnega imena *Bára*.

Batjanov les || *'Bâtjanof* *'le:is*, *'Bâtjanovoga* *li'sa:*, *v* *'Bâtjanovon* *'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

Debeljakov les || *Debe'la:kof* *'le:is*, *Debe'la:kovoga* *li'sa:*, *v* *Debe'la:kovon* *'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

⁶ Kelemina je prvi zapis *Linddolves* rekonstruiral v **Lindolfesbach*, kar bi dalo sloven. *Ledava*, *Lendava* in nem. **Lindenbach* → *Limbach*. To mnenje je sprejel tudi Ramovš, Steinhäuser pa madž. *Lendava* in nem. *Limbach* izvaja iz sloven. **Lindava*, kar naj bi bilo iz srvnem. **Lindache*, *Lindâ*. Kniezsa trdi, da je slovensko in madžarsko ime iz osnove *ledo*, nemško ime pa glasoslovno ne more biti izvedeno iz slovenskega, razen če ni ljudskoeti-mološko popačeno. Bezljaj meni, da je v imenu *Lendava* ohranjen nosnik pod vplivom ma-džarskega uradnega imena in da je verjetnejša Steinhäuserjeva razlaga (SVI I: 332–333).

Flisarjev les || *F'li:sarof 'le:is, F'li:sarovoga li'sa:, f F'li:sarovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz priimka posestnika.

Frčkov les || *'Fřčkof 'le:is, 'Fřčkovoga li'sa:, f 'Fřčkovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

Linkašev les || *'Li:nkašof 'le:is, 'Li:nkašovoga li'sa:, v 'Li:nkašovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

Mačkov les || *'Ma:čkof 'le:is, 'Ma:čkovoga li'sa:, v 'Ma:čkovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

Marinkašev les || *Ma'ri:nkašof 'le:is, Ma'ri:nkašovoga li'sa:, v Ma'ri:nkašovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

Pintarjev les || *'Pi:ntarof 'le:is, 'Pi:ntarovoga li'sa:, f 'Pi:ntarovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je iz izpeljan hišnega imena, to pa iz imena poklica *pintar* 'sodar' iz nem. *Fassbinder* 'isto'.

Pozvekov les || *Pozvę:ikof 'le:is, Pozvę:ikovoga li'sa:, f Pozvę:ikovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

Putarjev les || *'Pü:tarof 'le:is, 'Pü:tarovoga li'sa:, f 'Pü:tarovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

Reckov les || *'Rę:ickof 'le:is, 'Rę:ickovoga li'sa:, v 'Rę:ickovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz priimka posestnika.

Šavrijev les || *'Ša:urijof 'le:is, 'Ša:urijovoga li'sa:, f 'Ša:urijovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je izpeljan iz hišnega imena.

Šoštarijev les || *'Šo:uštarof 'le:is, 'Šo:uštarovoga li'sa:, f 'Šo:uštarovon 'le:isj* m, mtn gozda; svojilni pridevnik je iz hišnega imena, to pa iz imena poklica *šóštar* 'čevljar' iz srvnem. *schuohster* 'isto', nem. *Schuster* 'isto' (SES: 745; DLS: 222).

***Lulik** ⇨

Pri Luliku || *Pr 'Lü:likj*, mtn njive in travnika; predložno ime je tvorjeno iz hišnega imena.

Madžarovo || *'Măžarovo -oga, na 'Măžarovon* s, mtn njiv; ime je tvorjeno iz priimka *Madžár* in svojilne pripone *-ov*; priimek je iz enakoglasnega etnika.

***Marčevo** ⇨

Na Marčevem || *Na 'Mărčovon*, mtn njive, travnika, sadovnjaka in gozda; ime posesti je tvorjeno iz hišnega imena.

***meja** ⇨

Pri meji || *Pr 'mę:jj*, mtn njive; v predložnem imenu se ohranja apelativ *męja* 'črta, ki ločuje, razmejuje ozemlja zemljišča, parcele' (SSKJ: 537).

***Miškovo** ⇨

Na Miškovem || *Na 'Miškovon*, mtn njive; ime posesti *Miškovo* je tvorjeno iz hišnega imena, to pa iz osebnega imena *Miško*.

Mlinščica || *M'li:nščica -e, pr M'li:nščicj* ž, hdn umetno narejenega pritoka Ledave; ime ustreza apelativu *mlinščica* 'del potoka ali reke, speljan k mlinu' (SSKJ: 562; Plet. I: 587), izpeljanim iz apelativa *mlin* < lat. *mulinum*, ki je pogosta imenska baza (SVI II: 26).

Pri Mlinščici || *Pr M'li:nščicj*, mtn njive in travnika; ime posesti je povzeto po vodnem imenu.

***most** ⇨

Pri malem mostu || *Pr 'ma:lon 'mo:ustj*, mtn njive; v imenu se ohranja apelativ *móst*.

Pri velikem mostu || *Pr 'velkon 'mo:ustj*, mtn njiv in travnika.

Mrlinšček || *Mř'linšček -a*, na *Mř'linščekj* m, mtn gozda; ime je tvorjeno iz apelativa *mrlína* 'das Aas' (Plet. I: 607); na teh zemljiščih ali v njihovi bližini so nekdanji pokopavali poginule živali.

***njiva** ⇨

Baraševa njiva || *'Ba:rašova n'jiva*, *'Ba:rašove n'jive*, na *'Ba:rašovoj n'jivj* ž, mtn njive; v imenu se ohranja apelativ *njiva* 'del zemljišča za gojenje kulturnih, krmnih rastlin' (SSKJ: 685); svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Debeljakova njiva || *Debe'la:kova n'jiva*, *Debe'la:kove n'jive*, na *Debe'la:kovoj n'jivj* ž, mtn njive; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Dolga njiva || *'Du:uga n'jiva*, *'Du:uge n'jive*, na *'Du:ugoj n'jivj* ž, mtn njive; po Ilešiču (1950: 38) je *Dolga njiva* osrednje, morda najstarejše in najplodnejše polje v vasi.

Hajdinjakova njiva || *Xajdin'ja:kova n'jiva*, *Xajdin'ja:kove n'jive*, na *Xajdin'ja:kovoj n'jivj* ž, mtn njive; svojilni pridevnik je iz priimka posestnika.

Marinkaševa njiva || *Ma'ri:nkašova n'jiva*, *Ma'ri:nkašove n'jive*, na *Ma'ri:nkašovoj n'jivj* ž, mtn njive; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Nemčeva njiva || *'Něncova n'jiva*, *'Něncove n'jive*, na *'Něncovoj n'jivj* ž, mtn njive; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Putarjeve njive || *'Pü:tarove n'jive*, *'Pü:tarovij n'ji:f, f/na 'Pü:tarovij n'jivaj* ž mn., mtn njiv; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Tišlarjeva njiva || *'Tišlarova n'jiva*, *'Tišlarove n'jive*, na *'Tišlarovoj n'jivj* ž, mtn njive; svojilni pridevnik je iz hišnega imena, to pa iz imena poklica iz nem. *Tischler* 'mizar'.

Ungarjeve njive || *'Ungarove n'jive*, *'Ungarovij n'ji:f, f/na 'Ungarovij n'jivaj* ž mn., mtn njiv; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Žeponova njiva || *Že'ponova n'jiva*, *Že'ponove n'jive*, na *Že'ponovoj n'jivj* ž, mtn njive; svojilni pridevnik je iz hišnega imena.

Ograd || *'Ograt -da*, v *'Ogradj* m, mtn njive in travnika; ime ustreza apelativu *ógrad* 'plot, ograja' (ESSJ I: 168).

***oreh** ⇨

Pri orehu || *Pr o'rejj*, mtn njive; v predložnem imenu se ohranja dnd *óreh* 'Juglans regia' (ESSJ II: 253; SVI II: 63).

***Perš** ⇨

Pri Peršu || *Pr 'Peršj*, mtn njive; predložno ime je tvorjeno iz hišnega imena.

Pintarjevo || *'Pi:ntarovo -oga*, na *'Pi:ntarovon* s, mtn njive; ime je tvorjeno iz hišnega imena *Pintar*, to pa iz imena poklica iz nem. *Fassbinder* 'sodar'.

***plot** ⇨

Za plotom || *Za p'lo:uton*, mtn njive; v predložnem imenu se ohranja apelativ *plót* 'ograja' (ESSJ III: 61).

Poldekovo || *'Pø:ldekovo -oga*, na *'Pø:ldekovon* s, mtn njive in travnika; ime je tvorjeno iz hišnega imena, to pa iz osebnega imena *Pólde*.

Pusta || *'Pu:sta -e, f 'Pu:stij ž*, tpn zaselka in mtn njiv ter travnika v tem zaselku; ime ustreza apelativu *pústa* 'neobdelana zemlja', ki ga Bezljaj izvaja iz osnove **pústb* 'neobljuden, nerodoviten, zapuščen' (SVI II: 127).

***pušča** ⇒

V puščah || *F 'pü:iščaj*, mtn njive; v imenu se ohranja nar. oblika apelativa *púšča* 'neobdelana zemlja' (ESSJ III: 137, pod *pustiti*; SVI II: 128, 129).

Rastike || *Ras'tike, Ras'ti:k, v Ras'tikaj ž* mn., tpn zaselka, tudi mtn njiv, travnikov, vinograda in gozda v tem zaselku; v imenu se ohranja množinska oblika apelativa *rastika* 'rastlina, trava' (ESSJ III: 152, pod *rásti*).

***Riftar** ⇒

Pri Riftarju || *Pr 'Riftarij*, mtn njive; ime je tvorjeno iz hišnega imena *Riftar*.

Riftarjevo || *'Riftarovo, 'Riftarovoga, na 'Riftarovon s*, mtn njiv in travnika; ime posesti je tvorjeno iz hišnega imena *Riftar* in svojlilne pripone *-ov*.

***rom** ⇒

Ober roma || *'Ober 'roma*, mtn njive in travnika nad domačo hišo; v imenu se domnevno ohranja apelativ *hràm* 'kmečka hiša, navadno z gospodarskimi poslopiji' (SSKJ: 282); Snoj (2003: 210) besedo izvaja iz steslovan. *xramb* 'hiša, šotor, tempelj', pslovan. **xórmь* (ali **xórmь*) s prvotnim verjetnim pomenom *'iz živalskih kož narejen šotor'.

Za romom || *Za 'romon*, mtn njive in travnika za domačo hišo.

Rompovci || *'Rø:mpofcj, z 'Rø:mpovec, v 'Rø:mpofcj in v 'Rø:mpofcay m* mn., tpn zaselka, tudi mtn njive, travnika, sadovnjaka, vinograda in gozda; v imenu se ohranja apelativ *ràmpa* 'zapornica', kar je izposojenka iz nem. *Rampe*, to pa iz frc. *rampe* 'rampa, ograja' (SES 601); zapornica v tem zaselku je v času Avstro-Ogrske ločevala avstrijski in ogrski del monarhije.

***sliva** ⇒

Pri slivah || *Pr s'livaj*, mtn njive; v predložnem imenu se ohranja dnd *slíva* 'Prunus'.

***srce** ⇒

V srcih || *F sr'ca:j*, mtn njive; v predložnem imenu, verjetno nastalem po značilni obliki zemljišča, ki je v primerjavi z okoliško parcelizacijo srčaste oblike, se ohranja apelativ *srcé*.

***Šajt** ⇒

Pri Šajtu || *Pr 'Šajtj*, mtn njive; predložno ime je tvorjeno iz hišnega imena.

***štala**

Za štalo || *Za š'tálo*, mtn njive; v predložnem imenu se ohranja apelativ *štála*, izposojenka iz srvnem. *stal, -lles* 'prostor za živino, hlev' (DLS: 227) ali it. *stalla* 'ograjen in pokrit prostor za živino' (ESSJ IV: 105); po Snoju (2003: 739) je beseda prevzeta iz it. *stalla* 'hlev', izposojenke iz germ. **stala-*, iz česar je stvnem. *stal* 'hlev'.

Šulpan || *'Šu:lpan -a, f 'Šu:lpanj m*, mtn njiv; ime je nejasno.

***travnik** ⇒

Hartnerjevi travniki || *'Xa:rtnerovj tra:vnikj, 'Xa:rtnerovij tra:vnikof, na 'Xa:rtnerovij tra:vnikaj m* mn., mtn travnikov; v imenu se ohranja množinska oblika apelativa *trávník*; svojlilni pridevnik je iz priimka.

Pintarjevi travniki || *'Pi:ntarovi t'ra:vniki, 'Pi:ntarovij t'ra:vnikof, na 'Pi:ntarovij t'ra:vnikaj* m mn., mtn travnikov; svojilni pridevnik je iz hišnega imena *Pintar*, to pa iz imena poklica iz nem. *Fassbinder* 'sodar'.

***uta** ⇒

Za uto || *Za 'ütöf*, mtn njive; v predložnem imenu se ohranja apelativ *úta* 'lopa', izposojenka iz stvnem. *hutt(e)a* ali srvnem. *hütte* 'koča, šotor, stojnica, talilnica rude' (ESSJ IV: 270).

Vaniševo || *'Va:nišovo -oga, na 'Va:nišovon s*, mtn njive in travnika; ime posesti je tvorjeno iz hišnega imena in svojilne pripone *-ov*.

Varaš || *'Va:raš -a, v 'Va:rašj m*, tpn zaselka; ime ustreza apelativu *váraš* 'mesto', izposojenki iz madž. *város, váras* 'mesto' (ESSJ IV: 283).

Vas || *'Ve:is -j, v 'Ve:isj ž*, tpn zaselka, tudi mtn njiv, travnikov in sadovnjaka v tem zaselku; ime ustreza apelativu *vás* 'navadno manjše naselje, katerega prebivalci se ukvarjajo večinoma s kmetijstvom' (SSKJ: 1491).

Večeslavci || *Ve'čē:slafcj, z Ve'čē:slavec, v Ve'čē:slafcj in v Ve'čē:slafcaj* m mn., tpn razloženega naselja na obeh straneh Ledave ob cesti Gederovci–Sotina; 1365 *Wenchezlaufolia* (Venčeslavova vas), 1366 *Gyurgfiamyklowfalua* (Jurijevega Mikloša vas) al. nom. *Gezloufalua* (Česlavova vas)⁷ (Zelko 1982: 92), 1698 *Veczezlovecz, Vecsészlavecz* (Zelko 1996: 75), 1874 *Sessldorf* oder *Vecsislavecz* (Rajšp – Serše 2001: 8; 1–6); **Večeslavčarje** || *Ve'čē:slafčarge; večeslavski* || *ve'čē:slafskj*.

Vince || *'Vi:nce -a, na 'Vi:ncj s*, tpn zaselka, tudi mtn njiv, travnika in gozda v tem zaselku; ime je manjšalnica iz apelativa *víno*.

***vrh** ⇒

Rakov vrh || *'Rákov 'vr:, 'Rákovoga 'vr:ja, na 'Rákovon 'vr:jj m*, mtn njive, vinograda in gozda; v imenu se ohranja apelativ *vřh*.

***zavetje** ⇒

Za zavetjem || *Za 'za:vitjon*, mtn sadovnjaka; v imenu se ohranja nar. apelativ *závitje* 'zavetje' (Novak 1996: 176; ESSJ IV: 395, pod *zavet* I; prim. tudi *véti* I) za knjiž. *zavétje* 'kraj, prostor, zavarovan pred vetrom' (SSKJ: 1639).

Žlak || *Ž'lák -a, na Ž'lákj m*, mtn njiv; ime ustreza apelativu *žlák* 'spodnji, nasuti rob zlasti vinograda' ali 'kolosek, pot; čistina, jasa', izposojenki iz srvnem. *slac* 'širok jarek na vznožju vinske gorice, kamor odteka voda; pot; s poseko narejena čistina, jasa' (ESSJ IV: 462; Novak 1996: 183).

Zbrana imena so zvečina izvorno slovenska, v podstavi nekaterih pa so tudi v časovno različnih jezikovnozgodovinskih obdobjih prevzete besede iz stičnih jezikov, zlasti iz nemščine. Najstarejše občnoimenske nemške izposojenke, ki so se v prekmurščini tudi polastnoimenile, segajo v starovisokonemško oz. alpskoslovensko obdobje. S stališča sodobnega slovenskega knjižnega jezika so označene kot narečne (*uta*), narečne vzhodne (*graba*) ali nižje pogovorne (*britof*). Srednjevisokonemške izposojenke (do 13. stoletja) in poznejše izposojenke, predvsem iz bavarske

⁷ Morda sta s tema imenoma označeni naselbini Pertoča in Večeslavci; *Gezlou* (Česlav) je okrajšana oblika od *Večeslav* (Zelko 1982: 92).

nemščine, so bile sprejete v knjižni jezik kot nižje pogovorne (*štala*) ali narečne vzhodne (*žlak*), nekatere pa živijo samo v narečju (*gres*). Iz madžarščine je prevzeta beseda *varaš*, zelo stara romanska izposojenka je *mлин*, *brajda* je langob. izvora.

2 Jezikovne značilnosti imen ter njihova tipologija

2.1 Obravnavano področje se uvršča h goričkemu prekmurskemu podnarečju, kar se odraža tudi v glasoslovnih in oblikoslovnih značilnostih zbranih imen. Narečnost na glasoslovni ravni se kaže v odrazu *ü* za *u* in *i* v položaju pred *l* – 'Cürek, Za 'ütöf, Na go'müľj, v odrazu *u:u* za *l* – 'Du:uga n'jiva, v odrazu *ę:i* za stalno dolgi polglasnik: 'Vę:is, e:i za stalno dolgi jat: B're:ik, 'De:ıdıjovo in o:u za stalno dolgi o – Pr 'velkon 'mo:ustj, Za p'lo:uton; staroakutirani *a* v zadnjem in nezadnjem besednem zlogu je ostal kratek in zaokrožen: Za g'rābamj. V zapisanih imenih je -lj- otrdel v -l- – 'Cüncel, -nj- je ohranjen: Na křto'fi:njekj, enako tudi -šč- – D'vo:urišća, Mř'linšćek. v v položaju pred nezvenečim nezvočnikom ter na koncu besede izgubi zven in se premenjuje s -f- – 'Pi:ntarof B're:ik, F sř'ca:j, j se v položaju pred zadnjimi samoglasniki izgovarja kot ž – Pr žab'la:naj, 'Ža:rek, v položaju pred sprednjimi samoglasniki pa kot g – Ge'ru:zalen ali k (v položaju za nezvenečim soglasnikom): 'Žo:uške. Prim. še: -vi- > -j- – Bo'rō:jca, x ~ j ~ 0 – Pr o'rejj, 'Rākof'vr:, -m > -n – Na 'Mārčovon, Za 'za:viťjon.

Narečnost na oblikoslovni ravni se kaže v končnici -i v mest. ed. m. sp.: Na b're:igj, Pr 'Ža.rkj, v posplošeni mestniški množinski končnici -aj (< -ax) – Pr žab'la:naj, v moškospolski mestniški pridevniški končnici -on za knjižno -em – na 'Sikašovon B're:igj in ženskospolski mestniški pridevniški končnici -oj za knjižno -i – f 'Cücovoj G'rābj; preglasa -o- v -e- za soglasniki *c j č ž š* ni, tudi podaljšave osnove na -r ne.

2.2 Zbrana zemljepisna imena so enobesedna, in to samoedninska, npr.: Bo'rō:jca, B're:ik, 'Cürek, G're:is, 'Ograt, 'Pu:sta, ali samomnožinska, npr. Č'rete, 'Go:mbļce, G'ra:jke, Kř'čō:nje, saj se nanašajo na zemljepisni objekt, pojmovan kot celoto,⁸ ter večbesedna.

Enobesedna so netvorjena, npr. 'Bojna, B're:ik, 'Vę:is, ali tvorjena: (a) izpeljanke z moškospolskimi, ženskospolskimi in srednjepolskimi priponami: -0 – 'Ograt, -šček – Mř'linšćek; -a – 'Pu:sta, -ica – Bo'rō:jca, M'li:nščica, -ice – 'Go:mbļce, -ike – Ras'tike, -ovine – Kř'čō:nje (< Krčevine); -ce – 'Vi:nce, -išća – D'vo:urišća, -je – 'Žo:uške; (b) konverzija/posamostaljeni pridevniki: Cerk'veno, 'Ledafsko, 'Māžarovo. Večbesedna imena so: (1) samostalniške besedne zveze s pridevniškim določilom: (a) kakovostni pridevnik + samostalnik: 'Du:uga n'jiva; (b) svojilni pridevnik na -ov, -in + samostalnik: Xor'va:tove go'rice, 'Filipovo 'žo:uške, 'Ba:rin 'le:is; (2) besedne zveze iz samostalnika (ali samostalniške besedne zveze z levim pridevniškim določilom) in predloga: Na b're:igj, 'Ober'rōma, P're:ik F'likaša, Pr o'rejj, Za b'ra:jdāmj, Pr

⁸ Gl. Šivic Dular 1988: 231.

'ma:lon 'mo:ustj, Pŕ 'velkon 'mo:ustj; (3) samostalniške besedne zveze z neujemalnim predložnim samostalniškim prilastkom: 'Žo:uške pŕ F'likašj.

2.3 Glede na motivacijsko podstavo je zbrana imena mogoče razvrstiti v več pomenskih skupin. Navadno se je namreč polastnoimenilo občno besedje, ki označuje: (1) namembnost, izrabo zemljišča: ('Rŕ:ganove) go'rice, (Ma'ri:nkašova) n'jiva, 'Ograt, ('Xa:rtnerovi) t'ra:vnikj; (2) naravne objekte v bližini; ta imena so večinoma predložna: Za g'rābamj, Pŕ 'Ledavj; (3) umetne objekte v bližini: (a) stanovanjske: 'Ober 'roma, Za 'romon, (b) gospodarske: Za š'tālo, Za 'ūtŕof, (c) sakralne: Pŕ k'ri:īj, (č) vrsto kultiviranega zemljišča: Za b'ra:jdami, (d) komunikacije: Pŕ 'ma:lon 'mo:ustj, Pŕ 'velkon 'mo:ustj; imena te skupine so izključno predložna; (4) umetne objekte na parceli ali tik ob njej: B'rū:ītŕof; (5) reliefne značilnosti površja: B're:īk, ('Rŕ:ganove) go'rice, (Sa'bo:ūlove) g'rābe; Na b're:īgj, Na go'mūlj; (6) kakovost zemljišča; ledinska imena izražajo kakovost poimenovanega zemljišča, zlasti njegove slabosti: 'Pu:sta, F 'pū:īščaj; (7) vrsto, značilnost tal; iz nekaterih imen lahko razberemo značilnosti zemljišča, njegovo sestavo: Č'rēte, G'rē:īs; (8) način kultiviranja zemljišča; imena kažejo na postopek pri spremembi nekultiviranega zemljišča v kultivirano: Kŕ'čŕ:nje; (9) razsežnosti in razmerja v prostoru: (a) razmerje dolg – kratek: 'Du:uga n'jiva; (b) prostorsko razmerje izraža tudi ime Pŕ 'mē:jj; (10) rastline; imena rastlinskega izvora so vezana pretežno na gozdna drevesa: Bo'rŕ:ja, 'Žo:uške, manj je imen, poimenovanih po kulturnih rastlinah: 'Vi:nce; Pŕ o'rejj, Pŕ s'livaj; (11) nekdanjo poljsko razdelitev: G'ra:jke, 'Ograt. Zemljišča so pogosto poimenovana tudi po lastniku sosednjega posestva ali domačije; v tej vlogi se največkrat pojavljajo domača hišna imena, in to najpogosteje v zvezi s predlogom pri – Pŕ 'Lū:likj, Pŕ 'Peršj, P're:īk F'likaša, ter pripadništvu ali lastništvu (nekdanji ali sedanji lastniki, ki so dali zemljišča v najem ali zakup); parcele so poimenovane s posamostaljenimi pridevniki: 'Žo:uškino, 'Frčkovo, 'Va:nišovo, v predložni rabi opravlja to funkcijo predlog na – Na 'Mārčovon, Na 'Miškovon, veliko pa je tudi dvobesednih imen, katerih samostalniška odnosnica ob svojilnem pridevniku označuje predvsem vrsto zemljišča: F'rŕ:ncŕof b're:īk, 'Rŕ:ganove go'rice, 'Mārčove g'rābe, Debe'la:kŕof 'le:īs, Xajdin'ja:kova n'jiva, 'Pi:ntarŕovj t'ra:vnikj; opaziti je poimenovanje po lastništvu bližnjih sorodnikov: 'De:īdijovo, lastniški značaj pa ima tudi ime Cerk'veno (zemljišče, ki je nekdanj pripadalo Cerkvi). Posamezne parcele so poimenovalno vezane na prisotnost vode: 'Cūrek, poimenujejo se tudi po obliki: F sr'ca:aj, 'Gŕ:mbļce ter po nekdanjih dogodkih in rabi: 'Bojna, Mŕ'linšček, 'Rŕ:mpŕŕŕj.

3 Sklep

Ledinska imena so tesno povezana z zgodovinskimi, družbenimi, geografskimi in naravoslovnimi značilnostmi okolja. Zaradi spreminjajočega se načina življenja, opuščanja kmetovanja in vse manjše navezanosti ljudi na zemljo hitro tonejo v pozabo. Danes jih dobro poznajo le še govorci najstarejše generacije, govorci mlajše generacije pa sploh ne več, zato bi jih bilo treba čim prej zbrati in zapisati, dokler je to sploh še mogoče.

Okrajšave

Okrajšave jezikov so take kot v Snoj (2003): ben. – beneško, frc. – francosko, furl. – furlansko, germ. – germansko, gr. – starogrško, it. – italijansko, knjiž. – knjižno, lat. – latinsko, langob. – langobardsko, madž. – madžarsko, nar. – narečno, nem. – nemško, pslovan. – praslovansko, sloven. – slovensko, srvnem. – srednjevisokonemško, stcslovan. – starocerkvenoslovansko, stvnem. – starovisokonemško. – Drugo: dnd – dendronim, hdn – hidronim, vodno ime, mtn – mikrotoponim, ledinsko ime, tpn – toponim, naselbinsko ime.

Viri in literatura

- Bezljaj 2003 = France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi I–II*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU, 2003.
- Čop 2002 = Dušan Čop, Gorska, terenska (ledinska) in vodna imena v Sloveniji, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, 93–108.
- DLS = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa-Institut, 1963.
- ESSJ I–V = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, Ljubljana: Mladinska knjiga – SAZU – ZRC SAZU, 1976, 1982, 1995, 2005, 2007.
- Holsedl 2006 = Zdenka Holsedl, *Ledinska in hišna imena v vasi Večeslavci: diplomsko delo*, Maribor: Pedagoška fakulteta, 2006.
- Ilešič 1950 = Svetozar Ilešič, *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem*, Ljubljana: SAZU, 1950.
- Jakopin idr. 1985 = Franc Jakopin idr., *Slovenska krajevna imena*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.
- Koletnik 2007 = Mihaela Koletnik, Krajevna imena v izbranih naseljih občine Rogašovci, *Razprave drugega razreda SAZU* 20, Ljubljana: SAZU, 2007, 95–114.
- Koletnik 2008 = Mihaela Koletnik, O prekmurskih mikrotoponimih, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 75–86.
- Majdič 2004 = Viktor Majdič, Ledinska imena zahodnega dela občine Šentjur pri Celju, v: *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – slovenska zemljepisna imena*, Maribor: Društvo Pleteršnikova domačija Pišcece – SD Slovenije, 2004, 170–180.
- Melik 1963 = Anton Melik, Potek poselitve v luči krajevnih imen, v: *Slovenija* 1, Ljubljana: Slovenska matica, 1963, 307–308.
- Merku 2006 = Pavle Merku, *Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2006.
- Novak 1996 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, priredil in uredil Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba, ²1996 [¹1985, ³2009].
- Orožen Adamič – Perko 1995 = Milan Orožen Adamič – Drago Perko (ur.), *Krajevni leksikon Slovenije*, Ljubljana: DZS, 1995.

- Plet. I–II = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* I–II, ur. Metka Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU, 2006.
- Rajšp – Serše 2001 = Vincenc Rajšp – Aleksandra Serše, *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 7: Opisi*, Ljubljana: SAZU, 2001.
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.
- Snoj 2006 = Marko Snoj, O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku, *Slavistična revija* 54 (2006), posebna številka, 343–349.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: DZS, 1995.
- SVI I–II = France Bezlaj, *Slovenska vodna imena* I–II, Ljubljana: SAZU, 1956, 1962.
- Šekli 2006 = Matej Šekli, Strukturni tipi ledinskih imen v kraju Livek in njegovi okolici, v: *Jezikovna predanost: akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek – Zinka Zorko, Maribor: SD Maribor – Ljubljana: SAZU, 2006 (Zora 44), 477–491.
- Šekli 2007 = Matej Šekli, Imenje v kraju Šalovci, v: *Etnološki raziskovalni tabor Šalovci 2007: zbornik prispevkov*, Murska Sobota: Zveza za tehnično kulturo – RC ZOTKS, 2007.
- Šekli 2007a = Matej Šekli, Ljudskozemljepisno izrazje v topoleksejih ledinskega imenja na Livškem, v: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2007 (Obdobja 24), 515–530.
- Šekli 2008 = Matej Šekli, *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Linguistica et philologica 22).
- Šivic-Dular 1988 = Alenka Šivic-Dular, Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen na gradivu do leta 1500, v: *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988 (Obdobja 10), 229–244.
- Škofic 2004 = Jožica Škofic, Zemljepisna lastna imena na Dobravah med dolinama Lipnice in Savne, v: *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – slovenska zemljepisna imena*, Maribor: Društvo Pleteršnikova domačija Pišece – SD Slovenije, 2004, 60–73.
- Torkar 2003 = Silvo Torkar, K nastanku in pomenu nekaterih zemljepisnih imen v Baški dolini, *Slavistična revija* 51 (2003), št. 4, 429–442.
- Torkar 2008 = Silvo Torkar, Slovenska zemljepisna imena, nastala iz slovanskih antroponimov, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 17–29.
- Unuk 2004 = Drago Unuk, Zemljiška imena v Črešjovi grabi in Strmcu (Stoperce v Halozah), v: *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – slovenska zemljepisna imena*, Maribor: Društvo Pleteršnikova domačija Pišece – SD Slovenije, 2004, 194–201.
- Zelko 1982 = Ivan Zelko, *Prekmurje do leta 1500*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1982 (Historična topografija Slovenije I).
- Zelko 1985 = Ivan Zelko, Prekmurska ledinska imena – in primerjava s panonsko-slovenskimi imeni, *Slavistična revija* 33 (1985), št. 4, 459–465.
- Zelko 1996 = Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1996.

Toponyms in Večeslavci

Summary

This article presents toponyms collected in Večeslavci in the Goričko region. The collected names reflect phonological and morphological characteristics of the Goričko subdialect of Prekmurje. They are sorted into semantic groups by their motivational basis. Proper nouns developed from common nouns signifying (1) land use: (*Ma'ri:nkašova*) *n'jiva* 'Marinkaš' field', '*Ōgrat* 'garden'; (2) nearby natural features: *Pr'Ledavi* 'by the Ledava River'; (3) nearby manmade structures: (a) residential: *Za'rōmon* 'behind the house', (b) farming: *Za š'tālo* 'behind the stall', (c) sacral: *Pr'k'ri:žī* 'by the cross', (d) type of cultivated land: *Za b'ra:jdami* 'behind the (vineyard) trellises', (e) communications: *Pr'velkon'mo:ustij* 'by the big bridge'; (4) manmade structures on lots or next to them: *B'rū:ītof* 'cemetery'; (5) surface relief features: *B're:īk* 'bank', *Na go'mūlī* 'on the tumulus'; (6) land quality: *'Pu:sta* 'barren'; (7) land type or characteristic: *Č'rēte* 'marshland', *G'rē:īs* 'silt'; (8) manner of cultivating the land: *Kr'čō:nje* 'grubbing'; (9) spatial dimension and relation: *Du:uga n'jiva* 'long field', *Pr'mē:jj* 'by the border'; (10) vegetation: *Bo'rō:jca* 'juniper', *'Vi:nce* 'grapevines'; and (11) former field division: *G'ra:jke* 'fence'. Land was also often named after the owner of the neighboring property or farm: *Pr'Peršj* 'by Perš' as well as affiliation or ownership: *'Žo:uškino* 'of Jožko', *Na 'Miškovon* 'at Miško's'; there are many two-word names in which a nominal head alongside a possessive adjective primarily expresses the type of land: *Debe'la:kof 'le:īs* 'Debelak's woods', *Xajdin'ja:kova n'jiva* 'Hajdinjak's field', *'Pi:ntarovj t'ra:vnikj* 'Pintar's meadows'. The names of some lots were connected to the presence of water: *'Cūrek* 'jet of water', shape: *'Gō:mbļce* 'mound', and former events or use: *'Bojna* 'battle', *M'linšček* 'carcass dump'.

The majority of names are Slovenian in origin, but the bases of some are also words borrowed from contact languages in various historical linguistic periods, especially from German. They are well-known by older and middle-aged speakers, but less familiar to young people. Because of the changing lifestyle, abandonment of farming, and decreased attachment to the land, these names are gradually being forgotten, and so they should be collected and recorded as soon as possible, while this is still possible.

Słownictwo mieszkańców wsi a czynniki demograficzno-socjalne (na przykładzie gwary spiskiej w Polsce)

Helena Grochola-Szczepanek

Vaško besedje ter demografski in družbeni dejavniki: poljsko narečje pokrajine Spisz

V prispevku so predstavljeni izsledki ankete, opravljene med dijaki tretjega letnika gimnazij na območju poljskega Spisza. Z raziskavo naj bi ugotovili stopnjo poznavanja in rabe narečnega in standardnega besedja. Pri razčlembi izsledkov so bili upoštevani demografski in družbeni dejavniki, ki vplivajo na besedni zaklad vaškega prebivalstva: starost, spol, medgeneracijske razlike in kraj bivanja.

Rural Vocabulary and Demographic and Social Factors: The Polish Spisz Dialect

This article presents the findings of a questionnaire administered to third-year secondary-school students in Poland's Spisz region. The survey sought to establish the level of knowledge and use of dialect and standard vocabulary. The analysis took into consideration the influence of the following demographic and social factors on language: age, gender, intergenerational differences, and various places of residence.

Wprowadzenie

Mowa mieszkańców wsi w ostatnich latach podlega dużym przeobrażeniom na wszystkich płaszczyznach, ale najbardziej widoczne są zmiany w słownictwie¹. Wpływ na zróżnicowanie leksyki mają cechy demograficzno-socjalne mieszkańców wsi, głównie różnice międzygeneracyjne². Najstarsi mieszkańcy zwykle posługują się gwarą, zarówno w sytuacji oficjalnej jak i nieoficjalnej. Nie widzą potrzeby korzystania z języka ogólnopolskiego. Młodsze pokolenia znają kod ogól-

¹ Przeobrażenia w leksyce gwarowej są przedmiotem już wielu opracowań, m.in.: Gołąb 1954, Kucala 1960, Basara 1972, Białokórska 1987, Zagórski 1991, Kaś 1994, Pelcowa 2001.

² Na aspekt pokoleniowy zwracali uwagę m.in.: Zagórski 1991, Cygan 1993, Kaś 1994, Kurek 1995, Pelcowa 2006. Zagadnieniu wewnętrznego zróżnicowania języka wsi poświęcona jest m.in. praca z cyklu „Gwary dziś”, red. J. Sierociuk (2006). Tam literatura na ten temat.

ny i posługują się nim w sytuacjach oficjalnych a gwara jest dla nich – jak pisze H. Pelcowa – „językiem domowym” (Pelcowa 2006: 140).

Wybrane poniżej obserwacje, dotyczące wpływu czynników demograficznych i socjalnych na stan słownictwa mieszkańców wsi, powstały na podstawie badania ankietowego wśród najmłodszych użytkowników gwary spiskiej – młodzieży gimnazjalnej³. Ankieta została przeprowadzona w roku szkolnym 2005/2006 wśród uczniów klas trzecich, urodzonych w 1990 roku⁴. Młodzież w tym wieku kończy okres obowiązkowego uczenia się. Wiek 15 lat uznaje się za moment ukształtowania się podstawowego systemu wartości. Zostaje także zakończony obligatoryjny system presji szkoły na rozwój mowy i słownictwa młodzieży⁵. Badaniem ankietowym objęto 4 gimnazja, do których uczęszcza młodzież z 14 spiskich miejscowości. W badaniu udział wzięło 186 uczniów: 112 dziewcząt, 74 chłopców (zob. tabela 1).

Tabela 1. Wykaz gimnazjów i liczba uczniów, którzy wzięli udział w badaniu

Gimnazjum	Białka Tatrzańska (36)	Frydman (23)	Krempachy (36)	Łąpsze Niżne (91)
Miejscowości	Czarna Góra (16) Jurgów (10) Rzepiska (10)	Falsztyn (4) Frydman (19)	Dursztyn (14) Krempachy (15) Nowa Biała (7)	Kacwin (15) Łąpszanka (5) Łąpsze Niżne (25) Łąpsze Wyżne (12) Niedzica (28) Trybsz (6)

Badanie wśród gimnazjalistów zostało przeprowadzone w celu określenia stopnia znajomości i posługiwania się leksyką gwarową oraz ogólną z uwzględnieniem parametrów demograficznych i socjalnych (wiek, płeć, pochodzenie respondentów z danej wsi, różnice międzygeneracyjne pomiędzy uczniami a ich rodzicami i dziadkami). Ankieta składała się z dwóch części. W pierwszej części ankiety badano znajomość i stopień używania wyrazów gwarowych. Uczniowie mieli za

³ Spisz to niewielki region na południu Polski (14 wsi).

⁴ Wyniki całej ankiety zostały szczegółowo omówione w dwóch artykułach, zob. Grochola-Szczepanek (2008a, 2008b). Niniejszy artykuł stanowi zmodyfikowaną i skróconą wersję tych dwóch artykułów.

⁵ Badania kompetencji uczniów 15-letnich w skali międzynarodowej prowadzone są co trzy lata przez Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – OECD/PISA. Polscy gimnazjaliści brali udział w trzech edycjach programu: 2000, 2003, 2006. Raporty z badań można znaleźć na stronach internetowych:

http://www.ifispan.waw.pl/ifis/badania/program_pisa/

http://www.men.gov.pl/menis_pl/analizy_i_badania/pisa2000_PL_raport.pdf

http://www.men.gov.pl/oswiata/biezace/polski_raport_PISA_2006.pdf

<http://www.pisa.oecd.org>

zadanie podać informację o znaczeniu oraz używaniu form gwarowych przez nich samych oraz przez ich rodziców i dziadków. Oto przykład z I części ankiety i ewentualne rozwiązania:

CO ZNACZY	JA	MAMA/TATA	BABCIA/DZIADEK
DZIEDZINA Wieś	Nie używam słowa <i>dziedzina</i> , używam słowo <i>wieś</i>	Używają	Używają

lub

CO ZNACZY	JA	MAMA/TATA	BABCIA/DZIADEK
DZIEDZINA Nie znam	Nie używam	Nie używają	Nie używają

Do tej części ankiety wybrano 30 leksemów należących do gwarowego słownictwa dyferencyjnego (zob. tabelka 2). Wcześniejsze badania jakościowe wśród starszych generacji pozwoliły sporządzić listę leksemów występujących relatywnie często w wypowiedziach mieszkańców. Druga część ankiety prezentowała odwrotną sytuację badawczą: od wyrazu ogólnopolskiego do jego gwarowego zamiennika. Do tej części ankiety wybrano 24 wyrazy z języka ogólnego, które mają swoje odpowiedniki w gwarze spiskiej (zob. tabelka 9). Uczniowie podali informację na temat posługiwania się wyrazami ogólnopolskimi bądź ich gwarowymi zamiennikami przez nich samych oraz ich rodziców i dziadków. Oto przykład z II części ankiety i prawdopodobne rozwiązania:

	JA	MAMA/TATA	BABCIA/DZIADEK
ZAPOMNIEĆ	+	Mama: <i>Zabocyć</i>	<i>Zabocyć</i>

lub

	JA	MAMA/TATA	BABCIA/DZIADEK
ZAPOMNIEĆ	<i>Zabocyć</i>	<i>Zabocyć</i>	<i>Zabocyć</i>

Znajomość i używanie wyrazów gwarowych

Przez znajomość słownictwa gwarowego rozumie się tutaj poprawne podanie znaczenia wyrazów przez uczniów. Uzyskane odpowiedzi stanowią podstawę do poniższych zestawień. W celu określenia stopnia znajomości leksemów gwarowych zsumowano osobno poprawne i niepoprawne odpowiedzi oraz negacje znajomości każdego z wyrazów. Następnie uzyskane wyniki przeliczono na wartości procentowe.

Tabela 2. Wykaz wyrazów gwarowych wraz ze znaczeniami

Wyraz gwarowy	Znaczenie
BANUWAĆ	‘żałować’
DUĆ	1. ‘o wietrze: wiać’, 2 ‘pompować, np. koło od roweru’
FAŁATEK	‘kawalek’
FRYSTYKUWAĆ	‘jeść śniadanie’
GOWIYDŹ	‘głównie o małych zwierzętach domowych, ale także o młodych istotach’
HARTAZEL	‘łańcuch łączący z przodu dyszel z uprzężą konia’
HERETYCNY	‘mający duży rozmiar; olbrzymi’
KABOT	‘płaszcz’
KUDŁA	‘włos’
LAWÓR	‘miednica’
MIYNDLIĆ/MIÓNDLIĆ	‘zgniatą słomę lnianą w celu oddzielenia paździerzy od włókien lnianych’
MOSKOL	‘placek pieczony na płycie pieca kuchennego’
NACAS	‘wcześnie’
NIEPIŁOK	‘ktoś obcy, nieznan, spoza wsi’
NOLEPA	‘część pieca kuchennego, na której nie ma płyty’
OBLECYNIE	1. ‘ubranie’, 2. ‘poszwy na pościel’
ODZIYWACKA	‘rodzaj dużej chusty noszonej na ramionach przez kobiety w czasie zimy’
OSFLORZYĆ/ROZFLO-RZYĆ	‘pozbyć się czegoś, lekkomyślnie wydać pieniądze’
PODNOZAJE	‘rodzaj nożnych pedałów w warsztacie tkackim’
POKLA/POKIELA/POKIEL	1. ‘dopóki, zanim’, 2. ‘dotąd, do tego miejsca’
PRUCKI	‘wspólne darcie pierzy wykonywane przez kobiety’
PUKIEL	1. ‘garb’, 2. ‘nierówność, wybrzuszenie’
RAJBACKA	‘tara do prania bielizny’
REZANKA/RZEZANKA	‘domowy makaron’
SKIJE	‘narty’
SKRÓNY	‘przez (kogoś lub coś), z powodu’
ŚWIDRUWATY	‘zezowaty’
UPRAZÓNY	‘usmażony’
ZGRUBA	‘zmarszczka, fałda’
ZOUŚNICKA	‘kolczyk’

Stopień właściwego rozumienia i poprawnego określania znaczenia leksemów gwarowych przez uczniów wahał się od 1% do 80% (zob. tabela 4). Wyraz *heretycny* został zaklasyfikowany jako nieznan. Średni wynik znajomości leksemów gwarowych obliczony wśród całej populacji badanych uczniów wyniósł 35%. Pozostałe 65% stanowiły odpowiedzi niepoprawne, wpisy „nie wiem”, „nie znam”, „znam” (ale bez podania znaczenia) oraz brak jakiegokolwiek odpowiedzi.

Najwięcej poprawnych odpowiedzi uczniowie udzielili przy wyrazach: *kabot* i *oblecynie* – 148 (80%) oraz *rajbacka* – 144 (77%). A oto przykład, jak szczegółowo układały się odpowiedzi w wyrazie *kabot*. Forma ta występuje zasadniczo w znaczeniu ‘płaszcz’, ale niekiedy bywa używany na inne wierzchnie okrycia, np. kurtkę. W odpowiedziach uczniów pojawiły się wpisy: kurtka, płaszcz, nakrycie, ubranie (na wierzch, na zimę), żakiet, kozuch. Wzięto pod uwagę wszystkie odpowiedzi tego typu jako poprawne, co dało 148 wpisów (80%). Pozostałe 20% stanowiły: 2 błędne odpowiedzi, 16 wpisów „nie znam”, 1 wpis „znam” i brak odpowiedzi – 19 wpisów (zob. tabela 4).

Tabela 3. Układ odpowiedzi w przeliczeniu na procenty dla wyrazu *kabot*

		Płeć				Ogółem	
		Dziewczynka		Chłopiec		N	%
		N ⁶	% ⁷	N	%		
KABOT	brak odpowiedzi	12	11% ⁸	7	9%	19	10%
	nie znam	7	6%	9	12%	16	9%
	wieś	1	1%			1	1%
	włos	1	1%			1	1%
	znam	1	1%			1	1%
	kurtka, płaszcz, ubranie, nakrycie...	90	80%	58	78%	148	80%
Ogółem		112	100%	74	100%	186	100%

Ponad połowa uczniów zadeklarowała znajomość następujących leksemów: *uprazony* – 132 odpowiedzi (71%), *nacas* – 125 odpowiedzi (67%), *duć* – 110 odpowiedzi (61%), *kudła* – 107 odpowiedzi (58%), *zouśnicka* – 106 odpowiedzi (57%), *pokla/pokiela/pokiel* – 101 odpowiedzi (49%), *moskol* – 100 odpowiedzi (54%). Najniższą znajomość uczniowie wykazali przy wyrazach: *nolepa* – 1 odpowiedź (1%), *podnozaje* – 7 odpowiedzi (4%), *osflorzyć/rozflorzyć* – 9 odpowiedzi (6%), (zob. tabela 4).

Jak pokazały dalsze wyniki badania, ponad połowa badanych wyrazów gwarowych nie jest używana przez młodych mieszkańców Spisza. Stopień posługiwania się wyrazami gwarowymi wahał się w przedziale od 1% do 45%, co dało średnią wartość 15%. Oznacza to, że pozostałe 20% wyrazów jest zbiorem słownictwa biernego w przypadku najmłodszej generacji. Słownictwo to jest wciąż rozumiane przez uczniów, ale w codziennej komunikacji nie jest już wykorzystywane. Młodzi

⁶ N – to liczba udzielonych odpowiedzi.

⁷ % – to odpowiedzi w przeliczeniu na procenty.

⁸ Efekt, który się tu obserwuje to tzw. błędy zaokrąglenia. Przeliczenia procentowe poszczególnych odpowiedzi to wyniki zaokrąglenia do pełnych wartości. A więc, np. 0,51% pojawia się jako 1%. W arkuszach Excel, w których były robione obliczenia, brano pod uwagę rzeczywiste wyniki, z dokładnością do wielu miejsc po przecinku. Dodanie tych liczb dało wynik 100%. Tutaj podano tylko wartości zaokrąglone (zaznaczone kursywą).

respondenci najczęściej posługują się w rozmowach następującymi wyrazami gwarowymi: *moskol* – 82 wpisy (45%), *nacas* – 81 wpisów (44%) i *uprazóny* – 77 wpisów (42%). Najrzadziej zaś używane są formy: *podnożaje*, *banuwać*, *heretycny*, *niepiłok* (zob. tabela 4).

Tabela 4. Stopień znajomości i używania wyrazów gwarowych przez uczniów

Wyraz gwarowy	Znajomość wyrazu		Używanie wyrazu	
	Liczba poprawnych odpowiedzi	Udział procentowy	Liczba wpisów	Udział procentowy
BANUWAĆ	22	12%	3	2%
DUĆ	110	61%	57	31%
FAŁATEK	72	39%	27	15%
FRYSTYKUWAĆ	76	41%	11	6%
GOWYDŹ	43	23%	10	5%
HARTAZEL	19	11%	15	8%
HERETYCNY	0	0%	4	2%
KABOT	148	80%	42	23%
KUDŁA	107	58%	73	40%
LAWÓR	23	12%	31	17%
MIYNDLIĆ	21	11%	10	6%
MOSKOL	100	54%	82	45%
NACAS	125	67%	81	44%
NIEPIŁOK	13	7%	4	2%
NOLEPA	1	1%	9	5%
OBLECYNIE	148	80%	36	20%
ODZIYWACKA	90	48%	23	13%
OSFLORZYĆ/ROZFLORZYĆ	9	6%	6	3%
PODNOZAJE	7	4%	1	1%
POKLA/POKIELA/POKIEL	101	49%	53	29%
PRUCKI	24	13%	11	6%
PUKIEL	66	42%	24	13%
RAJBACKA	144	77%	34	19%
REZANKA/RZEZANKA	77	41%	27	15%
SKIJE	36	19%	12	7%
SKRÓNY	34	18%	16	9%
ŚWIDRUWATY	52	28%	19	11%
UPRAZÓNY	132	71%	77	42%
ZGRUBA	16	9%	14	8%
ZOUŚNICKA	106	57%	20	11%

Stopień znajomości i używania wyrazów gwarowych a aspekt płci

Zauważono różnice w stopniu znajomości wyrazów gwarowych pomiędzy dziewczynkami a chłopcami (zob. tabela 5). Dziewczynki wykazały się większą znajomością leksemów gwarowych niż chłopcy. Wśród całej grupy dziewcząt średnia znajomość słownictwa gwarowego wyniosła 37%, a wśród chłopców 32%. Wyrazy *gowiydź, miyndlic, odziywacka, prucki, rajbacka, rezanka/rzezanka* lepiej utrwalone są w słowniku dziewcząt niż chłopców. Leksemy te dotyczą sfery życia płci żeńskiej. Opisują zakres obowiązków kobiecych: karmienie *gowiydzi, miyndlenie* lnu, *prucie pierzy*, pranie na *rajbace*, robienie *rezanki/rzezanki* oraz elementy stroju kobiecego: *odziywacka, zouśnicka*. Chłopcy wykazali się większą znajomością przy leksemach *hartazel, lawór, podnozaje, skije*. Wyrazy *hartazel* i *skije* mają związek z męskimi zajęciami: jeżdżenie furmanką, zakładanie uprzęży koniowi (*hartazel*) oraz jeżdżenie na nartach (*skije*). Wyraz *podnozaje* to element warsztatu tkackiego i teoretycznie powinien być lepiej znany przez kobiety, bo wyrób płótna to kobiece zajęcie. Można tu postawić tezę, że kobiety w większym stopniu zajmują się samą pracą nad wyrobem płótna niż budową warsztatu. Znajomość budowy urządzeń, maszyn oraz terminów technicznych to męska domena. Poza tym *podnozaje* jako nożne pedały znane są także jako element z innych urządzeń.

W posługiwaniu się słownictwem gwarowym zauważono sytuację odwrotną niż przy znajomości wyrazów. Chłopcy częściej posługują się wyrazami gwarowymi niż dziewczęta (zob. tabela 5). Według obliczeń chłopcy używają form gwarowych na poziomie 16%, a dziewczęta – 14%. Różnica nie jest wielka, ale warto przyrzeć się tym dysproporcjom ze względu na stan słownictwa biernego w tych dwóch grupach demograficznych. Jak napisano powyżej chłopcy wykazali się mniejszą znajomością leksyki gwarowej (32% ogółu badanych chłopców) niż dziewczęta (37%). W przypadku chłopców połowa zasobu leksyki gwarowej (16%) jest zatem słownictwem biernym. W przypadku dziewcząt prawie dwie trzecie znanych wariantów gwarowych (23%) należy do słownictwa biernego. Oznacza to, że dziewczęta, pomimo lepszej znajomości leksyki gwarowej niż chłopcy, częściej wykorzystują warianty standardowe w swoich wypowiedziach.

Stopień znajomości i używania leksyki gwarowej w poszczególnych wsiach

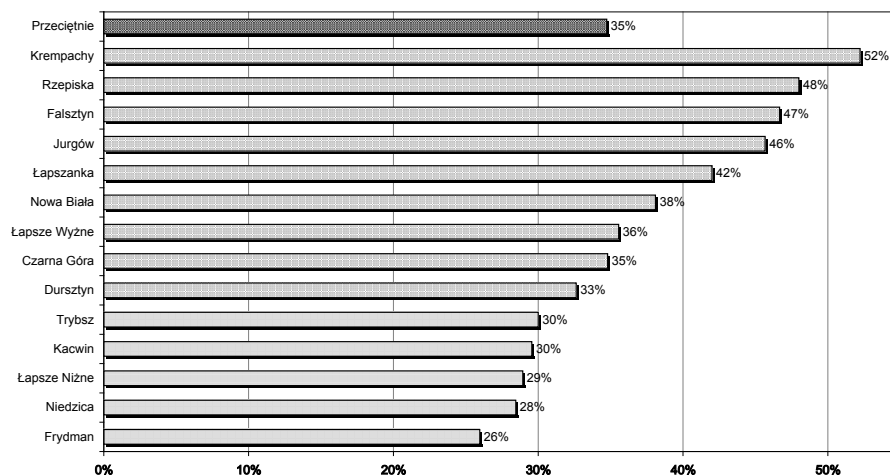
Przedstawiciele 14 miejscowości w różnym stopniu znają i używają badane słownictwo gwarowe. Znajomość form gwarowych w poszczególnych wsiach wahała się od 26% do 52%, co dało średnią wartość 35% wśród wszystkich badanych miejscowości. Najniższa znajomość wystąpiła w miejscowościach: Frydman – 26%, Niedzica – 28%, Łapsze Niżne – 29%. Najwyższą znajomością słownictwa gwarowego wykazali się uczniowie z miejscowości: Krempachy – 52%, Rzepiska – 48% i Falsztyn – 47% (zob. tabela 6).

Tabela 5. Stopień znajomości i używania leksemów gwarowych u dziewcząt i chłopców w procentach

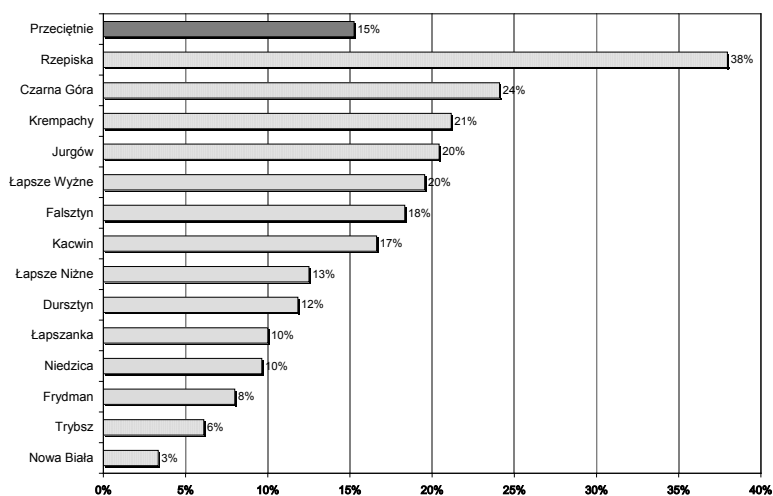
Wyraz gwarowy	Znajomość wyrazu		Używanie wyrazu	
	Dziewczynki	Chłopcy	Dziewczynki	Chłopcy
BANUWAĆ	13%	9%	1%	3%
DUĆ	62%	61%	26%	38%
FAŁATEK	40%	38%	13%	17%
FRYSTYKUWAĆ	44%	38%	5%	8%
GOWIYDŹ	29%	12%	5%	6%
HARTAZEL	9%	15%	4%	16%
HERETYCNY	0%	0%	2%	3%
KABOT	81%	78%	20%	27%
KUDŁA	53%	65%	40%	39%
LAWÓR	9%	18%	17%	17%
MIYNDLIĆ	13%	9%	5%	7%
MOSKOL	55%	51%	44%	47%
NACAS	75%	55%	46%	40%
NIEPIŁOK	10%	3%	2%	3%
NOLEPA	0%	1%	6%	4%
OBLECYNIE	81%	77%	21%	18%
ODZIYWACKA	57%	35%	16%	7%
OSFLORZYĆ/ROZFLORZYĆ	10%	1%	4%	3%
PODNOZAJE	3%	5%	0%	2%
POKLA/POKIELA/POKIEL	54%	41%	28%	31%
PRUCKI	16%	9%	6%	6%
PUKIEL	46%	36%	9%	20%
RAJBACKA	85%	66%	15%	24%
REZANKA/RZEZANKA	46%	34%	15%	14%
SKIJE	17%	23%	4%	11%
SKRÓNY	21%	15%	9%	9%
ŚWIDRUWATY	33%	20%	6%	17%
UPRAZÓNY	72%	69%	44%	39%
ZGRUBA	10%	8%	8%	8%
ZOUŚNICKA	69%	39%	13%	9%

Poziom posługiwania się wariantami gwarowymi jest także zróżnicowany. Według obliczeń najwięcej wyrazów gwarowych używają młodzi mieszkańcy ze wsi Rzepiska (38%), Czarna Góra (24%) i Krempachy (21%). Uczniowie wsi Nowa Biała, Trybsz i Frydman ocenili, że w ich wypowiedziach niewiele jest form gwarowych (3%–8%), (zob. tabela 7). Stopień używania słownictwa gwarowego w poszczególnych miejscowościach nie jest proporcjonalny do stopnia znajomości wyrazów. W każdej z miejscowości występują większe lub mniejsze dysproporcje pomiędzy tymi dwiema wartościami, przy czym stopień używania przybiera zawsze niższe wartości

od stopnia znajomości. Jak pokazano wcześniej, najlepszą znajomością słownictwa wykazali się uczniowie miejscowości Krempachy (52%). Jednak używanie wyrazów gwarowych zadeklarowało już tylko 21% uczniów z tej wsi. Widać zatem, że ponad połowa znanego słownictwa nie jest wykorzystywana w mowie młodych mieszkańców tej wsi (31%). Jak już wspomniano powyżej, słownictwem gwarowym najczęściej posługują się uczniowie ze wsi Rzepiska (38%). Należy podkreślić, że w tej miejscowości jest najmniejsza różnica w wynikach pomiędzy znajomością a używaniem form gwarowych i wynosi 10% (por. tabelki 6, 7, wykresy 1, 2).

Wykres 1. Znajomość słów gwarowych

Wykres 2. Używanie słów gwarowych

Tabela 6. Stopień znajomości poszczególnych wyrazów gwarowych według miejscowości

	Czarna Góra	Dursztyn	Falsztyn	Frydman	Jugów	Kacwin	Krem-pachy	Łap-szanka	Łapsze Niżne	Łapsze Wyżne	Nowa Biała	Niedzica	Rzepiska	Trybsz	Ogółem
BANUWAĆ	0%	29%	50%	16%	0%	7%	40%	0%	16%	0%	29%	0%	0%	0%	12%
DUĆ	88%	43%	75%	63%	80%	40%	93%	80%	52%	92%	43%	21%	100%	67%	61%
FALATEK	38%	43%	0%	0%	80%	53%	40%	60%	32%	58%	29%	54%	40%	0%	39%
FRYSTYKUWAĆ	6%	43%	75%	42%	40%	53%	93%	60%	36%	25%	43%	43%	10%	33%	41%
GOWYDŹ	6%	43%	25%	0%	100%	20%	40%	20%	0%	17%	57%	11%	30%	33%	23%
HARTAZEL	13%	14%	25%	0%	20%	0%	40%	0%	4%	17%	14%	4%	30%	0%	11%
HERETYCNY	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
KABOT	100%	50%	75%	53%	100%	93%	93%	100%	84%	92%	86%	64%	100%	67%	80%
KUŁĄ	63%	50%	100%	84%	80%	40%	53%	60%	64%	25%	14%	43%	100%	50%	58%
LAWÓR	0%	21%	0%	21%	20%	7%	13%	0%	12%	25%	14%	11%	10%	0%	12%
MIYNDLIĆ/MIÓNDLIĆ	0%	7%	25%	5%	0%	20%	7%	20%	24%	17%	14%	11%	0%	17%	11%
MOSKOL	75%	29%	50%	53%	100%	20%	33%	60%	68%	67%	43%	36%	100%	50%	54%
NACAS	75%	43%	50%	53%	60%	47%	93%	100%	64%	83%	86%	64%	100%	50%	67%
NIEPILOK	13%	29%	0%	0%	0%	7%	13%	40%	0%	0%	29%	0%	0%	0%	7%
NOLEPA	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	10%	0%	1%
OBLECYNIE	94%	50%	100%	79%	90%	73%	87%	100%	64%	92%	71%	75%	100%	100%	80%
ODZIYWACKA	44%	50%	100%	53%	60%	20%	73%	60%	36%	50%	43%	36%	60%	83%	48%
OSFLORZIC	13%	7%	25%	0%	10%	0%	20%	0%	0%	0%	14%	0%	30%	0%	6%
PODNOZAJE	0%	7%	0%	0%	0%	0%	27%	0%	0%	8%	0%	0%	0%	17%	4%
POKLA, POKIELA, POKIEL	69%	36%	75%	21%	90%	53%	47%	60%	32%	42%	57%	39%	100%	50%	49%
PRUCKI	13%	21%	0%	0%	40%	0%	47%	20%	0%	0%	29%	14%	20%	0%	13%
PUKIEL	19%	43%	75%	21%	50%	33%	80%	80%	48%	50%	43%	39%	50%	0%	42%
RAJBACKA	88%	50%	100%	68%	80%	73%	67%	100%	68%	83%	86%	82%	100%	100%	77%
REZANKA, RZEZANKA	0%	50%	100%	47%	20%	53%	93%	40%	24%	33%	57%	57%	0%	17%	41%
SKUJE	75%	21%	0%	0%	70%	0%	27%	0%	0%	0%	0%	0%	100%	0%	19%
SKRÓNY	19%	36%	50%	0%	10%	0%	47%	20%	16%	33%	29%	4%	40%	0%	18%
SWIDRUWATY	38%	43%	50%	5%	10%	27%	73%	20%	8%	8%	57%	18%	70%	17%	28%
UPRĄŻONY	75%	50%	100%	58%	80%	73%	73%	80%	60%	75%	71%	75%	90%	83%	71%
ZGRUBA	0%	29%	0%	0%	10%	0%	60%	20%	0%	0%	14%	0%	0%	17%	9%
ZOUSNICKA	25%	43%	75%	37%	70%	73%	93%	60%	56%	75%	71%	54%	50%	50%	57%
ŁĄCZNIE	35%	33%	47%	26%	46%	30%	52%	42%	29%	36%	38%	28%	48%	30%	35%

Tabela 7. Stopień używania poszczególnych wyrazów gwarowych według miejscowości

	Czarna Góra	Dursztyn	Falsztyn	Frydman	Jurgów	Kacwin	Krenpachy	Łap-szanka	Łapsze Niżne	Łapsze Wyżne	Nowa Biąka	Niedzica	Rzepiska	Trybsz	Ogółem
BANUWAĆ	6%	0%	0%	0%	0%	7%	0%	0%	0%	8%	0%	0%	0%	0%	2%
DUĆ	75%	8%	25%	11%	70%	27%	57%	0%	20%	42%	0%	4%	100%	17%	31%
FALATEK	25%	0%	25%	0%	40%	36%	0%	20%	4%	42%	0%	11%	30%	0%	15%
FRYSTYKUWAĆ	0%	0%	25%	11%	40%	14%	7%	0%	4%	0%	0%	0%	0%	0%	6%
GOWYDŹ	13%	0%	0%	5%	50%	7%	0%	20%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	5%
HARTAZEL	13%	0%	25%	5%	25%	7%	36%	0%	0%	0%	0%	0%	30%	0%	8%
HERETYCNY	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	8%	0%	0%	0%	25%	0%	2%
KABOT	50%	14%	25%	5%	30%	27%	14%	40%	20%	17%	0%	21%	40%	33%	23%
KUDŁA	44%	43%	100%	42%	30%	27%	69%	20%	42%	75%	14%	11%	60%	33%	40%
LAWÓR	13%	7%	25%	11%	0%	27%	36%	0%	8%	42%	0%	25%	20%	0%	17%
MIYNDLIĆ/MIÓNDLIĆ	6%	15%	0%	0%	22%	7%	0%	0%	4%	8%	0%	0%	25%	0%	6%
MOSKOL	75%	29%	25%	16%	70%	20%	46%	40%	56%	58%	29%	41%	90%	17%	45%
NACAS	67%	36%	25%	26%	33%	33%	80%	60%	44%	75%	14%	29%	80%	0%	44%
NIEPILOK	6%	0%	0%	0%	0%	7%	0%	0%	0%	8%	0%	0%	13%	0%	2%
NOLEPA	13%	0%	0%	6%	0%	7%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	56%	0%	5%
OBLECYNIE	38%	14%	25%	0%	20%	29%	29%	20%	12%	17%	0%	18%	60%	0%	20%
ODZIYWACKA	25%	7%	25%	5%	13%	7%	8%	20%	8%	25%	0%	15%	20%	17%	13%
OSFLORZIC	13%	0%	0%	5%	13%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	22%	0%	3%
PODNOZAJE	6%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1%
POKLA, POKIELA, POKIEL	44%	21%	50%	5%	60%	33%	62%	40%	20%	42%	0%	11%	60%	0%	29%
PRUCKI	6%	15%	0%	5%	0%	0%	25%	0%	0%	0%	29%	4%	11%	0%	6%
PUKIEL	19%	14%	25%	6%	10%	20%	0%	0%	21%	18%	0%	11%	22%	17%	13%
RAJBACKA	31%	29%	25%	16%	20%	20%	33%	0%	16%	8%	0%	25%	20%	0%	19%
REZANKA, RZEZANKA	6%	21%	25%	5%	11%	27%	14%	0%	20%	18%	0%	18%	13%	17%	15%
SKUJE	31%	0%	0%	6%	20%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	40%	0%	7%
SKRÓNY	19%	15%	0%	0%	0%	0%	18%	0%	8%	17%	0%	0%	63%	0%	9%
SWIDRUWATY	13%	14%	0%	11%	11%	7%	7%	0%	4%	0%	0%	4%	78%	17%	11%
UPRĄŻONY	50%	36%	75%	28%	20%	60%	62%	20%	36%	67%	14%	29%	100%	17%	42%
ZGRUBA	13%	15%	0%	0%	25%	13%	25%	0%	8%	0%	0%	0%	13%	0%	8%
ZOUSNICKA	6%	0%	0%	11%	0%	33%	7%	0%	12%	0%	0%	15%	50%	0%	11%
ŁACZNIE	24%	12%	18%	8%	20%	17%	21%	10%	13%	20%	3%	10%	38%	6%	15%

Stopień posługiwania się leksyką ogólną i gwarową przez pokolenia mieszkańców

Wyniki ankiety pokazują różnice w używaniu wyrazów ogólnych i gwarowych pomiędzy pokoleniem uczniów, rodziców i dziadków. Jak ocenili młodzi respondenci, większość z nich posługuje się wyrazami znanymi z polszczyzny ogólnej. Łączna liczba odpowiedzi potwierdzających używanie ogólnopolskich leksemów wyniosła 3196 wpisów, co dało średnią wartość obliczoną wśród całej populacji badanych uczniów 72%. Na pozostałe wpisy oraz przeliczenia procentowe w obrębie każdego wyrazu złożyły się właściwe warianty gwarowe oraz odpowiedzi negatywne („nie znam” lub brak jakiegokolwiek informacji) i niepoprawne (tabelka 8). Według uczniów, rodzice i dziadkowie rzadziej posługują się formami ogólnopolskimi niż oni sami. W odpowiednich rubrykach znalazło się stosunkowo mniej wpisów niż w rubryce dotyczącej samych uczniów. Łączna suma odpowiedzi potwierdzających używanie leksemów z języka ogólnego przez rodziców wyniosła 2686 wpisów, co dało w przeliczeniu na procenty średnią wartość 60%. Respondenci uznali, że ich dziadkowie zdecydowanie rzadziej posługują się polszczyzną ogólną niż ich rodzice. Łączna liczba wpisów wyniosła 1692, co dało średnią używania wyrazów ogólnopolskich na poziomie 38% (tabelka 8).

Tabelka 8. Stopień używania form ogólnopolskich przez pokolenie uczniów, rodziców i dziadków

Wyraz z języka ogólnego	Uczniowie		Rodzice		Dziadkowie	
	Liczba wpisów potwierdzających użycie wyrazu	Udział procentowy	Liczba wpisów potwierdzających użycie wyrazu	Udział procentowy	Liczba wpisów potwierdzających użycie wyrazu	Udział procentowy
BRAKOWAĆ	111	60%	86	46%	57	31%
DZIWIĆ SIĘ	142	76%	126	68%	88	48%
HAŁAS	117	63%	90	48%	53	29%
GUZIK	157	84%	142	76%	84	45%
KASZEL	119	64%	92	49%	50	27%
KOKARDA	152	82%	134	72%	94	51%
LUBIĆ COŚ LUB KOGOŚ	153	82%	138	74%	97	52%
OBCAS W BUCIE	149	80%	131	70%	91	49%
PARASOL/PARASOLKA	154	83%	141	76%	101	55%
PESTKA W JABŁKU	161	87%	148	80%	133	72%
POBRUDZIĆ COŚ, NP. SPODNIE	94	51%	66	36%	19	10%

>>>

PODŁOGA W DOMU	118	63%	86	47%	43	23%
PRASOWAĆ	140	75%	115	62%	58	31%
PRZYPOMINAĆ SOBIE COŚ	128	69%	106	57%	69	37%
PUKAĆ DO DRZWI	139	75%	116	63%	69	37%
RĘCZNIK	118	63%	95	51%	52	28%
ROZMAWIAĆ, MÓWIĆ	73	39%	45	24%	19	10%
SŁABY, CHORY CZŁOWIEK	138	74%	119	64%	83	45%
SPÓDNICA	145	78%	126	68%	74	40%
ŚLIZGAĆ SIĘ PO LODZIE	154	83%	144	77%	120	65%
UBIERAĆ SIĘ	126	69%	102	57%	39	23%
WSTYDZIĆ SIĘ	135	73%	107	58%	58	31%
ZACHĘCAĆ KOGOŚ DO JEDZENIA, CZĘSTOWAĆ	134	73%	112	63%	68	40%
ŻAŁOWAĆ CZEGOŚ	139	75%	119	64%	73	39%

Poziom używania poszczególnych wariantów gwarowych przez dzieci waha się pomiędzy 2% a 56%, co daje średnią wartość 14% (zob. tabela 9).

Tabela 9. Stopień używania odpowiednich wariantów gwarowych przez uczniów

Wyraz z języka ogólnego	Gwarowy wariant	Używanie wariantu gwarowego – dzieci
BRAKOWAĆ	---	0%
DZIWIĆ SIĘ	<i>dziwuwać się / cuduwać się</i>	13%
HAŁAS	<i>durk / huk</i>	28%
GUZIK	<i>gómbicek / bulka / bobulka</i>	7%
KASZEL	<i>krzypota / krzypanie / dreć / duchota</i>	28%
KOKARDA	<i>maśla</i>	2%
LUBIĆ KOGOŚ	<i>mieć kogoś rad (rada) / lubuwać</i>	3%
OBCAS W BUCIE	<i>nopiyntek / kłopeć</i>	5%
PARASOL, PARASOLKA	<i>paryzoł</i>	10%
PESTKA W JABŁKU	<i>jóndro</i>	2%
POBRUDZIĆ COŚ, NP. SPODNIE	<i>zmarasić</i>	40%
PODŁOGA W DOMU	<i>forzty / ziy</i>	28%
PRASOWAĆ	<i>bigłuwać</i>	10%
PRZYPOMINAĆ SOBIE COŚ	<i>przybocuwać se</i>	19%
PUKAĆ DO DRZWI	<i>kłopać / burzyć / durkać do dźwiry (na dźwiry)</i>	18%
RĘCZNIK	<i>uciyrok</i>	2%

>>>

Wyraz z języka ogólnego	Gwarowy wariant	Używanie wariantu gwarowego – dzieci
ROZMAWIAĆ, MÓWIĆ	<i>godać / gwarzyć</i>	56%
SŁABY, CHORY CZŁOWIEK	<i>ladacy / plóny / zdechlok / dziod</i>	8%
SPÓDNICA	<i>farbanka / burka / byndlacka</i>	9%
ŚLIZGAĆ SIĘ PO LODZIE	<i>kiełzać / korculować / wozić się</i>	3%
UBIERAĆ SIĘ	<i>odzywać się / oblykać się</i>	21%
WSTYDZIĆ SIĘ	<i>hańbić się</i>	19%
ZACHĘCAĆ KOGOŚ DO JEDZENIA, CZĘSTOWAĆ	<i>nukać / bier, fces, wejze</i>	4%
ŻAŁOWAĆ CZEGOŚ	<i>banuwać</i>	2%

Najwięcej potwierdzeń użycia gwarowych wariantów zdobył wyraz *rozmawiać*. Uczniowie wpisali 4 poprawne formy gwarowe: *godać*, *gwarzyć*, *radzić*, *rozprawiać*, przy czym dwie ostatnie uznali za warianty występujące tylko w mowie ich dziadków. Mamy zatem 102 wpisy dotyczące formy *godać* i 1 wpis – formy *gwarzyć*, co oznacza, że w tym przypadku ponad połowa uczniów – 103 (57%) używa gwarowego zamiennika (tabelka 10).

Tabelka 10. Układ odpowiedzi w przeliczeniu na procenty dla wyrazu *rozmawiać*, *mówić*

ROZMAWIAĆ, MÓWIĆ		Płeć				Ogółem	
		Dziewczynka		Chłopiec		N	%
		N	%	N	%		
Uczniowie	brak odpowiedzi	2	2%	3	4%	5	3%
	+	41	37%	32	43%	73	39%
	<i>godać</i>	65	58%	37	50%	102	55%
	<i>gwarzyć</i>			1	1%	1	1%
	nie znam			1	1%	1	1%
	<i>rozmawiać</i>	4	4%			4	2%
Ogółem		112	100%	74	100%	186	100%
Rodzice	brak odpowiedzi	2	2%	5	7%	7	4%
	+	23	21%	22	30%	45	24%
	<i>gawyndzić</i>			2	3%	2	1%
	<i>godać</i>	80	71%	43	58%	123	66%
	<i>gwarzyć</i>			1	1%	1	1%
	nie znam			1	1%	1	1%
<i>rozmawiać</i>	7	6%			7	4%	
Ogółem		112	100%	74	100%	186	100%

>>>

Dziadkowie	brak odpowiedzi	12	11%	9	12%	21	11%
	+	8	7%	11	15%	19	10%
	gawyndzić			2	3%	2	1%
	godać	84	75%	50	68%	134	72%
	gwarzyć	1	1%	1	1%	2	2%
	obgadować			1	1%	1	1%
	radzić	2	2%			2	1%
	rozprawiać	1	1%			1	1%
	rozmawiać	3	3%			3	2%
Ogółem		112	100%	74	100%	186	100%

Najslabiej poziom używania wariantów gwarowych wypadł przy desygnatach: *kokarda*, *pestka w jabłku*, *ręcznik*, *żałować czegoś*. Przy wyrazie *brakować* respondenci uznali, że w ich wypowiedziach nie pojawia się żaden wariant gwarowy. Jedna osoba potwierdziła, że dziadkowie używają formy *chybiać* (zob. tabela 11).

Jak ocenili uczniowie, wyrazy gwarowe występują częściej w wypowiedziach ich rodziców. Nie jest to jednak duża różnica, bo wyniosła zaledwie 5% (19%). Ponad dwa razy częściej warianty gwarowe słyszane są w mowie dziadków (32%) (tabela 11). Uczniowie widzą różnicę w posługiwaniu się gwarą pomiędzy pokoleniami. W mowie swoich rodziców, a zwłaszcza dziadków dostrzegają wyrazy, których sami nie używają (por. tabelki 9, 11).

Tabela 11. Stopień używania odpowiednich wariantów gwarowych przez rodziców i dziadków

Wyraz z języka ogólnego	Gwarowy wariant	Używanie wariantu gwarowego – rodzice	Gwarowy wariant	Używanie wariantu gwarowego – dziadkowie
BRAKOWAĆ	---	0%	<i>chybiać</i>	1%
DZIWIĆ SIĘ	<i>dziwuwać się / cuduwać się</i>	16%	<i>dziwuwać się / cuduwać się</i>	30%
HAŁAS	<i>durk / huk / rajwas / burzyć</i>	36%	<i>durk / huk / rajwas / warmio</i>	47%
GUZIK	<i>gómbicek / bulka / bobulka</i>	12%	<i>gómbicek, gómbicka / bulka / bobulka</i>	35%
KASZEL	<i>krzypota / krzypanie / dreć / duchota / dusić</i>	32%	<i>krzypota / krzypanie / krzypać / dreć / dusić / duchota</i>	50%
KOKARDA	<i>maśla</i>	4%	<i>maśla / maślicka</i>	14%

>>>

Wyraz z języka ogólnego	Gwarowy wariant	Używanie wariantu gwarowego – rodzice	Gwarowy wariant	Używanie wariantu gwarowego – dziadkowie
LUBIĆ KOGOŚĆ	<i>mieć kogoś rad (rada) / lubuwać / miłuwać</i>	4%	<i>mieć kogoś rad (rada) / lubuwać / miłuwać</i>	18%
OBCAS W BUCIE	<i>nopiyntek / klopec</i>	8%	<i>nopiyntek / klopec</i>	16%
PARASOL/PARASOLKA	<i>paryzoł / paryzolka</i>	11%	<i>paryzoł / paryzolka</i>	27%
PESTKA W JABŁKU	<i>jóndro / ziorko</i>	3%	<i>dusa / jóndro / ziorko</i>	4%
POBRUDZIĆ COŚ, NP. SPODNIE	<i>dobabrać / zmarasić (się)</i>	52%	<i>dobabrać / ubabrać (się) / domarasić / pomarasić / zmarasić (się) / umurceć się</i>	73%
PODŁOGA W DOMU	<i>forzty / ziyym</i>	44%	<i>forzty / ziyym / ziyimia</i>	63%
PRASOWAĆ	<i>bigluwać / biglajsuwać</i>	18%	<i>bigluwać / biglajsuwać</i>	45%
PRZYPOMINAĆ SOBIE COŚ	<i>przybocuwać / przychodzić na myśel</i>	25%	<i>przybocuwać / zbocuwać se / obocuwać</i>	41%
PUKAĆ DO DRZWI	<i>kłopać / klupać / burzyć / durkać do dźwiryzy (na dźwiryrze)</i>	19%	<i>kłopać / klupać / burzyć / durkać do dźwiryzy (na dźwiryrze)</i>	38%
RĘCZNIK	<i>uciyrok</i>	4%	<i>uciyrok / uciyracka</i>	9%
ROZMAWIAĆ, MÓWIĆ	<i>godać / gwarzyć</i>	67%	<i>godać / gwarzyć / radzić / rozprawiać</i>	78%
SŁABY, CHORY CZŁOWIEK	<i>ladacy / plóny / zdechlok / dziod</i>	10%	<i>ladacy / plóny / zdechlok / dziod</i>	13%
SPÓDNICA	<i>farbanka / burka / kanafoska / byndlacka / kartunka</i>	12%	<i>farbanka / burka / kanafoska / kidel, kidla / byndlacka / kartunka / tybetka</i>	26%
ŚLIZGAĆ SIĘ PO LODZIE	<i>kietzać / korculować / wozić się</i>	3%	<i>kietzać / korculować / wozić się</i>	5%
UBIERAĆ SIĘ	<i>odzywać się / oblykać się</i>	27%	<i>odzywać się / oblykać się</i>	58%
WSTYDZIĆ SIĘ	<i>hańbić się</i>	31%	<i>hańbić się</i>	52%
ZACHEĆAĆ KOGOŚ DO JEDZENIA, CZĘSTOWAĆ	<i>nukać / bier, fces, wejze</i>	6%	<i>nukać / bier, fces, wejze</i>	9%
ŻAŁOWAĆ CZEGOŚ	<i>banuwać</i>	3%	<i>banuwać</i>	6%

Podsumowanie

Przeprowadzone badanie ankietowe prezentuje sytuację komunikacyjną środowiska wiejskiego w ocenie najmłodszych użytkowników języka – gimnazjalistów. Wyniki ankiety pozwoliły ustalić i przeanalizować następujące kwestie: 1) jaki procent gwarowego słownictwa dyferencyjnego rozumieją najmłodszy użytkownicy gwary, 2) w jakim stopniu posługują się w języku codziennym formami z polszczyzny ogólnej, a w jakim stopniu używają gwarowych odpowiedników, 3) jakimi wariantami posługują się ich rodzice i dziadkowie.

Wyniki ankiety, obrazujące stopień funkcjonowania polszczyzny ogólnej i gwarowej, potwierdzają zasadniczo istniejące obecnie tendencje w mowie mieszkańców wsi. Najstarsi mieszkańcy posługują się wyłącznie słownictwem gwarowym. Natomiast poziom czynnego słownictwa gwarowego zmniejsza się w młodszych generacjach. Uczniowie zadeklarowali, że posługują się zdecydowanie częściej słownictwem ogólnym (72%) niż gwarowym (14%). Poziom używania leksyki gwarowej (14%), otrzymany z drugiej części ankiety, różni się tylko o 1 punkt procentowy z wynikiem z pierwszej części ankiety (15%). Można stwierdzić na tej podstawie, że otrzymane wyniki są wiarygodne. Dobra znajomość realiów językowych badanego terenu pozwala przypuszczać, że wyniki w grupie rodziców i dziadków, dotyczące stopnia użycia słownictwa gwarowego są zanizone a poziom użycia form standardowych jest zawyżony. Jako usprawiedliwienie tej sytuacji należy podkreślić fakt, że wyniki tu otrzymane są tylko opinią młodych mieszkańców na temat słownictwa, które słyszą w codziennej komunikacji od ich rodziców i dziadków. Niezależnie od wyników statystycznych, z całą pewnością trzeba podkreślić, że młodzi respondenci mają świadomość różnicy w leksyce gwarowej, jaka dzieli ich mowę od mowy rodziców i dziadków. Świadczą o tym podawane różne warianty gwarowe, których używają uczniowie oraz ich rodzice i dziadkowie (por. tabelki 9, 11).

Jak pokazują dane, czynnik płci ma wpływ na stopień znajomości i używania słownictwa ogólnego i gwarowego. Dziewczynki wykazały się lepszą znajomością słownictwa gwarowego niż chłopcy, jednak to chłopcy częściej używają wariantów gwarowych. Z obserwacji podczas wywiadów z mieszkańcami wynika, że dziewczynki posiadają większą świadomość językową niż chłopcy. Dobrze znają leksykę gwarową, ale są też z reguły lepiej obeznane z polszczyzną ogólną niż chłopcy. Istotny wpływ na wybór kodu gwarowego bądź standardowego ma tu czynnik psychologiczny. Dobra znajomość macierzystego i ogólnego kodu oraz możliwość wyboru połączona jest z wartościowaniem obydwu kodów. Różnice w języku płci wynikają z pełnionych ról i funkcji w życiu przez kobiety i mężczyzn. Kobiety związane ze sferą życia domowego lepiej obeznane są ze słownictwem wynikającym z codziennej obsługi domu i domowników. Mężczyźni związani ze sferą pracy zawodowej lepiej znają słownictwo z zakresu technicznego.

Dane pokazują dość duże zróżnicowanie w stopniu znajomości i użycia słownictwa gwarowego w poszczególnych wsiach spiskich. Jest wiele czynników wpływających na taki stan. Jednym z nich jest na pewno stopień izolacji danej wsi od miasta. Bliższe położenie względem miasta lub innych wsi, dobre połączenia komunikacyjne sprawiają, że mieszkańcy niektórych wsi od dawna mają lepsze możliwości

dojeżdżania do pracy, a przez to mają większy kontakt z kulturą i językiem miejskim. Przykładem takim może być miejscowość Frydman. Jak pokazują wyniki ankiety, w tej wsi występuje najmniejszy poziom znajomości leksyki gwarowej oraz bardzo niski stopień jej używania. Przeciwnym przykładem może być wieś Rzepiska, położona z dala od innych miejscowości, niemająca żadnych połączeń komunikacyjnych z powodu braku drogi dojazdowej do lat dziewięćdziesiątych 20 wieku (por. Siemieńska 1962, 1970). Jak pokazują wyniki ankiety, w miejscowości tej znajomość gwary jest jedna z najwyższych po miejscowości Krempachy, a stopień posługiwania się leksyką gwarową jest najwyższy spośród wszystkich wsi (por. tabelki 6, 7, wykresy 1, 2).

Literatura

- Basara 1972 = Anna Basara, Zmiany leksykalne na tle zmiany środowiska, *Z polskich studiów slawistycznych* 4 (1972): *Językoznawstwo*, 129–135.
- Białokórska 1987 = Mirosława Białokórska, *Integracja językowa mieszkańców pięciu wsi gminy Gołczewo w województwie szczecińskim na przykładzie słownictwa*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe, 1987.
- Cygan 1983 = Stanisław Cygan, 1993, Różnice w mowie pokoleń na Kielecczyźnie, [w:] *Polszczyzna Mazowska i Podlasia: Różnice w mowie pokoleń*, Łomża-Warszawa: Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, 1983, 93–104.
- Gołąb 1954 = Zbigniew Gołąb, O różnicowaniu wewnętrznym gwary podhalańskiej, *Język Polski* 34 (1954), 85–111.
- Grochola-Szczepanek 2008a = Helena Grochola-Szczepanek, Leksyka gwarowa spiskich gimnazjalistów, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 43 (2008), 7–34.
- Grochola-Szczepanek 2008b = Helena Grochola-Szczepanek, Stopień używania wyrazów ogólnopolskich i ich gwarowych odpowiedników w ocenie młodych mieszkańców Spisza, *Język Polski* 83 (2008), 215–230.
- Kaś 1994 = Józef Kaś, *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1994 (Rozprawy habilitacyjne 285).
- Kucała 1960 = Marian Kucała, O słownictwie ludzi wyzbywających się gwary, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 19, 141–156.
- Kurek 1995 = Halina Kurek, *Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego: Studium socjolingwistyczne*, Kraków: Universitas, 1995.
- Pelcowa 2001 = Halina Pelcowa, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001.
- Pelcowa 2006 = Halina Pelcowa, *Pokoleniowość i sytuacyjność – dwa istotne czynniki różnicowania się języka mieszkańców współczesnej wsi*, [w:] *Gwary dziś 3: Wewnętrzne różnicowanie języka wsi*, red. Jerzy Sierociuk, Poznań: PTPN, 2006 (Poznanskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – Wydział filologiczno-filozoficzny 45), 139–153.

- Siemieńska 1962 = Renata Siemieńska, *Z badań nad zagadnieniem trwania i przeobrażenia więzi społecznej we wsi spiskiej*, praca magisterska wykonana w Katedrze Etnografii Ogólnej i Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kier. Kazimierza Dobrowolskiego, Kraków.
- Siemieńska 1970 = Renata Siemieńska, *Tradycja społeczność wiejska w przeddzień przeobrażeń*, [w:] *Roczniki socjologii wsi* 9, 127–133.
- Sierociuk 2006 = *Gwary dziś 3: Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi*, red. Jerzy Sierociuk, Poznań: PTPN, 2006 (Poznanskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – Wydział filologiczno-filozoficzny 45).
- Zagórski 1991 = Zenon Zagórski, *O mowie mieszkańców kilkunastu wsi wokół Koina*, Wrocław, 1991.

Vaško besedje ter demografski in družbeni dejavniki: poljsko narečje pokrajine Spisz

Povzetek

V prispevku so predstavljeni izsledki ankete, opravljene med dijaki srednjih šol v poljski pokrajini Spisz. Glavni cilj raziskave je bil preveriti stopnjo rabe standardnih in narečnih oblik v vaškem govoru ter vpliv demografskih in družbenih dejavnikov na to besedišče.

Jezik v vaškem okolju je družbeno določen. Starost prebivalcev je pomemben dejavnik in vpliva na rabo splošne poljščine (govorjenega standarda) ali narečja. Najstarejša generacija govori samo v narečju. Stopnja rabe narečnih besed je nižja pri mlajših generacijah. Dijaki so navedli, da v 72 % uporabljajo oblike iz splošne poljščine, v 14 % pa njihove narečne ustreznice. Dekleta izkazujejo boljše poznavanje narečnega besedja kot fantje, vendar fantje narečno besedje pogosteje uporabljajo. Po mnenju dijakov se narečni izrazi pogosteje pojavljajo v govoru njihovih staršev in starih staršev. Zbrani podatki kažejo precejšnje razlike v stopnji poznavanja narečnega besedja med posameznimi vasmi spiškega območja. Izsledki se v glavnem ujemajo s težnjami, ki so bile opažene pri proučevanju sprememb v besedišču vaškega prebivalstva.

**Rural Vocabulary and Demographic and Social Factors:
The Polish Spisz Dialect**

Summary

This article presents the findings of a questionnaire administered to secondary-school students in Poland's Spisz region. The main research goal was to verify the level of standard and dialect forms in rural speech and the influence of demographic and social parameters on rural vocabulary.

Rural language is socially conditioned. The age of rural people is an important factor, and influences the use of general language or dialect. The oldest generation used dialect exclusively. The level of dialect vocabulary is lower in younger generations. The students indicated that they use general language forms at a 72% level, and 14% for dialect equivalents. Girls showed better knowledge of dialectic vocabulary than boys, but boys use dialect vocabulary more often. The students indicated that dialectic expressions appear more frequently in the utterances of their parents and grandparents. The data gathered show considerable diversity in the degree of knowledge and use of dialectic vocabulary in individual villages in the Spisz region. The results are basically consistent with tendencies that have been observed in the way the lexical layer functions among rural people.

Primerjalna analiza o ohranjanju jezika pri kitajski, slovenski in tajski jezikovni manjšini v Avstraliji

Aleksandra Bizjak Končar

Prispevek preučuje, kateri dejavniki so odločilni za ohranjanje ali opuščanje maternega jezika med jezikovnimi manjšinami v Avstraliji. Za primerjavo so izbrane tri manjše skupine: Slovenci, Tajci in Kitajci iz Hongkonga. S terenskim delom smo zbrali podatke, ki obsegajo tri vsebinske sklope. Prvi obravnava jezikovno rabo v družini, drugi zunaj družine in tretji odnos staršev in otrok do dvojezičnosti in jezikovne politike v Avstraliji. Ob tem bomo predstavili odnos do jezika v dveh generacijah izseljencev in ugotavljali povezavo med ohranjanjem jezika in jezikovno politiko.

A Comparative Analysis of Language Maintenance among the Chinese, Slovenian, and Thai Linguistic Minorities in Australia

This article studies which factors are decisive in native-language maintenance or loss among linguistic minorities in Australia. Three small groups were selected for comparison: Slovenians, Thais, and Hong Kong Chinese. Information about three areas was collected through fieldwork: 1) language use in the family, 2) language use outside the family, and 3) parents' and children's relationship to bilingualism and language policies in Australia. The relationship toward language among two generations of immigrants is presented, and the strength of connection between language maintenance and language policy is examined.

1 Uvod

O jezikovni problematiki izseljencev in dejavnikih, ki vplivajo na ohranjanje ali opuščanje maternega jezika, so bile narejene številne raziskave. Raziskava o ohranjanju nemščine v ZDA (Kloss 1966) kaže, da so med najpomembnejšimi dejavniki, ki prispevajo k ohranjanju jezika: versko-družbena osamitev, čas migracije, obstoj jezikovnih otokov in izkušnje z ohranjanjem jezika pred emigracijo. Pri preučevanju jezika japonskih izseljencev v Kanadi je Noro (1990) ugotovil, da je raba maternega jezika pri otrocih sorazmerna z jezikovno rabo staršev. Smolicz (1984) pa trdi, da se manjšinske skupnosti razlikujejo predvsem po tem, v kolikšni meri vidijo svoj jezik kot bistveno kulturno vrednoto.

Da bi ugotovili, kateri dejavniki so odločilni za ohranjanje ali opuščanje maternega jezika izseljencev v avstralski družbi, smo izbrali tri manjše skupnosti: kitajsko (iz Hongkonga), slovensko in tajsko. Natančnejša raziskava o ohranjanju je-

zika slovenskih izseljencev v Avstraliji je bila že objavljena (Bizjak Končar 2008), tu pa so povzeti samo tisti podatki, ki so pomembni s primerjalnega vidika. Z interpretacijo podatkov, ki smo jih pridobili z vprašalniki in s pogovori s šestdesetimi družinami, bomo pokazali odnos do jezika v dveh generacijah kitajskih, slovenskih in tajskih izseljencev ter ugotavljali povezavo med ohranjanjem jezika in jezikovno politiko, ki se je v Avstraliji od druge svetovne vojne do danes zelo spremenila.

2 Avstralska migracijska politika

Množično priseljevanje v Avstralijo se je začelo po letu 1945, ko je avstralska vlada nujno potrebovala priseljence, ki bi pomagali zgraditi uničeno gospodarstvo. Vendar prvemu valu priseljencev, ki je v Avstralijo prišel po drugi svetovni vojni, razmere niso bile naklonjene, saj je v Avstraliji šele leta 1978 prvič zapisano, da imajo tudi manjšine svoje jezikovne pravice (Galbally Report 1978, po Lo Bianco 1988). Imigracijska politika do leta 1969 je temeljila na domnevi, da se novi priseljenci lahko angleščine »naučijo mimogrede« in se asimilirajo. Šele na začetku sedemdesetih let so se začeli izvajati prvi programi angleščine kot drugega jezika v skladu z Zakonom o imigraciji iz leta 1971. Politiko asimilacije in integracije je po letu 1972 zamenjala tako imenovana politika večkulturnosti, ki je bila uvedena z upanjem, da se bo s priznanjem pravic različnim jezikovnim skupnostim in ob upoštevanju skupnih bistvenih vrednot povečala družbena harmonija (Galbally Report 1978, po Lo Bianco 1988).

Izkušnje kitajskih, slovenskih in tajskih izseljencev z avstralsko migracijsko politiko so različne. Razmere so bile najmanj ugodne za prvi val slovenskih izseljencev, ki so tja prispeli po drugi svetovni vojni in doživeli politiko asimilacije (Bizjak Končar 2008: 178–179). Kitajci so se v Avstralijo začeli izseljevati v začetku šestdesetih let, Tajci v začetku sedemdesetih let 20. stoletja, tako da so njihovi otroci začeli šolanje v času, ko so se že izvajali programi angleščine kot drugega jezika. Vendar imajo avstralska politika večkulturnosti in njene pojavnosti v praksi številne pomanjkljivosti. V Avstraliji ima učenje tujih jezikov velikokrat negativen prizvok, saj se to prevečkrat povezuje s priseljenci in begunci. Kako je ta praksa vplivala na rabo jezika v drugi generaciji avstralskih priseljencev, bomo predstavili v tretjem delu prispevka.

3 Raziskava

Pojem »ohranjanje jezika« se nanaša na obnašanje, razmere, vrednote in skupne odločitve manjšinske jezikovne skupine, ki podpira materni jezik (Heath – Harmon 1985, po Hornberger 1988). Pojem lahko razumemo z več vidikov. Najprej se nanaša na posameznika, ki zavestno vlaga trud v ohranjanje maternega jezika v okolju, v katerem prevladuje drug jezik. Lahko ga razumemo tudi z družbenega vidika kot

posameznikovo ohranjanje jezika z družbeno podporo, npr. člani etnične skupnosti se povezujejo, da bi ohranili kulturo, navade, običaje in jezik. O ohranjanju jezika pa lahko govorimo tudi v političnem kontekstu, ko ohranjanje jezika podpira in spodbuja vladna politika. Ohranitev jezika je v izhodišču določena z razmerjem govorca do maternega in prevladujočega jezika in je rezultat prepleta različnih dejavnikov. Občutek pripadnosti, odnos do prevladujočega jezika, pomembnost prvega jezika v družbi ter šolska in vladna politika so samo nekateri pomembni dejavniki, ki vplivajo na ohranjanje manjšinskih jezikov.

Tu predstavljena raziskava o ohranjanju jezika v kitajski, slovenski in tajski skupnosti temelji na terenskem delu. Zbiranje gradiva je potekalo z anketnimi vprašalniki in snemanjem pogovorov z informanti. V raziskavi je sodelovalo šestdeset družin iz Sydneyja: dvajset je bilo slovenskih, dvajset tajskih in dvajset kitajskih iz Hongkonga. Starši so bili rojeni zunaj Avstralije, to je v Hongkongu, Sloveniji in na Tajskem, v Avstralijo pa so prišli med letoma 1955 in 1980. Njihovi otroci so bili rojeni na avstralskih tleh.

Ker je obseg podatkov, ki smo jih pridobili z vprašalniki in pogovori s šestdesetimi družinami, preobsežen za celovit prikaz, smo za ponazoritev izbrali podatke devetih družin: treh slovenskih, treh tajskih in treh kitajskih. Ob tem bomo v nadaljevanju opazovali trenutno stanje ohranjanja ali opuščanja maternega jezika pri otrocih in pokazali odnos do maternega jezika v dveh generacijah. Obravnavana tematika obsega tri vsebinske sklope: jezikovno rabo v družini in zunaj družine, odnos staršev in otrok do dvojezičnosti ter jezikovne in kulturne politike v Avstraliji.

3.1 Jezikovna raba v družini

Prvi sklop vprašanj, ki je naveden v preglednici 1, obravnava vlogo maternega jezika v družini. Preglednica je oblikovana tako, da je možna primerjava med odgovori staršev in otrok.

Preglednica 1: Vloga maternega jezika v družini

Slovenska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
V katerem jeziku se sporazumevate s partnerjem/partnerico?	predvsem slovensko	predvsem slovensko	(O) samo slovensko (M) predvsem slovensko
V katerem jeziku se sporazumevate z otroki?	predvsem angleško	predvsem slovensko	(O) samo slovensko (M) predvsem slovensko
V katerem jeziku se sporazumevajo med seboj otroci?	angleško	slovensko	angleško
Kateri jezik ste govorili s svojim prvorojencem?	angleško in slovensko	slovensko	slovensko

>>>

Otroci			
V katerem jeziku govoriš z mamo in očetom?	predvsem angleško	(1) predvsem slovensko (2) predvsem slovensko (3) predvsem angleško	(1) predvsem slovensko (2) predvsem angleško (3) predvsem angleško
Kateri jezik uporabljaš z brati in s sestrami?	angleško	(1) predvsem angleško (2) predvsem angleško (3) samo angleško	(1) predvsem angleško (2) samo angleško (3) predvsem angleško
Ali se spomniš, kateri jezik si govoril s starši na začetku?	slovensko	(1) slovensko (2) predvsem slovensko (3) angleško	(1) slovensko (2) slovensko (3) angleško
Ali se spomniš, kateri jezik si uporabljal na začetku z brati in s sestrami?	se ne spomnim	(1) slovensko (2) predvsem angleško (3) angleško	(1) slovensko (2) slovensko (3) angleško
Tajska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
V katerem jeziku se sporazumevate s partnerjem/partnerico?	samo tajsko	samo tajsko	samo tajsko
V katerem jeziku se sporazumevate z otroki?	samo tajsko	samo tajsko	samo tajsko
V katerem jeziku se sporazumevajo med seboj otroci?	predvsem angleško	predvsem angleško	tajsko in angleško
Kateri jezik ste govorili s svojim prvorojencem?	tajsko	tajsko	predvsem tajsko
Otroci			
V katerem jeziku govoriš z mamo in očetom?	predvsem tajsko	tajsko	(1) tajsko (2) predvsem tajsko
Kateri jezik uporabljaš z brati in s sestrami?	predvsem angleško	predvsem angleško	(1) predvsem tajsko (2) tajsko in angleško
Ali se spomniš, kateri jezik si govoril s starši na začetku?	tajsko	tajsko	(1) tajsko (2) tajsko
Ali se spomniš, kateri jezik si uporabljal na začetku z brati in s sestrami?	/	/	(1) tajsko (2) predvsem tajsko

>>>

Kitajska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
V katerem jeziku se sporazumevate s partnerjem/partnerico?	samo kantonsko	samo kantonsko	samo kantonsko
V katerem jeziku se sporazumevate z otroki?	predvsem kantonsko	kantonsko in angleško	samo kantonsko
V katerem jeziku se sporazumevajo med seboj otroci?	samo angleško	samo angleško	samo angleško
Kateri jezik ste govorili s svojim prvorojencem?	samo kantonsko	predvsem kantonsko	samo kantonsko
Otroci			
V katerem jeziku govoriš z mamo in očetom?	predvsem kantonsko	(1) predvsem kantonsko (2) predvsem angleško	(1) predvsem kantonsko (2) kantonsko in angleško
Kateri jezik uporabljaš z brati in s sestrami?	/	(1) samo angleško (2) samo angleško	(1) samo angleško (2) samo angleško
Ali se spomniš, kateri jezik si govoril s starši na začetku?	kantonsko	(1) kantonsko (2) predvsem kantonsko	(1) kantonsko (2) kantonsko
Ali se spomniš, kateri jezik si uporabljal na začetku z brati in s sestrami?	/	(1) predvsem angleško (2) angleško	(1) predvsem kantonsko (2) predvsem angleško

Legenda: (O) = oče, (M) = mati, (1) = prvi otrok, (2) = drugi otrok, (3) = tretji otrok

Zbrani podatki kažejo, da se kitajski in tajski starši s partnerjem/partnerico sporazumevajo samo v materinščini. Slovenski starši se večinoma sporazumevajo v slovenščini, v nekaterih družinah pa smo zasledili tudi rabo angleščine.

Kitajski starši govorijo z otroki kitajsko in angleško, slovenski starši slovensko in angleško. Razmerje v prid enega ali drugega jezika pa je v posameznih družinah različno. Kitajski in slovenski starši so pojasnili, da se z otroki sporazumevajo v angleščini zato, da bi izboljšali svoje znanje angleščine. Drugače je v tajskih družinah, kjer doma dosledno uporabljajo tajščino, saj menijo, da je to nujno za ohranitev jezika. Če tajski otroci poskusijo s starši govoriti angleško, se ti ponavadi ne odzovejo in se pretvarjajo, da ne razumejo angleško.

Medtem ko kitajski in tajski otroci s starši govorijo predvsem kantonščino in tajščino in redko uporabljajo angleščino, slovenski otroci govorijo večinoma angleško; izjema so samo prvorojenci, ki uporabljajo slovenščino.

Odgovori na vprašanje, v katerem jeziku so starši govorili s svojimi prvorojenci, potrjujejo rabo maternega jezika v vseh treh skupnostih. Večina se jih celo spomni, katera je bila prva beseda njihovega prvorojenca. Iz odgovorov otrok pa lahko razberemo vzorec govornega vedenja druge generacije. Prvi otrok govori materni jezik od rojstva. Z drugorojencem se sporazumeva v maternem jeziku vse dokler ne vstopi v šolo, se nauči angleščine in svoje znanje prenese na mlajše brate in sestre. Tretji otrok se po navadi že od rojstva uči angleško in se zato s starši, sestrami in brati sporazumeva samo še v angleščini.

Prvi sklop vprašanj je pokazal, da angleščina močno izpodriva materni jezik, ko prvi otrok vstopi v šolo. Še intenzivnejša postane raba angleščine, ko začne v šolo hoditi drugi otrok. Otroci torej med seboj govorijo samo še angleško, ne glede na to, v katerem jeziku se sporazumevajo s starši. Ugotovili smo namreč, da tajski otroci govorijo s starši predvsem tajsko, otroci iz Hongkonga predvsem angleško, slovenski otroci pa samo angleško, izjema so le prvorojenci. Ti podatki se tesno povezujejo z dejstvom, da tajski starši z otroki govorijo samo tajsko, kitajski uporabljajo kitajščino in angleščino, za slovenske otroke pa znanje slovenščine ni več nujno potrebno za sporazumevanje s starši, saj slovenski starši po vstopu otrok v šolo govorijo z njimi večinoma le še angleško. Slovenskim otrokom znanje slovenščine ni potrebno za sporazumevanje s starši, saj se ti pogosto z njimi pogovarjajo angleško v želji, da bi izboljšali svoje jezikovne zmožnosti v prevladujočem jeziku.

Ker se prvi jezik glede na področje rabe pogosto definira kot jezik zasebne sfere, je zanimivo, da se v kitajskih, slovenskih in tajskih družinah v Avstraliji materni jezik govori predvsem na eni strani, na strani staršev. Otroci med seboj govorijo angleško, s starši pa se poskušajo v maternem jeziku sporazumevati predvsem tajski otroci, medtem ko slovensko govorijo s starši samo še nekateri prvorojenci.

3.2 Jezikovna raba zunaj družine

Drugi sklop vprašanj združuje podatke o rabi slovenščine zunaj družine in je prikaz dejavnikov, ki pripomorejo k razvijanju jezikovnih in kulturnih vezi (preglednica 2).

Preglednica 2: Raba slovenščine zunaj družine

Slovenska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
V katerem jeziku se sporazumevate s prijatelji, ki so iz istega kulturnega okolja?	predvsem slovensko	predvsem slovensko	(O) samo slovensko (M) predvsem slovensko
Kako pogosto gledate filme, poslušate oddaje ali berete časopise v materinščini?	pogosto: video, pesmi, radio	pogosto: časopis, radio; nikoli: časopis	pogosto: časopis, radio; nikoli: radio
Kako pogosto se udeležujete prireditve in srečanj, kjer se uporablja materinščina?	pogosto	tedensko	tedensko
Ali vaši otroci obiskujejo/so obiskovali pouk materinščine?	da	ne	da
Ste že kdaj obiskali domovino?	da	da	da
Otroci			
V katerem jeziku se sporazumevaš s prijatelji, ki so iz istega kulturnega okolja?	predvsem angleško	(1) predvsem angleško (2) predvsem angleško (3) samo angleško	(1) samo angleško (2) samo angleško (3) samo angleško
Kako pogosto gledaš filme, poslušáš oddaje ali bereš časopise v materinščini?	nikoli: video, časopis	(1) – (2) nikoli: knjige, video (3) nikoli: knjige, časopis, video, pesmi	(1) pogosto: pesmi (2) pogosto: časopis nikoli: radio, video, knjige (3) nikoli: radio, časopis
Kako pogosto se udeležuješ prireditve in srečanj, kjer se uporablja materinščina?	tedensko	(1) tedensko (2) tedensko (3) tedensko	(1) se ne udeležujem (2) se ne udeležujem (3) se ne udeležujem
Ali si kdaj obiskoval pouk materinščine?	da	(1) ne (2) ne (3) ne	(1) da (2) da (3) da
Si že kdaj obiskal domovino staršev?	da	(1) da (2) da (3) da	(1) da (2) da (3) ne

>>>

Tajska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
V katerem jeziku se sporazumevate s prijatelji, ki so iz istega kulturnega okolja?	samo tajsko	samo tajsko	samo tajsko
Kako pogosto gledate filme, poslušate oddaje ali berete časopise v materinščini?	pogosto: časopis, video, radio	pogosto: časopis, radio; nikoli: knjige, video	pogosto: časopis, video; nikoli: knjige
Kako pogosto se udeležujete prireditvev in srečanj, kjer se uporablja materinščina?	tedensko	mesečno	tedensko
Ali vaši otroci obiskujejo/so obiskovali pouk materinščine?	da	da	ne
Ste že kdaj obiskali domovino?	da	da	da
Otroci			
V katerem jeziku se sporazumevaš s prijatelji, ki so iz istega kulturnega okolja?	samo angleško	samo angleško	(1) samo angleško (2) samo angleško
Kako pogosto gledaš filme, poslušаш oddaje ali bereš časopise v materinščini?	pogosto: video; nikoli: časopis, radio	pogosto: video, pesmi; nikoli: knjige	(1) pogosto: pesmi; nikoli: časopis, knjige (2) pogosto: video, radio; nikoli: časopis
Kako pogosto se udeležuješ prireditvev in srečanj, kjer se uporablja materinščina?	enkrat na dva meseca	enkrat na dva meseca	(1) enkrat na dva meseca (2) se ne udeležujem
Ali si kdaj obiskoval pouk materinščine?	da	da	(1) da (2) ne
Si že kdaj obiskal domovino staršev?	da	da	(1) da (2) da

>>>

Kitajska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
V katerem jeziku se sporazumevate s prijatelji, ki so iz istega kulturnega okolja?	samo kantonsko	samo kantonsko	samo kantonsko
Kako pogosto gledate filme, poslušate oddaje ali berete časopise v materinščini?	pogosto: časopis, video, pesmi; nikoli: radio, knjige	pogosto: video, pesmi; nikoli: časopis, radio	pogosto: pesmi, časopis, video; nikoli: knjige, radio
Kako pogosto se udeležujete prireditvev in srečanj, kjer se uporablja materinščina?	tedensko	enkrat mesečno	dnevno
Ali vaši otroci obiskujejo/so obiskovali pouk materinščine?	da	da	da
Ste že kdaj obiskali domovino?	da	da	da
Otroci			
V katerem jeziku se sporazumevaš s prijatelji, ki so iz istega kulturnega okolja?	predvsem angleško	(1) predvsem kantonsko (2) predvsem angleško	(1) predvsem kantonsko (2) samo angleško
Kako pogosto gledaš filme, poslušаш oddaje ali bereš časopise v materinščini?	pogosto: video, pesmi; nikoli: knjige, radio, časopis	(1) pogosto: video, pesmi; nikoli: knjige, radio, časopis (2) pogosto: video; nikoli: časopis	(1) pogosto: video; nikoli: časopis, knjige (2) pogosto: video, pesmi; nikoli: časopis, radio
Kako pogosto se udeležuješ prireditvev in srečanj, kjer se uporablja materinščina?	tedensko	(1) mesečno (2) mesečno	(1) enkrat na dva meseca (2) enkrat na dva meseca
Ali si kdaj obiskoval pouk materinščine?	da	da	(1) da (2) da
Si že kdaj obiskal domovino staršev?	ne	da	(1) da (2) da

Legenda: (O) = oče, (M) = mati, (1) = prvi otrok, (2) = drugi otrok, (3) = tretji otrok

Za prvo generacijo izseljencev je značilno, da se radi družijo s svojimi rojaki in se med seboj sporazumevajo v maternem jeziku. Podatki za drugo generacijo so bili za Slovence in Tajce podobni, saj s sovrstniki iste narodnosti govorijo samo angleško. Presenetili pa so nas Hongkonžani druge generacije, ki so se na univerzi spoprijatelji s študenti iz Hongkonga in se tako tudi zunaj doma sporazumevajo z vrstniki v kantonščini.

Ko smo starše in otroke povprašali o branju knjig, poslušanju radia in gledanju filmov v maternem jeziku, so bili odgovori manj enotni. Med kitajsko skupnostjo iz Hongkonga je najbolj razširjeno sposojanje najnovjših video filmov in ce-dejev. Radijske postaje s kitajskim programom na radiu SBS in 2EA poslušajo le redki posamezniki prve generacije. Druga generacija radia ne posluša. Pravijo, da je glasba, ki jo predvajajo, zastarela in jezik radijskih voditeljev nenavaden, saj nima značilnosti sodobne hongkonške kitajščine, ki jo slišijo pri gledanju video filmov in v sodobni glasbi.

Časopise, ki izhajajo v Avstraliji in so namenjeni kitajski manjšini, berejo le redki Kitajci prve generacije. Drugi generaciji pa branje predstavlja preveliko težavo zaradi slabega poznavanja pismenk.

Tudi Tajci druge generacije niso sposobni brati v tajščini. Njihov stik s sodobnim jezikom je zamejen na poslušanje sodobne glasbe in gledanje video filmov. Prva generacija Tajcev redno bere tajske časopise, ki izhajajo v Avstraliji. Pravijo, da je jezik nepravilen, a to zanemarijo, saj časopis prinaša aktualne novice. Podobni podatki so bili zbrani tudi o tajski radijski postaji, za katero prva generacija, ki jo redno posluša, meni, da prinaša aktualne novice in sodobno glasbo, očita pa ji, da je jezik napovedovalca preveč pod vplivom angleščine.

V slovenski skupnosti prva generacija redno bere slovenski tisk in posluša slovenske radijske oddaje na postaji SBS, druga pa se za slovenske medije ne zanima. Radijskim oddajam očitajo, da vrtijo zastarelo glasbo in polnijo program s političnimi novicami in pošiljanjem družinskih pozdravov.

Na vprašanje o formalnem učenju maternega jezika so vsi otroci, ki so se udeleževali dopolnilnega pouka, povedali, da jim je bilo učenje muka, da so se pri pouku dolgočasili, ker pouk ni bil prilagojen posamezniku, in da je njihovo znanje jezika šibko. Vendar so omenili, da zdaj velikokrat obžalujejo, da pri učenju niso bili vztrajnejši.

Čeprav so kitajski otroci hodili v zasebne šole, v katerih je bilo treba izobraževanje plačati, tajski v samostane (tudi tu je bilo treba pouk plačati), slovenski pa v sobotne ali nedeljske šole, ki so bile zastoj, so vsi menili, da je njihovo znanje jezika nezadostno. Kitajski in tajski otroci so ocenili, da je njihovo razumevanje in govorjenje maternega jezika zadovoljivo, vendar v njem niso sposobni brati ali pisati. Pri slovenskih otrocih meja med govorjenjem in pisanjem ni bila tako ostra. Slovenskim otrokom se je zdelo, da je kljub opravljeni maturi iz slovenskega jezika njihovo znanje pisne in govorne slovenščine pomanjkljivo.

Za vse tri skupine izseljencev je značilno, da so obiski domovine dokaj pogosti in vsi najprej obišejo sorodnike. Medtem ko Kitajci obisk domovine radi izkoristijo za nakupovanje in ogled krajev, ki so jim ostali v spominu iz video filmov, pa si Slovenci ogledajo naravne znamenitosti Slovenije. Starši vseh treh narodnosti

so omenili, da so bili ob obisku domovine ponosni na znanje angleščine svojih otrok in ne preveč zaskrbljeni zaradi neznanja materinščine. Mnogi otroci pa se obiska spominjajo tudi po tem, da so bili v zadregi zaradi preslabega znanja jezika svojih staršev, kar jim je onemogočalo, da bi se s sorodniki pogovarjali tako sproščeno, kot so si želeli.

Sklop vprašanj o rabi materinščine zunaj družine in prikaz dejavnikov, ki pripomorejo k razvijanju jezikovnih in kulturnih vezi med manjšinami v Avstraliji, je pokazal, da šola ni dovolj privlačna, da bi otroke in mladostnike spodbujala k učenju maternega jezika, če ne obstajajo za to še drugi, dodatni dejavniki. Obiski domovine so le kratkotrajni spodbujevalci in samo dejavnosti, ki so prilagojene zanimanjem in okusu otrok in mladostnikov, lahko pripomorejo, da se mladi med seboj družijo in uporabljajo materni jezik.

3.3 Odnos staršev in otrok do dvojezičnosti in jezikovne politike v Avstraliji

V tretjem sklopu bomo najprej obravnavali odnos do ohranjanja maternega jezika in dvojezičnosti (preglednica 3), nato pa odnos govorcev do jezikovne politike v avstralski družbi (preglednica 4).

Preglednica 3: Odnos do ohranjanja maternega jezika in dvojezičnosti

Slovenska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
Ali mislite, da naj bi ljudje, ki živijo v Avstraliji in njihov materni jezik ni angleščina, ta jezik ohranili? Razlogi?	da, ohranjanje kulture	da, povezuje družino	(O) da, učvrsti družino (M) da, ohranja kulturo
Ali se vam zdi jezik eden od najpomembnejših vidikov vašega načina življenja, ki naj bi ga ohranili v Avstraliji?	ne	ne	(O) ne (M) da
Ali verjamete, da ohranjanje maternega jezika lahko ovira vaš uspeh v avstralski družbi?	ne	ne	ne
Kakšen nasvet bi dali novim priseljencem v Avstraliji glede dvojezične vzgoje otrok?	najprej angleščina, nato slovenščina	slovenščina doma, angleščine se bo naučil v šoli	(O) dvojezično (M) najprej slovenščina, angleščine se bo naučil v šoli
Ali ste imeli kakšen načrt glede jezikovnega razvoja vašega otroka?	ne	ne	(O) da, dvojezično (M) ne

>>>

Otroci			
Ali misliš, da naj bi ljudje, ki živijo v Avstraliji in njihov materni jezik ni angleščina, ta jezik ohranili? Razlogi?	da, osebna identiteta	(1) da, osebna identiteta (2) da, človeška pravica (3) da, osebna identiteta	(1) (2) (3) da, osebna identiteta, povezuje družino, ohranja kulturo, človeška pravica
Ali se ti zdi jezik eden od najpomembnejših vidikov tvojega načina življenja, ki naj bi ga ohranil v Avstraliji?	da	(1) ne (2) ne (3) ne	(1) da (2) da (3) da
Ali verjameš, da ohranjanje maternega jezika lahko ovira vaš uspeh v avstralski družbi?	ne	(1) ne (2) ne (3) ne	(1) ne (2) ne (3) ne
Če bi imel otroke, ali bi se odločil, da jih vzgajaš dvojezično?	da, če bi se poročil s Slovencom/Slovenko	(1) da, če bi se poročil s Slovenko/Slovencom (2) da, ampak najprej se moram sam naučiti (3) da, če se poročim s Slovencom/Slovenko	(1) da, če bi se poročil s Slovenko/Slovencom (2) da, ampak najprej se moram sam naučiti (3) da, ampak ne na silo
Ali daješ prednost poroki s partnerjem/partnerico iste narodnosti?	da, vendar rojen v Sloveniji	(1) to ni pomembno (2) ne (3) ne	(1) ne (2) to ni pomembno (3) to ni pomembno
Tajska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
Ali mislite, da naj bi ljudje, ki živijo v Avstraliji in njihov materni jezik ni angleščina, ta jezik ohranili? Razlogi?	da, ohranjanje kulture	da, ohranjanje kulture, povezanost družine	da, ohranjanje kulture
Ali se vam zdi jezik eden od najpomembnejših vidikov vašega načina življenja, ki naj bi ga ohranili v Avstraliji?	da	ne	ne
Ali verjamete, da ohranjanje maternega jezika lahko ovira vaš uspeh v avstralski družbi?	ne	ne	ne
Kakšen nasvet bi dali novim priseljencem v Avstraliji glede dvojezične vzgoje otrok?	tajščina doma, angleščina v šoli	tajščina doma, angleščina v šoli	tajščina doma, angleščina v šoli
Ali ste imeli kakšen načrt glede jezikovnega razvoja vašega otroka?	ne	ne	da

>>>

Otroci			
Ali misliš, da naj bi ljudje, ki živijo v Avstraliji in njihov materni jezik ni angleščina, ta jezik ohranili? Razlogi?	da, ohranjanje kulture	da, ohranjanje kulture	(1) da, ohranjanje kulture (2) da, ohranjanje kulture
Ali se ti zdi jezik eden od najpomembnejših vidikov tvojega načina življenja, ki naj bi ga ohranil v Avstraliji?	da	da	(1) da (2) da
Ali verjameš, da ohranjanje maternega jezika lahko ovira vaš uspeh v avstralski družbi?	ne	ne	(1) ne (2) ne
Če bi imel otroke, ali bi se odločil, da jih vzgajaš dvojezično?	da, drugi jezik bi bil japonščina	da	(1) da (2) da, ampak drugi jezik bi bil japonščina
Ali daješ prednost poroki s parterjem/partnerico iste narodnosti?	ne vem	ne vem	(1) ne vem (2) ne vem
Kitajska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
Ali mislite, da naj bi ljudje, ki živijo v Avstraliji in njihov materni jezik ni angleščina, ta jezik ohranili? Razlogi?	da, povezanost družine	da, ohranjanje kulture	da, ohranjanje kulture
Ali se vam zdi jezik eden od najpomembnejših vidikov vašega načina življenja, ki naj bi ga ohranili v Avstraliji?	da	da	da
Ali verjamete, da ohranjanje maternega jezika lahko ovira vaš uspeh v avstralski družbi?	ne	ne	ne
Kakšen nasvet bi dali novim priseljencem v Avstraliji glede dvojezične vzgoje otrok?	kantonščina doma, angleščina v šoli	dvojezična vzgoja, vendar je angleščina pomembnejša	dvojezična vzgoja
Ali ste imeli kakšen načrt glede jezikovnega razvoja vašega otroka?	ne	ne	ne

>>>

Otroci			
Ali misliš, da naj bi ljudje, ki živijo v Avstraliji in njihov materni jezik ni angleščina, ta jezik ohranili? Razlogi?	da, povezanost družine	(1) da, povezanost družine (2) da, povezanost družine	(1) da, povezanost družine (2) da, povezanost družine
Ali se ti zdi jezik eden od najpomembnejših vidikov tvojega načina življenja, ki naj bi ga ohranil v Avstraliji?	da	(1) da (2) da	(1) da (2) da
Ali verjameš, da ohranjanje maternega jezika lahko ovira vaš uspeh v avstralski družbi?	ne	(1) ne (2) ne	(1) ne (2) ne
Če bi imel otroke, ali bi se odločil, da jih vzgajaš dvojezično?	da, angleščina in mandarinščina	(1) da (2) da	(1) da (2) da, ampak najprej se morajo naučiti angleščine
Ali daješ prednost poroki s partnerjem/partnerico iste narodnosti?	da	(1) da (2) da	(1) da (2) da, ampak rojen v Avstraliji

Legenda: (O) = oče, (M) = mati, (1) = prvi otrok, (2) = drugi otrok, (3) = tretji otrok

Na vprašanje, ali je pomembno ohraniti materni jezik, so pozitivno odgovorili starši in otroci vseh treh skupnosti. Starši so kot glavni razlog za ohranjanje jezika navedli ohranitev kulture. Odgovori otrok so bili različni. Kitajski otroci so kot glavni razlog za ohranjanje jezika navedli povezanost družine, tajski ohranitev kulture, slovenski pa so našli osebno identiteto, človekove pravice in individualnost.

Različna pa so bila mnenja treh skupnosti o tem, ali je jezik najpomembnejši vidik pri ohranitvi njihovega načina življenja v Avstraliji. Hongkonška manjšina, tako starši kot otroci, so se strinjali, da je jezik najpomembnejši za ohranitev njihovega načina življenja v Avstraliji. Pri tajski skupnosti so se mnenja staršev in otrok razlikovala. Otroci so prepričani, da je najpomembneje ohraniti jezik, tako pa meni le tri četrtine staršev. Pri slovenskih starših in otrocih prevladuje prepričanje, da jezik ni najpomembnejši vidik ohranjanja slovenskega načina življenja v Avstraliji. Odgovor je verjetno posledica dejstva, da je večina Slovencev prišla v Avstralijo zaradi želje po boljšem življenju, in temu so bila podrejena vsa njihova prizadevanja, kar je tudi slovenski jezik postavilo na stranski tir.

Na vprašanje, ali ohranjanje maternega jezika zaviralno vpliva na učenje prevladujočega jezika, so v hongkonški in tajski skupnosti odgovorili nikalno, v slovenski pa je bila približno polovica pritrdilnih odgovorov. Večino pritrdilnih odgovorov smo dobili v družinah, v katerih je imel prvorojenec ob vstopu v šolo težave z angleščino, zato sklepamo, da so odgovori deloma odsev splošnega razpoloženja v avstralski družbi, ki v tistem času ni bila naklonjena dvojezičnosti. Pogosto so učitelji otrokom v šoli posredovali stališče, da dvojezičnost zaviralno vpliva na usvajanje jezika. Vse tri skupnosti pa so bile enotne, da uspeh v avstralski družbi ni povezan z ohranjanjem maternega jezika.

Pogledi staršev na dvojezično vzgojo so bili zelo različni. Tajski starši so zagovarjali strogo dvojezično vzgojo: tajščino naj govorijo otroci doma, angleščine pa se tako in tako naučijo v šoli. Starši iz Hongkonga so naklonjeni dvojezičnosti – kantonščina doma, angleščina v šoli –, vendar ne za vsako ceno. Pri dvojezični vzgoji ne bi vztrajali, če bi se pojavile kakršne koli težave. Slovenski starši so bili pri tem vprašanju zelo neenotni: nekateri so na prvo mesto postavili angleščino, drugi slovenščino, tretji so predlagali, da se otrok uči oba jezika hkrati. Da naj bo vzgoja dvojezična, pa so se strinjali otroci vseh treh skupnosti. Kaj si posamezniki predstavljajo pod dvojezičnostjo, smo razbrali iz vprašanja, kako si zamišljajo vzgojo svojih otrok.

Za hongkonške izseljence druge generacije je značilno, da želijo, da bi bili njihovi otroci večjezični, materni jezik pa so postavili na prvo, drugo ali tretje mesto. Nekateri tajski otroci so povedali, da si želijo, da bi bili njihovi otroci dvojezični, vendar so omenili znanje japonščine in ne tajščine. Slovenski otroci so dvojezičnost vedno pogojevali s partnerjevim poreklom: če bo partner/partnerica slovenskega rodu, bodo svoje otroke gotovo učili slovenščine kot drugega jezika. Vendar jih je polovica na vprašanje o partnerju odgovorila, da noče partnerja/partnerice slovenskega rodu, drugi polovici pa se je zdelo to vprašanje nepomembno. Vse to kaže, da se bo njihov pogoj, da bi otroke učili slovensko ob slovenskem partnerju, težko uresničil, saj se otroci ne družijo s slovenskimi vrstniki.

Tajski in hongkonški otroci so bili mnogo bolj naklonjeni ideji, da bi se poročili s partnerjem/partnerico iste narodnosti. To, da se druga generacija poroči s partnerjem/partnerico istega rodu, pa je želja staršev vseh treh skupnosti.

Čeprav so starši in otroci vseh treh izseljenskih skupnosti v Avstraliji pokazali pozitiven odnos do ohranjanja jezika, pa njihov pogled na dvojezičnost in pomen, ki ga pripisujejo materinščini v avstralski družbi, kažeta, da ohranjanje jezika verjetno ne bo tako zagnano, kot bi lahko pričakovali. Na slovensko neodločnost pri ohranjanju maternega jezika sta verjetno pomembno vplivala neuradna politika in odnos do drugih jezikov v avstralski družbi v preteklosti, ki ju drugi dve skupini zaradi poznejše migracije nista izkusili.

V preglednico 4 smo uvrstili vprašanja, ki obravnavajo odnos govorcev do jezikovne politike v avstralski družbi.

Preglednica 4: Odnos govorcev do jezikovne politike v avstralski družbi

Slovenska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
Kdo je odgovoren za ohranjanje maternega jezika?	družina	družina	družina
Ali naj bi avstralska šola poskrbela tudi za učenje manjšinskih jezikov?	da	morda	da
Ali naj država namenja denar tudi za manjšinske jezike?	da	da	da
Ali mislite, da je avstralska družba naklonjena sporazumevanju v drugih jezikih?	da	da	da
Ali mislite, da je v Avstraliji prednost, če znaš poleg angleščine še kak drug jezik?	da	da	da
Otroci			
Kdo je odgovoren za ohranjanje maternega jezika?	družina	(1) družina/skupnost (2) družina/skupnost (3) vsak sam	(1) družina/vlada (2) skupnost (3) družina
Ali naj bi avstralska šola poskrbela tudi za učenje manjšinskih jezikov?	morda	(1) ne (2) morda (3) ne	(1) da (2) da (3) da
Ali naj država namenja denar tudi za manjšinske jezike?	da	(1) da (2) da (3) ne	(1) da (2) da (3) bi bilo lepo
Ali misliš, da je v Avstraliji prednost, če znaš poleg angleščine še kak drug jezik?	da, vendar ne znanje slovenščine	(1) da, služba, potovanja (2) da, skriven jezik (3) da, kot pomoč tistim, ki ne govorijo angleško	(1) da, za večinske jezike (2) da, za službo (3) da, vendar ne znanje slovenščine

>>>

Tajska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
Kdo je odgovoren za ohranjanje maternega jezika?	družina	družina	(O) družina (M) družina in sredstva javnega obveščanja
Ali naj bi avstralska šola poskrbela tudi za učenje manjšinskih jezikov?	da	da	(O) morda (M) da
Ali naj država namenja denar tudi za manjšinske jezike?	da	da	ne
Ali mislite, da je avstralska družba naklonjena sporazumevanju v drugih jezikih?	ne	ne	ne
Ali mislite, da je v Avstraliji prednost, če znaš poleg angleščine še kak drug jezik?	da	da	da
Otroci			
Kdo je odgovoren za ohranjanje maternega jezika?	družina	družina	(1) družina (2) skupnost
Ali naj bi avstralska šola poskrbela tudi za učenje manjšinskih jezikov?	morda	da	(1) morda (2) da
Ali naj država namenja denar tudi za manjšinske jezike?	da, če je veliko število študentov	da	(1) morda (2) da, če je finančno mogoče
Ali misliš, da je v Avstraliji prednost, če znaš poleg angleščine še kak drug jezik?	da, lahko dobiš boljše zaposlitev	da	(1) da (2) da, večje zaposlitvene možnosti

>>>

Kitajska skupnost	1. družina	2. družina	3. družina
Starši			
Kdo je odgovoren za ohranjanje maternega jezika?	družina	družina	družina
Ali naj bi avstralska šola poskrbela tudi za učenje manjšinskih jezikov?	da	da	(O) da (M) ne
Ali naj država namenja denar tudi za manjšinske jezike?	ne	da	(O) da (M) ni pomembno
Ali mislite, da je avstralska družba naklonjena sporazumevanju v drugih jezikih?	da	da	da
Ali mislite, da je v Avstraliji prednost, če znaš poleg angleščine še kak drug jezik?	da	da	da
Otroci			
Kdo je odgovoren za ohranjanje maternega jezika?	družina	(1) družina (2) družina	(1) družina (2) družina
Ali naj bi avstralska šola poskrbela tudi za učenje manjšinskih jezikov?	da	(1) da (2) da	(1) da (2) morda
Ali naj država namenja denar tudi za manjšinske jezike?	da	(1) da, vendar samo za večje skupnosti (2) da	(1) da (2) da, vendar samo za nove priseljence
Ali misliš, da je v Avstraliji prednost, če znaš poleg angleščine še kak drug jezik?	da, ker je Avstralija večkulturna država	(1) da (2) da, veliko novih priseljencev	(1) da (2) da, za sporazumevanje s starši

Legenda: (O) = oče, (M) = mati, (1) = prvi otrok, (2) = drugi otrok, (3) = tretji otrok

Med starši je prevladalo mnenje, da je za ohranjanje maternega jezika odgovorna družina. Tudi otroci so na prvo mesto postavili družino, slovenski pa so dodali še skupnost, vlado in lastno odgovornost. Da naj bi avstralska šola poskrbela za učenje manjšinskih jezikov, so bili prepričani starši vseh treh skupnosti. Z njimi so se strinjali otroci iz Hongkonga, medtem ko so tajski in slovenski otroci omahovali in kot razlog dvoma navajali dejstvo, da je glede na majhnost skupnosti nemogoče pričakovati, da bi bili kantonščina ali slovenščina del šolskega učnega programa.

Na vprašanje, ali je treba finančno podpreti manjšinske jezike, so starši in otroci odgovorili pozitivno. Odgovori na vprašanje, kdo je odgovoren za finančno podporo, pa se precej razlikujejo. Hongkonška skupnost meni, da je vlada storila že dovolj in da je to zdaj dolžnost skupnosti. Tajski informatorji so prepričani, da je dolžnost tajske vlade, da poskrbi za ohranitev tajskega jezika v Avstraliji. Edino v slovenski skupnosti prevladuje prepričanje, da mora za učenje slovenskega jezika poskrbeti država. Pri starših je tako razmišljanje mogoče povezano z občutkom, da sami niso dovolj poskrbeli za ohranitev jezika v družini, pri otrocih pa z upanjem, da bi slovenščina kot šolski predmet pripomogla k višjemu statusu slovenščine na splošno.

O tem, ali je avstralska družba naklonjena sporazumevanju v drugih jezikih, so bila mnenja manjšin različna. Hongkonška skupnost je prepričana, da je avstralska družba naklonjena drugim jezikom, a so večkrat omenili sovražne odzive v preteklosti. Tajska skupnost je odgovorila negativno in navedla številne razloge za tak odgovor. Moti jih, da njihove radijske oddaje niso na sporedu dovolj pogosto, da primanjkuje prevajalskih agencij za tajski jezik in da vozniškega izpita in drugih uradnih stvari ne morejo opravljati v tajskem jeziku. Slovenska skupnost je odgovorila pozitivno, vendar se niso mogli izogniti omenjanju težav v preteklosti.

Tudi trditev, da je prednost, da poleg angleščine govoriš še kak drug jezik, se je zdela staršem vseh treh skupnosti resnična. Pri naštevanju prednosti, ki jih prinaša dvojezičnost, so hongkonški starši na prvem mestu omenili ekonomske razloge (tu so navajali znanje japonščine kot pomembno v poslovnem svetu) in možnost sporazumevanja in prijateljevanja s tistimi, ki govorijo kantonščino. Tajski starši so odgovorili, da je prednost, da govoriš še kak drug jezik, ker si s tem povečaš zaposlitvene možnosti in si lahko boljši človek, ker si strpnejši in lažje razumeš drugače misleče. Prepričani pa so, da znanje maternega jezika ne vpliva na šolski uspeh ali odnos drugih ljudi. Slovenski starši so kot prednost našteali večje zaposlitvene možnosti, čeprav niso vedeli, katere natančno bi to bile.

Otroci vseh treh skupnosti so pritrdilno odgovorili, da je prednost, da poleg angleščine govoriš še kak drug jezik. Hongkonški otroci so omenili kot prednost večje zaposlitvene možnosti, sporazumevanje s starši in navezovanje stikov z drugimi govorniki kantonščine. Vendar so menili, da v šoli znanje kantonščine nima pravega pomena in da v mednarodnem okviru znanje tega jezika ni nikakršna prednost.

Tajskim otrokom se zdi, da imajo z znanjem tajščine več možnosti za zaposlitev v tajskem podjetju, da si lahko razširijo krog tajskih prijateljev in so tako bolje izobraženi. Tudi oni dvomijo, da bi znanje tajščine lahko imelo prednosti v šoli.

Slovenski otroci so med prednostmi našteali potovanje, zaposlitev in pomoč drugim, vendar so mnogi omenili, da slovenščina kot jezik manjšine ni prednost v ekonomskem smislu, da si z njo ne morejo pomagati pri navezovanju prijateljskih stikov ali iskanju zaposlitve. Zdelo pa se jim je, da so se prednosti učenja slovenščine pokazale v času šolanja, saj so dobili predstavo o jezikovni strukturi, pripomoglo je k pozitivnejši zavesti o drugih kulturah in razširilo njihovo obzorje.

Iz odgovorov na tretji sklop vprašanj, ki začitujejo odnos prve in druge generacije hongkonških, tajskih in slovenskih izseljencev do dvojezičnosti in jezikovne politike v Avstraliji, razberemo, da se jim zdi skrb za ohranjanje jezika na prvem

mestu odgovornost posameznika. V skladu s tem je tudi njihov pogled na vladna prizadevanja za ohranjanje jezika, saj so večinoma zadovoljni z Belo knjigo o jezikovni politiki v Avstraliji iz leta 1991, ki bolj podpira politiko jezikovne tolerantnosti kot jezikovne raznovrstnosti.

4 Sklepne ugotovitve

V raziskavi o ohranjanju jezika, ki je zajela šestdeset družin iz treh manjših skupnosti v Avstraliji, smo ugotovili, da med slovensko, tajsko in hongkonško manjšino zavedanje, da je treba ohraniti materni jezik, raste skladno z zavedanjem, da postaja materni jezik za otroke tuji jezik. Zato se starši trudijo, da bi se njihovi otroci naučili materinščine. Vendar se otroci jezika staršev učijo predvsem takrat, kadar jim pri naša določene koristi. V raziskavi so bili najpogosteje naštetih razlogi za ohranjanje jezika: sporazumevanje s starši, vzpostavljanje novih prijateljstev z vrstniki, obiski domovine staršev in sorodnikov, udeležba na družabnih prireditvah, možnost vrnitve v domovino staršev, dviganje samozavesti zaradi znanja jezika, pomembnost jezika v družbi in zaposlitvene možnosti.

Primerjava treh različnih skupin izseljencev nazorno kaže, da ima večja skupnost (v naši raziskavi je to kitajska manjšina iz Hongkonga) več možnosti za vzpostavitev komunikacijskih mrež v maternem jeziku. Ohranjanje jezika je torej najprej odločitev posameznika, a se lažje uresniči, če ima družbeno podporo. V manjših skupnostih, kot sta slovenska in tajska, so možnosti rabe maternega jezika zunaj družine zelo omejene. Pri tajski skupnosti je najmočnejši dejavnik za ohranjanje tajščine navezanost na tajsko kulturo in jezik, ki jo starši vcepljajo otrokom od rojstva. Toda posameznikove odločitve so vedno vpete v družbeni in ekonomski kontekst, ki ima velik vpliv na poglede in stališča o vlogi maternega jezika v tujem okolju. Nazoren primer je slovenska manjšina, ki se je v Avstralijo izseljevala predvsem iz ekonomskih razlogov in je izkusila avstralsko asimilacijsko politiko.

Splošna ugotovitev raziskave je, da je odločitev staršev, koliko si bodo prizadevali za ohranjanje jezika, v veliki meri odvisna od kulturnega ponosa in od tega, kaj se jim zdi za njihove otroke koristno. In čeprav so starši vseh skupnosti navedli jezik kot bistveno kulturno vrednoto, je tajska skupnost edina, v kateri je ta izbira prednostna za starše in otroke. Jezik kot kulturna vrednota, ki se prenaša iz generacije v generacijo, je torej pomemben dejavnik, ki v povezavi z drugimi vpliva na bolj ali manj intenzivno ohranjanje maternega jezika.

Ker je raziskava zajela le majhen vzorec, ki ni bil uravnotežen glede na starost in izobrazbeno strukturo, rezultati o odnosu jezika v dveh generacijah treh manjših skupnosti v Avstraliji ne dopuščajo širše posplošitve. Šele raziskave tretje generacije slovenskih, tajskih in kitajskih izseljencev v Avstraliji bodo osvetlile, kateri skupki dejavnikov deluje spodbujevalno na ohranjanje maternega jezika manjšinskih skupnosti.

Literatura

- Bizjak Končar 2008 = Aleksandra Bizjak Končar, Ohranjanje jezika in jezikovna politika: primer slovenske jezikovne manjšine v Avstraliji, v: *Slovenščina med kulturami*, ur. Miran Košuta, Celovec: Slavistično društvo Slovenije, 2008 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 19), 177–189.
- Hornberger 1988 = Nancy H. Hornberger, *Bilingual Education and Language Maintenance*, Dordrecht: Foris Publications, 1988.
- Kloss 1966 = Heinz Kloss, German-American Language Maintenance Efforts, v: *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*, ur. Joshua A. Fishman, The Hague: Mouton, 1966, 215–223.
- Lo Bianco 1988 = Joseph Lo Bianco, National Policy on Languages, *Journal of Intercultural Studies* 9 (1988), št. 1, 25–38.
- Noro 1990 = Hiroko Noro, Family and Language Maintenance: an Exploratory Study of Japanese Language Among Children of Postwar Japanese Immigrants in Toronto, *International Journal of the Sociology of Language* 86 (1990), št. 6, 57–68.
- Smolicz 1984 = Jerzy J. Smolicz, Minority Languages and the Core Values of Culture: Changing Policies and Ethnic Response in Australia, *Multilingual and Multicultural Development* 5 (1984), št. 1, 23–41.

**A Comparative Analysis of Language Maintenance
among the Chinese, Slovenian, and Thai Linguistic Minorities in Australia**

Summary

This study on language maintenance among the Slovenian, Thai, and (Hong Kong) Chinese minorities in Australia addressed three areas: 1) language use in the family, 2) language use outside the family, and 3) parents' and children's relationship to bilingualism and language policies in Australia. It was determined that parents primarily speak their native language. Children speak only English among themselves. Thai children in particular try to speak Thai with their parents, whereas among Slovenians only some eldest children speak Slovenian with their parents. This comparison of three different minority groups clearly shows that opportunities to use the parents' native language outside the family is very limited in minority groups, and that large groups (i.e., the Hong Kong Chinese minority) have more opportunities to establish communication networks outside the family environment. It is interesting that for all three minority groups language maintenance primarily seems to be an individual task, and that parents' decision on how much effort to invest in language maintenance is largely dependent on cultural pride and whether this seems useful for their children. Although all of the groups stated that language was a fundamental cultural value, the Thai group was the only one in which parents and children gave it priority. A future study of the third generation of the Slovenian, Thai, and Chinese minorities in Australia will be needed to give a clearer picture of which factors provide the strongest support for language maintenance.

GRADIVO

Frazeologija v prozi Cirila Kosmača

Jurij Rojs

Prispevek, v katerem je frazeologija analizirana po slovničnih kategorijah, zajema vsa Kosmačeva prozna dela, nastala v skoraj pol stoletja. Besedne zveze so avtentične glede na opisovani čas in okolje ter glede na okoliščine. Kosmač piše v visokem slogu. Predvsem so lepe slike slovenske pokrajine: v pisanih barvah so naslikane rože in bilke, ob katerih diha slovensko narodno zaveden človek.

Phraseology in the Prose of Ciril Kosmač

This article analyzes phraseology by grammatical category and encompasses all of Ciril Kosmač's prose work, created in the course of nearly half a century. The phrases are authentic with regard to the time and environment described, as well as the circumstances. Kosmač writes in an elevated style. His portrayals of the Slovenian countryside are especially beautiful: his colorful writing depicts the flowers and blades of grass that typify the environment of people aware of their Slovenian heritage.

1 Ciril Kosmač spada med že dolgo uveljavljene in plodovite slovenske pisatelje, čigar novele, romani in pravljice so me vedno znova pritegovali. Pri tem me ni zanimalo samo sporočilo teh del, temveč prav tako način, kako je sporočilo jezikovno oblikovano. Ker se sam ukvarjam predvsem s frazeologijo, sem se odločil, da skušam dognati, katere so najpogostejše frazeološke značilnosti v Kosmačevem pisateljskem opusu. Analiziral sem objavljena prozna dela od leta 1946 do 1988. Pred sabo imam dvajset različnih proznih del iz skoraj polstoletnega ustvarjalnega dela Cirila Kosmača. – O njegovem proznem delu so sicer največ pisali Helga Glušič, Marko Kravos, Ivanka Hergold, Ivan Bizjak, Aleksander Zorn, Bojan Štih in Anton Ocvirk.

2 Slovensko frazeologijo je težavno obravnavati, ker Slovenci nimamo frazeološkega slovarja; s slovensko frazeologijo pa se ukvarja le nekaj raziskovalcev (Erika Kržišnik, Jože Toporišič, Janez Keber, Jurij Rojs ...). Pri svojem delu sem večkrat pogledal v *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešića (1982). Uporabljal sem tudi *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, ki ga je uredila Antica Menac (Korač idr. 1979–1980). Nekaj pojmov iz frazeologije daje v *Slovenski slovnici* Jože Toporišič (2000).

Ob frazeološki obravnavi se je treba vprašati, kaj je *frazem* oziroma *stalna besedna zveza* (SBZ) ali *trdna besedna zveza* (rus. *устойчивый словесный комплекс*, УСК, nem. *die feste Wortverbindung*); vzporedno s tem imamo še izraz *frazeološka enota* (FE). Nekateri frazeologi uporabljajo izraz *ustaljena besedna zveza*. Vsak frazem ima jedrno besedo, tj. podstavo, in eno ali več komponent. Hrvaški jezikoslovec Rikard Simeon pravi, da je frazeologija »nauka o osobitim uzrečicama nekog jezika – skup ili upotrebljavanje osobitih izraza« (1969: 374).

Jože Toporišič poimenuje posamezne FE zraslek, sklop, skup in sestava (1973/74: 275–276). Zagrebški frazeolog Milenko Popović navaja: »Frazem je zadani skup od najmanje dviju riječi, u kojem je najmanje jedan član izmijenio svoje obično značenje, a koji se može uklopiti u kontekst poput svakog običnog leksema« (1980: 48). Akademikinja Antica Menac trdi, da je minimalna FE fonetična beseda »samostalna riječ na koju se oslanjaju proklitike i enklitike: *za dlaku, milo mi je, od davnine ...*« (1978: 221).

Na frazeologijo gledam širše; sem prištevam tudi krilatice, pregovore, reke, kletvice in tudi SBZ iz ljudskih in ponarodelih pesmi. Frazeologijo obravnavam predvsem glede na slovnične kategorije.

Če pogledamo frazeologijo Cirila Kosmača v celoti, takoj spoznamo, da glede na slovnične kategorije prevladujejo glagolski, pridevniški, zaimenski in prislovni frazemi, glede na pomenski izvor oziroma oblikovanost pa so frazemi raznovrstni, tako religiozni, primerjalni, tavitološki in drugi. Pri analizi jedrno besedo (podstavo, rus. *опорное слово*) pišem krepko, komponente pa ležeče.

3 Glagolski frazemi

Najprej navajam nekaj splošnih glagolskih frazemov, nato pa jih razvrščam glede na strukturo. Glede na strukturo so lahko glagolski frazemi večbesedni ali pa sestavljeni iz dveh enot, npr.: »**Prišel je** na beraško palico« (PP, 58); »In kdor se je spustil v tako tvegano borbo, se je večkrat **spustil na lastno pest**« (OO, 116); »Domovina se je zdaj takorekoč **požvižgala na ljudska srca ...**« (PP, 61); »... **imam** že svojih stvari **čez glavo**« (BOTIO, 181); »Svojega pogleda se ni zavedal; to mu **je bilo v krvi**« (BOTIO, 7); »Vso vas **je imela v mezincu**« (PD, 50). »**Bodi** lepo *pri miru* in poslušaj« (KIN, 17 – to FE z jedrno besedo **pusti** srečamo še na str. 22, 23 in 34); »Ali *ste ob pamet?*« (BOTIO, 91); »Tako, zdaj **bo** pa vse v redu« (BOTIO, 21); »Pa vam **gre** hitro *izpod rok?*« (BOTIO, 15); »Naposled **je le prišla** do *sape* in besede« (M, 8); »Tako pa **greva** še malo *v svet*« (KIN, 36); »... in sklenil, da ne **bo vlekel na ušesa**, čeprav je dobro vedel, da **bo vlekel**« (KIN, 14); »Bilo mu je res hudo, posebno, ker je macesen rekel, da ga je **zadel v živo**« (KIN, 32).

Glagol + predlog + pridevnik + samostalni

»Toda Martin Jakončič **se je rodil pod srečno zvezdo ...**« (PP, 41); »Sam bog ve, *pod katero nesrečno zvezdo si se rodil*« (ŽIDVP, 132).

Glagol + predlog + pridevnik

»... temu človeku ne prideš in ne **prideš do živega**« (PD, 36); »*Najrajši bi se pogreznil v zemljo*« (TN, 57, 72).

Glagol + samostalnik

»Sta razdelila karte in **vrezala ,briškolo‘ ...**« (ŽIDVP, 91); »Namrščili smo čela ...« (M, 11); »Motovili so se po dvorišču in **pasli dolgčas!**« (POM, 45); »Svoji jezi pa **je dal duška** s tem ...« (ŽIDVP, 108). Nanca pa si z vsem tem res ni **belila glave ...**« (ČNZ, 203); »... in smo v tem vrtincu **izgubili glavo ...**« (BOTIO, 41); »Božena je počasi **povesila glavo ...**« (PD, 153); »Peter Majcen ni takoj **vzdignil pogleda**. Prebral je še enkrat in še enkrat, šele nato je počasi **vzdignil glavo**« (BOTIO, 178); »Toda orožniki so mu rekli, naj **drži gobec ...**« (ŽIDVP, 147 – vulg.); »Saj ne **gori voda,**« sem jo podprl« (PD, 162); »Generali, ki niso nikdar **trgali hlač** po vojaških akademijah« (PD, 16–17); »Mene pa je vselej **kuhala jeza**« (PD, 94 – ekspr.); »In da mi boš **držal jezik!**« (OO, 107); »... da sem komaj **zadržal jezik ...**« (OO, 95); »... če bi Štefuc tako rad ne **gledal v kozarec ...**« (TLD, 44); »... njihova sirena [je] tako grozovito tulila, da mi je **ledenela kri**« (M, 3); »Čuti, da mu **vre kri ...**« (TN, 72) – začetno dovršno dejanje izraža podstava: »Hotejcu [je] **zavrela kri**« (SNV, 124; PVT, 23); »Graščaki so delili pravico in **rezali kruh**« (POM, 51); »... in si **skočiti v lase**« (TLD, 36); »Toda čeprav ni nikomur **skrivil lasu**, so se ga vsi bali« (T, 68; OO, 100); »... mu [je] začela **brati levite**« (ŽIDVP, 85 – šalj.); »Kadar je bil Izidor pri Petru, so sedli h kartam in **metali ,marjaš‘** skoraj do dne« (ŽIDVP, 145); »... hudobija mu ni **dala miru**« (POM, 57); »Temnikar je **misлил** svoje *misli in gledal mimo*« (V gaju, 10 – notranja frazeologizacija; KIN, 40); »... je stal v trgovini zidar Štefuc, tiščal v roki frakelj in **pasel mulo**« (TLD, 43); »... z božjim darom ne **brijem norceve**« (TN, 73). »Senik podereš!?« je Matic **izbuljil oči ...**« (SNV, 120). V naslednjem citatu je podstava samostalnik, ki pa označuje glagolsko dejanje: »... (potovka je) **izbuljila** svoje debele, solzave **oči**« (SNV, 133); »Katra [je] užaljeno **izbuljila** svoje debele, solzave **oči**« (SNV, 135); »In zato se je treba boriti, **odpirati** ljudem **oči ...**« (PP, 17, 126; M, 11; PP, 21, 35, 65); »**Pomel si je oči** in spet pogledal« (BOTIO, 177); »Marsikdo (je) **vrigel oči** za njo ...« (PVT, 23); »Dedci so **zavili oči** proti stropu ...« (PVT, 30); »Matic je bežal, kolikor so ga **nesle pete**« (SNV, 127); »... pa je krota prej **odnesla pete**« (PP, 114); »... a vendar se ne more premagati, da ne bi od strani **vrigel pogleda** vanj« (PD, 27); »Deset let si **bom lizal rano**, preden se mi zarase« (KIN, 32); »... potem [je] vstal, šel po sobi in **si mel roke ...**« (ŽIDVP, 122); »Ravničarica ga sploh ni izpustila izpred oči, ker se je bala, da bi **položil roko nase**« (PVT, 24); »In stric ga je **vzel v roke**« (OO, 105); »Na dan poroke je **sijalo jasno sonce**« (ČNZ, 156); »Fratniku bi se bilo ob tem dotiku skoraj **odklenilo srce ...**« (ŽIDVP, 94); »Zato je **zaklenil** svoje *srce*« (ŽIDVP, 93); »Počakaj, da **odbije** tvoja *ura*« (T, 70); »Če se kdaj spozabijo in odpro svoj kljun, jim starši takoj **pokažejo vrata**« (ŽIDVP, 100).

Glagol + samostalnik + samostalnik

»Nanca pa naj kar **pobere šila in kopita**« (ČNZ, 182). Notranja frazeologizacija je v primeru: »... toda njegova pamet **je spala spanje pravičnega** ...« (ŽIDVP, 107); »**Zvrnil sem** še *kozarec vina* ...« (SNV, 110).

Glagol + predlog + samostalnik

»A ker **je prišlo do besede**, vam lahko povem ...« (BOTIO, 33–34); »... **bodo skakali v besedo** ...« (TLD, 34 – enak FE navaja SSKJ); »Morda je spoznal, da so tu vsi dokazi **bob ob steno** ...« (ŽIDVP, 90); »[Vojnačko] so v treh letih **pognali na boben**« (PD, 147 – ekspr.); »Vedela sem, da *ima še nekaj za bregom* ...« (OO, 106); »... [življenje] ... je **poznal do dna**« (S, 13); »... to ga **je skelelo do dna srca**« (PP, 11); »Ta dva **imata nekaj na duši**« (BOTIO, 174); »... ni lahko dotikati se stvari, ki **leži obema na duši**« (OO, 93); »**Zazeblo** me je *pri duši*« (PD, 121); »Ti jo bom že **izbila iz glave!**« (PVT, 23); »Kaj takega ni še nobenemu **padlo v glavo**« (ČNZ, 198); »... se mu je **razlezel čez lice smeh**« (ČNZ, 161); »Slišal sem, slišal, da te **vzel na piko**« (SNV, 133); »... ti so **prišli po kostanj v ogenj**« (TLD, 371); »... Prelogar ... te **sprejme pod svojo streho**« (PP, 52); »To pismo **je spravilo** Martina *iz tira*« (PP, 126); »Delo je **raslo čez glavo** ...« (ŽIDVP, 145); »... če bi kakemu literarnokritičnemu miličniku **treščilo v glavo**« (BOTIO, 17); »Nato je **zmajal z glavo** ...« (BOTIO, 55); »... me je ta misel z novo močjo **stisnila za grlo**« (PD, 10); »... tista **nerazumljiva sila** jo je **tiščala za grlo** ...« (BOTIO, 89); »... jo je moral celo župnik **prijeti za grlo**« (PVT, 25); »Toda ko so mu **stopile na jezik**, so se mu **mah zazdele** neprimerne in celo neumnne« (PP, 117); »... pa se je še o pravem času **ugriznil v jezik** ...« (PVT, 33); »In zdelo se mu je, da ga po krivici **mečejo pod kap**« (ČNZ, 160); »... [veter] **rezal je do kosti**« (T, 85); »Pa so me le **držale v krempljih!**« (PD, 7); »... ji je pobožna teta hotela **skočiti v lase** ...« (ŽIDVP, 125); »... so ga **pustili pri miru** ...« (PVT, 26 in 26); »... bi se rada **postavila na noge** ...« (PD, 147 – pog.); »Za Zoro se kar **pod nosom obriši!**« (TLD, 47; enak frazem je še na str. 42); »No, zdaj se pa kar **obrišiva pod nosom** ...« (ŽIDVP, 88); »Posebno kmečkim dekletom **je to šlo v nos** ...« (PD, 148); »Na vasi so bili trije domačini, ki so se stiskali po hišah in **nosili** miličnikom *na nos* vsako besedo« (PP, 79); »... Zinka ga **vleče za nos** ...« (ŽIDVP, 135); »... **prebode z očmi** vsa dekleta ...« (TN, 101 – ekspr.); »... jo bo **pripeljal pred oltar**« (PVT, 26); »... naj **spravi** nečaka *k pameti*« (ŽIDVP, 135); »... vendar smo zmeraj vedeli, katero dekle *ima* trenutno **na piki** ...« (PVT, 29); »Vprašujoče zagrci prijatelj in me **ošine z** nejevoljnim *pogledom*« (PD, 17); »**Vrgla je pogled** na podobo ...« (OO, 103); »Hotejec ga je odvedel domov ... ter ga šele nato **vzel v precep**« (SNV, 137; PD, 140; OO, 107); »Saj, to jim **je šlo v račun!**« (OO, 112); »Nič! – se je sitno otresel pob in **skomignil z rameni** ...« PD, 37, 38); »**Zmignil je z rameni**, se obrnil v vežo ...« (BOTIO, 171); »Vse jim **je šlo gladko izpod rok** ...« (TLD, 36); »Samo nihče ne sme **držati križem rok**« (PP, 79). »Zdaj živim na drugi strani pa mi je zelo **od rok**« (PD, 155); »... šala ni **šla več od rok**« (PD, 155); »... če bi bili mi tako močni, da bi znali sami sebe tako trdo **prijeti v roke** ...« (PP, 23); »**Zamahnil je z roko**, si prižgal cigareto ...« (BOTIO, 47); »... Je zamrmral in **zamahnil z roko**« (BOTIO, 47; PD, 23); »... [Barbara] je kmalu **šla pod rušo**« (TN, 66); »Zazeblo me je do kosti, toda **prišla sem do sape**« (PD, 6 in 93);

»Jera se je nekaj časa solzila in **si gnala k srcu** ...« (PP, 81); »Potrpi in nikar **si** tako ne **ženi k srcu!**« (S, 6); »Pob je čutil, da očetu še nekaj **leži na srcu** ...« (PVT, 35); »No, Ravničar si tiste pridige ni bil **vzel k srcu**« (PVT, 19); »Tedaj ga je **zazeblo** tudi **pri srcu**« (PVT, 12); »... ji govoril, naj se nikar tako ne **žene k srcu**« (PP, 135; S, 23); »Dekleta so jo najprej **gledale po strani** ...«; »Vtem je Travnikarjev stric, ki **je imel** vse Lahe strahotno **v želodcu** ...« (PD, 151); »... [Lužnico] ... **je imel** že od nekdaj **v želodcu** ...« (SNV, 124).

Glagol + samostalnik + predlog + samostalnik

»... da bi **bilo** vse prigravarjanje **bob ob steno**« (SNV, 143); »Polglasno požvižgavajo predse svojo pesem in **zidajo gradove v oblakih**« (PP, 66). »– in tisti nasmeh mi **je odvalil kamen s srca**« (PD, 159); »Kar jutri bova **vzela pot pod noge** ...« (PD, 40, 42 – poud.); »Kadetka je ... **prekrižala roke na hrbtu** ...« (PD, 43); »Zato so trdile, da bi mu bilo treba **pognati strah v kosti** ...« (SNV, 135–136); »... **prej ali slej** moraš **pogledati življenju v oči**« (PD, 40); »In če kaj bleknem, **je** brž **ogenj v strehi**« (K, 44).

Glagol + pridevnik + pridevnik

»... **je bil** takrat pri Mojem Jezusu **kuhan in pečen**« (ŽIDVP, 123).

Glagol + pridevnik + samostalnik

»Sicer pa **ima** marsikatera družina **svojega črnega kozla**« (PVT, 29); »... ko so njenemu fantu tam **postala tla prevroča**, ...« (PP, 138); »Vstala je s smehom na ustih in **je bila** ves dan kar **židane volje**« (ŽIDVP, 130 – ekspr.); »... s svojimi besedami [je] **zadel** kmeta Črnilogarja naravnost v njegovo živo in večno **žgočo rano** ...« (BOTIO, 39); »... [Štefuc] naj **vzame pamet v roke**« (TLD, 45); »Orlica pa **je bila mehkega srca** ...« (KIN, 23). Le enkrat nahajamo frazem s strukturo glagol + predlog + zaimek: »Marjanca je počasi **prišla k sebi** ...« (ŽIDVP, 111).

Glagol + samostalnik + veznik + samostalnik

»**Pobrala je**, kakor pravimo, **šila in kopita** ...« (TLD, 30); »Danes pa, še pomisliti ne smem, kakšne **križe in težave imam** ...« (PP, 97); »Kadar bo molče **pogledal v kozarec**, **bo pobrala šila in kopita** ...« (ČNZ, 198).

Glagol + prislov + samostalnik

»Potem mu baba ukazuje ... **ovija ga okrog prsta**« (BOTIO, 35); »... **vrže kvišku** svojo rdečelaso **glavo**« (TN, 71); »... vselej **sem vrgel kvišku glavo**« (PD, 4); »In tako je **življenje teklo lepo dalje**« (KIN, 54); »Tedaj pa kakor bi odrezal: utihne, **vzame pamet v roko** ...« (TN, 65 – SSKJ ima komponento *roka* v mn.); »Kristince **je bila sama kost** in koža« (ČNZ, 174).

Zaimek + glagol + predlog + prislov + pridevnik

»Haha, **ta je pa res lepa!**« (PD, 118). Le enkrat sem srečal FE: »... **ona pa se je potegnila vase**« (glag. + zaim.; BOTIO, 24). Posamično sem naletel na frazem s strukturo glagol + zaimek + predlog + zaimek: »V izbi **je bila** stara Pečanka **vsa iz sebe**« (TLD, 50). Redka je tudi FE glag. + prisl., npr.: »Hotejčev Matic **je ležal vznak** na

dveh golih mizah« (SNV, 110); »**Legla je** *vznak ...*« (TN, 87). Dvakrat imamo FE s strukturo glag. + predl. + sam.: »... čeprav me **je stisnilo** *pri srcu*« (PD, 68); »In ta laž ti ni **prišla** *na jezik* šele pri grobu.« Le enkrat sem registriral frazem s strukturo glag. + predl. + sam. + predl. + sam.: »... pa se ni mogel odločiti, ali bi **prišel** *z besedo na dan* ali ne« (PVT, 37). Registriral sem tudi FE: predl. + sam. + sam. + glag., npr.: »*V žlici vode bi nas utopil* vse skupaj!« (ČNZ, 187). Tako tudi zaim. + glag. + sam. + predl. + sam., npr.: »Pa tudi *njemu gre delo od rok*, kaj?« (VŽ, 106). Tale frazem ima strukturo glag. + dva sam.: »Še mu ne **da kri miru**« (PP, 130).

Glagol + predlog + zaimek + samostalnik

»... [bratec] **je jokal** *na vse grlo*« (PD, 89); »... krili z rokami in **kriči** *na vse grlo*« (TN, 100); »... je začel **vpiti** *na vse grlo*« (PP, 135); »Če **bi bil** jaz *v njegovi koži ...*« (TLD, 195); »**Zlezi** *v njegovo kožo*« (PVT, 27).

Glagol + samostalnik + predlog + zaimek

»... ter se ... užaljeno zadre nanjo, naj nikar ne **brije** *norcev iz njega*« (ŽIDVP, 107).

Glagol + glagol + predlog + števnik

»... kakor bi ne **znala šteti do pet**« (TLD, 36). Dvakrat sem opazil strukturo glag. + zaim. + sam.: »Temnikarica [je] **vzdignila** *svoj sitni glas*« (BOTIO, 24); »Rahle šale **so zbijali** *na njegov račun*« (PP, 80).

Glagol + nikalnica ne + pridevnik + nikalnica ne + pridevnik

»... ni **rekla ne bele ne črne**« (PP, 37); »*Ne duha ne sluha ni bilo* več o njej« (PD, 147); »Ko se je pobral, **ni bilo** o letalu *ne duha ne sluha*« (SNV, 167); »O travi tam **ni bilo** več *ne duha ne sluha*« (PD, 162); »Izpod mize vlečem svoje noge, ki jih **ni ne konca ne kraja**« (PD, 18); »Zavoglar **ni bil ne krop ne voda ...**« (PD, 140).

Zaimek + glagol

»**Popihal** *jo je domov*« (PP, 116); »... s tem je dovolj jasno povedano, da se kratkotalo **požvižga nanj**« (ČNZ, 184); »... ker ne znate živeti, **to se pravi** dobro jesti in piti ...« (TN, 51–52); »**To bomo** šele *videli ...*« (BOTIO, 161).

Prislov + glagol

»No, nikar me **ne glej** tako *debelo!*« (PD, 70); »Ti kar *naravnost povej!*« (PD, 7); »Prekleta *hitro ga je stisnilo!*« (PD, 125); »... *vznak ležim* na golih prečnih deskah ...« (PD, 60); »**Vrgel sem se** *vznak ...*« (PD, 4).

Predlog + števnik + samostalnik

»... vetrovi so razigrano pihali *na vse štiri strani sveta*« (ŽIDVP, 82); »... [večerni mrak] je bil še *za devetimi gorami*« (SNV, 141); »... čeprav se zdi *na prvi pogled ...*« (POM, 66); »Glas o njeni lepoti [bo] šel *v deveto vas ...*« (SNV, 139); »Takrat navadno vsi *eno in isto misel* meljejo« (OO, 110). Le enkrat sem opazil FE s strukturo: prid. + predl. + štev. + sam., npr.: »Ves dan je sedel za mizo *sključen v dve gube*« (ŽIDVP, 104).

Predlog + samostalnik + glagol

»Sicer pa mi to vprašanje niti *na misel ni prišlo*« (BOTIO, 79); »Še v *glavo mi ne pade ...*« (TLD, 42); »Kaj si *na glavo padel?*« (TLD, 45); »V *glavo mi šine*, pa napišem« (BOTIO, 9); »Po *ovinkih* sem nemara res *rekel ...*« (PD, 68); »Kar vidimo, kako je vse *iz trte zvito ...*« (PVT, 33). Le enkrat sem opazil frazem s strukturo predl. + sam. + sam. + glag.: »*Iz dna srca si je zaželela ...*« (ČNZ, 176).

Glagol + predlog + samostalnik + samostalnik

»*Zazeblo* me je *do dna srca*« (S, 20); »*Sovražil je* to orodje *iz dna svoje duše*« (ŽISVP, 140); »Čisto *na dnu* njegove *duše je ležala* zakopana skrivna misel« (PP, 44).

4 Samostalniški frazemi**Samostalnik + samostalnik**

»Tako je bil zdaj Štefuc v *dno duše* žalosten« (TLD, 44); »... stari mornar, ki se je v pozni *jeseni* svojega *življenja* vrnil v matično pristanišče« (KIN, 9); »Toda iz tega vzklika ne bo posvetil niti *žarek ljubezni* ali sočutja ...« (OO, 94); »Komaj je tri dni gledal *luč sveta ...*« (ŽIDVP, 94); »Stanovali so, pa *mir besedi*« (PP, 123); »Kamen je čutil, kako v njih utriplje *sok življenja*« (KIN, 35); »... sonce ne vrže okrog vogala *šop žarkov*« (ŽIDVP, 119).

Samostalnik + glagol

»... *bridkost ... se je razlila* po vsem telesu« (BOTIO, 87); »... počasi se mu je tudi *jezik razvezal*« (PP, 20); »... kolovoz se je kakor bela *kača zvijal* okrog pobočja« (BOTIO, 125); »Seveda, če vas *kliče delo ...*« (BOTIO, 149); »Nekateri so celo trdili, da *se mu kolesa ne vrte* v pravo smer ...« (S, 6–7); »Vprašala ga je, če se nemara še spominja kakšnega *kozla je ustrelil* pred dvema letoma ...« (ŽIDVP, 85); »Vencu je *kri udarila* v glavo ...« (ŽIDVP, 133); »Človeku kar *kri zavre!*« (OO, 103); »In res sem dobro hodil ... kolikor so me le *nesle* utrujene *noge*« (PD, 57; BOTIO, 187); »S svojo upognjeno hrbtenico je pa kar *norce bril*« (OO, 108); »Saj dobro vem, da te *pamet* ne bo prej srečala!« (BOTIO, 22). Trdilna oblika tega frazema je: »Tudi Okrogličarja je *pamet srečala*« (OO, 99). »Ubogi Zamorki je kar *sapo zaprlo*« (PVT, 26); »... kakor bi neko posebno *sončece sijalo nanj*« (BOTIO, 61); »*Roke* me že tako *srbijo!*« (TLD, 50); »In *vest* ga *mora peči*« (OO, 99); »In *rane* še *niso zaceljene*« (BOTIO, 20); »*Čas* vse *celi*« (BOTIO, 20); »... *življenje je teklo* dalje« (ŽIDVP, 94).

Samostalnik + glagol + samostalnik

»*Črv* ji *gloda srce*« (PVT, 23); »... *jezik* [mu] ne *da miru*« (PP, 78); »... *beseda* [mu] ne *gre z jezika*« (OO, 106); »Gino je gledal za njim, dokler mu niso *solze zalile oči ...*« (PD, 151). Le enkrat imamo FE s strukturo sam. + zaim. + glag. + predl. + sam.: »*Kamen se jim vali s srca*« (TN, 98). Dvakrat nahajamo frazem s strukturo: »Kar *mraz ga je stresel* ob tej misli« (PP, 71); »*Noge so ga nesle* naprej« (PP, 187).

Pridevnik + samostalnik kot jedrna beseda

»... kakor bi hotel iz redke, slabokrvne usedline potegniti *bodrilno besedo*« (BOTIO, 148); »... dajemo *častno besedo*« (ŽIDVP, 135). Zapisujem si doneče, toda *prazne besede* njegove napitnice« (PD, 17); »Imel sem junaka, ki je *bil dedec in pol!*« (BOTIO, 118 – ekspr.); »... *košati brki* so v enakomernih presledkih vztrepetavali ...« (SNV, 114); »... je popolnoma sam ... nima *žive duše*« (PP, 71; enak frazem še imamo v PD, 67, 68; TN, 55, 64; OO, 108–109); »... sredi najhujših *pasjih dni*« (K, 48–49); »... in boste mirno doma dočakali trobento *sodnega dne*« (BOTIO, 40; PD, 28); »Do takrat v tej dolini še *živa duša* ni bila videla kolesa ...« (PVT, 19; enak frazem še je v ČNZ, 164; T, 53; SNV, 125); »Rečem – se je sonce oglasilo z njegovim *zamolklim glasom* ...« (BOTIO, 121); »In ker je bil *bistre glave* ...« (POM, 52); »... samotna pristava...pod *črnim smrekovim gozdom*« (BOTIO, 15); »*Zgodnja jesen* je prihajala« (PP, 27); »... ga bo zdaj zgrabila *sveta jeza*« (PD, 95; OO, 102); »... (farovška kuharica) je bila ženska *dolgega jezika* ...« (PP, 126; S, 8).«...ker je bil bistrih oči in zelo *ostrega jezika* ...« (T, 68); »Pred temi odločilnimi besedami mu je *jezik otrpnil*« (PP, 75); »Očitala mu je *predolg jezik* ...« (ŽIDVP, 85); »... je bil znan po svojem *strupenem jeziku* ...« (S, 18; SNV, 136); »Če zgodba ni žalostna, ne more imeti veselega, *srečnega konca*« (KIN, 13); »... baba pa je mlada in zdrava in ima še *hudo kri*, kakor se reče« (PP, 97; BOTIO, 47; VŽ, 109); »... si je zaslužil svoj *vsakdanji kruh*« (S, 18; ŽIDVP, 129); »... njeni dolgi *bakrenordeči lasje* ...« (PD, 27); »Imel je vranje *črne lase*« (T, 67; TN, 68); »Dolgi, *plavi, gladki mehki lasje* ...« (PD, 49; BOTIO, 9); »Otrok okroglega obraza, svetlih oči in *plavih, kodrastih las*« (BOTIO, 125–126); »S koščenimi prsti si je začela potiskati *sive lase* pod ruto ...« (PD, 83; BOTIO, 88); »Na samega *novega leta* dan ...« (PP, 61); »Tudi *navadni ljudje* so nenavadni« (BOTIO, 9); »... [roka se je] počasi vzdigovala in padala v beli *sončni luči*« (BOTIO, 30); »... a že pri *goli misli* ...« (PD, 156); »... pa se bojim nepotrebnih *jalovih misli*« (R, 173); »Na, šel sem na sprehod, da bi se otrešel *morečih misli* ...« (BOTIO, 117); »... blede zlata luč ... se je ... igrivo poplesavala po *razvalovanem morju*« (T 53); »Morda še danes potuje po *širnih morjih in oceanih*« (KIN, 37); »Saj poznamo te *babje muhe!*« (PD, 113).

Epitet *mrzel* se v naslednji povedi devetkrat ponovi, medtem ko je frazem en sam: »*Mrzlo* zimsko sonce je nepremično viselo na mrzlem *nebu*, in je z *mrzlimi* žarki *mrzlo* oblivalo *mrzle* čelade, ki so se *mrzlo* pobliskavale, kakor se v soncu *mrzlo* pobliskavajo *mrzle* maroge na *mrzlem* kačjem hrbtu« (BOTIO, 81); »... toda babe vreščijo za *prazen nič* ...« (ČNZ, 184; PD, 84); »V *globoki noči* se je vračal domov« (PP, 130); »... jesenski veter (se je) igral z *mesečno nočjo*« (T, 53); »Ko sta stopila iz gostilne, je bila že *trda noč*« (PP, 99; ČNZ, 163); »Prav tako je Tilčka rekla Temnikarju, ko je dolga *zimska noč* zalila samotni Temnik« (BOTIO, 18); »Zamaknil sem se vanj in čakal, kdaj bo po *stari navadi* z dlanjo poribal hrbet svojega *orlovskega nosu* ...« (PD, 22). Enako FE še imamo v POM, 45; KIN, 42; TN, 51, 101–102; KIN, 10; PD, 34.

V nadaljevanju imamo cel kup frazeoloških somatizmov, npr.: »Ima izurjeno oko in *oster nos*« (TN, 55); »... v širokem in *ploskem nosu* mu je cvlilo ...« (SNV, 114).«Besede kar brizgajo iz gostilničarjevega *zariplega obraza* ...« (TN, 73). *Oči* so pri Kosmačevih junakih *črne* (ČNZ, 175; ŽIDVP, 81, 96, 137; TN, 53;

BOTIO, 60), *modre* (T, 67; VG, 10; POM, 45; KIN, 39; PD, 23, 24, 24, 37, 51, 71, 75). Komponento *moder* pisatelj še stopnjuje in primerja: »**Oči** pa je imel velike in *modre*, tako *modre*, kot je *moder* osatov cvet« (VG,6). Take oči imajo tudi ruski ujetniki (ČNZ, 167). *Plave oči* srečamo trikrat (PD, 10, 27, 37). **Oči** so tudi *rdeče* (KIN, 20, 23; POM, 45), *sive* (OO, 97; PD, 77; S, 20; PD, 19). »**Lasje** so *redki, sivi, trdi*« (OO, 97); »... me zaničljivo pogleda z *vdrtimi, vodenimi očmi* (PD, 18 – rus. *впалые глаза*). Dve različni komponenti se naslanjata na jedrno besedo: »Ravničar [je] *izbuljil* svoje mokre *volovske oči* (PD, 50); »To je njegovo oko, veliko, globoko, jasno *zeleno oko*« (BOTIO, 77); »... skromnost ni vredna *piškavega oreha*« (PVT, 19); »*Božji otrok*« so včasih rekli tistemu nezakonskemu otroku, ki ,ga je dal bog«, to se pravi, da niti vedeli niso, kdo je njegov oče« (SNV, 121); »**Otrok božji**« pa so rekli tistemu siromaku, ki se je rodil z nejasno pametjo« (SNV, 121); »... *kratka pamet* [je] *greh*« (ŽIDVP, 83); »... ni bil več pri *pravi pameti* ...« (T, 60); »Pa si res *trde pameti*, da še tega ne veš« (KIN, 22); »Bil je začetek otožne *narodne pesmi* ...« (BOTIO, 47); »Sicer so ta bitja prav tako ustvarjena po *božji podobi* ...« (ŽIDVP, 100); »Kakor bi strmel v kačo, ki ga je nabodla na *ostri pogled* ...« (BOTIO, 39); »Kdor nikdar ne zagazi na *krivo pot*« (PD, 11); »Zdaj pa je zašel na *kriva pota*« (ČNZ, 181); »... od takrat se je začel njegov *križev pot* ...« (PP, 22); »Tja dol gre tvoja *življenjska pot*« (KIN, 26); »To bo daljše od *postne pridige*« (PD, 147); »... *večen ravs in kavs* ...« (ČNZ, 173); »S tem je bil *dnevni red* izčrpan ...« (ŽIDVP, 110); »Kakor bi ga ta *bridka resnica* nenavadno razveselila« (BOTIO, 10, 152); »*Trda resnica* se je dvignila pred mano ...« (PD, 4); »Primes vilice, da bi se prepričal, če je moja *roka* še *gluha*« (PD, 19); »... skočil je naglo pokonci, kakor bi se zbudil iz *hudih sanj*« (ŽIDVP, 89); »... Peter Majcen [je] začutil, da je ves pretresen in zbit kakor po *hudih sanjah*« (BOTIO, 114); »... *vladajoči sloj* se ga je bal« (POM, 62); »... se bodo pogreznile v zaslužen *zimsko spanje*« (PVT, 43); »Saj nima *trdega srca*, samo skorjo ima trdo ...« (TN, 63); »Nac, ki je kljub trdemu življenju človek vesele narave in *zlatega srca*« (OO, 93); »*Zrelo* moško *srce* ...« (BOTIO, 75 – najbrž je to avtorski frazem); »V kuhinji je nastala *mrtva tišina* ...« (TLD, 51); »... je skoraj zapiskalo skozi *mrtvaško tišino*« (M, 9); »... in bo zdaj zdaj stopila pred *božji tron!*« (ČNZ, 187 – FE ni knjižna, marveč ljudska); »**Ura** je *odbila*, čas je prišel« (TN, 82); »Vedel je, da je prišla njegova *zadnja ura*« (POM, 66). V BOTIO imamo na str. 51 petkrat zapisan frazem *sveti večer*. »Od norčavih *južnih vetrov*, ki so razigrano pihali od vseh štirih strani *na vse štiri strani sveta* ...« (ŽIDVP, 82 – zast.); »A pripovedoval je samo, kadar je pihal *dober veter*, to se pravi, kadar je bil *dobro volje*« (POM, 10); »Vsi ti glasovi tečejo...kakor gosto *črno vino* ...« (PD, 26); »Bil je torej pravi stari *morski volk*« (KIN, 10); »...v tej *pasji vročini* ...« (TN, 52); Še pred *sončnim zahodom* ...« (PP, 20, 30); »Pritisnila je *trda zima*« (PD, 120); »Toda sčasoma je izprevidel, da so bile vse to samo *pobožne želje*« (ČNZ, 156).

Predlog + samostalnik + predlog + samostalnik

»... od **nog** *do glave* ...« (PP, 52); »od **danes** *do jutri* ...« (PP, 23); »... z **dneva** *dan*« (PP, 116); »... od **peta** *do glave* ...« (G, 37); »... od **zore** *do mraka* ...« (PVT, 26; enako še OO, 100; PVT, 37; SNV, 133; PD, 67). Le enkrat sem opazil strukturo

predl. + zaim. + sam. + predl. + sam.: »Še zdaj, ko si že skoraj z *obema nogama v grobu ...*« (BOTIO, 23). Trikrat nastopa struktura predl. + zaim. + sam.: »... *na vse kriplje ...*« (TLD, 35); »*Na vsem svetu ...*« (PVT, 35); »... *iz svoje glave pišete ...*« (BOTIO, 23).

Samostalnik + glagol + pridevnik

»Zdaj grem v Robe! – je odločno rekel in njegov **glas je bil jeklen**« (BOTIO, 122); »**Jezik ima dolg in oster ...**« (TN, 62); »... njegovo **srce je bilo preveč radostno ...**« (BOTIO, 8).

Samostalnik + glagol + predlog + samostalnik

»**Dan se je nagnil v večer** in padla je noč« (P, 107); »**Kamen se mi je odvalil s srca**« (R, 168; PP, 20); »**Želje** bi mu tako rekoč *brala iz oči*« (ČNZ, 184); »Kar vidim, kako jim **strah leze v kosti**« (OO, 113).

Samostalnik + glagol + predlog + pridevnik + samostalnik

»Tako je **življenje zdrknilo v stari tir**« (ČNZ, 196).

Samostalnik + predlog + samostalnik + glagol

»... **besede** pa kar *z usti požira*« (PVT, 33); »... seveda *je bilo vse bob ob steno ...*« (TLD, 31, 44; PVT, 36); »... **je dan za dnem mislil** na Jero« (PP, 116); »... vliješ na vse skupaj nekaj kozarcev vina pa **je ogenj v strehi ...**« (PD, 149–150). – Treh posameznih samostalniških struktur ne navajam.

5 Drugo

Religiozni frazemi

Najprej navajam frazeme s podstavo **bog**: »**Bog** ji daj nebesa ...« (OO, 99); »... **bog** mu daj nebesa ...« (VG, 8; BOTIO, 87); »Zunaj sem, hvala **bogu!**« (R, 168); »**Bog** vam poplačaj!« (PD, 107); »Joj! Joj! – **Bog** mu greh odpusti ...« (VŽ, 121); »**Bog** mu daj zaslužen počitek!« (TN, 86); »... spal [je] **bog** ve kje ...« (K, 49); »**Bog** ve, kaj je z njo?« (PD, 23); »Sam **bog** vedi, kako je obdržal glavo na vratu« (PD, 140); »... se je še kot nedolžen angelček preselil **bogu** v naročje« (ŽIDVP, 93); »... na *sodni dan ...*« (ŽIDVP, 150); »Glava pri glavi kakor na podobi *sodnega dne*« (T, 60); »Božja dekla« (SNV, 159); »Matic, kar pojdi v imenu božjem!« (SNV, 146); »... očitna kazen božja« (ČNZ, 196); »... njegovo srce pa je zahrepenelo, da bi šel ta kelih od njega« (ŽIDVP, 107 – besede so iz evangelija, izrekel pa jih je Jezus v času molitve v pričakovanju smrti na križu – Matej 26,39; Luka 22,42; Marko 14,36 – H. C. Ашукин – М. Г. Ашукина, *Крылатые слова*, Москва, 1960: Да минует меня чаша сия, Д. 6). »...v očenašu [je] nalašč pisano: daj nam danes svoj vsakdanji kruh ...« (K, ŽIDVP, 100); »Sveta nebesa! – se je prekrizala mama« (PD, 113); »... se je odkril, prekrizal, odmolil očenaš ...« (K, 45). Pri večerni molitvi so molili še en očenaš ...« (ČNZ, 154); »Očenaš, ki si ga v nebesih si ...« (SNV, 158); »Naj v miru počiva , amen« (PD, 144); »... [žena je] ... videla v tem pot božje previ-

dnosti« (ŽIDVP, 94; PD, 114); »Preselili so ga na oni svet« (PD, 144); »... na vekov veke ...« (ŽIDVP, 151, 207); »... [Jakob in Levi] sta se vdala v ‚božjo voljo‘« (ČNZ, 170, 172, 191; PP, 65, 97, 119, 121; ŽIDVP, 108, 111; PD, 147); »Bog in sveti križ božji, kakor je božja volja« (ČNZ, 172).

Medmetni frazemi

Sem spadajo izrazi besedne etikete in še mnogi tisti, ki bi jih mirne duše dali k religioznim FE: »... hvala bogu« (TLD, 40; BOTIO, 37); »Moj bog ...« (ČNZ, 164); »Hvaljen Jezus« (ŽIDVP, 85; PD, 123; PP, 33, 127); »Srečno pot!« (KIN, 30); »Dober večer ...« (ŽIDVP, 86; PP, 75).

Primerjalni frazemi

Teh frazemov je v Kosmačevih delih zelo veliko, zato jih navajam le nekaj. Primerjave so povezane z oziralnim načinovnim prislovnim zaimkom *kakor* ter s podrednima veznikoma *kot* in *ko*: »Jasen je kakor na dlani« (PD, 153); »... skrivajo ljubezen kakor kača noge« (PD, 151); »Pa si res trd kot kamen« (KIN, 22); »To ime se ga je prijelo ko klop« (K, 49); »Le zakaj dedec hrope kot kovaški meh ...?« (BOTIO, 62); »... drži kakor pribito!« (R, 164); »Štirideset let sem bil težak, garal sem ko črna živina« (PP, 17). Primerjave se tudi ponavljajo: »Barbaron se strese kakor šiba na vodi« (TN, 97; VŽ, 117; SNV, 111, 128, 137).

Pregovori in reki

V času administrativnega socializma je župnik pridigal: »Daj cesarju, kar je cesarjevega, in bogu, kar je božjega ...« (ČNZ, 158); »Daj Bogu, kar je božjega, in cesarju, kar je cesarjevega!« (PD, 86); »Kdor ne dela, naj tudi ne je!« (PP, 73 – pravi sv. Pavel); »Veliki dogodki ne potrebujejo velikih besed!« (PD, 14); »Grunt ima korenine do pekla« (PD, 88); »Če ima hudič mlade, nima samo enega!« (ŽIDVP, 128); »Vse ima svoj konec, tudi staro železo« (K, 50); »Z otroki je križ: rit jim rase, pamet pa ne« (ŽIDVP, 121); »... lenoba je mati vseh pregreh« (ŽIDVP, 149); »Kdor norca tepe, tudi sam ni pameten!« (SNV, 129); »Pometaj pred svojim pragom!« (ŽIDVP, 95); »... ker pravi pregovor, da je srednja pot najboljša pot« (G, 25); »Vrana vrani ne izkljuje oči« (ČNZ, 181).

Kletvice

Kletvic je neznatno število, a še te, ki jih izrekajo Kosmačevi junaki, niso prostaške, npr.: »Najrajši bi poslal vse skupaj k hudiču« (ČNZ, 186); »Sam hudič vedi« (TN, 60); »Vse gre k hudiču« (PP, 23); »Krote hudičeve ...« (BOTIO, 65, 67, 70, 71); »... naučila se je vruga in pol, t-t-t, petnajst petelinov!« (PP, 51; ta kletvica je še v ČNZ, 179, 179, 179, 179, 180, 181; PP, 49, 64, 95, 98; 111); »Porco cane!« (PP, 118); »Zakaj si se potem lagal, porco d'una cane« (PP, 134); »Strela nebeška, kaj pa mi je šinilo v glavo?« (BOTIO, 33).

Avtorski frazemi

To so take besedne zveze, ki jih ni najti v slovarjih, glede na jezikovno raven pa so nedvomno FE, kot npr.: »Poslali jih bomo v *Betlehem*, he-he!« (tj. 'ubili'; BOTIO,

26); »Tako bezlja ta norec stari, pa še ni **pameti dotekel!**« (TLD, 48); »Vsaj ne bo slišati, ko bomo tega mačka *vlekli za rep!*« (TN, 94); »Pa bi vsaj povedal, kam te **trma nese?**« (BOTIO, 24); »Pogledal sem v **nebo**: tam je bilo **zvezd, svetlih in rdečkastih, rosnih in mokrih, malih in velikih, mežikajočih** in resno **mirnih**.

Tavtološke frazeosheme

Termin je povzet po Antici Menac (2007: 42–52). »Tako je hodil Žef *od barake do barake*« (ČNZ, 185 – tu je zveza predl. *od* + sam. v rod.+ *do* + isti sam. v rod.); »... Idrija [se] mirno razliva *od brega do brega*« (PD, 27); »... [sporazum] je prehajal *od rodu do rodu*« (G, 25); »Samo nos se mu je zdebil in *od dne do dne bolj vihal navzgor*« (ŽIDVP, 105; R, 163); »... [pogled] je počasi romal *od gore do gore*« (PD, 78); »Hoditi morajo *od številke do številke*« (PP, 96); »Hodim *od grma do grma, od jablane do jablane*« (G, 41; PD, 76); »Hodil bom *od hiše do hiše ...*« (PP, 23, 62; SNV, 127, 139, 155; S, 19; ČNZ, 181; PP, 28, 52; TN, 93); »Ded pa je prhal in se jezno poganjal *iz kota v kot*« (PD, 88; BOTIO, 175 – zveza predl. *iz* + sam. v rod. + predl. *v* + isti sam. v tož.); »... hodil je *iz kraja v kraj*« (129); »Zakaj je prehajala *iz roke v roko*« (PD, 50); »... se začnem sprehajati *od stene do stene ...*« (K, 43).

Reminiscence

»Da, *to je zdaj vprašanje!*« (R, 162 – pripovedovalec); »*Biti ali ne biti – to je zdaj vprašanje*« (tako se začinja Hamletov monolog v Shakespearjevi tragediji); »Gregorčič pravi: Usoda tvoja – to si ti!« (ŽIDVP, 150); »Na, ti o volku, volk iz gozda!« (PD, 50 – lat. *Lupus in fabula* – Terencij); »Pri Vojnacu, ki so bili naši sosedje, oddaljeni dobrih deset minut, je bila Sodoma in Gomora« (PD, 92 – iz svetopi-semskega mita o Sodomi in Gomori, ki sta bili razdejani z ognjenim dežjem in potresom); »O svojem življenju razmišljam [...] in o svojih otročičkih, o teh *ptičkih brez gnezda*« (PD, 117 – ob tem se spomnimo pripovedi Frana Milčinskega Ptički brez gnezda).

Ciril Kosmač večkrat citira italijanske verze, npr.: »El general Cadorna / el ga scritto a la Regina. Se te la vol veder Trieste, / te la mando in cartolina ...«, tj. Če hočeš videti Trst, ti ga pošiljam na razglednici (PD, 110 – slovenska prevoda sta zapisana že v obravnavanem romanu).

Frazeološka substitucija

Tu gre največkrat za substitucijo komponente, v manjšem številu jedrne besede, npr.: »... banka [ga je] prejšnji teden *vrgla na boben*« (TN, 56 – tu je substitucija glagolske komponente *pognala, spravila*); »Prav tako imajo nekateri zelo dobro, naravnost *zlato dušo*« (OO, 96); »... toda *na dnu* njegovega **srca** je *ležal težek kamen*« (PP, 80); »Nič kaj *veselo* mu ni *bilo pri srcu*« (KIN, 26 – frazeološki slovarji navajajo jedrno besedo **duša**); »Mar misliš, da te *tista s koso* čaka že za hišo?« (BOTIO, 23 – FE pomeni 'smrt'); »Ni in ni *šla na limanice*« (PD, 148 – 'ni se pustila ujeti'); »*Na limanice* pa ne in ne« (PD, 148); »Ali si *vstal od mrtvih ...?*« (ŽIDVP, 141 – tu je substituirana komponenta *Kristus*); »He, he, pa si me *spravila v kozji rog!*« (PD, 65 – substituirana glagolska komponenta je *pognati*); »In vendar se mu večkrat zgodi, da se celo javno *znajde v precepu ...*« (TN, 52). Pogosteje se v

pravkar navedeni FE uporabljata glagola *imeti* in *biti*. »... ukazal [je], naj **razglasijo** novico *na vse vetrove*« (POM, 56 – slovarji navajajo glagol *raziti se*); »Učiteljica, ki bi jo vsi najrajši *pri živem telesu zmleli v prah*« (M, 8); »Saj pravite, da ima *vsaka stvar svojo zgodbo*« (KIN, 11); »**Življenje** je zajemala kar z *veliko žlico*« (TN, 65).

Fonetične besede

»In potem *si na cesti*« (PP, 78); »Peter Majcen je naglo prijel kozarec in ga zvrnil skoraj *na dušek*« (BOTIO, 148); »Preden človeka obsodiš, *zlezi* kar za **hip** v *njegovo kožo*« (PVT, 27). Fonetična beseda za **hip** je v PD, 4, 74, 154); »v **hipu**« (PD, 156); »Zasvedrana siva dlaka, za **las** podobna žimi« (PD, 123); »... so se mu *na mah* zazdele ...« (PP, 117, enaka fonetična beseda je še v VŽ, 112); »Ali *si ob pamet!*« (PD, 155, 156; ČNZ, 198); »Zdaj je bilo prave oborožene sile povsod *na pretek* ...« (PD, 116); »Kar poberi se mi! Ven! *In pri priči!*« (PD, 91, 99; TN, 78; TLD, 36); »... ni bil od mlada *nič prida*« (PD, 140); »... čreda ... je sicer *na videz* mirna ...« (TN, 55).

Folklorni frazemi

»*Bele ceste in cestice* so se vijugale *sem in tja* ...« (BOTIO, 68); »Prav na dnu doline, ob *beli cesti* in *zeleni reki*, negibno leži vas ...« (TN, 59, 64; M, 1–2); »Taki, ki se boje širokih cest in *belega dne* ...« (PD, 83; OO, 101); »In v svoji domišljiji sem zagledal *belo smrt* ...« (R, 167); »... *zeleni povodni mož*« (PP, 45–46); »In vsakih *sedem let* vse prav pride ...« (ŽIDVP, 111); »Nehaj, *duša božja!*« (T, 83); »**Prst božji** visi nad njim« (ČNZ, 176, 181); »... vzgajal [je] svoje otroke v **strahu božjem** in v **strahu božjem** tudi sam živel« (ČNZ, 181); »**Ustnice rdeče, sočne** ...« (PD, 24).

Elipsa

»... rekla pa ni *ne bele ne črne*« (PP, 69 – tj. *besede*); »Vsaj sprevidel bi, da se *proti burji* ne da, kaj šele proti vojski« (PD, 87 – izpuščen je eden izmed glagolov).

Transformacija

Opazil sem le en primer, in sicer: »Andrejc! *Vzemi pamet v roko* ...« (PD, 87 – SSKJ piše komponento *roke* – ekspr.).

6 Povzetek

Ob analizi frazemov v Kosmačevi prozi se nam pokaže nekaj značilnosti, ki so se pojavile že zgodaj in ostajajo v Kosmačevem pisanju skorajda stalne. Ob tem je največ frazemov, ki se nanašajo na realnost. Besedila skušajo ostajati čim bolj avtentična glede na opisovani čas in okolje ter na okoliščine, v katerih poteka dogajanje. Glede na pogostnost SBZ je na prvem mestu zbirka novel *Sreča in kruh*, ki od slikavajo napeto dogajanje v pisateljevi neposredni okolici pred tri četrt stoletja (*Sreča*, 1936; *Kruh*, 1936; *Življenje in delo Venca Poviškaja*, 1937; *Tistega lepega dne*, 1938). Potrebno se mi zdi omeniti, da v pravljicah *Kamen in njiva*, *Pravljica o maku* in *Medvejkah* skuša razvozlati elementarna ontološka vprašanja. S stilnega

pogleda je najbolj izbrušen jezik v *Baladi o trobenti in oblaku*. Sliko hladne smrti dajejo besedne zveze in leksemi: *mrzlo nebo*, *mrzlo sonce*, *mrzli žarki*, *mrzle čelade*. Podobo slovenske pokrajine prikaže v *Pomladnem dnevu*, v katerem s pisanimi barvami slika rože in bilke, značilne za ves slovenski svet.

Kosmačev neposredni odnos do življenja potrjuje tudi dejstvo, da je med frazemi daleč največ glagolskih, ki ponazarjajo dogajanje, akcijo. Ugotovitev, da se nekateri frazemi ponavljajo v okviru enega dela ali tudi v več delih, pa govori za to, da je Kosmaču vendarle bolj pomembno sporočilo besedila kakor njegova oblikovnost; ostaja naj čim bolj človeško pristno. Kosmač ne spada med avtorje, ki bi se za ceno jezikovne inovativnosti oddaljili od stvarnega, neizumetničenega prikazovanja življenja. Večkrat zasučé pero »ironično«, »optimistično« in »humorno«. Besede segajo do srca, kažejo psihični svet junakov, čustvene zgibe in razumske sodbe. Ves svet je njegova rodna vas, ki se razširi v domovino Slovenijo. Junaki se borijo za obstanek, srečujejo se z moralnimi vprašanji in s smrtjo.

Kratice

BOTIO	Balada o trobenti in oblaku
ČNZ	Človek na zemlji
G	Gosenica
K	Kruh
KIN	Kamen in njiva
M	Medvejke
OO	Očka Orel
P	Prebujenje: Sedemindvajseti marec 1941 v Marseillu
PD	Pomladni dan
POM	Pravljica o maku
PP	Prazna ptičnica
PVT	Pot v Tolmin
R	Ringaraja
S	Sreča in kruh
SNV	Smrt nedolžnega velikana
T	Tantadruj
TLD	Tistega lepega dne
TN	Težka nedelja
VG	V gaju
VŽ	V žagi
ŽIDVP	Življenje in delo Venca Poviškaja

Upoštevana dela Cirila Kosmača

Sreča in kruh, Ljubljana, 1946.

Pomladni dan, Maribor 1953.

- Očka Orel*, Ljubljana, 1964.
Iz moje doline, Ljubljana, 1965.
Izbrano delo II, Ljubljana, 1970.
Medvejke, Ljubljana, 1981.
Kamen in njiva, Trst, 1984.
Prazna ptičnica, Ljubljana, 1988.
V gaju življenje, Ljubljana, 1989.
Tantadruj in druge novele, Ljubljana, 1995.

Literatura

- Bojc 1980 = Etbin Bojc, *Pregovori in reki na Slovenskem*, Ljubljana, 1980.
Matešić 1982 = Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb, 1982.
Menac 1978 = Neka pitanja u vezi sa klasifikacijom frazeologije, *Filologija* 8, 1978, 219–226.
Korač idr. 1979–1980 = Tatjana Korač idr., *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, Zagreb, 1979–1980.
Menac 2007 = Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb, 2007.
Popović 1980 = Milenko Popović, *O frazemu i zamjenljivosti njegovih elemenata*, v: *Iz frazeološke problematike*, Zagreb, 1980, 47–55.
Prek 1986 = Stanko Prek, *Ljudska modrost*, Ljubljana, 1986.
Rojzenzon 1973 = L. I. Rojzenzon, *Lekcii po obščej i ruskoj frazeologii*, Samarkand, 1973.
Simeon 1969 = Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističnih naziva 1*, Zagreb, 1969.
SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana, 1970–1991.
Toporišič 1973/74 = Jože Toporišič, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovstvo* 1973/74, št. 8, 273–279.
Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, 2000.
Žukov 1982 = V. P. Žukov, *Russkaja frazeologija*, Moskva, 1982.

Фразеология в прозе Цирила Космача

Резюме

Анализ фраземов в прозаических произведениях Ц. Космача показывает несколько особенностей, появившихся уже в раннюю пору творчества. Они присутствуют в дальнейших произведениях. Наивысшее число УСК относится к реальности. Произведения пытаются оставить, поскольку возможно, подлины, учитывая описываемое время, среду и обстоятельства, в которых развертывается действие.

Учитывая частотность УСК – на первом месте сборник новелл «Счастье и хлеб» (*Sreča in kruh*), изображающий напряженные события в непосредственной среде писателя. Мы находимся во времени до три четверть века тому назад («Счастье», 1936, «Хлеб», 1936; «Жизнь и работа Венца Побаюкая», 1937 (*Življenje in delo Venca Poviškaja*); «В тот красивый день», 1938 (*Tistega lepega dne*). Нужно упомянуть, что в сказках «Камень и нива» (*Kamen in nji-va*), «Сказка о маке» (*Pravljica o maku*) пытается писатель разработать элементарные онтологические вопросы.

Стилистически наиболее отточенный язык в «Балладе о трубе и облаке» (*Balada o trobenti in oblaku*). Картину холодной смерти дают словосочетания и лексемы: *mrzlo nebo*, *mrzlo sonce*, *mrzli žarki*, *mrzle čelade*. Картину словенской страны ярко пишет в «Тот красивый день». Перед нашими глазами выступают цветы и травинки, характерны для всего словенского мира. Непосредственное отношение писателя к природе подтверждает также факт, что между ФЕ более всего глагольных, изображающих событие, акцию. Факт, что некоторые фраземы повторяются в рамках одного и того же произведения и также в нескольких произведениях, подтверждает мысль, что Цирил Космач дает ударение на сообщение произведения, а не на его форму. Герои Ц. Космача человечески подлины. Автор не причисляется к писателям, которые бы за цену языкового новшества отделились от реального изображения жизни. Не раз писатель свернет перо «иронически», «оптимистично» и «юмористично». Слово приходит до сердца, изображает внутренний мир героев, чувственные сгибы и умные суждения. Весь мир – это его родимая деревня, его страна Словения. Герои Ц. Космача борются за существование, встречаясь с моральными вопросами и смертью.

OCENE IN POROČILA

Jakominov Mali cerkveni slovar

Andreja Legan Ravnikar

Dušan Jakomin, *Mali cerkveni slovar*, Trst: samozaložba, 2008, 116 str.

V prispevku je predstavljen poljudni slovar katoliškega izrazja Dušana Jakomina, ki je dobrodošel strokovni priročnik za slovenske vernike in laično javnost. Na strnjen in pregleden način razlaga osnovne pojme, povezane s katoliško veroizpovedjo in Cerkvijo kot ustanovo. Vsebuje predvsem liturgično in svetopisemsko, deloma pa tudi cerkvenoupravno in teološko izrazje.

Jakomin's *Mali cerkveni slovar* (Small Church Dictionary)

This article presents the *Mali cerkveni slovar* (Small Church Dictionary), a general dictionary of Catholic terminology by Dušan Jakomin. It will be a welcome professional guide for both Slovenian churchgoers and the general public. It concisely and clearly explains the basic concepts connected with the Catholic faith and the institution of the Church. It is especially rich in liturgical and Biblical expressions, and also includes a selection of terminology connected with church administration and theology.

0.1 Leta 2008 je primorski duhovnik, kulturni delavec, etnograf, publicist in urednik Novega glasa Dušan Jakomin v samozaložbi izdal slovarček slovenskega katoliškega izrazja *Mali cerkveni slovar*. Izid knjige, ki je izšla v precejšnji nakladi 2500 izvodov, je podprl Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu. Petinosemdesetletni duhovnik že od leta 1953 skrbi za slovenske vernike v Škednju (Ščedni) na italijanski strani meje. Slovenisti ga poznamo predvsem kot avtorja *Narečnega slovarja Sv. Antona pri Kopru* (1995), za katerega je gradivo zbral sam na terenu in ga tudi uredil.

0.2 Praktične potrebe so Jakomina gnale, da je izdal poljuden strokovni slovar, ki zajema izrazje s cerkvenega in verskega področja, izrazje, ki ga slovenski verniki srečujejo pri verskih obredih, katehezi, ob prebiranju verskih besedil ali pri predavanjih o verskih vprašanjih. Knjiga vsebuje sodobno slovensko izrazje, dopolnjeno z novostmi iz liturgije in cerkvenih obredov od drugega vatikanskega koncila (1962–1965) dalje. Kot navaja avtor v uvodni besedi, je želel potešiti zanimanje za razumevanje pojmovne vsebine domačih krščanskih terminov, prevzetih terminov iz aramejščine, hebrejščine, grščine ali latinščine ter najpogostejših krajšav. Knjigo je Jakomin namenil tudi laični javnosti, kajti »[r]azvejanost verskih pojmov in

obširnost besedišča nista izziv samo za vernega bralca, ampak tudi za oddaljenega opazovalca. Cerkev kot del civilne družbe ne more ne biti upoštevana.« (Str. 5)

0.3 Večina terminov sega na različna področja, povezana s katoliško veroizpovedjo in ustanovo Cerkve. Največ je osnovnega izrazja – liturgičnih ali obrednih terminov, kamor lahko prištevamo poimenovanja za bogoslužna opravila: molitve, maše, pridige (npr. **devétdnévnica** ‘devetdnevna duhovna priprava na cerkveni praznik’); za bogoslužne predmete: obleka, posoda, knjige (npr. **efód** ‘del duhovniške oprave, najverjetneje predpasnik’); bogoslužne prostore (npr. **zakristíja** ‘prostor, navadno ob oltarnem delu cerkve, za shranjevanje oblek in svetih posod’ in ‘kraj, kjer se duhovnik s pomočniki pripravi na obrede’); za dobe cerkvenega leta: praznike (npr. **vnebovzétje** ‘zapovedani praznik 15. avgusta’); zakramente cerkve (npr. **křst** ‘prvi zakrament vere; oblikanje z vodo in besedami: »... jaz te krstim v imenu Očeta in Sina in Svetega duha«; **křst krví** ‘mučeništvo za Kristusa, velja kot zakramentalni krst’); ljudske pobožnosti (npr. **křižev pót** ‘pobožnost ob štirinajstih postajah, navadno v cerkvi, v spomin na Kristusovo trpljenje in smrt’). Slovar zajema tudi osnovne izraze, ki razlagajo katoliški verski nauk: **sveta trojica**, **greh**, **trpljenje**, **spoved**, **milost**, **odpuščanje** itd., npr. **kesánje** ‘iskreno obžalovanje storjenih grehov ali opuščeni del; kes’. Razložena so nekatera svetopisemska lastna imena: poimenovanja svetopisemskih oseb (npr. **Matúzalem** ‘hebrejski biblijski oče, Noetov ded, ki mu pripisujejo zelo visoko starost – 969 let, simbolični pomen’) in krajev (npr. **Jórdan** ‘glavna reka v Palestini, ki nastane iz več izvirov na gori Hermon in teče skozi Galilejsko (Genezareško) jezero v Mrtvo morje; Jezusov krst v Jordanu’). Manj je svetopisemskih občnoimenskih besed, npr. **makabéjci** ‘judovski bojovníci za svobodo, tudi družina Juda Makabejca’, **metanója** v Stari zavezi ‘pokora’ in v Novi zavezi ‘dejansko spreobrnjenje’. Med cerkvenoupravnim izrazjem najdemo poimenovanja za cerkveno hierarhijo in osnovne dejavnosti, npr. **ekskardinácija** ‘premetitev duhovnika ali drugega klerika iz matične škofije v novo’. Posamezne iztočnice so teološki izrazi, npr. **zapóvedi** ‘deset zapovedí, ki jih je Bog izročil človeku po Mojzesu na gori Sinaj’, celo filozofski izrazi, npr. **majévtika** ‘filozofska doktrina’, **metempsihóza** ‘filozofski nazor’. Poleg katoliških je Jakomin zajel posamezne besede iz drugih krščanskih cerkva in verstev, npr. **akáthistos** ‘himna v bizantinski liturgiji, katero molijo stoje’. Krščanski (katoliški) termini se po področjih rabe deloma prekrivajo.

0.4 Avtor razkriva svoj regionalni izvor v želji, da bi bralec razširil znanje o cerkveni kulturi, ki izhaja iz sredozemskega prostora, kjer se zahodna latinska tradicija stika z vzhodno. Njegov izvor se kaže tudi v avtorjevem izboru iztočnic za predstavitve v geselskem članku, npr. **konfin** (it.) db. ‘meja; [...] mesta v Italiji, kamor so v času prihoda italijanske oblasti v slovenske kraje, predvsem v času fašizma, pošiljali duhovnike, izobražence ali vidnejše osebe daleč od svojega domačega kraja, da bi onemogočili njihov vpliv’. Aktualen zgled iz današnjega časa je geselski članek **džihad** (arab.) ‘sveta vojna’.

0.5 Dušan Jakomin se je opiral predvsem na gradivske vire, ki jih je v uvodni besedi (str. 5–6) posebej navedel. To so rubrika *Kaj pomeni* Silvestra Čuka, ki je izhajala v reviji *Ognjišče* v letih 1975–1980, *Leksikon duhovnosti* Vladimirja Truhlarja (1974), *Liturgika* Marijana Smolika (1995) in *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju* (Jakomin ima *ikonografiju*) Anđelka Badurina in Radovana Ivančevića (1985). Iz bibliografije na koncu knjige (str. 115–116) izvemo, da se je zgledoval po slovarjih sosednjih narodov, npr. pri hrvaškem z naslovom *Mali religijski riječnik* (2006) Adalberta Rebića in italijanskem *Dizionario liturgico-pastorale* Antonia Mistroriga (1977).

1 Glava in zaglavje geselskega članka

1.1 Na dobrih stotih straneh prinaša *Mali cerkveni slovar* okrog 1500 geselskih člankov (na stran v povprečju torej 13–15 gesel), ki so večinoma kratki in zgoščeni (2–3 vrstice). Nekoliko obsežnejša so gesla z več pomeni, z dodanimi splošnimi pomenkami ali razlagami cerkvenozgodovinskih in etimoloških okoliščin. Krepko natisnjene iztočnice, ki so razvrščene po abecednem zaporedju, so lahko enobesedne ali večbesedne. Besedni red pri večbesednih se je oblikoval glede na prvo črko prve besede v zvezi, kar je največkrat pridevnik levoprilastkovnih besednih zvez. Iztočnice so večinoma občnoimenske, znotraj njih je občuten delež prevzetih strokovnih izrazov (internacionalizmi). Od lastnih imen so zajeta svetopisemska osebna in zemljepisna imena. Posamezne iztočnice so (pretežno) latinski citati, npr. **Códex iúris canónici CIC** (lat.), **Dominús vobiscum** (lat.), **Eloí, Eloí, lemá sabahtáni?** (aram.). Pred pomenskim delom slovarskega sestavka, ki ga uvaja okrajšava db. (= dobesedni prevod), je dobrodošla odločitev, da je pri latinskih citatih v oglatem oklepaju naveden izgovor, npr. [kódeks júris kanónici], [dóminus vobískum]. Geselski članek se po potrebi členi s podiztočnicami – stalnimi besednimi zvezami, t. i. terminološkimi besednimi zvezami; tako npr. iztočnici **bogoslúžje** sledi definicija, v nadaljevanju pa avtor niza podiztočnice **besedno b.**[ogoslúžje], **evharistično b.**[ogoslúžje], **spokorno b.**[ogoslúžje] in **b.**[ogoslúžje] **božje besede**.

1.2 Med iztočnicami po pričakovanju prevladujejo samostalniki in samostalniške besedne zveze, le redki so zgledi samostalniško rabljenih pridevnikov (**Brezmádežna, Najsvetéjše**) in glagolov (**pokadíti, zaspáti**). Več je glagolskih samostalnikov znotraj večbesednih terminov, npr. **lómljenje krúha, pripravljanje daróv, trkánje na prsí, vstajénje mesá, zedínjenje kristjánov**. Pridevnikov kot samostojnih iztočnic ni, čeprav bi jih pričakovali vsaj pri najpogostejših terminih, kot so **božji, gospodov, sveti**. Izjemoma uvršča zvezo v abecedni red iztočnic tudi predlog, npr. **pód obéma podóbama** (tako onaglašuje Jakomin).

1.3 Avtor ne navaja niti večine slovničnih (npr. pregibanje, besednovrstnost) niti besedotvornih podatkov, dobimo pa podatek o naglasu. Onaglašenost iztočnic je zlasti pri citatnih terminih in izrekih zelo koristna. Ponekod avtor ni prepoznal kvalitete naglašene samoglasnika (ozki, široki *o, e*), zato je ostrivec tudi na

mestu, kjer je v knjižni normi zapisana strešica (rod. mn. *darôv*). Kratko naglašene-ga samoglasnika ni vedno pravilno označil, npr. **bôžji grôb** namesto *bôžji grôb*, **brát láik** namesto *brát láik*.

1.4 Poimenovanja božjih oseb in nadomestnih imen zanje se zapisujejo z veliko začetnico kot v teoloških in bogoslužnih besedilih, npr. *Bóg* (v razlagalnem delu gesla **Bóg** je izrecno povedano, da ime vedno pišemo z veliko začetnico, če se nanaša na Božjo osebo oz. na krščanskega Boga), *Sveti Duh* (ni samostojno geslo, omenja se njegova vloga pri birni v geslu **bírma**), **Dôbri pastír**, **Mesíja**, **Trojíca**, **Odrešeník** (niso pa izkazana samostojna gesla z iztočnicami *Stvarnik*, *Križani*, *Vse-mogočni*). Privzdignjeno držo spoštovanja izkazuje tudi zapis z veliko začetnico najpogosteje rabljenih pridevnikov: **Božji**, **Gospodov**, **Sveti**. Jakomin jih zapisuje nedosledno, odvisno od razsežnosti pomenskega prenosa, npr. **Bôžja obljúba**, **Bôžje kraljéstvo**, **Bôžje ljúdstvo**, **Bôžje usmíljenje** itd., toda **bôžja pót**, **bôžji grôb**. Ime svetopisemskega dogodka in praznika (kot tudi drugih praznikov) je zapisano z malo začetnico, npr. **svéti tríje králji**; v SP 2001 je osebno ime *Sveti trije kralji* zapisano z veliko. Jakomin piše z veliko začetnico nekatere temeljne pojme krščanske vere, npr. **Najsvetéjše**, *Gospodova molitev* 'temeljna krščanska molitev, očenaš' v geslu **Óče náš** (prim. **rôžni vènc** 'katoliška ljudska molitev Jezusu in Mariji v čast'), **svéto Réšnje teló**. Primer iztočnic **razodétje** 'dejanje, s katerim se Bog razodeva človeku, odnos med človekom in Bogom' in **Razodétje** 'novozavezna preroška zadnja knjiga Svetega pisma, imenovana tudi Apokalipsa' potrjuje pomensko razločevalnost velike začetnice.

1.5 Znak > 'glej tudi' (str. 7) ima vlogo vodilke, ki povezuje in opozarja bralca na pomensko ali kako drugače sorodne besede, obravnavane v drugih geslih. Vodilka je navedena na koncu geselskega članka za razlagalnim in ponazarjalnim delom, npr. **menih** >manastir, samostan, monah (takoj za znakom > so besede neonaglašene), **izpraševánje vestí** >vest, ali povsem samostojno, npr. **desét Bôžjih zapóvedi** >dekalog; >Postava; >Sinaj. Na ta način avtor pojasnjuje nekatera sopomenska razmerja med iztočnicami, npr. **stólnica** >katedrala, **prídiga** >homilija. Z vodilkami, ki praviloma niso obojesmerne, se geselski članki med seboj pomensko dopolnjujejo, res pa se občasno določeni podatki tudi podvajajo.

2 Razlagalni in ponazarjalni del geselskega članka

Jakomin je na poljuden način, vendar zgoščeno in pomensko precizno predstavil pomensko ravnino osnovnega krščanskega izrazja.

2.1 Glede na izvor ločimo domače, prevzete in citatne iztočnice. V izboru iztočnic prevzeto izrazje močno prevladuje nad domačim, kar pa ne odraža njunega dejanskega razmerja v (prevladujoče zajetem) liturgičnem izrazju. Avtor jih je verjetno izbral, ker je pomen teh terminov težje razbrati, zato so vernikom ostajali nerazumljivi ali pa so se ti zavedali le njihove približne pomenske vrednosti. V

današnji rabi so prevzeti krščanski termini povsem prilagojeni jezikovnim zakonitostim slovenskega jezika, npr. **lekcionár** (lat.) 'bogosluzna knjiga, v kateri so zbrana mašna berila, evangelij, psalmi, posebej določeni za vsak dan in razvrščeni po redu cerkvenega leta', **litúrgika** (gr., lat.) 'nauk o bogosluznih obredih'. Kjer raba niha, so se oblikovali variantni prevzeti izrazi, med katerimi se ustvarja hierarhično razmerje, kar je avtor tudi zabeležil, npr. **madrása** tudi **medrésa** (arab.).

2.2 Tudi citatne verske izraze je avtor pomensko analiziral: poleg verskega pomena je navedel tudi splošni pomen. V okroglem oklepaju je zapisal izvorni jezik ali jezik posrednika, npr. **faldistórij** (nem.) 'premakljivi škofov sedež pri obredih'. Manj je zgledov za enobesedno iztočnico, npr. **Exúltet** (lat.) [ekzúltet] db. 'veseli se; hvalnica, začetna beseda velikonočne hvalnice pri bdenju na velikonočno soboto'; **ex cáthedra** (lat.) [éks kátedra] db. 's stola; nezmotno versko ali moralno papeževo učenje, kadar govori kot najvišji pastir Cerkve; govoriti z avtoriteto'; **Katholikentág** (nem.) 'zborovanje nemških katoličanov'. Pogosteje so izpričane stalne besedne zveze, izreki in znani citati, ki so lahko cele povedi, npr. **níhil óbstat quóminus imprimátur** (lat.) [níhil óbstrat kvóminus imprimátur] db. 'nič ne nasprotuje za natis; tiskana opomba uradnega cenzorja, da ni ovir za tiskanje določene knjige ali publikacije o verskih in moralnih zadevah'.

2.3 Geselski članki z domačim krščanskim izrazjem so na prvi pogled manj opazni, vendar nič manj koristni, saj se je Jakomin zavedal, da tudi verniki nemalokrat poznajo pomene osnovnih verskih pojmov le približno. Prevladujejo liturgični in svetopisemski izrazi, med katerimi so tudi simboli. Naj naštejemo nekaj tovrstnih iztočnic: **obljúba** 'trden sklep, zvestoba v nekem dogovoru ali stvari', **obrezová-nje, občestvo, občestvo svetníkov, očitanja, mesó, mír, mílost, sôdba bôžja, spoznaválec** 'svetnik, ki ni umrl mučeniške smrti', **spregléd** (namesto *spregléd*), **srcé, ólje, pelikán, ríba** (monogram *IHTIS*), **sídro, vôda, štíri, sédem, tŕkanje na prsí, víno, vstajénje mesá, zádnja večérja, zaobljúba, zapóvedi** (namesto *zapóvedi*), **zaspáti** 'biblijski izraz za umreti', **zavétnik, zavéza, zláto tôle, zveličanje, zvón, zorníce**. Pogrešamo nekatere katoliške termine, npr. *živi – mrtvi, bližnji, božanstvo, čast, čistost, dedič* (nebeškega kraljestva), *dobra dela, dolg, dolžnik, Gospod, grešnik, grešnica, izvoljenec, kazen, ljubezen, muka, nebeško kraljestvo, obhajilo, oklici, opomin, opravičenje, pobožen, pravica, skušnjava, služabnik, smrt, telo, upanje, usmiljenje, zahvala*. Malo je zgledov tvorjenk s predponskim obrazilnim morfemom *ne-*, ki se pogosto uporabljajo, npr. *nepokora, nemílost, nevera*.

Pomenk pri večpomenskih terminih avtor ni oštevilčil, temveč jih je znotraj geselskega članka ločil s podpičjem, kar včasih deluje nepregledno. S podpičjem je namreč ločil tudi dobesedni prevod, dodatne (zgodovinske, etimološke, kulturološke) razlage, citate iz Svetega pisma, konkretne zglede v besedilu, sopomenke in pomensko sorodne besede. Poglejmo si zgled tovrstnega geselskega članka: »**škof** episkop (gr.) db. nadzornik; cerkveni predstojnik; tudi tretja stopnja zakramenta svetega reda: škofovsko posvečenje; škof ordinarij; šele proti koncu 1. st. po Kr. srečamo zarodke kasnejšega monarhičnega episkopata in jasnejše razčlenitve cerkvenih služb; >episkop, ordinarij, sufragán«. Ponekod je dodal tudi splošni pomen

(v ležečem tisku): »**nebésa** v krščanstvu stanje, kraj, kjer prebivajo Bog in zveličani; *veliko ugodje ali velika sreča*; nebeški duhovi: angeli in duše v nebesih«.

2.4 Da je med krščanskimi termini veliko večbesednih izrazov, nam dokazujejo tudi mnoge večbesedne iztočnice v Jakominovem slovarju. Po pričakovanju prevladujejo levoprilastkovne zveze s samostalnikom v odnosnici, ki se razvrščajo po abecednem redu prvega izraza v zvezi, torej pridevnika. Kot iztočnice so pogosto navedene stalne besedne zveze s starinskim svojilnim pridevnikom *božji*, ki žal nima samostojne razlage, npr. **Bôžja beséda**, **Bôžja previdnost**, **Bôžja rôka**, **Bôžja vólja**, **Bôžje kraljéstvo**, **Bôžje ljúdstvo**, **Bôžje okó**, **Bôžje posinóvljenje**, **Bôžje usmíljenje**, **bôžji grób** (namesto *grób*). Tudi pridevnik *sveti* je izpričan v več iztočnicah, ne pa kot samostojna enota, npr. **Svéta dežéla**, **Svéti ôce**, **svéti prít**, **Svéti sédež**, **svéti sínód**, **svéti šôtor**, **svéti trije králji**, **svéti večér**, **svéto léto**, **svéto Réšnje teló**. Zgled »**družina** (sveta) družina Jezusa, Marije in Jožefa« razkriva drugačen postopek slovarskega prikaza večbesednih strokovnih izrazov. Izhaja se iz jedrnega dela zveze – samostalnika, ki je enobesedna iztočnica, od tod se tvorijo samostalniške in redkeje glagolske besedne zveze, ki jih avtor prikazuje v okviru istega geselskega članka. Na tretji način je Jakomin predstavil **cerkveno léto** >leto cerkveno: »**léto** (cerkveno) v teku leta cerkev izpolnjuje vzgojo in izobrazbo vernikov, razgrinja celotno Kristusovo skrivnost in obhaja spomin svetniških godov; [...]« Podobno je oblikoval večbesedno iztočnico **sôdba Bôžja**; drugačen besedni red v slovarju ni izpričan. (Pridevnik na desni strani odnosnice je v pridigarski tradiciji stilno zaznamovan, saj prinaša večjo izrazno in sugestivno moč. Pri prebiranju verskih besedil se je pokazalo, da so zapostavljeno rabljeni pridevniški prilastki, npr. *božji* in *svet*, res odraz privzdignjene rabe, vendar so se v terminološki rabi nevtralizirali (Legan Ravnikar 2008: 111–112).)

Desnoprilastkovnih zvez, za katere je v slovenščini značilen zapostavljeni samostalnik, je občutno manj in so večkrat predložne: **duše v vícah**, **posódice za svéta ôlja**, **posvetítev cérkve**, **priprávljanje daróv**, **prôšnja nad daróvi**, **prôšnja po obhajilu**, **prôšnje vérnikov**.

2.5 V slovarju so razvejeno vzpostavljena sopomenska in blizupomenska razmerja med iztočnicami. Naj naštejemo nekaj razlikovalnih prikazov sopomenskih krščanskih terminov: »**cvétna nedélja** ali oljčna nedelja, zadnja nedelja pred veliko nočjo« (prim. »**óljčna nedélja** cvetna nedelja, nedelja pred veliko nočjo«), »**pravosláven** ali ortodoksen« (+ razlaga); »**núna** (lat.) redovnica« (+ razlaga); »**stólnica** >katedrala« (+ razlaga); »**prídiga** >homilija« (+ razlaga); »**sveto Réšnje teló** hostija; >Najsvetejše«.

2.6 Kratice in druge krajšave imajo svoje mesto v sodobnem jeziku verskih in cerkvenih besedil. Uveljavile so se zaradi praktičnosti, kratkosti in nedvoumnosti rabe, npr. »**msgr.** (lat.): monsinjor (cerkveno odlikovanje)«; »**OFM** kratica: Órdo Frátrum Minórum (red manjših bratov), uradni naziv za redovnike frančiškanskega reda«; v geslu **Códex iúris canónici** »**CIC** (lat.): Códex iúris canónici [kódeks júris kanónici] – zakonik cerkvenega prava (1917, 1984)«; v geslu **Družba**

Jézusova »DJ jezuiti«; »INRI (lat.) kratica: **I**ésus **N**azarénus **R**éx **I**udeórum. Napis na Jezusovem križu, ki pomeni: Jezus Nazarečan, judovski kralj; Poncij Pilat ga je dal napisati v latinščini, grščini in aramejščini na križ nad Jezusovo glavo (Jn 19, 19)«.

3 Če se ozremo na slovar v celoti, je avtor častitljive starosti Dušan Jakomin korektno pripravil poljudni slovar katoliške terminologije, ki smo ga v slovenskem prostoru zelo pogrešali. Delo je bilo zahtevno, terjalo je veliko znanja, izkušenj in potrpežljivosti. Tega našemu rojaku očitno ni manjkalo, zato mu za izid knjige iskreno čestitamo.

Navedenki

Legan Ravnikar 2008 = Andreja Legan Ravnikar, *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*, 2008, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Lingua Slovenica).

SP 2001 = *Slovenski pravopis* 2001, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2001.

HRVAŠKA FRAZELOGIJA ANTICE MENAC

Jurij Rojs

Antica Menac, *Hrvatska frazeologija*, Zagreb: Knjigra, 2007, 270 str.

V knjigi so predstavljeni avtoričini pogledi na hrvaško frazeologijo, ki jo proučuje/raziskuje že skoraj pol stoletja. To je najboljša hrvaška predstavitev frazeologije doslej in poleg hrvaških frazemov navaja še ruske, nemške, angleške, francoske in italijanske. Dodani sta še razpravi o hrvaški frazeologiji renesančnega pesnika Petra Hektorovića in baročnega mojstra besede Ivana Gundulića.

***Hrvatska frazeologija* (Croatian Phraseology), by Antica Menac**

This book presents the author's perspectives on Croatian phraseology, which she has studied for nearly half a century. This is the best Croatian presentation of phraseology to date, and in addition to Croatian phrasemes it also cites Russian, German, English, French, and Italian ones. The work also includes discussions of the Croatian phraseology used by the Renaissance poet Petar Hektorović and the outstanding Baroque writer Ivan Gundulić.

V prvi frazeološki monografiji o hrvaškem jeziku so zbrane frazeološke razprave, ki jih je objavila akademikinja prof. dr. Antica Menac v zadnjih štiridesetih letih v jezikoslovnih revijah, in njena poročila o frazeologiji na različnih znanstvenih srečanjih. Kot soavtorji so ji precej pomagali Milan Moguš, Željka Fink Arsovski in Mira Menac Mihalić.

Knjiga obsega tele teme: (1) frazemi – njihova sestava, struktura, odnosi njihovih sestavin, (2) medfrazemski odnosi, (3) medjezikovne zveze v frazeologiji, (4) frazeologija in leksikografija, (5) frazeologija v književnosti in (6) dodatni vidiki.

Na str. 9 beremo: »Glede na pomen se delijo besedne zveze (BZ) na proste in frazeološke. V prostih BZ ohrani vsaka sestavina svoj pomen. Celotna BZ predstavlja seštevek oziroma kombinacijo teh posameznih pomenov. Govorec izbira v govornem procesu sestavine besedne zveze, ki jo hoče izraziti.«

V frazeoloških BZ pride do izgube pomenov vseh ali nekaj sestavin (ali vsaj ene od njih), tako da pomen ni enak seštevku pomenov posameznih besed, ampak pride do novega pomena, ker govorec jemlje iz pomnilnika celotno že narejeno BZ. To lahko vidimo v primerih *Boli me desna roka* in *Vi ste moja desna roka*.

Glede na **strukturo** so frazemi trdni; izmed mnogo izrazov uporablja Antica Menac termin frazem, ne glede na to, da srečamo v frazeološki teoriji termine

frazeologizem, frazeologem, idiom, stalna besedna zveza, frazeološka enota, frazeološki obrat, ustaljeni leksikalni kompleks idr. Reproducirajo se v vnaprej določeni narejeni obliki, tj. ne oblikujejo se vsakokrat znova s spontanim sestavljanjem posameznih besed, kot je to značilno za proste besedne zveze. Za frazem je značilna prenesenost.

Po **poroku** so frazemi ljudski ali izposojeni iz drugih jezikov. Nastanejo lahko na osnovi citatov iz književnih in drugih del (*gospoda Glembajevi*), prevedeni iz drugih jezikov (*Človek – to zveni ponosno*, Maksim Gorki). Nekateri frazemi so vzeti iz ljudskega blaga, npr. *Bože mili, čuda velikoga*. K frazeologiji prišteva profesorica Menčeva tudi pregovore: *Laž ima kratke noge; Kadar mačke ni doma, miši plešejo*. Nekateri frazemi izvirajo iz različnih vej znanosti ali s področja kake človekove dejavnosti: *verižna reakcija, kratek stik*; iz glasbe: *igrati prvo violino*; iz gledališča: *igrati glavno vlogo*; iz športa: *dobiti rumeni karton*; iz pomorstva: *vreči sidro*. Nekateri frazemi imajo izvor v različnih žargonih (argojih, slengih), npr. *zadnji adut* (kartaški žargon), *dobiti cvek* ali *to je za pet* (dijaški žargon).

Glede na **obliko** so frazemi fonetične besede: ena pomenska, naglašena beseda, na katero se nanašajo enklitike ali proklitike (*za las, čast mi je*). Besedne zveze so najpogostejša oblika, v kateri nastopajo frazemi. BZ je lahko sestavljena iz dveh ali več samostojnih besed z nepregibno besedo ali brez nje. Tu nastajajo različne skladijske zveze, ki jih lahko klasificiramo glede na tip same zveze, glede na pregibno besedo ali pa glede na uporabo nepregibnih besed.

Skladijska zveza je lahko neodvisna (*kruh in sol*) ali odvisna, pri čemer je lahko: (a) **kongruenca ali ujemanje** (v *vsakem primeru*); (b) **rekcija ali vezava**, ki je lahko **glagolska** (*kovati v zvezde*), **samostalniška** (*kamen spotike*) ali **pridevniška** (*lačen kruha*), in (c) **primik** (*zelo zgodaj*).

Obravnavana monografija govori tudi o stilu frazemov: nevtralni frazemi (*iz vsega srca*); pogovorni (*mlatiti prazno slamo*); vulgarni (*stegniti tace*). Precej prostora je posvečenega sestavi frazemov v sodobnem hrvaškem in ruskem jeziku (str. 21–28), manj fonetični besedi, več pa besednim zvezam in frazemom stavkom.

Sledi analiza **tavtoloških frazeoshem** v hrvaščini in ruščini (str. 42–66), kot npr. hrv. *čovjek je čovjek*, rus. *человек есть человек* (tem BZ pravijo Švedova frazeologizirane konstrukcije, Janko-Trinicka skladijski frazeologizmi, Rojzenzon tipološke frazeologizirane tvorbe ter Leonidova, Menčeva in Šmeljov frazeosheme). Na sedmih straneh avtorica obravnava tematiko frazeološke sinonimije v hrvaškem in ruskem knjižnem jeziku (str. 69–76). Večjo pozornost zahteva branje poglavja o frazeoloških antonimih v evropskih jezikih (str. 77–82). Za izhodišče sta vzeta dva slovanska jezika, in sicer hrvaščina in ruščina, dva germanska (angleščina in nemščina) ter dva romanska (francoščina in italijanščina): hrv. *biti dobre volje*, rus. *быть в хорошем настроении*, nem. *guter Laune sein*, angl. *to be in a good mood*, fr. *être de bonne humeur*, ital. *essere di buon umore*.

Jedro monografije govori o skupnih semantičnih skupinah v frazeologiji evropskih jezikov (str. 83–106). Dokaj obsežno je poglavje Frazeologija in izposojanje (str. 107–133). Avtorica navaja primere iz zgoraj navedenih jezikov, občasno pa tudi frazeme iz grščine in latinščine.

Znanstveno pero se ukvarja s frazeologijo v različnih tipih enojezičnih hrvaških slovarjev. Najprej se poglobi v veliki akademski Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, poglavje pa konča z analizo frazemov v Šulkovem slovarju znanstvenega izrazja. Več strani je posvečenih tudi vprašanju stilne klasifikacije v splošnih in frazeoloških slovarjih. Profesorica Menčeva poudarja, da je pri določanju stilno-plastnih kvalifikatorjev velika mera subjektivnosti, česar v fonologiji in morfologiji ni najti. Frazemom pripisuje kvalifikatorje, kot so npr. slabšalno, slengovsko, žargonsko, šaljivo, knjižno, ironično, religiozno, ekspresivno, starinsko idr. – Zadnji del te imenitne knjige konkretno obravnava frazeologijo Gundulićevega Osmana, napisanega v baročnem slogu (17. stoletje). Sledi obravnava frazeologije Hektorovićevega dela Ribanje i ribarsko prigovarjanje (iz 16. stoletja), v katerem gre v glavnem za stilno nevtralnno, splošno uporabno ljudsko frazeologijo. Sledi frazeologija Mažuranićevega dela Smrt Smail-age Čengića, v kateri mrgoli latinskih, grških in italijanskih frazemov. Tu gre zlasti za frazeme, ki jih uporabljajo Vergil, Horac, Cicero, Dante, Tasso in Ariosto. Mnoge se da najti v hrvaškem ljudskem jeziku in v hrvaški ljudski pesmi.

Kdor se ukvarja s slovansko frazeologijo in hrvaško dialektologijo, si lahko napase oči v poglavju Frazeologija sodobnih braških čakavskih pesnikov (avtorica obravnava frazeologijo šestih sodobnih literarnih del, napisanih v letih 1977–1993). Tu pride do diahronega obravnavanja jezikovnih pojavov – zlasti na področju fonologije –, zanimive pa so tudi ugotovitve o elementih beneškega narečja v frazeologiji teh pesnikov.

Nemalo veselja dobi bralec v poglavju Element smešnega v frazeologiji. Navedimo le primer: *sovražiti se kot pes in mačka* : *živeti kot pes in mačka* : *ljubiti se kot pes in mačka*. Navedeni nasprotni glagoli dajejo frazemu dodatno mero šale in ironije.

Zadnje poglavje ima naslov Novi pojavi v hrvaški frazeologiji. V njem Antica Menac navaja izposojanje leksemov in frazemov zlasti iz angleščine, italijanščine, grščine, španščine in portugalščine. Precej frazemov je prišlo v sodobni hrvaški knjižni jezik iz kajkavskega in čakavskega narečja.

Knjiga Hrvaška frazeologija je zanimiva za vsakega slavista: kroatista, slovenista, rusista idr. Zdi se, da človeka najbolj pritegne razdelek, ki kontrastivno obdeluje frazeološko stanje v sodobni hrvaščini in ruščini. Knjiga pa ni namenjena le slavistom – po njej bodo z veseljem segali germanisti in romanisti.

Gledano celostno smemo zapisati, da je to delo osnova zagrebške frazeološke šole, ki ji je več kot štirideset let betonirala temelje ravno akademkinja Antica Menac. Jedro te obsežne knjige je frazeologija na kontrastivni, leksikalni in semantični ravni.

Načini ruskega govora

Jurij Rojs

Valerij Mikajlovič Mokienko, *Obrazy ruskoj reči: istoriko-ètimologièskie očerki frazeologii*, Moskva: Flinta – Nauka, 2007, 461 str.

Valerij Mihajlovič Mokijenko v obravnavani knjigi predstavlja zgodovinsko-etimološke skice stalnih besednih zvez, ki se zrcalijo v ruski frazeologiji. Znanstveno natančno navaja elemente duhovne in materialne kulture na jezikovni, folklorni, etnografski in zgodovinski ravni. V knjigi niza stalne besedne zveze, ki izražajo ruski narodni nazor, družbeno ureditev, ideologijo dobe, kulturne dogodke idr.

***Образы русской речи (Images of Russian Speech)*, by Valerii Mikhailovich Mokienko**

In this book, Valerii Mikhailovich Mokienko presents historical and etymological outlines of phrasemes reflected in Russian phraseology. With scholarly precision, he cites elements of nonmaterial and material culture in linguistics, folklore, ethnography, and history. The book presents phrasemes that reflect the Russian national perspective, social order, ideology of the period, cultural events, and other phenomena.

Knjiga profesorja Valerija Mihajloviča Mokijenka je tretji del frazeološke trilogije (prva dva dela sta *V glub' pogovorki*, Moskva, 1957, 2. izd. Kijev, 1989, in *Slavjanskaja frazeologija*, Moskva, 1980, 2. izd. 1989), ki naj bi pokazal, kako se v ruski frazeologiji pri ubesedovanju resničnosti (tu gre zlasti za elemente materialne in duhovne kulture) zrcali zgodovinska retrospektiva.

Že v antiki so si jezikoslovci prizadevali rekonstruirati »resnično« predstavo o besedi, skušali so najti »izvirno« podobo predmeta ali pojava. Zgodovina in etimologija stalnih besednih zvez (SBZ) sta bili perspektivnejši, kajti združevanje besed predstavlja samo po sebi pripoved, bolj ali manj »izkristalizirani prenos«.

Ravno zato si številni ruski raziskovalci folklore, etnografi, zgodovinarji in jezikoslovci že več kot dvesto let prizadevajo najti izvor tega ali drugega pregovora ali reka. Za paremijami stoji ruska preteklost in kultura. Sprva so bile SBZ zapisane v prestolnih ali gubernijskih časnikih, sledili so paremiološki zborniki z zgodovinsko-etimološkimi razlagami in nazadnje knjige, posvečene SBZ in krilaticam. Omenimo naj samo I. M. Snegirjova, ki je v letih 1831–1834 v Moskvi izdal štiri knjige z naslovom *Rusi v svojih pregovorih in rekih*.

Proučevanje jezikovnih pojavov ne more ostati le v okviru slovnice. Nastala je nova smer rusistike, ki se imenuje *jezikovno deželoznanstvo*. Na tem področju imata velike zasluge E. M. Vereščagin in V. M. Kostomarov. Frazemi izražajo narodov nazor, družbeno ureditev, ideologijo dobe, kulturne dogodke ipd.

V. M. Mokijenko prikazuje v obravnavani knjigi frazeološko gradivo tako, da se opira na strukturno-semantično modeliranje. Kritično obravnava zgodovinsko-etimološke verzije. Prikazuje številne različice v ruskem jeziku in narečjih ter v drugih slovanskih in neslovanskih jezikih. Frazeološke enote (FE) mu pomenijo besedne zveze (BZ), ki so stalne, vzpostavljive v že izdelani obliki, ekspresivne in izražajo celosten pomen. Ne uvršča pa v frazeologijo paremij, ustaljenih večbesednih terminov, nomenklatur in citatov, čeprav so ti vir za SBZ. Vsak frazem ima svojo zgodovino in izrazni namen. Velik del zgodovine je naroden, veliko pa je tudi frazeoloških enot iz drugih jezikov in kultur. Frazem je torej pri medsebojnih kulturnih vplivih »nacionalna valuta«. Največji del obravnavane knjige je posvečen razmišljanju o narodovih posebnostih ruskih idiomatskih BZ. Tu gre za simbole ruske biti, za zgodovinska dejstva, za iveri starih narodnih verovanj, obredov, pesmi, pravljič, zagovorov ... Pogosto so SBZ dobesedno neprevedljive v druge tuje jezike. Razmišljanje o teh narodovih značilnostih je po V. M. Mokijenkju »domoljubna naloga«.

K besedi ali SBZ pristopa na dva nasprotna načina: od jezika k izrazni resničnosti in od resničnosti do njenega izraza v jeziku. Veliko SBZ je arhaičnih zaradi jezikovnega razvoja (*vo vsju ivanovskuju, kišmja kišet' idr.*). V več poglavjih prikazuje, kako se odražajo mitološki pojmi in jezikovni prenosil ruske folklorne v jeziku.

Prvo poglavje se začneja z naslovom Osvojeno je tuje, odtujeno je svoje. Posveča se vprašanju, kaj je nacionalno in mednarodno v frazeologiji. Ustaljene besedne zveze navaja po abecednem redu, kar je čisto formalno, potem podaja smiselno prenesen pomen, npr. lat. *ab ovo* 'iz jajca'. Po avtorju je to delček bolj polnega pregovora *ab ovo usque ad mala* 'od začetka do konca'. Pregovor izraža rimski običaj, ko so pri kosilu začeli s kuhanimi jajci, končali pa s sadjem. Ko je to BZ zapisal Horacij v delu *Ars poetica*, je postala krilatica s poetično-mitološko razlago. Frazem *ab ovo* je zapisal A. S. Puškin: »Начнем *ab ovo*: Мой Езерский ...« (Rodovnik mojega junaka). BZ je postala mednarodna v ruskem knjižnem jeziku, hkrati pa je postala rusko nacionalna. Zapisali so jo npr. N. S. Leskov (Otroška leta), V. I. Lenin, I. S. Turgenjev idr. Poudarjena je »mitološka polovica« latinizma, kajti v ruski krilatici je zveza *ab ovo* na drugem mestu, ne na začetku. V ruščini ustrezata besedni zvezi dva sinonima: *начинать с яиц Леды* ali *от яиц Леды* 'začeti od začetka', kjer je izražena Horacijeva poetičnost. V ruščini se je ustalila množinska oblika, v latinščini je edninska. Ta SBZ ima v ruskem jeziku tri sinonime: *начинать с азов*, *начинать с азбуки* in *начинать от печки*. Takoj je treba povedati, da ne gre za absolutne sinonime, kajti sami po sebi se ločijo glede na semantiko in odnos do drugih predmetov ali pojavov. Prva dva frazema izražata začetek, tretji pa širšo dejavnost. Besedi *азы* in *азбука* sta zapisani v slovanskem knjižnem jeziku, ki sta ga v 9. stoletju utemeljila brata Ciril in Metod. Ruski jezik se dobesedno križa z makedonščino in bolgarščino, kjer se je uveljavila BZ *започвам от азбуки* 'začeti z azbuko', kar potrjuje, da so naši predniki spoštovali *азбуку* in *азе*.

Specifično ruska je FE *танцевать от печки*. Tu nastane vprašanje, zakaj je ravno *plesati od pečke*. Na to vprašanje daje odgovor V. V. Vinogradov, ki je leta 1940 napisal o tem frazemu obsežen esej, v katerem pojasnjuje, da je to *krilatica*, a še zdaleč ni tako stara kot njen latinski sinonim. Loči ju dva tisoč let. V ruski knjižni jezik je prišla iz romana Dober človek (V. A. Slepcev). Junak romana Terebenjev se spominja svoje mladosti, ko so ga še kot dečka učili plesati. Predstavlja si, da stoji v dvorani pri pečici in v mislih izbira korake za ples. Začel je plesati. Nenadoma nastane škandal: ena noga se je upognila in se zadela v drugo. Serjoža ni več plesal po taktu in se je zaustavil. Oglasil se je oče, ga pokaral in spregovoril, naj gre spet k pečki. Tako je rekel tudi plesni učitelj. Zmedeni Serjoža je je odšel k pečki, da bi spet začel znova plesati. Zaslíšal je: en, dva, tri ... – Ko je V. V. Vinogradov komentiral ta položaj, ni podal le slike plesa *танцевать от печки*, z neverjetno jasnostjo je označil tiste notranje oblike, tiste motive, ki so privedli k metaforičnemu preoblikovanju smisla, posplošitvi frazema *танцевать от печки*. Kot kaže, V. A. Slepcev ni avtor ruske SBZ, tako kot je Horacij latinske. Primer, ki ga podaja Mokijenko, je bil v preteklem stoletju v ruskih plemiških družinah, doma pa je tudi na podeželju. Opisuje ga tudi A. P. Čehov (Moje življenje). V Kostromski guberniji je slišati: »Я от печки иду, половички чту (т.е. считаю).« V začetku 20. st. je bila zapisana različica *танцевать не от печки* 'delati kaj s težavo, to, kar je težko' (str. 15; Agorin, Sredi Sobratov, *Novosti* 15. novembra 1900). Da je ravno pečka postala točka za računanje pri plesu, je čisto razumljivo: od nje so začeli plesati zato, ker je bila ali v kotu ali nedaleč od vhodnih vrat. Tako je bil plesalcem na razpolago ves prostor v sobi. Pozneje se je ta stilna zaznamovanost izgubila. Ni naključje, da je bil navedeni odlomek iz *Novosti* zapisan v narekovajih.

Profesor Mokijenko trdi, da so v jezikovnem deželoznanstvu le tri jezikovne enote: beseda, frazem in aforizem. Ti imajo sposobnost nakopičiti ubeseditvene informacije, kajti ravno v njihovi semantiki se izoblikuje področje, imenovano fon (Mokijenko, str. 25). A kolikor nekateri raziskovalci imajo aforistiko kot frazeološki element v širšem smislu besede, je delež njene prisotnosti pri oblikovanju »fonovih elementov« neverjetno velik.

V ruskem jeziku je precej frazeoloških internacionalizmov, kot npr. *взять быка за рога*, *птичье молоко*, *заморить червячка* idr. Viri, iz katerih prihajajo frazemi, so antična zgodovina, književnost, mitologija, Biblija, znanstveno-tehnično in kulturno področje in seveda medsebojni jezikovni stiki, ki so v zadnjem času precej intenzivni.

Navedimo primer tipa *ни рыба ни мясо* (angl. *neither fish nor flesh*, nem. *nicht Fisch nicht Fleisch*, fr. *ni cair ni poisson*, ital. *ne carne ne pesce*, špan. *ni carne ni pescado*).

Specifika razvoja frazeologije je sklenjena tako, da se v primerjavi z drugimi lingvističnimi disciplinami ni začela s primerjalno-zgodovinskih raziskav, marveč s stilnih, strukturno-semantičnih ali soodnosnih opazovanj (pogosteje na ravni teorije prevoda). Zgodovinsko-etimološki vidik je do danes ostal Ahilova peta v teoriji in praksi frazeologije.

V številnih znanstvenih raziskavah in popularnih knjigah o leksiki in frazeologiji ter v učbenikih za Ruse in tujce najdemo razlago idiomov, ki ne ustrezajo jezikovnim dognanjem. Še več, takšne »jezikovne razjasnitve« prehajajo iz knjige v knjigo in celo v zbornike »krilatih BZ«. Precej BZ je neposredno povezanih z zgodovinskimi dogodki ali resničnostjo. Kot primer navedimo le *вольный казак*: BZ pomeni ne le spomin na tlačane, ki so zbežali izpod carjeve oblasti na južne meje Rusije, kjer so bili ne le prostovoljna obmejna straža, ki si je s tem kupila svobodo, ampak neodvisni ljudje (turška beseda *kazak* pomeni 'svoboden človek'). – *Казанская сирота* spominja na Ivana Groznega, ki je leta 1552 osvojil prestolnico Kazanskega hanstva. Tatarski knezi (murzi) so stopali v pravoslavno vero, da bi jim bila nova oblast naklonjena. Carju so pošiljali pisne prošnje, v katerih so se imeli za »sirote«. Danes pomeni ta SBZ ljudi, ki so nesrečni, nemočni, da bi pri drugih vzbudili sočutje in ganjenost. – Frazema *Мамаево побоище* in *Как Мамай прошёл* izražata spomin na slavno bitko na Kulikovem polju v letu 1380, ko so se Rusi osvobodili izpod hordskega jarma. Ta dogodek se zrcali tudi v UBZ: *Здесь как будто Мамай воевал, Как будто после Мамаева побоища, Словно шел Мамай с войной* idr. – Nedvomno je konkretna zgodovinska povezava z Ivanom Velikim in Ivanovsko ploščadjo. S tema dvema je povezan frazem *во всю ивановскую*. Razlaga tega frazema je trojna: (1) *Звонить во всю ивановскую* (z vsemi zvonovi), (2) *Кричать во всю ивановскую* (seznanjati se s carjevimi ukazi), (3) *вопить во всю ивановскую* (vpitje tistih, ki so jih telesno kaznovali). Razen glasnega krika pomeni ta UBZ še močno smrčati ali globoko spat. FE navajajo I. S. Turgenjev (Okrajni zdravnik), M. E. Saltikov-Ščedrin (Dobronamerni govori), F. M. Dostojevski (Zločin in kazen) idr. Frazeološki slovar ruskega jezika v uredništvu A. I. Molotkova podaja dokaj objektivno ustreznico 'zelo hitro', 'z vso močjo' ipd. *Во всю ивановскую* se veže z glagolskimi komponentami *скакать, валять, кутить, дуть, катать* idr.

Vsak Rus že iz mladosti pozna *Ивана-дурака* in *Ивана-царевича*. Folklorni junak *дурак*, ki ga prezirajo oče in bratje, je vedno pametnejši od njih. Ljudska pravljica je vedno na strani npravstvene resnice.

Knjiga profesorja V. M. Mokijenka niza vrsto SBZ, ki so postale pregovori ali reki, npr.: *Репой да бруквой люди не хвалятся. Капуста да репа брюху не крепя. Служил семь лет – выслужил семь реп – да и тех нет!*

Precej SBZ izraža naravo, živalski in rastlinski svet:

1. *На чем свет стоит; свет клином сошелся; выйти сухим из воды; как с гуся вода; где раки зимуют; белены объелся; ободрать как липку ...*
2. Anatomijo človeka in geste: *на глазах; сломя голову; на руку; чувство локтя ...*
3. Življenjske predstave: realije iz vsakdanjega življenja preteklosti: *здать баню кому; дым коромыслом; закусывать удила; хоть пруд пруди чего ...*
4. Delovni procesi v kmečkem življenju: *через пень колоду ...*
5. Merske enote (časovne mere, dolžinske, utežne, denarne enote): *не по дням, а по часам; мерить на свой аршин; за семь верст киселя хлебать; с три короба ...*

6. Igre, sprostivte, šport: *бить баклуши; играть в бирюльки; биться об заклад ...*
7. Ruska kuhinja in jedila: *печь как блины; седьмая вода на киселье; заварить кашу; молочные реки и кисельные берега ...*
8. Zgodovina: *коломенская верста; ни к селу; гол как сокол ...*
9. Socialne odnose, družino in sorodnike: *свой брат; наш брат ...*
10. Etiketo: *милости просим; не поминай лихом ...*
11. Poklic: *судить да рядить; тянуть канитель ...*
12. Duhovno kulturo: obrede, praznovanja, verovanja: *бабушка надвое сказала; как в воду смотреть ...*
13. Religiozne predstave, povezane s krščanstvom: *ад кромешний; земля обетована; еле мозаху ...*
14. Pismenost, književnost: *лебединая песня; кисейная барышня; медовый месяц ...*
15. Folkloro, ljudski jezik, humor: *тише воды, ниже травы; красная девица; кровь с молоком ...*

Posebno organizacijo imajo zagovori vaških zdravilcev, npr. *Отговариваю от раба божия щипоты и позевоты, уроки и призоры, стамово и ломово, нутренно, споево, закожно и жилинно! В русских людских уганках srečamo »temne besede« (z nizkimi samoglasniki in zvočniki): Правда, не с кондрой и тендрой, а с кондой и пендой 'Мащек, не лази в печь: в печи je kašica za gosta' – tako pojasnjuje Slovar ruskih narodnih govorov (Словарь русских народных говоров 25, 1990, 337: »Пенда. Печка. Брында не ходи (не лази) в пенду, в пенде канда про чонда (гонда). (В загадке: кошка не ходи в печку: в печке – каша для гостя.)« Precejšnje je število frazemov, povezanih s slovanskimi božanstvi, kot so Perun, Horst, Daždobog, Stribog, Semargl, Mokoš. Vsako od teh božanstev je bilo pokrovitelj dnevov v tednu. Horstov dan je bil v ponedeljek, Mokoš pa je pokroviteljica srede in petka. Za pravoslavne Ruse pred sprejetjem pravoslavja je bilo značilno tekmovanje četrtega (Perunovega dne) s sredo, kar izraža pregovor: *Подкатила (подкатилась) среда под четверг* (Dalj IV, 1882, 601).*

Panteon pravoslavne Rusije je bil na Perunovemu hribu v Kijevu. Leta 988 je dal knez Vladimir zgraditi tam, kjer je bil Perun s svojimi vojščaki, cerkev sv. Vasilija, novega pravoslavnega zavetnika. Veliki knez Vladimir ni postal le pravoslavac. Svojo zvezo z drugim Rimom je utrdil tako, da se je poročil z bizantinsko carično Ano.

Ne glede na to, da so Rusi sprejeli pravoslavje, pa je pri njih demonologija zelo pestra. V hiši prebiva »домовой« s svojimi sodelavci, kot so *дворовой, подпольщик* ali *подпольник, овишник, банник* ali *банневой, хлебник, гумённый* ali *гуменник ...* V gozdu kraljujejo škrti, tj. *лешие* ali *лесовики, боровик, моховик, пуцевик, подкустовник ...* V močvirjih prebivajo *болотники, зыбочники, оржавенники ...* V vodnih virih je *водяной, водяной-хозяин* ali njegove podvrste, kot so *олутной, озерной, вировник* (rus. *вир*: globoko mesto, tolmun) idr. Po poljih gospodarijo *полевика, полевые* ali *житные жежы ...*

Mnogo je SBZ z jedrno besedo *чёрт*, kot npr. *черт несёт (принес, носит), лететь (полететь, пойти): Где черт не сладит, туда бабу пошлет, Курица не птица, баба не человек (tj. черт) ...*

V tej knjigi so tudi frazemi semantičnih »mikropolj«, npr. *мать-отец, брат-сестра, купцы-генералы ...* Nahajamo tudi lastna imena: *Саша-Маша, Сашенька-Машенька, Маша-Дуняша ...* Kot jedro tega polja so nanizani sorodniški odnosi, sledijo oblačilni predmeti, tkanine, predmeti toalete, kot npr.: *кумач-китайка, атлас-бархат, плис-бархат, куницы-лисицы, шубки-юбки ...*

Obravnavana knjiga prof. V. M. Mokijenka ima navedeno bogato bibliografijo (str. 424–444). Na koncu je spisek FE. Od slovanskih jezikov obravnava beloruščino, bolgarščino in staroruščino, sledijo kašubski, poljski, ruski, ukrajinski, srbohrvaški, slovenski, slovaški in češki jezik. Ob analizi slovanskih frazemov podaja še neslovanske jezike: angleškega, madžarskega, italijanskega, španskega, litovskega, latinskega, moldavskega, mongolskega, nemškega, portugalskega, romunskega, francoskega in švedskega. Kot zanimivost omenimo, da je naveden le en slovenski primer, in sicer v razlagi psl. **къркъ*, slov. *na krkoč* 'vrat' (*шея*).

Knjiga se bere kot napet roman in bo prišla prav slavistom, folkloristom, etnografom in zgodovinarjem. Še posebej smo je veseli rusisti, ker daje zgodovinsko-etimološke orise ruske frazeologije in frazeologije v drugih jezikih.

Priročnik praktične leksikografije založbe Oxford

Mija Michelizza

B. T. Sue Atkins – Michael Rundell, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford – New York: Oxford University Press, 2008, XII + 540 str.

V prvem delu se knjiga osredotoča na t. i. predleksikografijo: stvari, ki jih je treba vedeti, preden se začne sestavljati slovar. Avtorja opozarjata na opravila, ki se jih izvaja, in na vire, ki jih je treba zbrati pred začetkom same izdelave slovarja. V drugem delu priročnik kaže, kako v besedilnih virih iskati pomene iztočnic in kako beležiti leksikografsko relevantne podatke o vsaki teh enot. Tretji del pa predstavlja sestavljanje geselskega članka oz. redakcijsko delo tako za enojezične kot tudi za dvojezične slovarje.

The Oxford Guide to Practical Lexicography

The first part of this book focuses on “pre-lexicography”; that is, things that one should know before beginning to compile a dictionary. The authors draw attention to the tasks carried out and the sources that must be gathered before beginning actual production of a dictionary. The second part of the guide shows how to look for the meanings of headwords in text sources and how to record lexicographically relevant information about each of these units. The third part presents the composition of a dictionary entry and the editing work involved in both monolingual and bilingual dictionaries.

1 Uvod

Priročnik praktične leksikografije založbe Oxford *The Oxford Guide to Practical Lexicography* je razdeljen v tri sklope: prvi je t. i. predleksikografija, drugi del predstavlja analizo podatkov, v tretjem delu pa je podrobneje predstavljeno sestavljanje geselskega članka.

Prvo poglavje je (1) Uvod (*Introduction*, str. 1) z uvodnimi pojasnili avtorjev, drugo poglavje je naslovljeno (2) Tipi slovarjev in uporabniki slovarjev (*Dictionary types and dictionary users*, str. 17), sledijo poglavja (3) Leksikografsko pričevanje (*Lexicographic evidence*, str. 45), (4) Metode in viri (*Methods and resources*, str. 97), (5) Jezikoslovna teorija in leksikografija (*Linguistic theory meets lexicography*, str. 130), (6) Načrtovanje slovarja (*Planning the dictionary*, str. 160) in (7) Načrtovanje geselskega članka (*Planning the entry*, str. 200). V drugem delu sta poglavji (8) Gradnja leksikalne baze (1): pomeni besede (*Building the database (1):*

word senses, str. 263) in (9) Gradnja leksikalne baze (2): slovarski pomen besede (*Building the database (2): the lexical unit*, str. 317). V tretjem delu so še tri poglavja, in sicer: (10) Gradnja enojezičnega geselskega članka (*Building the monolingual entry*, str. 385), (11) Faza prevajanja (*The translation stage*, str. 465) in (12) Gradnja dvojezičnega geselskega članka (*Building the bilingual entry*, str. 484).

V nadaljevanju izpostavljamonekatere glavne poudarke in ideje priročnika. Knjiga je uvod v izdelavo slovarja – od začetnih faz (načrtovanja in zbiranja gradiva) pa do sestavljanja slovarja. Avtorja se zavedata, da je načinov za izdelavo slovarja več. Opisujeta način, ki je dobro funkcioniral za potrebe slovaropisnih skupin, v katerih sta sodelovala, in menita, da so opisane leksikografske tehnike v večini primerov neodvisne od jezika. Dodajata, da uporabniki slovar pogosto pojmujejo kot avtoritativni zapis, torej da obstaja mnenje, da gre za preskriptivno besedilo, vendar Atkinsova in Rundell pojmujeta slovar kot opis besedja, ki ga uporabljajo pripadniki neke govorne skupnosti, torej pojmujeta slovar kot del deskriptivne leksikografije. Zavedata se, da so vsi slovarji nepopolni.

2 Predleksikografija

Drugo poglavje se osredotoča na začetne faze načrtovanja slovarskega dela in na merila glede na tip slovarja. Podana je klasifikacija slovarjev: glede na jezik(e) slovarja (eno- ali večjezični), glede na zajeto besedje slovarja (splošni jezik, terminološki slovar ipd.), glede na velikost, glede na medij (tiskana, elektronska ali spletna oblika), glede na organizacijo slovarja (od besede do pomena ali semantične povezave z drugimi besedami), glede na uporabnikov jezik (uporabnikove jezike), glede na uporabnikovo strokovno znanje (jezikoslovci, otroci, odrasli ipd.), glede na to, za kaj uporabnik uporablja slovar – za dekodiranje ali za enkodiranje. Pri nastajanju novega slovarja je treba upoštevati dve načeli: prvič, da je prostor omejen in ga je treba zato razumno uporabiti, in drugič, da je slovar kot ekosistem: odločitev o vsebini, predstavitvi in obliki se ne da sprejemati izolirano, saj spremembe v enem delu vplivajo na preostanek slovarja. Postavlja se tudi vprašanje, ali je z nastopom elektronskih slovarjev obseg sploh še relevanten. V tej fazi je treba izoblikovati tudi »profil uporabnika« – opis tipičnega uporabnika slovarja z oceno njegovih potreb in jezikovnega znanja. Zavedati pa se je treba, da ni mogoče predvideti vseh uporabniških zahtev – podan je primer nogometnega zvezdnika Davida Beckhama, ki si je leta 2002 poškodoval metatarzalno kost (angl. *metatarsal bone*) – pridevnik *metatarsal* se je kar na vsem lepem začel pojavljati v vseh medijih, noben slovar pa takrat še ni vseboval tega leksema.

V nadaljevanju sledi predstavitev virov za sestavo slovarja: natančneje je obravnavano oblikovanje, zbiranje in procesiranje besedilnega korpusa za gradnjo slovarskega dela. Ko iščemo po besedilnem korpusu, moramo biti pozorni, saj mora biti tipična jezikoslovna lastnost, ki je zanimiva za slovaropisje, dovolj pogosta in hkrati dobro razpršena po različnih tipih besedil. V predkorpusnem obdobju se je slovarje delalo s pomočjo citatov oz. iztržkov iz besedil, ki pa so predstavljali le malo podatkov, očiten je bil tudi subjektivni element pri takšnem delu. Navkljub

vsemu se je treba zavedati, da je povsem enostavno z računalniškim programom zaznati nove besede (kot npr. *blogosfera*), vendar pa je velik delež novih leksemov še vedno večbesednih zvez. Pri ugotavljanju novih pomenov že obstoječih besed ima človek še vedno prednost pred računalniškimi programi. Za leksikografijo popoln korpus ne obstaja – pojavi se problem reprezentativnosti. Pri naravnih jezikih je težko definirati, kaj je to celotna populacija, saj populacija neprestano raste. Delna rešitev je stratificirano vzorčenje, vendar pa univerzalno sprejete klasifikacije besedilnih tipov nimamo. Avtorja menita, da je treba sprejeti dejstvo, da oblikovanje uravnoteženega korpusa nikoli ne bo znanstveno delo, saj oblikovanje idealnega vzorca zahteva preveč subjektivnih odločitev, tu pa imajo vpliv še finančni in praktični dejavniki. Vseeno pa nabor dobrih meril lahko vpelje uporabno tipologijo besedilnih tipov, čeprav je to eden kočljivejših problemov. Nove »hibridne« besedilne zvrsti na spletu še dodatno zapletajo problem, po drugi strani pa je treba poudariti, da ravno spletna besedila lahko »rešujejo« pogost problem vključevanja govornega besedila v besedilni korpus, saj se na spletu že najde marsikatera transkribirana oddaja ipd. Količine razpoložljivih besedil na spletu so mnogo prevelike za potrebe leksikografskega dela. Za leksikografijo je bolje, da splet vidimo kot vir besedil, iz katerega je lahko izdelan leksikografski korpus. Veliko korpusov je že nastalo delno tudi iz spletnih besedil. Prvi leksikografski korpus, ki je narejen samo iz spletnih besedil, pa je *The Oxford English Corpus* iz leta 2006. Seveda so viri s spleta tudi pomanjkljivi (malokaj npr. vemo o avtorju in o nastanku besedila), a vseeno nekatere raziskave kažejo, da so zadetki v korpusu *BNC* primerljivi z zadetki v korpusu spletnih besedil. Res pa je, da imajo spletna besedila še več šuma (npr. okvirje, naslove, slike, različne vrste seznamov ipd.) in je zato potrebno »čiščenje« tovrstnih besedil. Danes so tehnologije tudi na tem področju že napredovale in zato je tovrstno »čiščenje« do določene mere že avtomatizirano. V splošnem imajo leksikografi raje velike količine podatkov kot manjše, prečiščene korpuse. Končno je treba izpostaviti tudi problem avtorskih pravic – mnenje A. Kilgarriffa je, da so korpusi spletnih besedil manjša podzvrst iskalnikov, kot je npr. Google, in torej s tega vidika ne bi smeli biti problematični.

Glavne faze v procesu izdajanja slovarja so predstavljene v četrtem poglavju: od analize korpusa in nastajanja leksikalne baze (opisana je programska oprema tako za korpusno poizvedovanje kot tudi za pisanje gesel), pri dvojezičnih slovarjih je treba upoštevati še fazo prevajanja, do zaključenih slovarskih gesel. Predstavljen je slogovni priročnik, dokument, ki natančno opisuje geselske članke v slovarju in opozarja na prikaz kategorij, kot so npr. množinski samostalniki, deležniški pridevniki, (stalne) besedne zveze, izpeljanke, kratice in njihove razvezave, razlike v črkovanju (npr. med angleško in ameriško varianto).

Sledijo, po mnenju avtorjev, nekatere najuporabnejše ideje teoretičnega jezikoslovja za leksikografsko delo. Atkinsova in Rundell ponazarjata glavna pomenka razmerja med leksemi, ki so leksikografu lahko v pomoč pri njegovem delu, predstavljena je Fillmorova teorija semantičnih okvirov, ki je za leksikografa lahko zanimiva s stališča prikaza vezljivosti. Sledi tudi predstavitev Melčukovih leksikalnih funkcij idr.

V nadaljevanju izdelave slovarja se je treba odločiti, kaj vse bo slovar vseboval. Predstavljeni so tipi geselskih člankov, ki jih lahko najdemo v različnih slovarjih. Obravnavani so tudi izdelava geslovnika in različni tipi iztočnic – od enobesednih (enostavnih) iztočnic, krajšav, delnih besed (npr. pripone) do večbesednih zvez.

V poglavju Načrtovanje geselskega članka gre za obravnavo mikrostrukture slovarja, kjer sta predstavljeni tako oblika kot vsebina geselskega članka: med drugim poglavje obravnava, kako ločevati in kako hierarhično prikazati posamezne dele geselskega članka ipd. Razmah korpusnega jezikoslovja je vplival tudi na spremembe v strukturi slovarjev. Nekateri slovarji (npr. *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*), ki so nastali na podlagi korpusa, označujejo pogostnost določene besede (npr. z od nič do tremi zvezdicami), nekateri slovarji celo ločujejo pogostnost glede na to, ali se beseda pojavlja v govornem ali zapisanem jeziku (npr. *Longman Dictionary of Contemporary English*). V tem poglavju sta se avtorja dotaknila tudi razlik med elektronskim in tiskanim slovarjem.

3 Analiza podatkov

Prvi korak v procesu gradnje leksikalne baze je identifikacija in registracija pomenov večpomenskih besed in besednih zvez. Redkejša kot je beseda, manj možnosti je, da bo semantično in skladenjsko kompleksna. Velja pa tudi obratno. Čim pogostejša je beseda, več je možnosti, da bo imela več pomenov. Slovarji pomene delijo in vsakega posebej označijo s številko, vendar če si pogledamo gradivo, vidimo, da meje pogosto niso tako jasne, kot so prikazane v slovarjih. V gradivu lahko opazimo, da med pomeni obstajajo različni odnosi: npr. različna pomena iste besede sta lahko popolnoma nepovezana (*punch* 'udarec s pestjo' : *punch* 'pijača'), beseda nastopa v različnih besednih vrstah, vendar izraža enako idejo (*laugh* (glagol) : *laugh* (samostalnik)), pomena sta (zgodovinsko) povezana, povezava med njima pa ni več jasna (*broadcast* 'sejati' : *broadcast* 'oddajati (na radiu)') itd. Kot teoretična pomoč iz jezikoslovja je predstavljena »prototipska« teorija pomena (angl. »*prototype*« *theory of meaning*) Eleanor Rosch. Avtorja opozarjata, da so slovarji tradicionalno razlikovali med polisemijo in homonimijo. Slednja se s stališča uporabnika sinhronnega slovarja ne zdi zelo relevantna, zato se tudi homonimne besede v nekaterih slovarjih ne pišejo več pod različnimi iztočnicami. Seveda je čisto drugače pri zgodovinskih slovarjih. V nadaljevanju so predstavljene še teorije D. A. Crusea s tremi koncepti, Apresjanova teorija regularne polisemije in druge. Rosamund Moon je prepričana, da »kontekst razdvoumlja«. Kontekst, v katerem se beseda pojavi, je najbolj zaupanja vreden indikator pomena. Ugotovljeno je bilo, da je kontekst, ki ga potrebujemo za razumevanje pomena, presenetljivo majhen. Indikatorje konteksta pa avtorja delita na zunanje (tematika besedila, narečje, subkulture ...) in notranje (skladnja ...). En slovar ima lahko pri določeni iztočnici štiri pomene in drugi šest pomenov, pa nobeden izmed njiju zaradi tega ne bo »boljši«.

Sledi registracija slovarskih pomenov – predstavljene so vrste podatkov, ki naj bi bile zabeležene, in predstavljen je način, kakor naj se te podatke vnaša v leksikalno bazo (prikazano s primeri iz korpusa in s primeri vnosov za angleščino). Pri gradnji

leksikalne baze obstaja geslo *When in doubt don't leave it out* (»Ko podvomiš, raje ne izpusti«). Ko ugotavljamo, kaj je iztočnica, je to v veliki večini primerov neproblematično, so pa primeri (npr. v angleščini samostalniki na *-ing*, množinski samostalniki idr.), kjer se zatakne in kjer morajo biti leksikografi še posebej pozorni. Opis pomena v leksikalni bazi mora biti dovolj razlikovalno opredeljen, ni pa potrebno, da je izoblikovana razlaga za v slovar. Splošno pravilo je, da naj bi vsak podatek, ki je vnesen v leksikalno bazo, imel svojo potrditev s primerom iz korpusa. In kakšni naj bodo ponazarjalni primeri? Kratki, kontekst naj pomaga razumeti besedo, v primeru naj ne bi bilo besed, ki so težje za razumevanje kot iskana beseda, primeri naj ne vsebujejo lastnega imena resnične osebe (žive ali pokojne), naj ne vsebujejo izposojenk, citatnih besed ali zvez ipd. Na tem mestu se pojavlja še vprašanje določanja osnovne (slovarske) oblike večbesednih zvez oz. vprašanje, pod katero iztočnico uvrstiti večbesedno zvezo. Tu obstajajo različne možnosti. Glede na nekatere raziskave naj bi govorci različnih jezikov iskali večbesedne zveze v slovarju na različne načine. Tako naj bi npr. Nemci pogosteje iskali določeno večbesedno zvezo najprej pri glagolu. Tudi to je pri sestavljanju slovarja treba upoštevati.

4 Sestavljanje geselskega članka

Avtorja obravnavata prehod iz leksikalne baze v enojezični slovar in razglabljata o možnostih za predstavitev in razporeditev različnih kategorij informacij, ki sestavljajo geselski članek. Z novimi tehnologijami in možnostmi elektronske oblike slovarja obstaja skušnjava, da bi vključili v slovar najrazličnejše vrste informacij, saj omejitev s prostorom nenadoma ni več. Vendar nima smisla vključevati tistega, za kar vemo, da za našega uporabnika ne bo imelo nikakršnega pomena. Avtorja opozarjata na ločevanje lastnosti, ki se nanašajo samo na določen pomen oz. na lastnosti, ki se nanašajo na celoten geselski članek. Slovnice informacije so v novejših slovarjih večinoma prikazane: kot prikaz vzorca (npr. *remember to do sth*), kot primeri povedi (npr. *Did you remember to lock the door?*) ali kot definicije (npr. *expire: When something such as a contract, deadline, or visa expires, it comes to an end or is no longer valid (COBUILD, 5. izdaja, 2006)*). Kako lahko besedilni korpusi vplivajo na predstavitev informacij v slovarju, je prikazano na primeru *promise someone to do something*, ki je v takšni obliki zabeležen v predkorpusnih slovarjih. S korpusom se je pokazalo, da se v takšni obliki le redko pojavlja, zato v naslednjih izdajah zasledimo obliko *promise to do something*. Največ pozornosti je v tem poglavju namenjene pisanju razlag. Samuel Johnson je predlagal termin razlaga (angl. *explanation*), vendar avtorja vseeno uporabljata v angleško govorečem okolju bolj uveljavljen termin definicija (angl. *definition*) – tule uporabljamo termin *razlaga* namesto ustrežnejšega prevoda v knjigi uporabljenega termina *definicija*, saj je *razlaga* v slovenščini ustaljen leksikografski termin –, čeprav nakazuje na nekaj dokončnega, kar pa slovarske razlage niso. Treba je razlikovati razlage za dekodiranje in enkodiranje – tudi glede na to se slovarji razlikujejo. Razlage morajo biti razumljive: jezik, uporabljen v razlagah, mora biti prilagojen uporabniku; če razlaga vsebuje besede, ki so večpomenske, naj te ne bodo v drugotnih ali netipičnih

pomenih; razlage naj bodo takšne, da uporabniku ne bo treba ponovno poizvedovati, da izve pomen prve iskane besede ali besedne zveze; besedilo in strukture naj bodo razumljivi in naj ne bi silili uporabnika, da se nauči posebnih konvencij za določen slovar. Zavedati se je treba, da včasih več (pri razlagi) ne pomeni tudi bolje. Treba je razlikovati med informacijami, ki so resnične, in informacijami, ki so relevantne za slovar. Če gre za uporabnika slovarja, ki je iz drugačnega socialnega okolja, je treba pojasniti določene sociokulturne pomene besede ali besedne zveze. Ko je dobesedni pomen razviden iz razlage, nima smisla dodajati kvalifikatorjev, kot npr. slabšalno. Že sama razlaga pove, kako se beseda ali besedna zveza uporablja. Posebno pozornost je treba posvetiti besedam in besednim zvezam, ki se nanašajo na etnično ali rasno pripadnost, telesno in duševno motenost, spolno usmerjenost, starost, spol. Kočljive so pri pisanju razlag v slovarju tudi besede s področij različnih verskih ali političnih prepričanj. Leksikograf se mora zavedati, da nevtralnost ni vedno mogoča. Pri razvrstitvi informacij v razlagi se postavlja vprašanje, kaj predstaviti prej. Treba je zadovoljiti uporabnika, ki si želi čim prej priti do iskane informacije – torej navadno pomena besede, ki ga ne razume. Slovarji so se začeli pojavljati tudi na mobilnih telefonih in kratkost razlag v tem mediju pride še kako prav. Predvsem za šolske slovarje se uporablja razlagalno besedje (angl. *defining vocabulary*). Pogosta napaka pri pisanju razlag je osredotočanje na etimologijo namesto na pomen.

Dvojezični slovarji so obravnavani posebej. Predstavljen je proces iskanja ustreznic v ciljnem jeziku za vse vrste izrazov izvornega jezika. Avtorja opozarjata, da obstajajo pomembne razlike med prevajanjem za slovar in besedilnim prevajanjem. Obravnavani so vsi pomembni dejavniki, ki jih morajo kasneje upoštevati uredniki dvojezičnih gesel. Predstavljeni sta uporabi korpusa ciljnega jezika in vzporednega korpusa za iskanje prevodov, s primeri iz angleščine in francoščine je tudi ponazorjeno, kako naj bi bilo to registrirano v leksikalni bazi. Ko je končana faza prevajanja, moramo iz zbranega materiala oblikovati dvojezični geselski članek. Na primerih različnih slovarjev so prikazani načini, kako se da razporediti informacije znotraj geselskega članka, in opravila, ki se izvajajo za sestavljanje geselskega članka (od različnih možnosti za prikaz prevodov do izbire primerov); na koncu so še predlogi strategij za pomoč uporabnikom, da izberejo primeren izraz za svoje potrebe v ciljnem jeziku. Pri tem je treba biti pozoren tudi na to, da so pomenska pojasnila namenjena predvsem govorncu izvornega jezika – govorec ciljnega jezika jih redko potrebuje. Ko je geselski članek končan, ga mora leksikograf ponovno prebrati, najbolje čez teden ali dva, ko se neobremenjen lahko prepriča, da je res razumljiv.

5 Zaključek

Priročnik *The Oxford Guide to Practical Lexicography* je sistematičen pregled že več desetletij uveljavljenih leksikografskih metod, dopolnjen z novimi možnostmi, ki jih ponuja hiter tehnološki razvoj – predvsem z vidika korpusnega jezikoslovja. Gre za širok pregled leksikografskega dela tako pri eno- kot tudi pri dvojezičnih slovarjih s ponazoritvami iz različnih že obstoječih slovarjev. Knjiga lahko služi kot dober uvod neizkušenim leksikografom, že izkušenim pa približa nove metode, brez katerih si danes leksikografskega dela ne moremo več predstavljati.

Sinteza o podedovanem praslovanskem leksikalnem fondu

Metka Furlan

Rick Derksen, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden – Boston: Brill, 2008 (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 4), x + 726 str.

Med objavami iz leta 2008 s področja slovanske etimologije izstopa slovarska monografija nizozemskega indoevropeista Ricka Derksena *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, v kateri se zaradi obetajočega naslova pričakuje sodobno sintezo. V njej naj bi bila zbrana in etimološko razložena vsa tista slovanska leksika, pri kateri je bilo ugotovljeno, da je v praslovanščini predstavljala indoevropsko dediščino. Žal smo zaradi številnih manjkajočih praslovanskih leksemov v delu dobili manj, kot bi bilo glede na sedanjo raziskanost slovanske etimologije (s slavističnega in indoevropeističnega vidika) pričakovati.

A Synthesis of the Inherited Proto-Slavic Lexicon

Among the works on Slavic etymology published in 2008, the work *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon* by the Dutch Indo-Europeanist Rick Derksen stands out. Because of its promising title, one would expect it to contain a modern synthesis – that is, it ought to collect and etymologically explain all Slavic lexemes for which it has been determined that Indo-European heritage is reflected in Proto-Slavic. Unfortunately, because many Proto-Slavic lexemes are missing from this work, it contains less than would be expected considering the current state of research in Slavic etymology (with regard to Slavic and Indo-European studies).

Med bero objav iz leta 2008 s področja slovanske etimologije izstopa slovarska monografija nizozemskega indoevropeista Ricka Derksena, v kateri se zaradi obetajočega naslova pričakuje sodobna sinteza, v kateri bo zbrana in etimološko razložena vsa tista slovanska leksika, pri kateri je bilo ugotovljeno, da je v praslovanščini predstavljala indoevropsko dediščino. Pričakovanje je toliko večje, ker slovanska etimologija takšnega sintetičnega dela po korensko urejenem Miklošičevem *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (Wien, 1886) še ni uspela producirati, saj so vsi trije poizkusi, tj. Bernekerjev *Slavisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg, 1908–1913), poljski *Słownik prasłowiański* = SP (Wrocław – Warszawa – Kraków, 1974–) in ruski *Ètimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov* = ÈSSJa (Moskva, 1974–), nedokončani. Medtem ko se je Bernekerjev slovar

ustavil pri črki M (zadnje geslo **morъ*) in morda zaman pričakujemo nadaljevanje leta 2001 zadnjič izšlega osmega dela poljskega slovarja, ki ga zaključuje geslo *gyża*, upamo, da bo svoj srečni konec doživel vsaj ruski, ki z dosedanjim rednim izhajanjem – 34. del je izšel leta 2008 z zadnjim geslom **orzstegajъ* – vliva upanje, da vendarle ne bo ostal torzo. Dosedanja tovrstna dela o praslovanski leksiki zgovorno kažejo, da je sinteza praslovanske leksike ali doživljenjski (četudi timski) načrt z nezagotovljenim zaključkom ali pa se je pri takem načrtu treba omejiti. Leta 1964 rojeni avtor R. D., katerega glavno delovno področje je baltoslovanska komparativistika s poudarkom na akcentologiji in etimologiji, je izbral drugo možno pot: *omejitev*. Sam nas v uvodu seznanja: »Zato je bilo odločeno, da se osredotočim na besede, ki so bile predmet obravnave na področju indoevropskega jezikoslovja, to je na besede, ki so v Pokornyjevem slovarju in v LIV. Seveda pa ta izbor vključuje določeno število besed, ki lahko veljajo za izposojenke iz neindoevropskega substratnega jezika ...« (»It was therefore decided to focus on etyma that have been part of the scholarly discussion in the field of Indo-European linguistics, e.g. etyma that occur in Pokorny's dictionary or LIV. Obviously, this selection includes a number of etyma that may be considered borrowings from a non-Indo-European substratum language ...«) Za glavna referenčna vira torej avtor navaja že več kot pol stoletja star Pokornyjev *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* = IEW (Bern, 1948–1959) in *Lexikon der indogermanischen Verben* = LIV (Wiesbaden, 1998, ²2001), čeprav je iz slovarja razvidno, da bi na omenjenem mestu lahko izpostavil vsaj še ÈSSJa. Ob tem se seveda postavlja vprašanje, ali omejitev na IEW in LIV še zagotavlja sprejemljivo oz. zadovoljivo sintezo, ki naj odraža realno stanje sodobne raziskanosti. Znano je namreč, da sta v zadnjih petdesetih letih tako indoevropska kot slovanska komparativistika in etimologija količinsko in kakovostno v različnih monografskih in revijalnih publikacijah, med katerimi izstopajo nacionalni etimološki slovarji slovanskih jezikov, prinesli precej novega. Pa tudi, da je Derksenov etimološki slovar tako kot na primer Kloekhorstov hetitski ali Matasovičev keltski nastal v okviru širšega leidenskega projekta *Indo-European Etymological Dictionary* pod vodstvom Alexandra Lubotskyja in Roberta Beekesa. Glavni cilj tega projekta je izdelava novega etimološkega slovarja, ki bo zamenjal v marsičem zastarelega, a ne samo pod silo razmer še vedno uporabnega Pokornyjevega.

Pred slovarskim delom (23–567) knjiga vsebuje Krajšave (ix–x) in Uvod (1–22), sledita pa mu še razdelka Bibliografija (569–582), iz katerega je razvidno, da je avtor upošteval tudi dela, ki so izšla še leta 2008, in Kazala (583–726), kjer je predstavljeno vse, tudi neindoevropsko navedeno gradivo.

Za razumevanje osrednjega slovarskega dela je ključno besedilo Uvoda. V njem R. D. kot učenec leidenske smeri v indoevropistiki, ki jo poosebljajo Robert Beekes, Frederik Kortlandt in Alexander Lubotsky, potem ko je povedal, da se je zaradi omejenega roka izdelave slovarja moral omejiti in v katerih bistvenih potezah se njegov slovar loči od ÈSSJa in SP (manj leksemov, praviloma naglasna, slovnična in pomenska oznaka psl. leksema, izjemno redko navedena strokovna literatura), predstavlja glavne teoretične okvire, ki leidensko indoevropistiko karakterizirajo glede praindoevropščine (nepriznavanje obstoja praide. primarnega vokala **a*; nepriznavanje opozicije med palatalnimi in navadnimi velari, ampak

samo med palatalnimi in labialnimi; neaspirirani zvoneči zaporniki so bili dejansko grlniški; praindoevropski s prevojno podaljšavo nastali dolgi vokali so v baltski in slovanski skupini cirkumflektrani) in baltoslovanske jezikovne skupnosti ter temu sistemu mlajših jezikovnih stopenj, tj. baltščine oz. slovanščine. Ker tudi leidenska šola priznava obstoj baltoslovanske jezikovne skupnosti kot močnega dejavnika pri realizaciji razlik na razvojni poti praindoevropsčina → (pra-)baltščina/(pra-)slovanščina in ker sta obe jezikovni skupini ob drugih indoevropskih jezikih (zlasti ob stari indijščini, grščini in germanščini, čas pa je, da bi se končno enakovredno priključilo tudi informativnost anatolskih vsaj klinopisnih jezikov, tj. hetitščine, klinopisne luvijščine in palajščine) pomembna posredna in neposredna informatorja o naglasnih razmerah v praindoevropsčini, je razumljivo, da je R. D. ta povedni akcentološki vidik vključil v slovarski del, v precejšnjem delu Uvoda (3–14) pa tudi jedrnat predstavitev leidenskega baltoslovanskega ter baltskega in slovanskega akcentološkega interpretativnega modela, ki v glavnem sledi Kortlandtovim inovacijam. Te se namreč v posameznostih razlikujejo od klasičnih, ki pretežno sledijo Kuryłowiczu. Tako je v posebnem razdelku o baltoslovanski akcentologiji npr. Hirtov zakon upoštevan v interpretaciji, da se je akcentski umik realiziral le na zlog z zaporedjem vokaličnega elementa in laringala, zaradi česar se izjemo, kot je npr. r. ptc. *pilá* ne izvaja iz **piH₃-léh₂*, ampak iz **pHi-láH*. Pri izvajanju, ki izvira iz Benvenista, pa seveda ostaja še vedno odprto vprašanje natančnejšega nastanka psl. **i*. Delovanje Winterjevega zakona (praide. **-VD-* > bsl. **-V̄D-* : **-VD^h-* > bsl. **-VD-*) s številnimi izjemami je v Kortlandtovi interpretaciji razloženo, da naj bi se te bsl. dolžine tako kot dolžine laringalnega izvora v nadaljnjem vzporednem baltskem in slovanskem razvoju realizirale v dolžine z rastočo intonacijo = akut, ker naj bi se pred refleksi praide. zvonečih zapornikov v bsl. pojavil grlniški zapornik, ki je sovpadel z bsl. glotalnim zapornikom laringalnega izvora: praide. **-VH-C-* : **-VD-* > bsl. **-V?C-* : **-V?D-* > bsl. **-V̄-C-* : **-V̄D-*. Te in druge interpretacije leidenske indoevropistike so del interpretativne verige, ki se neposredno ne tičejo same identifikacije psl. leksema, so pa seveda lahko ključne pri njegovi nadaljnji etimološki razlagi v širšem baltoslovanskem in indoevropskem kontekstu. Za identifikacijo in določitev fonemske, tonemske, slovnične in pomenske strukture psl. leksema so namreč relevantni gradivni podatki (in ne interpretacije) znotraj slovanskega sistema. Gradivo iz različnih slovanskih jezikov vodi npr. do identifikacije psl. oksitoniranega tematskega samostalnika **vēdró* ‘vedro’ in zato po konsenzualno sprejeti Stangovi klasifikaciji spada v *b* naglasni razred. Če je do psl. razvojne stopnje prikazana identifikacija leksema splošno sprejemljiva v vseh prikazanih karakteristikah vključno z naglasnim mestom, je nadaljnja razlaga leksema vedno bolj odvisna od šole, ki jo interpret zagovarja. Po klasični interpretaciji, ki mi je bližja, se **vēdró* ‘vedro’ razlaga kot praide. pridevniški vrddhi **uēdr-ó-m* ‘takšno, ki ima vodo’ iz akrostatično dekliniranega praide. heteroklitičnega samostalnika **ued-r/n-* (n.) ‘voda’. Po tej interpretaciji je psl. **vēdró* ničo posamostaljen pridevnik, njegova akcentska dubleta, ki jo potrjuje hrv. *vīdro* (Vodice), pa posamostaljen pridevnik z akentskim umikom. Toda R. D. možnosti naglasa kot besedotvornega sredstva ne omenja oz. ne upošteva, ampak za **vēdró* navaja praide. rekonstrukcijo **ued-róm* in korensko dolžino pojasnjuje z delovanjem Winterjevega zakona, čeprav pri

tem naleti na težavo, ker spada samostalnik v *b* naglasni razred in ne *a*. Za boljše razumevanje upoštevanih etimoloških razlag v slovarju oz. zakaj nekaterih razlag v njem ni (npr. možnost razlage psl. **vědró* z vrddhijem) ali pa so postavljene pod vprašaj (npr. da psl. **sěti* 'secare' (pri R. D. **sěkti*) odraža akrostatični prezent **ě/é*, kot je predstavljeno v LIV), je torej nujno poznavanje vsaj osnovnih potez leidenske indoevropetike.

Optimalna geselska enota za tonemsko rekonstrukcijo leksema, ki jo R. D. relativnokronološko opredeli kot poznopraslovansko, vsebuje slovnično informacijo o besedni vrsti in tipu osnove, temu sledi podatek pripadnosti eni od treh naglasnih paradigem, pri čemer četrta, ki izvira iz moskovske Dybojeve šole, ni upoštevana. Predstavitev psl. leksema je zaključena s predstavitvijo njegovega pomena. V več kot desetini geselskih enot je variabilnost osnove predstavljena z več kot eno rekonstrukcijo, npr. **ablъko* : **ablъka* : *ablъkъ* 'jabolko'; **arъmъ* : **arъmò* 'jarem'; **blizъ* : **blizъkъ* 'bližnji'; **čadъ* : **čadja* 'čad'. Desno od te zgoščene informacije je podatek, ali in kje je bil leksem evidentiran že v ĚSSJa. Slovansko gradivo, ki je bilo relevantno za rekonstrukcijo, je navedeno v štirih navpičnih razdelkih, označenih s CS = cerkvenoslovansko, E = vzhodnoslovansko, W = zahodnoslovansko in S = južnoslovansko. Navajanje slovanskega gradiva je skraćeno na najnujnejše. Pod temi informacijami je bsl. rekonstrukcija, ki, če gradivo zahteva, vsebuje tudi glotalni zapornik ? (a) kot bsl. refleksi vseh treh laringalov, ki naj bi se ohranjali še v vseh pozicijah razen v vzglasju (npr. psl. **stâti* (= tradicionalno **stâti*) : bsl. **sta?*-) in (b) kot v bsl. nastali glotalni zapornik pred refleksi praide. zvenečih zapornikov (npr. psl. **ěsti* 'jesti' : bsl. **e?sti*). Temu sledijo sorodni leksemi iz baltskih jezikov in praide. rekonstrukcija (npr. psl. **stâti* ... bsl. **sta?*- ... praide. **steH₂*-; psl. **ěsti* ... bsl. **e?sti* ... praide. **H₁ed-mi*), ki je podkrepljena z glavnimi sorodniki zunaj baltoslovanskega jezikovnega območja. Tej pregledni predstavitvi sledi z bibliografskimi navedki izredno skopa etimološka razlaga, ki, kot pravi avtor, lahko tudi manjka, če je vse jasno (21). Včasih geselski članek vsebuje tudi opombo, obvezno pa kazalko, ko je treba opozoriti na korensko sorodne psl. lekseme.

Po mojem štetju je vseh geselskih enot 1982, psl. rekonstruiranih leksemov pa zaradi omenjene variantnosti vsaj še 300 več, kar pomeni, da zbrani praslovanski leksikon po sodobnih merilih presega fond osnovnega besednega zaklada, saj se ocenjuje, da za osnovno komunikacijo zadošča približno 1500 leksemov. Vendar tak kvantitativni vidik ocenjevanja tu ni in tudi ne more biti relevanten. Čeprav je bil cilj slovarja predstaviti psl. leksiko dveh izvorov, domačega praindoevropskega in substratnega, se namreč zaradi številnih že evidentiranih, a v slovarju neupoštevanih psl. leksemov postavlja vprašanja, po katerem ključu je Derksen naredil izbor psl. leksemov, saj lahko opazimo, da je iz IEW in LIV črpal selektivno, in ali njegova evidenca v kvantitativnem smislu sploh ustreza sodobnemu stanju raziskavnosti psl. leksike.

Prvo vprašanje se namreč zastavlja že zato, ker R. D. ni pojasnil besedne zveze »Slavic inherited lexicon« in zato ni povedal, ali je pri tem mišljena vsa psl. leksika s praide. korenem, kar bi npr. pomenilo, da bi moral v slovar vključiti tudi vse psl. neologizme (npr. feminativ **porsīca* k **porsъcъ*), ki ohranjajo praide. koren, ali pa je pri tem mišljena le tista psl. leksika, ki je bila iz praide. v psl. fonetično

prevedena (npr. **māti*) ali prestrukturirana (npr. **sestrā*), in tista, ki se ohranja v starih tvorjenkah (npr. **dǫžd'ь*, pri R. D. **dǫzdyь*).

Iz njegovega izbora namreč merila ni mogoče izluščiti, saj v posebni geselski enoti R. D. izpostavlja psl. pridevnik **vysoкъ*, ne pa tudi njegovega predhodnika **vysъ* (b ali c), ki je bil podlaga za komparativ **vys'ьjь*, abstraktni samostalnik **vysinā* ... Na drugi strani pa ob **medvěďь* m. 'ursus', ki ga celo tako kot tudi **tatъ* m. 'fur' proglasi za *jo* osnovo (?!), posebno geselsko enoto posveča mlademu neologizmu **medojěďь* m. 'ursus'. Ob geslu **tekti* v. (c) 'teči' zaman iščemo še geslo s kavzativom **točiti*, **točišь*, čeprav ga v LIV najdemo. Nasprotno pa je par **vezti* v. (c) (bolje **vesti*, kot je popravljeno v kazalki gesla **voziti*) : **voziti* v. (b) vključen, čeprav R. D. njunega besedotvornega razmerja ne pojasnjuje. Pričakovali bi, da se bo poleg gesla **vьlkъ* m. (c) 'volk' pojavljalo tudi geslo **vьlčī* f. 'volkulja' ali pa **vьlčica* f. 'volkulja', a ga zaman iščemo. Posebna pozornost predstavljanju podedovanih parov tipa **vьlkъ* m. : **vьlčī* f. ni posvečena, kot da ne bi bili ključni pri ohranjanju praide. besedotvornih značilnosti v praslovanščini in v mlajših slovanških stopnjah. Pričakovali bi tudi, da bodo funkcionalna razmerja med členi znotraj posameznih besednih družin izpostavljena oz. predstavljena.

V slovarju ni predstavljen psl. pridevnik **rьdrь* (b) 'rdeč', ki ga je upošteval že Pokorny IEW: 872–873 (r.-csl. *rodry*), in je bil do sedaj v primarni pridevniški funkciji potrjen v vzhodno- in južnoslovanski skupini (Vasmer, *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka* III, 459 (r. *rědryj*); Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* III, 117 (hrv. *rdar*, f. *rdra* v Istri); Furlan, *Annales* 18, 2008, 112–113 (sln. istrski fitonim *'ordra 'roža* 'poljski mak' < *'rdeča roža')). Ne najdemo leksema **ova* f. 'avia', ki se kot arhaizem ohranja v gornjeluž. *wowa*, kot je v *Zeitschrift für Slawistik* VI, 1961, 574–577, in kasneje v svojem etimološkem slovarju opozoril Schuster-Šewc. Leksem izkazuje enako praide. *eH₂* osnovo kot lik. *xuga-* 'ded' < **H₂éuH₂-eH₂* (Furlan, *V. Uluslararası hititoloji Kongresi bildirileri, Çorum 02–08 Eylül 2002*, Ankara, 2005, 331–343.). Tudi glagol **bā(-ja)ti* (se) 'svetlikati se', znan v gornjeluž. *bač so* 'rahlo goreti, svetlikati se' in dolnjeluž. *bajaš (se)* 'plameneti', ki ga je evidentiral že Pokorny IEW: 104, in ga pod praide. korenem **bheH₂*- najdemo v LIV, v slovarju zaman iščemo. Še bi lahko naštevala.

Številčno najmočnejše zastopana je črka *K* s 193 geselskimi enotami, sledijo ji *P* s 176, *D* s 163, *G* s 162, *S* s 161 itd., najslabše pa je zastopana črka *I* z eno samo geselsko enoto, in sicer z veznikom **i* 'in'. Presenetljivo slabo, le z 10 geselskimi enotami, je zastopana črka *Š* (**ščene*, **ščitъ*, **šěstъ*, **šěstь*, **šibati*, **šiti*, **šūjъ*, **šulo*, **šurъ*, **švъcbъ*), pod katero so združeni leksemi, pri katerih je (pra)slovanški neofonem *š-* rezultat palatalizacije (npr. **ščitъ* m. o (b) 'ščit'), jotacije (npr. **šiti* v. (a) 'šivati'; **šūjъ* adj. jo (c) 'levi') ali asimilacije (npr. **šěstъ* num. o (c) 'šesti'; **šěstъ* num. (c) 'šest'). Pod to črko zaman iščemo nedvomno praslovansko besedo, kot je npr. **s'ido* n. 'šilo' ali pa **s'ьvъ* m. 'sutura', prim. lit. (*āp*-)*siuvas* 'obšitek'. V izbor bi po mojem mnenju spadal tudi feminativ k **s'ьvъcbъ* m. 'sutor', tj. **s'ьvъkŷni*, znan v slovenščini in slovaščini (Furlan v Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* (= ESSJ) IV, 2005, s. v. *škinja*). Marsikatere drugo psl. besedo na vzglasni **š-* bi R. D. v izbor lahko vključil že, če bi pri delu konzultiral slovanske nacionalne etimološke slovarje.

Povezovanje psl. pridevnika **sýťb* ‘satur’ z lit. sinonimom *sotùs* in drugim sorodnim gradivom, ki kaže na tvorbo iz korena s fonemskim zaporedjem **seH*₂-, je od Miklošičevih časov dalje povzročalo težave, ker zaradi razhajanja v vokalizmu s to besedno družino ni povezljiv. R. D. ne pove nič novega, ko kot že Miklošič in Trautmann ter številni drugi za njima zaključuje: »Izvor **y* je nejasen.« (»The origin of the **y* is obscure.«) Ker se je R. D. pri svojem delu »omejil«, ne pozna razlage, na katero sem leta 1995 opozorila v Bezlaj, ESSJ III, 1995, s. v. *sūt*. Do nje je neodvisno prišel pokojni Georgi Rikov (1999, ustno v Šlapanicah na Češkem), pisal pa Wojciech Smoczyński v *Studia balto-słowiańskie* II, Kraków, 2003, 194, 209, in v *Hiat laryngalny w językach balto-słowiańskich*, Kraków, 2003, 112. Do istega zaključka prišel tudi Steven Young v *Historische Sprachforschung* 120, 2007, 301–304. Vsem razlagam je namreč skupno, da psl. pridevnik izvajajo iz **suH*_(?)-*tó-s* in povezujejo z anatolsko besedno družino het. *šunna*- v. ‘polniti’, *šū*- adj. ‘poln’ iz praide. set baze **seuH*_{(s(ɛ))}- ‘poln biti’, ki bi jo bilo mogoče prepoznati tudi v sti. *sūtu*- f. ‘nosečnost’, saj npr. stcsl. *neprazdbna* ‘gravida’ kaže na verjetnost pomenskega razvoja ‘polna’ > ‘noseča’. R. D. sedaj že dokaj številnim anatolsko-slovanskim paralelam ni posvetil posebne pozornosti, saj ne omenja niti že dolgo znane pomenske paralele v okviru korena **d^heH*₁- ‘položiti’, tj. ‘reči, povedati’ v het. *tēmi* in psl. **dě(ja)ti* (Hrozný, *Die Sprache der Hethiter*, Leipzig, 1917, 2, op. 2; Bezlaj, ESSJ I, 1976, s. v. *dejāti*).

Izpostavila sem le nekaj posameznosti predvsem s področja leksike, ki me kot etimologinjo slovenskega in slovanskega leksikalnega fonda v Derksenovi sintezi motijo, ker jih v njej ni ali pa so nezadovoljivo ali strokovno premalo objektivno prikazane. S sintezo smo dobili manj, kot bi bilo glede na sodobno raziskanost slovanske etimologije (s slavističnega in indoevropskega vidika) pričakovati. Ostaja upanje, da bo praslovanski leksikalni fond bolj celostno predstavljen v *Indo-European Etymological Dictionary*.

Enajsta konferenca Komisije za slovansko besedotvorje pri Mednarodnem slavističnem komiteju

Irena Stramljič Breznik

Enajsto zasedanje Komisije za slovansko besedotvorje je tokrat potekalo od 24. do 26. marca 2009 v Moskvi na temo Novi pojavi v slovanskem besedotvorju: sistem in delovanje, kar je bil eden izmed dvanajstih vsebinskih sklopov na mednarodnem znanstvenem simpoziju z naslovom Slovanski jeziki in kulture v sodobnem svetu; udeležilo se ga je okrog petsto slavistov s celega sveta.

The 11th Conference of the Slavic Word-Formation Committee of the International Committee of Slavists

The eleventh session of the Slavic Word-Formation Committee took place from 24 to 26 March 2009 in Moscow with the theme New Phenomena in Slavic Word Formation: System and Function (*Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование*). This was one of twelve thematic groups at the international scholarly symposium titled Slavic Languages and Cultures in Today's World (*Славянские языки и культуры в современном мире*), in which approximately five hundred Slavic specialists from around the world participated.

Kot je razvidno iz zgodovine Komisije za slovansko besedotvorje (http://www.komisija_slowotworcza_mks.ap.siedlce.pl/), je bila ustanovljena na plenarnem zasedanju Mednarodnega slavističnega komiteja leta 1994, naslednjega leta pa tudi potrjena pod vodstvom Igorja Uluhanova. Ta jo je vodil v letih 1995–2006 (Volgograd 1996, Magdeburg 1997, Innsbruck 1999, Katowice 2000, Wittenberg 2001, Minsk 2003, Bratislava 2004, Berlin 2005, Minsk 2006), v Sofiji 2007 pa je vodenje komisije prevzel Aleksander Lukašanec, ki je tudi eden redkih udeležencev vseh znanstvenih srečanj.

Pod odličnim vodstvom organizatorice Jelene Petruhine (Moskva) se je simpozij komisije pričel v poznih popoldanskih urah 24. marca z okroglo mizo o temeljnih diskusijskih vprašanjih slovanskega besedotvorja in nominacije glede na razmerje med domačim in prevzetim ter med ustaljeno rabo in besedotvornim sistemom.

I. Ohnheiser (Avstrija) je kot prva diskutantka ob gradivu slovarja neologizmov ruskega in poljskega jezika razmišljala o tem, ali se danes spreminjajo razmerja med tradicionalnimi funkcijami besedotvorja. Semantično-funkcijska diferenciacija jezikovnih virov glede na domače in prevzeto je k razmisleku spodbudila J. A. Karpilovsko (Ukrajina), Jelena Petruhina je predstavila možnosti, funkcije in

konkurenčnost tvorjenja besed v sodobnem ruskem jeziku, ki jih je s predstavitvijo igrivih mehanizmov tvorjenja žargonizmov dopolnil M. A. Kronhaus (Rusija).

Naslednjega dne so se člani komisije zvrstili v dopoldanski sekciji *Novi pojavi v slovanskem besedotvorju z vidika besedotvorne teorije*. Po pozdravnem nagovoru predsednika A. A. Lukašanca (Belorusija) je čast uvodnega referenta pripadala dolgoletnemu predsedniku I. S. Uluhanovu (Rusija), ki je prikazal uresničevanje sistemskih zakonitosti jezika v novi ruski leksiki, J. S. Kubrjakova (Rusija) pa se je posvetila analogiji pri nastajanju novih besed. Jezikovni purizem kot dejavnik razvoja besedotvornega sistema na beloruskem gradivu tvorjenk je bila osrednja tema prispevka A. A. Lukašanca, medtem ko je G. P. Neščimenko (Rusija) predstavila težnjo jezikovne ekonomije kot dejavnik razvoja knjižnih norm v slovanskih jezikih. Zanimivo je besedotvorje povezala s teorijo semiotike A. Nagorko (Nemčija), saj je predstavila zvezo med ikoničnostjo in besedotvorno motivacijo. Besedotvorna sredstva intelektualizacije v sodobnem ukrajinskem jeziku so bila v središču zanimanja N. F. Klimentko (Ukrajina). J. Baltova (Bolgarija) je predstavila zelo zanimiv pregled različne besedotvorne in leksikalne interpretacije enakih internacionanih morfemov v slovanskih jezikih (npr. *super-*, *kontra-* v nekaterih jezikih uvrščajo med predpanske morfeme, drugod med sestavine zložen). O. P. Jermakova (Rusija) je predstavila težave pri raziskovanju tvorbeno vezanih korenskih pomenov v sodobnem besedotvorju. Kot priznana strokovnjakina za vprašanja internacionalizacijskih pojavov v besedotvorju poljskega jezika je K. Waszakowa (Poljska) s stališča kognitivne semantike predstavila pogled na tvorbene inovacije, ki so rezultat zlitja pomenov. R. Dragičević (Srbija) je predstavila nadvse zanimiv besednodružinski slovar srbskega jezika v dveh knjigah, ki je hkrati še tematski, saj predstavlja zunanje in notranje dele človeškega telesa kot tudi tipične psihofiziološke in psihofizične lastnosti človeka. Na divergentne procese v sodobnem besedotvorju srbskega, hrvaškega in bosanskega jezika je opozoril B. Tošović (Avstrija), I. Stramljič Breznik (Slovenija) pa na besedotvorne posebnosti slovenskih priložnostnic, ki jih sproža nova, izvorna morfemska kombinatorika jeziku lastnih ali pa v njem že ustaljenih in prilagojenih prevzetih prvin, ter tako opozorila, da je slovenski jezik sposoben črpati regenerativno moč iz lastnih, ne samo internacionalnih tvorbenih prvin in vzorcev.

Popoldansko zasedanje je bilo namenjeno *Tipologiji novih pojavov in težnjam v spremembah slovanskega besedotvorja*. Glavnina prispevkov se je ukvarjala z vprašanjem aktivnih besedotvornih procesov v slovanskih jezikih posamezno ali pa protistavno, npr. za ruščino in poljščino (E. A. Zemška in Z. Rudnik-Karpatova), pregled inovacij v tvorjenju besed s pomenom nomina abstrakta v ruščini, poljščini in nemščini je lepo predstavila E. Koriakowcewa (Poljska), zanimiv pa je bil razmislek K. Kleszczowe (Poljska) o mestu napak in inovacij v dinamiki jezikovnega razvoja. Kolegici iz Bolgarije sta prispevali tipološki pogled na nove pojave v slovanskih jezikih (C. Avramova) in vpliv tujejezične leksike nanje (V. Radeva). Internacionalizacijske težnje v češčini je predstavila I. Bozděchová, inovacije v slovaščini s slovničnega, strukturnega in pragmatičnega vidika pa N. Janočkova (Slovaška). S stališča homonimije je o univerbizaciji v srbsčini spregovoril B. Čorić (Srbija). Vprašanju paradigmatičnih razmerij glagolov s predpono *ob-* in njihovemu

prikazu v slovarju je pozornost namenila R. Belentschikow (Nemčija), na dejavnik inovacij, ki nastajajo pri tvorjenju besed v umetnostnih besedilih, pa je opozorila V. N. Vinogradova (Rusija).

V tretji sekciji, ki ji je bil namenjen tematski sklop *Besedotvorje v podsystemih slovanskih jezikov*, je 26. marca nastopilo veliko zanimivih referentov, ki so razmišljali o jezikovnih spremembah z vidika socialno-kulturnega šoka ter o t. i. potencialnih besedah in akronimih na spletu. V. V. Himik (Rusija) je podrobneje analiziral pomen, sistemskost in vlogo ruskih manjšalnic. L. A. Arajeva (Rusija) se je na primeru imen podjetij in trgovin spraševala, ali je besedotvorje 21. stoletja kaotično ali gre za eksplozijo asociacij na podlagi stereotipov. Podobno zanimivega področja se je dotaknila še T. V. Popova (Rusija), ki je opozorila na nove besedotvorne formante v grafoderivatih. Kot člani Komisije za slovansko besedotvorje so bili najavljeni trije referenti, izmed katerih pa J. Raecke (Nemčija) ni nastopil. J. Sierociuk (Poljska) je predstavil besedotvorje govorjenega jezika na primeru narečij in E. G. Lukašanec (Belorusija) na ruskem argoju kriminalnih združb sistemskost sociolektalnega besedotvorja.

Na simpoziju v Moskvi 2009 je bilo na zasedanju Komisije sklenjeno, da bo dvanajsto znanstveno srečanje slovanskih besedotvorcev na temo *Odsev zgodovine in kulture naroda v besedotvorju* v Kijevu od 24. do 27. maja 2010, glavna organizatorica srečanja pa bo Jevgenija Karpilovska z Inštituta za jezikoslovje pri Ukrajinski akademiji znanosti.

O mednarodnem znanstvenem simpoziju *Slovanski jeziki in kulture v sodobnem svetu* je tako glede števila udeležencev, tematskih sklopov kot tudi po zanimivih prispevkih mogoče govoriti v presežnikih. Omeniti velja, da smo se ga v lepem številu udeležili tudi slavisti vseh treh slovenskih univerz (Aleksandra Derganc, Aleksander Skaza, Andrej Rozman, Maria Wtorkowska, Petra Stankovska, Krištof Jacek Kozak, Tomo Virk in Irena Stramljič Breznik), ki smo se razpršili po različnih sekcijah, katerih delo se je prekrivalo, zato so daljši povzetki vseh nastopajočih zbrani v obsežnem zborniku na 450 straneh.

JUBILEJI

Profesorica Bożena Ostromięcka-Frączak – jezikoslovna vez med Poljsko in Slovenijo

Maria Wtorkowska

Velik del življenja in dosežkov prof. dr. Bożene Ostromięcke-Frączak, jezikoslovke Filološke fakultete Univerze v Lodžu, vodje novoustanovljene Katedre za uporabno in kulturno jezikoslovje, je povezan s Slovenijo, predvsem s Filozofsko fakulteto Univerze v Ljubljani. Področje njenega raziskovanja so poleg poljsko-ruskih tudi poljsko-slovenski jezikovni in kulturni stiki, med drugim pa je soavtorica slovensko-poljskega slovarja in sodna tolmačka za slovenski jezik. Pomembni so profesoričini dosežki na področju poučevanja poljščine kot drugega/tujega jezika in poljskega oblikoslovja. Za svojo najnovejšo monografijo o zgodovini slovenskega slovaropisja je oktobra 2008 prejela nagrado rektorja Univerze v Lodžu za znanstveno-raziskovalne dosežke.

Bożena Ostromięcka-Frączak: The Linguistic Connection between Poland and Slovenia

A large part of the life and achievements of Bożena Ostromięcka-Frączak – a linguist at the University of Łódź's Faculty of Arts and the head of the newly founded Department of Applied and Cultural Linguistics – is connected with Slovenia, especially with the University of Ljubljana's Faculty of Arts. In addition to Polish-Russian linguistic and cultural contact, she also studies Polish-Slovenian contact. Among other accomplishments, she is a coauthor of a Slovenian-Polish dictionary and a court interpreter for Slovenian. Her professional achievements in the teaching of Polish as a second/foreign language and Polish morphology are significant. For her latest monograph on the history of Slovenian lexicography, in October 2008 she received an award from the chancellor of the University of Łódź for achievement in research.

Prof. dr. Bożena Ostromięcka-Frączak s Filološke fakultete Univerze v Lodžu (Poljska) je po odločbi predsednika Republike Poljske z dne 31. januarja 2008 pridobila znanstveni naziv redne profesorice.

Rodila se je 25. januarja 1944 v Aleksandrówu Kujawskem na Poljskem, kjer je končala osnovno šolo ter gimnazijo. Leta 1962 je vpisala študij poljskega jezika in književnosti na Filološki fakulteti Univerze v Lodžu in ga končala leta 1967 z diplomskim delom *Toponimi v poljskih narečjih (Nazwy miejsc w gwarach polskich)*. Med študijem (leta 1965) je na isti fakulteti vpisala še vzporedni študij ruščine, ki ga je končala leta 1970 z diplomskim delom *Toponimi v poljščini in ruščini (Nazwy miejsc w języku polskim i rosyjskim)*. Obe diplomski nalogi izkazujeta jezikoslovno opredelitev znanstvene poti Bożene Ostromięcke-Frączak.

Njen mentor na doktorskem študiju je bil Witold Śmiech, pri katerem je napisala doktorsko disertacijo iz kontrastivnega jezikoslovja z naslovom *Razvoj funkcije glagolskega predpanskega obrazila wy- v poljščini ter wy- in iz- v ruščini (Rozwój funkcji czasownikowego prefiksu wy- w języku polskim oraz wy- i iz- w języku rosyjskim)*, ki združuje znanje obeh študijskih smeri (zagovarjala jo je leta 1975). Tematike besedotvorja glagola se dotika tudi njena habilitacijska razprava *Poljski glagoli z dvo- in večmorfemskimi obrazili (Czasowniki polskie z formantem rozdzielonym)*, za katero ji je Svet Filološke fakultete Univerze v Lodžu leta 1983 dodelil znanstveni naziv izredne profesorice za poljsko jezikoslovje.

Celo življenje je ostala zvesta Univerzi v Lodžu, na kateri se je takoj po končanem študiju leta 1967 zaposlila na Katedri za poljski jezik. V štiridesetih letih svojega dela na omenjeni ustanovi je uspešno napredovala po znanstveni in poklicni lestvici ter postala uveljavljena raziskovalka in pedagoginja.

Med letoma 1983 in 1991 jo je Ministrstvo za znanost, visoko šolstvo in tehnologijo Republike Slovenije izbralo za lektorico poljskega jezika na Univerzi v Ljubljani. Po tem se je vrnila na matično Katedro za sodobni poljski jezik. Med letoma 1992 in 2005 je bila tudi namestnica direktorja, odgovornega za znanstveno in založniško delo Inštituta za poljščino kot drugi/tuji jezik Univerze v Lodžu. Od leta 2006 je vodja samostojne Enote za poljščino kot drugi/tuji jezik, ki so jo leta 2007 preimenovali v Katedro za uporabno in kulturno jezikoslovje, na kateri vodi usmeritev *poučevanje poljščine kot drugega/tujega jezika*.

Bożena Ostromięcka-Frączak se je v preteklosti večkrat udeležila različnih raziskovalnih izmenjav, sprva v Rusiji, kasneje – ko se je usmerila in poglobila v jezikoslovno raziskovanje južnoslovanske jezikovne skupine – pa tudi v državah bivše Jugoslavije, med njimi predvsem v Sloveniji. Kot gostujoča profesorica je predavala v Rusiji, Sloveniji in na Slovaškem.

Za profesoričin znanstveni dosežek vsekakor lahko štejemo 110 objav, med katerimi najdemo štiri monografije (napisane v soavtorstvu), 80 izvornih del, razprav, ocen oziroma recenzij, biografij, enciklopedijskih in leksikonskih gesel, 30 prevodov znanstvenih in umetniških besedil iz slovenščine v poljščino, 17 založniških recenzij in znanstvenih razprav, simpozijjskih zbornikov in učbenikov. Njene razprave so objavljale ne le založbe na Poljskem, ampak tudi v Avstriji, Nemčiji in Sloveniji ter na Češkem in Slovaškem.

Do zdaj je pri njej končalo študij 170 magistrov polonistike in 30 diplomantov razrednega pouka in predšolske vzgoje. Bożena Ostromięcka-Frączak je imela velik vpliv tudi na razvoj znanstvenega in raziskovalnega kadra: pri njej je promoviralo šest doktorjev znanosti (tudi zdaj je mentorica več študentom doktorskega študija), bila je recenzentka pri devetih doktoratih (tudi zunaj Univerze v Lodžu) in članica štirih habilitacijskih komisij za izvolitev v naziv izrednega profesorja. Ena izmed njenih učenk je že izredna profesorica na Univerzi v Lodžu, druga pa je docentka za poljski jezik na Univerzi v Ljubljani. Drugi njeni študenti pa med drugim delajo na Znanstvenoraziskovalnem centru (ZRC SAZU) ali pa so znani prevajalci poljske književnosti v Sloveniji. V okviru Univerze v Lodžu prireja različne znanstvene konference, že več let je glavna urednica serije *Acta Universitatis Lodziensis*

z naslovom Polonistično izobraževanje za tujce (*Kształcenie polonistyczne cudzoziemców*) in članica uredniškega odbora publikacije *Etnološka stičišča = Zbieżności etnologiczne = Ethnological Contacts*, ki izhaja v Ljubljani.

Profesorica je pri svojem znanstvenem delovanju še posebej povezana z Ljubljano: že petnajst let je namreč pooblaščenka rektorja Univerze v Lodžu za neposredno sodelovanje z Univerzo v Ljubljani. Na njeno pobudo se je začelo izredno dragoceno sodelovanje med polonisti, slavisti, etnologi in pedagogi z obeh univerz. Ciklično se namreč vrstijo znanstvene konference v Lodžu in Ljubljani. Poleg tega je Bożena Ostromięcka-Frączak sodelovala pri treh mednarodnih raziskovalnih projektih: *Żywieński slog Poljaków in Slovencev (Styl życia Polaków i Słowców)*, *Poljsko-slovenski literarni stiki (Literackie kontakty polsko-słoweńskie)* – za serijo publikacij s tega področja je dobila nagrado rektorja Univerze v Lodžu – ter *Śolstwo na Poljskem in v Sloveniji (Szkolnictwo w Polsce i Słowenii)*. Rezultat tega sodelovanja je veliko kakovostnih znanstvenih razprav, objavljenih tudi zunaj Poljske.

Profesorica sodeluje pri delu različnih fakultetnih in univerzitetnih komisij, sodeluje pa tudi z ustanovami, organizacijami in znanstvenimi društvi na Poljskem in v tujini. Je članica Poljskega jezikoslovnega društva, Društva ljubiteljev poljskega jezika, Znanstvenega društva v Lodžu, Komisije za raziskave o miru (Oddelek Poljske akademije znanosti v Lodžu), članica mednarodne organizacije Združenja poljskih in tujih učiteljev poljščine kot drugega/tujega jezika in kulture »Bristol« (pred tem je delovala tudi v vodstvu društva), Programskega sveta Centra za poljski jezik in kulturo Univerze Marie Curie-Skłodowske ter Poljskega društva sodnih in strokovnih prevajalcev in tolmačev.

Zaradi številnih profesoričnih kompetenc in ugleda, ki ga uživa, so jo pogosto vabili k sodelovanju v različnih ministrskih in državnih komisijah. Od leta 1998 je namestnica predsednika Komisije za izobraževanje in potrjevanje lektorjev poljščine kot drugega/tujega jezika v tujih akademskih središčih (sprva na Ministrstvu za narodno izobraževanje oziroma kasneje na Ministrstvu za narodno izobraževanje in visoko šolstvo). V letih 1999–2003 je bila članica Komisije za priznavanje znanja poljščine kot drugega/tujega jezika (na istem ministrstvu). Po razrešitvi komisije je bila leta 2003 povabljen v Državno komisijo za priznavanje znanja poljščine kot drugega/tujega jezika. Velikokrat je na prošnjo ministrstva ocenjevala razne raziskovalne projekte, vodila metodološke tečaje za lektorje poljskega jezika, izpite za kandidate iz držav vzhodne Evrope, ki so se želeli vpisati na poljske fakultete, ter bila vodja komisij za priznavanje znanja iz poljskega jezika.

Raziskovalna zanimanja Bożene Ostromięcke-Frączak bi lahko razdelili na več področij: poljska in slovenska leksikologija in leksikografija, poučevanje poljščine kot drugega/tujega jezika, sodobna poljščina, še posebej pragmatična lingvistika in jezikovne komunikacije, slovanski jeziki (v okviru primerjalnega in kulturnega jezikoslovja) ter prevodoslovje. Njene raziskave zajemajo analizo gradiva, opise jezikovnih pojavov ter teoretične in metodološke analize.

Med vsemi različnimi področji delovanja posebno mesto zavzemata leksikologija in leksikografija. Bożena Ostromięcka-Frączak je s Tonetom Pretnarjem namreč soavtorica prvega *Slovensko-poljskega slovarja* (izdanega leta 1996 v

Ljubljani). Gre za slovaropisno delo novega tipa, v katerem najdemo tako pojmovne kot pojasnjevalne ustreznike in bogato frazeološko gradivo. Menim, da je vrednost slovarja – tako znanstvena kot tudi praktična – neprecenljiva, in to v celotnem slovanskem merilu. V slovarju sta avtorja uporabila komunikacijsko teorijo, dosežke sodobne pragmatične lingvistike, sociolingvistike in prevodoslovja. V zadnji monografiji z naslovom *Zgodovina slovenskega slovaropisja (Historia leksykografii słoweńskiej)* pa najdemo pregled šestih stoletij zgodovine slovenskega jezika in presojo okrog 85 leksikografskih del. V njej je prikazan boj Slovencev za lastno narodno identiteto, predvsem pa boj za ohranitev lastnega jezika. Delo je napisano s strastjo in srcem ter je primer visoke ravni erudicije njegove avtorice. S tema dvema znanstvenima deloma se je Bożena Ostromecka-Frączak trajno vpisala tudi v slovensko jezikoslovje. Njeno vlogo oziroma položaj v slavistiki je poudarjal Franciszek Ślawski (v: *Język Polski* 78), ki je *Slovensko-poljski slovar* v recenziji označil kot vzorčno delo. Dodamo lahko, da sta obe publikaciji novatorski in pomembni tako za Poljake kot Slovence. Monografija *Zgodovina slovenskega slovaropisja* je prva taka publikacija na svetovnem slovenističnem trgu.

Lahko bi rekli, da je Bożena Ostromecka-Frączak človek obeh kultur, saj Poljakom približuje slovensko kulturo, opisuje poljsko-slovenske literarne stike (članki o E. Korytku, F. Prešernu, A. Mickiewiczzu, V. Moletu, R. Štefan) ter prevaja slovensko literaturo v poljščino. V *Enciklopediji Slovenije* je omenjena v geslih Slovarji, Slovensko-poljski literarni odnosi in Polonistika. Med njene raziskovalne dosežke štejemo tudi razprave s področja prevodoslovne teorije in prakse. V njih so jo zanimale pragmatična konotacija prevodov, prevajalske tehnike, stilistika in meje (ne)prevedljivosti besedila – razprave o prevodih del M. Dąbrowske, T. Konwickega in drugih poljskih pisateljev v slovenščino, npr. Zvestoba izvirniku ali komunikativnost prevedenega besedila – problematika prevajanja v slovenščino (*Wierność originalowi czy komunikatywność tekstu przekładowego – dylematy tłumacza słoweńskiego*, 1997), Stilistična konvencija prevodov poljske literature v slovenščino (*Konwencja stylistyczna słoweńskich przekładów z literatury polskiej*, 1999).

Naslednje področje njenega raziskovalnega zanimanja je poučevanje poljščine kot drugega/tujega jezika. Dela s tega področja imajo poleg raziskovalne vrednosti tudi svojo praktično uporabnost. V njih se profesorica posveča učnim metodam in didaktičnim pripomočkom, med drugim pa izpostavlja pomen kontrastiranja pri poučevanju poljščine kot drugega/tujega jezika in potrebo po pridobivanju družbenokulturne zmožnosti. V teh delih je poudarjen praktični pristop k obravnavanim temam, saj je prof. dr. Bożena Ostromecka-Frączak veliko let poučevala tujce, poleg tega pa je soustvarjala tudi sistem za priznavanje znanja iz poljščine kot drugega/tujega jezika. Med mnogimi objavami je treba izpostaviti predvsem naslednje: Funkcija vprašanj v procesu poučevanja tujega jezika (*Funkcja pytań w procesie glottodydaktycznym*, 1996), Didaktični slovarji za poučevanje poljščine kot drugega/tujega jezika: Teorija in praksa (*Słowniki dydaktyczne do nauki języka polskiego jako obcego: Teoria i praktyka*, 2000), Kako Slovani govorijo poljsko? (*Jak Słowianie mówią po polsku?*, 2004).

V zadnjih letih se je pri svojem raziskovanju vrnila k področju, ki se mu je posvečala na začetku svoje znanstvene poti, tj. k raziskovanju sodobne poljščine, le da jo je začela obravnavati s popolnoma drugega znanstvenega zornega kota. Posvečala se je jezikovnemu sistemu, npr. v članku Lastna imena kot besedotvorne podstave (*Nazwy własne jako podstawy derywacji*, 2001), predvsem pa jezikovni pragmatiki, povezani s funkcioniranjem sodobne poljščine in preureditvijo jezikovnokomunikacijskega prostora. Raziskovala je jezikovni prostor v mestu, kot se odraža v grafitih, in sicer z vidika t. i. jezikovnega dovtipa (še posebej lokalnega) ter desakralizacije vrednot. Med drugim se je ukvarjala še z jezikovno predstavo sveta pri lastnih imenih, z medbesedilnostjo v televizijskih reklamah ter s kontaminacijo kot virom besednih iger.

Poleg tega naj omenim še njeno zanimanje za spremembe v funkcioniranju in statusu različnih jezikovnih zvrsti v poljščini ter spremembe v jezikovni komunikaciji pri Poljaki. Zanimala sta jo družbeno-kulturni in komunikacijski vidik sodobne poljščine. Napisala je vrsto člankov, za katere je gradivo črpala predvsem iz časopisnih naslovov. Eden izmed člankov, v katerem je prikazala nekonvencionalnost, včasih tudi jezikovno nesposobnost, kakor se odražata v naslovih, nosi naslov »Kaj emarijo v parlamentu?« ali o normativnih odstopih v časopisnih naslovih v *Gazeti Wyborczy* (*»Co Sejm pichci«, czyli o niekonwencjonalności nagłówków w Gazecie Wyborczej*, 2007). Raziskovala je tudi pragmatično funkcijo izražanja čustev v časopisnih naslovih, ki se kaže kot vpliv na naslovnika – Izražanje čustev v časopisnih naslovih (*Wyrażanie emocji w nagłówkach prasowych*, 2006), besedno igro z bralcem in »karnevalizacijo« jezika – Prodaja jezika v časopisnih naslovih v *Gazeti Wyborczy* (*Sprzedaż języka w nagłówkach Gazety Wyborczej*, 2004); Novinarska besedna igra z bralcem ali o časopisnih naslovih (*Dziennikarzy gra językiem z czytelnikiem, czyli o nagłówkach prasowych*, 2004). Opozorila je na spremenljivost jezikovnega obnašanja med novinarji in pokazala, da je pragmatična funkcija v večini izražena z ekspresivnostjo na različnih jezikovnih ravneh, najpogosteje pa z ekspresivnim besedjem. V članku Riba smrdi (se začne kvariti) pri glavi ali novinarji o politiki in politikih (*Ryba cuchnie (psuje się) od głowy, czyli dziennikarze o polityce i politykach*, 2004) je opazovala in analizirala vrednotenje v časopisnih naslovih.

Njeno znanstveno, didaktično in organizacijsko dejavnost je zelo visoko ocenilo vodstvo Univerze v Lodžu. Večkrat je prejela nagrado rektorja Univerze v Lodžu, in sicer devet znanstvenih nagrad za individualne dosežke, skupinsko znanstveno nagrado in nagrado za didaktično-organizacijske dosežke. Vodstvo Univerze v Lodžu ji je dodelilo zlato odlikovanje Univerze v Lodžu (1996) ter medaljo Univerze v Lodžu za družbo in znanost (2004). Poleg tega je prejela tudi srebrni križ za zasluge (1996), medaljo Narodne komisije za narodno izobraževanje (1998) in zlato odlikovanje Združenja poljskih učiteljev (2003).

Na koncu bi rada poudarila, da je prof. dr. Bożena Bożena Ostromięcka-Frączak ne le izjemna znanstvenica, ampak tudi velika osebnost, ki je zmeraj pripravljena pomagati, ne glede na okoliščine. Nihče, ki se nanjo obrne, ne bo odslovljen – vedno najde čas za pomoč in nasvete svojim študentom in kolegom.

Srečanja z njo človeka res nikoli ne pustijo ravnodušnega, saj je polna optimizma in notranje moči, ki ju zna prenašati tudi na druge. Tako vedno spodbuja sodelavca k udeležanju njegovih načrtov ter sebi in drugim postavlja nove izzive, s katerimi se vedno z neverjetno voljo uspešno spoprijema. Vse to štejem za eno izmed odlik cenjene profesorice, zaradi katere si zasluži še posebno priznanje in spoštovanje.

LJUBLJANSKA IZJAVA

Ljubljanska izjava o rabi slovenskega jezika v visokošolskih ustanovah v Sloveniji z namenom ohranjanja jezikovne raznolikosti v Evropski uniji

Na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti je 19. in 20. novembra 2009 potekala mednarodna konferenca Jezikovna različnost in nacionalni jeziki v visokem šolstvu, ki so jo organizirali Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Evropsko združenje za terminologijo (European Association for Terminology – EAFT) iz Bruslja in Evropska zveza državnih jezikovnih ustanov (European Federation of National Institutions for Language – EFNIL) s sedežem v Haagu.

Konferenca je bila posvečena rabi nacionalnih jezikov v visokem šolstvu, pri čemer sta bili izpostavljeni predvsem problematika jezikovnega sobivanja v večjezični globalni družbi in izpodrivanja nacionalnih jezikov iz nekaterih jezikovnih položajev. Svoje poglede na omenjeno problematiko, zlasti z vidika dileme, kako ohranjati in zagotavljati jezikovno raznolikost ob hkratni težnji po vpetosti v globalizirano znanstveno in pedagoško skupnost, je predstavilo 30 referentov iz različnih evropskih držav. Prvi dan konference je bil namenjen seznanjanju z izkušnjami iz tujine, drugi dan pa so svoja stališča o položaju slovenščine v visokem šolstvu in znanosti predstavili slovenski strokovnjaki z različnih področij znanosti. Njihova razmišljanja so bila pobuda za oblikovanje Ljubljanske izjave, ki problematizira položaj nacionalnega jezika v visokošolskih institucijah z vidika kulturne in jezikovne vpetosti visokega šolstva in znanosti v evropsko družbo. Osnutek dokumenta, ki je vključeval glavne poudarke razmišljanj strokovnjakov, je bil predstavljen na konferenci, tu pa izoblikovano besedilo Ljubljanske izjave navajamo v celoti.

Slovenski udeleženci mednarodne konference *Jezikovna različnost in nacionalni jeziki v visokem šolstvu / Language Diversity and National Languages in Higher Education*, ki je potekala 19. in 20. novembra v Ljubljani v organizaciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (Ljubljana), Evropskega združenja za terminologijo (The European Association for Terminology – EAFT, Bruselj) in Evropske zveze državnih jezikovnih ustanov (European Federation of National

Institutions for Language – EFNIL, Haag), ugotavljamo nasprotujoča si dejstva v zvezi s položajem slovenščine v Sloveniji:

- A) država Slovenija je s pravnimi akti slovenskemu jeziku kot temeljnemu delu slovenske nacionalne identitete določila ustrezen položaj;
- B) država Slovenija zahtev, zapisanih v pravnih aktih, zlasti glede rabe jezika v visokem šolstvu in razvoja slovenske terminologije, ne izpolnjuje v celoti ali pa sploh ne,

zato opozarjamo, da lahko slovenščina sčasoma postane jezik, v katerem nekatera področja ne bodo imela oz. ne bodo (več) razvijala slovenskih poimenovanj in bo sporazumevanje potekalo le še v tujem jeziku.

Rabo slovenskega jezika na ozemlju države Slovenije določajo:

- 11. člen Ustave Republike Slovenije, po katerem je uradni jezik v Sloveniji slovenščina;
- 12. člen Zakona o javni rabi slovenščine, po katerem vzgoja in izobraževanje v javno veljavnih programih od predšolske stopnje do univerze potekata v slovenščini;
- Zakon o visokem šolstvu, po katerem je učni jezik slovenski, v tujem jeziku pa lahko potekajo programi tujih jezikov ali del študijskih programov – v teh sodelujejo gostujoči visokošolski učitelji ali je vanje vpisanih večje število tujih študentov, obenem pa se ti programi izvajajo tudi v slovenskem jeziku;
- Statut Univerze v Ljubljani, po katerem se morajo diplomska, magistrska in doktorska dela praviloma pisati v slovenskem jeziku.

O skrbi za slovensko terminologijo posebej govori Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011. Ta je med drugim predvidela:

- financiranje jezikoslovnih raziskav, jezikovnotehnoloških projektov in razvoja slovenske terminologije;
- izdelavo specializiranih priročnikov za slovenščino, tudi terminoloških slovarjev;
- poživitev in uskladitev delovanja terminoloških skupin, zlasti v naravoslovno-tehničnih vedah, ekonomiji, menedžerstvu, vojaštvu;
- izpopolnjevanje in zagotovitev spletne dostopnosti jezikovnih orodij, med njimi tudi terminoloških zbirk;
- izdelavo skupne zasnove visokošolskega predmeta »strokovno-znanstvena zvrst knjižne slovenščine«, pripravo predavateljev in vpeljavo v študijske programe večine fakultet;
- zagotovitev temeljnih visokošolskih učbenikov v slovenščini;
- zagotovitev rabe slovenščine pri opravljanju izpitov, izdelavi diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog, tudi če so člani izpitnih komisij gostujoči tuji predavatelji;

- okrepitev motivacije za objavljanje znanstvenih dognanj v slovenščini in za nastopanje v slovenščini na mednarodnih prireditvah v Sloveniji, spremembo meril za točkovanje objav v slovenščini, občutno okrepitev subvencij za slovenske znanstvene monografije in znanstvene revije.

Dejansko stanje:

1. Angleščina že vrsto let vztrajno prodira v študijske vsebine in raziskovalno delo visokošolskih učiteljev v Sloveniji, zlasti po vstopu v EU in uvedbi Bolonjske deklaracije.
2. Rabo angleščine podpirajo Merila za volitve v nazive visokošolskih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev, po katerih so v slovenščini objavljeni znanstveni dosežki ovrednoteni le s polovičnimi točkami, med nujnimi pogoji za izvolitev pa so predvidene le objave »v enem od svetovnih jezikov«, zato so znanstvene objave v slovenščini zapostavljene in za napredovanje nepomembne.
3. Na mnogih slovenskih visokošolskih ustanovah se večinoma poučuje in zato razvija tujejezična terminologija, država in univerza ne financirata ustrezno mednarodnih izmenjav študentov, predvsem v smislu ovrednotenja in spodbujanja vzporednega izvajanja predmetov v slovenskem in tujem jeziku.
4. Terminološki slovarji, ki so navadno najmanj pet- ali desetletno delo skupine strokovnjakov, v sistemu ocenjevanja znanstvenih rezultatov niso ustrezno ovrednoteni.
5. Delo in sodelovanje pri razvoju slovenske terminologije je finančno zelo slabo podprto.

Slovenska država in slovenska univerza sta nastali tudi zato, da bi dokazali enakopravnost in odličnost slovenskega jezika ter njegovo sposobnost, da lahko deluje in izpolnjuje svojo polnofunkcijskost na vseh področjih človekovega delovanja in mišljenja. Še zlasti pa se zdi nevzdržno in paradoksalno, da bi se prav v našem času, tj. v samostojni državi Sloveniji, izničila stoletna prizadevanja slovenskih izobražencev po enakovredni rabi slovenščine na vseh področjih družbenega delovanja. Zato z javno izjavo resno opozarjamo slovensko politiko na kritične razmere glede rabe slovenščine v visokem šolstvu in od nje zahtevamo, naj da slovenščini v visokem izobraževanju in znanosti tisto mesto, ki nacionalnemu jeziku ustavno, zakonsko in tudi samoumevno pripada.

Ljubljana, 12. januarja 2010

Seznam sodelujočih

Kozma Ahačič

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Wolfova ulica 8, 1000 Ljubljana
kahacic@zrc-sazu.si

Aleksandra Bizjak Končar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Aleksandra.Bizjak@zrc-sazu.si

Metka Furlan

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Metka.Furlan@zrc-sazu.si

Boris Golec

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
bgolec@zrc-sazu.si

Helena Grochola-Szczepanek

Instytut Języka Polskiego PAN
Mickiewicza 31, PL-31-120 Kraków, Poljska
helenags@ijp-pan.krakow.pl

Zdenka Holsedl

Zelena ulica 4, 9000 Murska Sobota
holsedl@gmail.com

Nataša Jakop

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
natasaja@zrc-sazu.si

Primož Jakopin

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Primoz.Jakopin@guest.arnes.si

Karmen Kenda-Jež

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
carmen@zrc-sazu.si

Mihaela Koletnik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Mihaela.Koletnik@guest.arnes.si

Mojca Kompara

Odbor regij
Rue Belliard 101, B-1000 Bruselj, Belgija
mokopty@yahoo.com

Andreja Legan Ravnikar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Wolfova ulica 8, 1000 Ljubljana
alegan@zrc-sazu.si

Mija Michelizza

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
mmija@zrc-sazu.si

Polona Pivec

RTV Slovenija – TV Maribor
Ilichova ulica 33, 2000 Maribor
Polona.Pivec@siol.ne

Jurij Rojs

Goriška ulica 1a, 2000 Maribor
Jurij.Rojs@triera.net

Irena Stramljič Breznik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Irena.Stramljic@uni-mb.si

Branislava Vičar

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Branislava.Vicar@uni-mb.si

Maria Wtorkowska

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
mwtorkowska@yahoo.com

Andreja Žele

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
andrejaz@zrc-sazu.si

**Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU v Ljubljani**

napoveduje

Jerica Snoj

Metafora v slovarju

Mateja Jemec Tomazin

**Slovenska pravna terminologija od Habsburške monarhije
do Evropske unije**

*Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat,
France Novak*

Besedje del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja

Marjeta Humar (ur.)

**Jezikovna različnost in nacionalni jeziki v visokem šolstvu /
Language Diversity and National Languages in Higher Education**

Jakob Müller

Slovenski jezikovni priročnik za tehnike

Franc Batič, Borislava Košmrlj - Levačič

Botanični terminološki slovar

Janez Keber

Frazeološki slovar slovenskega jezika

Branka Lazar

Dobrepoljska dolina stoji na jezeru

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca septembra za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si>. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku Odmevi.

Nekaj besedil je bilo pripravljenih z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Metka Furlan, Slovensko *krava se pomišlja* 'krava se goni':

O pozabljenem pomenskem odtenku v slovanski besedni družini

**mysliti* in njeni vlogi v tabuju

Kozma Ahačič, Poglavlje o *etimologiji* – oblikoslovnem in besedotvornem pregibanju besed – v treh slovenskih slovnica (1715, 1755, 1758)

Boris Golec, Trubar ali Trobar?: Prispevek k etimologiji in razvoju priimka Primoža Trubarja

Andreja Žele, O povedkovniku oziroma povedkovniškosti

Nataša Jakop, Osvetlitev rabe velike oz. male začetnice pri izlastnoimenskih pridevnikih s priponskimi obrazili *-ov/-ev, -in* v slovenščini

Primož Jakopin, Delež minimalnih parov besed med besednimi oblikami in lemami

Mojca Kompara, Prepoznavanje krajšav v besedilih

Branislava Vičar, Zgodovinskorazvojni pregled pojmovanja vrinjenega stavka (parenteze) v slovenističnem jezikoslovju

Polona Pivec, Osnove oblikovanja kratkega novinarskega besedila za potrebe informativnih oddaj javnega radia

Karmen Kenda-Jež, Soglasniški sklopi v cerkljanskem narečju

Mihaela Koletnik – Zdenka Holsedl, Zemljepisna lastna imena v Večeslavcih

Helena Grochola-Szczepanek, Słownictwo mieszkańców wsi a czynniki demograficzno-socjalne (na przykładzie gwary spiskiej w Polsce)

Aleksandra Bizjak Končar, Primerjalna analiza o ohranjanju jezika pri kitajski, slovenski in tajski jezikovni manjšini v Avstraliji

GRADIVO

Jurij Rojs, Frazeologija v prozi Cirila Kosmača

OCENE IN POROČILA

Andreja Legan Ravnikar, Jakominov Mali cerkveni slovar

Jurij Rojs, Hrvaška frazeologija Antice Menac

Jurij Rojs, Načini ruskega govora

Mija Michelizza, Priročnik praktične leksikografije založbe Oxford

Metka Furlan, Sinteza o podedovanem praslovanskem leksikalnem fondu

Irena Stramljič Breznik, Enajsta konferenca Komisije za slovansko besedotvorje pri Mednarodnem slavističnem komiteju

JUBILEJI

Maria Wtorkowska, Profesorica Bożena Ostromięcka-Frączak – jezikoslovna vez med Poljsko in Slovenijo

LJUBLJANSKA IZJAVA

ISSN 0354-0448

9 770354 044012